FELSEFE DİZİSİ
MİDPA KÜLTÜR YAYINLARI

NEJAT BOZKURT

Sorularla Felsefe ve Tarihi

bil

Morpa Kültür Yayınları
Felsefe Dizisi

Nejat Bozkurt / Sorularla Felsefe ve Tarihi
Redaksiyon: Süleyman Gül
Kapak: Tamer Kayaş
Grafik Tasarım: Emel Atlı
Baskı: Yaylacık Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellit
1. Baskı: İstanbul, Ekim 2004
ISBN: 975-284-251-8

Morpa Kültür Yayınları Ltd. Ş.
Ankara Cad. Nu: 46/1, Cağaloğlu 34112 - İstanbul
Telefon: (0 212) 512 62 09 (pbx) Belgeç: (0 212) 522 95 27
http://www.morpa.com.tr
e-posta: morpa@morpa.com.tr

Prof. Dr. Nejat Bozkurt

Sorularla Felsefe ve Tarihi

FELSEFE DİZİSİ
MORPA KÜLTÜR YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Felsefe Sorusunun Ozellikleri 7
I. Giriş 9
II. Felsefe Sorularla veya Sorulardan Öğrenilebilir mi? 21
III. Sonuç 31
1. BÖLÜM - İlkçağ Felsefesi Soruları 43
2. BÖLÜM - Ortaçağ ve Rönesans Felsefeleri Soruları 87
A. Batı Ortaçağı Felsefesi Soruları ..89
B. Doğu Ortaçağı Felsefesi Soruları ..96
C. Rönesans Dönemi Felsefesi Soruları 105
3. BÖLÜM - Yeniçağ Felsefeleri Soruları 109
A. XVII. Yüzyıl: Usçuluk (Rasyonalizm) ve Duyumculuk-Deneycilik (Ampirizm) Çağı Soruları 111
B. XVIII. Yüzyıl: Fransız ve Alman Aydınlanma Felsefelerine İlişkin Sorular ..150
C. Kant'ın Eleştirel Felsefesine İlişkin Sorular 155
1. Salt Aklın Eleştirisi 156
2. Pratik Aklın Eleştirisi ..170
3. Yargıgücünün Eleştirisi ..174
4. BÖLUM - Yakınçağ Felsefesi Soruları ..181
A. XIX. yy. Felsefe Tarihi Soruları ..183
1. Alman İdealist ve Romantik Felsefeleri Üzerine Sorular 183
2. Diyalektik ve Tarihsel Materyalizme İlişkin Sorular ..196
B. XX. yy. Felsefe Tarihi Soruları 219
5. BÖLÜM - Genel (Sistematik) Felsefe Soruları ..257
A. Sanat ve Kültür Felsefeleri 259
B. Ahlâk Felsefesi (Etik) 275
C. Bilgi, Bilim, Mantık ve Teknoloji Felsefeleri .303
D. Dil Felsefesi 351
E. Din Felsefesi 365
F. Tarih ve Toplum Felsefeleri 381
G. Hukuk ve Devlet Felsefeleri ..395
H. Metafizik, Ontoloji Felsefeleri 409

Prof. Dr. Nejat Bozkurt'un Yaşamöyküsü

Çalışmalarını İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde sürdüren Prof. Dr. Nejat Bozkurt, 1945 yılında Ankara'da dünyaya geldi. 1964'te Gazi Lisesi'ni, 1970'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisans çalışmalarını Hacettepe Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde tamamladıktan sonra (1973), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde "Hegel Estetiğinde Şiir Kuramı" konusundaki doktora tezini hazırladı (1980). 1983'te yardımcı doçent, 1987'de doçent, 1995 yılında da profesör oldu. Aynı bölümde uzun yıllar Sanat Felsefesi (Estetik), Çağdaş Düşünce Akımları, Modern Felsefe (17. ve 18. yy. felsefeleri), Toplum ve Tarih Kuramları, Felsefenin Temel Kavramları ve Özel Öğretim Yöntemleri (felsefe öğretimi) gibi derslerin yanı sıra Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde de Mitoloji ve Sanatlar, Sanat Sosyolojisi ve Düşünce Tarihi derslerini lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verdi. Kurucu hoca olarak davet edildiği Kocaeli Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi'nde felsefe de dahil olmak üzere çeşitli bölümler kurdu, kadrolaşmayı sağladı ve öğretim görevlileri getirdi. Mühendislik ve Fen - Edebiyat Fakültelerinde Bilimler Tarihi ve Felsefesi, Felsefenin Temel Problemleri, Genel Felsefe, Sanat Kuramları ve Eğitim Felsefesi gibi dersler vermiş olan Prof. Dr. Nejat Bozkurt'un yapıtları arasında şunlar sayılabilir: I. Kant, G. W. F. Hegel ve F. Nietzsche'den çeviriler, Sanat ve Estetik Kuramları (Asa Yay.), Eleştiri ve Aydınlanma (Say Yay.), Felsefeyle Yaşamak (Yorum Yay.), Bilimler Tarihi ve Felsefesi (Morpa Yay.), 20. Yüzyıl Düşünce Akımları (Yorumlar ve Eleştiriler) (Morpa Yay.).

FELSEFE SORUSUNUN ÖZELLİKLERİ

I. GİRİŞ

Nedir bir felsefe sorusunun özelliği? Herhangi bir bilim sorusundan ve felsefe sorusu olmayan başka soru çeşitlerinden farkı nedir? Bundan önce de genellikle soru nedir diye sormamız gerekir. Soru, bir bilgi edinmek ya da bilgileri denetlemek amacıyla bir kimseye yöneltilen ve karşılık gerektiren söz ya da yazıdır diyebiliriz. Bilmediği bir olguya ilişkin bir doğrulama ya da açıklama istemesine göre soruyu soran, sorusunu tüm cümleye yayar ya da cümlenin anlattığı bir olay, bir kişi, eylemin bir yönü üzerinde odaklaştırır. **J. W. Goethe**, *"Sorabilmek için önce öğrenmek gerekir."* diyor. Bir düşünceler geçidi olan felsefe tarihini incelerken her bir filozofun düşüncesini anlamak için onun projesini, yani kendisini özellikle ilgilendiren problemin ve sorduğu sorunun ne olduğunu anlamak ve ortaya koymak, sorun sahibinin düşünce dizgesini izlemeyi kolaylaştırır. Sorunsuz ve sorusuz felsefe olmaz. Ancak felsefe bilgisi, doğruluğu gösterilebilen, ispat edilebilir önermelerden oluşmaz. Filozoflar kendi bakış açıları, yaratıcı zekâları ve hayal güçleri sonucunda aynı konuda birbirlerinden farklı düşünce ürünü sistemlerine ulaşırlar. Bu sistemlerden hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu

gösteren bir ölçüt yoktur. Yalnızca varlığı değil, kendisini de konu edinmekle birlikte felsefe denetlenebilir, test edilebilir sonuçlara ulaşmanın dışında kalır. Ne var ki tutarlılık içeren sistem ve düşüncelerden oluşmasıyla öteki bilgi türlerinin gelişimine katkıda bulunmakla kalmaz, çok yönlü düşünmeyi sağlayarak bakış açılarını da genişletir. Felsefe, farklı gerçeklerin kataloğunu çıkarmakla yetinmez, bu farklı gerçeklerin bütünsel anlamını da araştırır. Bilim adamının, din adamının, sanatçının ve sıradan insanların deneyimlerini bir araya toplayarak böyle deneyimleri olanaklı kılan bir evrenin nasıl olabileceğini soruşturur. Her türlü problemi ele alan bir etkinlik olarak felsefe, bu problemleri sürekli sorgular. Böylece insanı dogmatik tutumun dışına çıkarıp tinsel gelişmesini sağlayarak mevcut açıklamaların dışındaki açıklama biçimlerine yönelir ve bilme ile bilgi birikimini artırma üzerine temellenir. Herhangi bir tarihsel dönemde ortaya çıkmış bir felsefe öğretisi, o çağın kültürel yapısından da, kendisinden önceki felsefî düşünce ve öğretilerden de etkilenir. Yani kültürün felsefî boyutu, sadece kültürel bir başkaldırı değildir. Edebiyat, müzik, resim ve heykelde olduğu gibi, felsefede de hem mevcut kültürden etkilenme, hem de bir başkaldırı vardır. **Immanuel Kant**'ın dediği gibi, *"Felsefe, kendisini akla dayanan nedenlerle meşru kılmak ya da haklı çıkarmak savında olan zihinsel bir etkinlik biçimidir."* İşte felsefe dediğimiz bu insana özel düşünme etkinliği ve başarısı, yukarıda değindiğimiz gibi, gerçekliğin bir listesini çıkarmakla yetinmez, bu gerçeklerin anlam ve önemini de araştırır. Bilim adamının, din adamının, sanatçının ve sıradan insanların deneyimlerini topluca değerlendirerek bu deneyimleri olanaklı kılan bir evrenin nasıl olabileceğini soruşturur. Farklı gerçekliklerin ortak özellikleri ve bütünsel anlamı üzerinde durmak felsefenin başta gelen görevidir. Bugün sahip olduğumuz bilgi birikimi ile düşünme düzeyinin değerini anlamak, ancak günümüz felsefe problemlerini tartışabilme gücüne sahip ol-

mak ve bize bırakılmış tarihsel mirası bilmekle mümkündür. Bu bakımdan felsefî bakış açısının oluşmasında, tarihsel birikimden yararlanmanın, sorgulayıcı olma özelliğinin, düşünme dizgesinin kendi içinde tutarlı görüşlerden oluşmasının, düşünce evrenini genişletici nitelikteki soruların ve farklı problemlere çözüm bulmanın gerekliliklerinden söz edebiliriz. Bu bağlamda filozof da evrenin yapı, işleyiş ve düzenini, yaşamın değer ve amacını, madde ve düşünce ilişkisini, bilgilerimizin güvenilirlik derecesini; iyinin, güzelin ve doğrunun niteliklerini bilmek isteyen bir insan olarak karşımıza çıkar. Ama o bütün bunları bilmek isterken yarar sağlamayı değil, merak ettiği sorulara cevap bulmayı, bilgi birikimini artırmayı, böylece anlama ve gerçeği görme ihtiyacını gidermeyi amaçlamaktadır. O hâlde filozof her şeyden önce kendisine soru soran kişi olarak karşımıza çıkar.

İdeal olarak insan, toplum ve evrenin yapısı üzerine gerçekten kapsayıcı ve toptancı bir görüş elde etmeye çalışan filozofun, insan yaşamının her görüntüsünü ve insanların kurumsallaşmış bütün etkinliklerini, ifade ettikleri içerik ve anlam açısından incelemesi, her türden varlığa ve konuya yönelmesi gerekir. Filozoflar, kim ya da ne tarafından ortaya konmuş ve ne kadar yaygın bir biçimde benimsenmiş olursa olsun, tüm geleneksel düşünce ve inançlara sorgulayıcı yaklaşan, her konuda eleştirel bir tutum takınan ve akla uygunluğu kanıtlanmayan hiçbir yargıyı benimsemeyen insanlardır. Bilimde olduğunun tersine, felsefede herhangi bir soruyu kesin bir biçimde yanıtlamak ya da herhangi bir yanıtı kesin olarak yanlışlayıp geride bırakmak mümkün değildir. Bu nedenle de felsefede sorular hep birer soru olarak kalır ve bu sorulara bugün verilen yanıtlar ne kadar değerli ise, İlkçağda verilenler de hâlâ en az o kadar değerli olmaya devam eder. Felsefede sorulan bir soruya birbirinden farklı yanıtlar verilebildiği gibi, birbirine karşıt olan yanıtlar da verilebilir. İşte bu mutlak bir kesinliği ve değişmezliği kabul etmeyen felsefenin

özelliğidir. Felsefe kesin çözüm üretme olanağından yoksun bir bilgi türü olsa da tümel ve birleştirici bir yorumlama ve açıklama çabası olarak kendi içinde tutarlı ve sistemli bir bilgidir. Bu nedenle insanlık için özlenen bir yaşamı mümkün kılacak koşul ve kurallar ile bu yaşamı tehdit edebilecek tehlikelerle ilgilenmek durumundadır. Bu bağlamda istekler, amaçlar, kurallar ve kurumlar tarafından yönlendirilen her insanın, yaşamını kendisine göre düzenleyeceği bir felsefeye gereksinimi vardır. Genellikle her insan, üyesi olduğu toplumda gelenek, görenek, ahlâk, din ve hukuktan oluşmuş bir dünya görüşünü hazır bulur ve doğal olarak onu solur, şu ya da bu ölçüde onu benimser. Ama hazır bulunmuş, eleştirilmeden ve sorgulanmaksızın kabul edilmiş sıradan bir dünya görüşünün, gerçeklerle sınanmamış bir yaşam anlayışının, kavramın asıl anlamıyla felsefe sayılması olanaksızdır. Çünkü felsefe, her şeyi sorgulayan ve sınır tanımayan özgür bir düşünme ve yaşama biçimidir. **Martin Heidegger**'in söylediği gibi felsefenin ne olduğu sorusuna verilecek yanıtın ne zaman felsefî bir yanıt olacağı ve ne zaman felsefe yaptığımız tartışılabilir. Ama belli ki filozoflarla konuşmaya başladığımızda, onların sözünü ettiği şeyi onlarla enine boyuna tartıştığımızda yaptığımız iş, felsefedir. O hâlde felsefe kendi içinde tutarlı düşüncelerden oluşmuş bir akıl yürütme etkinliği olarak her türlü problemi kendisine konu edinen, insan ve toplum problemlerine çözüm arayan ve bu nedenle de düşünme, konuşma ve tartışmayı içeren bir disiplindir. Bilim, günümüzde büyük buluşlar yapmış, insanın çevresini, doğayı ve evreni anlama ve bilme sınırlarını şaşkınlık yaratacak ölçüde genişletmiştir. Ancak bu bilimsel bulgulara koşut olarak dünyada, çözülebilmeleri için yeni yöntemler ve yaklaşımlar gerektiren ve daha önce rastlanmamış bir dizi sorun da ortaya çıkmış ve bunların ahlâksal ve ruhsal anlamlarını çözümleme yine felsefeye kalmıştır. Bu cümleden olarak eğitim, insan hakları, anarşi ve terör, gelir dağılımındaki adalet-

sizlik, küresel kirlenme ve ısınma ile dünya kaynaklarının yakın gelecekte tükenmesi gibi güncel sorunlar felsefenin çözüm aradığı konular arasına girmiştir. Disiplinli, eleştirel, nesnel, tutarlı ve farklı düşünmenin adı olan felsefe, pek çok alanda olduğu gibi, insan haklarının korunmasında da önemli bir konuma sahiptir. Çünkü felsefenin temel amaçlarından biri de, her bireyi, insan onurunun nerede tehlikeye düştüğünü irdeleyebilecek bir bakış açısına ve ayıklığına sahip olma bilincine eriştirmektir.

Bilinmelidir ki felsefe alanında hiçbir düşünceye ayrıcalık ya da öncelik tanınmaz. Hiçbir düşünce ya da görüş, sorgulanmaksızın kabul edilmez. Bu alanda otoritelere ve onların değişmez olduğuna inanılan düşüncelerine yer yoktur. Her tür bilgi, eleştirel aklın özgür ve araştırıcı sorgulamasından geçirilmek durumundadır. Bu tavır insanı önyargıların etkisinde kalmaksızın özgürce düşünmeye ve sonuç çıkarmaya götürür. Filozofların soruları, tartışmaları ve görüş ayrılıkları, yalnızca tembel insanları şüpheciliğe götürür. Tembel olmayanlar ise bu soru, tartışma ve görüş ayrılıklarına yönelerek, onların üzerinde düşünme konusunda acil bir çağrı göreceklerdir. Çünkü felsefî kuramlar, her şeyden önce içerikleri ve ortaya koydukları sonuçlar açısından değil, bir biçimde yönlendirilmeye çalışılan sistemli ve toparlayıcı bir düşünce örneği sunmaları açısından değerlidirler. Çünkü felsefenin ilk görevi tutarlı bir bütünleştirici ve buluşçu düşünmeyi sağlamaktır. Bunun için de akla yakın görünebilen bir takım temelsiz genellemeler ve inançlardan sorgulayarak arınmayı bilmelidir. Felsefî düşünmenin kendine özgü olan yanları içinde, farklı görüş ve sistemlere sahip bulunması, hiçbir konuda son sözünü söylememesi, kesin ve genelgeçer sonuçların olmadığını bilmesi, her düşünce ve görüşün irdelenmesi ile sürekli araştırma ve sorgulama yapmanın gerektiğini savunması gibi değişmez ilkeler bulunur. **Karl Jaspers**'in felsefe ve bilime ilişkin olarak düşündüğü gibi, etrafındaki her türlü oluşumun bilgisine sahip

olduğunu söyleyen biri, felsefeyle ilgisini kesmiş demektir. Bilimin sonuçlarının her türden varlığı ve soruyu açıkladığına inanan biri ise kendisini boş inançlara teslim etmiş sayılır. Bu iki durum, yani insanın artık hayret etmemesi ve çevresini merakla sorgulamaması, başka deyişle şaşkınlık ve hayranlık hissetmemesi, insanın artık soru sorma ihtiyacını duymayacağını gösterir. Oysa hepimiz biliyoruz ki tarihin her döneminde insan, bilgisini, duyduğu tecessüs ve merak sayesinde, sorduğu sorularla artırmaya çalışmıştır. Sorulara verilen yanıtların bilgilendirici ve açıklayıcı nitelikte olmasına özen göstermiştir. Böylece soruların yanıt bulduğu ve problemlerin çözüldüğü bir dünyaya ulaşmanın mümkün olduğunu görmüş ve bilme isteğinin sürekliliğinin, merak eden ve soru soran insanın varlığıyla sağlanabileceğini anlamıştır. Çünkü ancak soru sorarak düşünmeyi uyandırabilir, düşünceyi canlı kılabiliriz. Düşünmeye başlamanın ilk adımı da soru sormaktır; sorular soruları izler, böylece düşünme süreci birbirine bağlanarak gelişip ilerler. Sorulmaması gereken bir soru olabilir mi? Sorulmaması gereken bir sorunun yanıtı da hiçbir zaman olmayacaktır. Büyük düşünür ve ozan **Sadi**, "Gülistan" adlı eserinde, *"Bilmediğin şeyi sor; soru sormadan kaynaklanan alçalma ve hor görülme, bilme onuruna giden yolda kılavuzundur."* diyor. Çünkü felsefenin, her şeye ilişkin pek çok soru sormaktan ve durmadan yanıt aramaktan başka ne işi olabilir?

Nedir bir felsefe sorusu? Öncelikle kafanızdaki yerleşmiş önyargıları sarsan, oturmuş yapıyı yeniden düzenleyen ve sizi, düşüncelerinizi bulunduğu yerden alıp bir başka yere götüren, daha üst bir düzeye çıkaran, merakınızı, bilme ve öğrenme tutkunuzu hiçbir çıkar gözetmeden gidermeye çalışan bir sorudur ya da öyle olmalıdır. Her soru bilinmeyeni, merak edileni anlamaya, tanımaya ve bilmeye doğru atılan bir adımdır. Soru, zihni harekete geçirir, insanı araştırmaya yöneltir. Çoğu iyi yöneltilmiş sorunun yanıtı da içinde bulunur zaten. Yaşamın yansıtılması olan sorular

hayatımızın vazgeçilmez ögeleri olarak hep bizlerle var olagelmişlerdir ve varolageleceklerdir. Her soru bilinmeyenler dünyasına, her yanıt da bilinenler dünyasına atılmış bir adımdır. Soru-Yanıt kavram çifti bilinen ile bilinmeyen dünyalar arasında kurulmuş bir köprüdür. Felsefe, mallarını kızlarına dağıttıktan sonra yoksullaşan **Kral Lear**'e benzetilir çoğu kez. Felsefe de kızları olan bilimlere konularını ve sorularını bırakmış olur böylece. Nasıl ki bir mala bakarak o malın kime ait olduğunu söyleyemezsek, bilimlerin sorguladığı soruların hangilerinin felsefeye ait olduğunu da söyleyemeyiz. Ancak felsefe yine de **Kral Lear**'den şanslıdır. Çünkü bilimler, felsefenin sorularını elinden almış olsalar da felsefenin geçmişte bu sorulara vermiş olduğu yanıtlar varlıklarını hâlâ sürdürmektedirler ve insanlar yaşadıkça ve düşündükçe sürdüreceklerdir de. Ayrıca felsefe, bilimlerin kendisinden çıktığı bir ana kaynak olarak var olduğu sürece sorduğu sorularla bilimlere yol göstermeye de devam edecektir. Bilimsel çalışmalarla her zaman ilgilenmiş olan felsefe, bazı sorularının bilimin konusu hâline gelmesiyle bir kenara çekilmemiş, tam tersine geçmişte ve günümüzde bu sorulara verdiği farklı yanıtlarla varlığını güçlenerek korumuş ve sürdürmüştür. Bunun yanında felsefe ve bilimin doğaya yönelttikleri sorular amaç ve işlev bakımından her zaman yapısal farklılıklar göstermişlerdir.

Felsefî düşünme süreci, içerikçe daima zenginleşen, ilerleyen, gelişen, yeni ufuklar arayan ve insanı bulunduğu yerden daha üst katlara, ötelere götüren bir süreçtir. Felsefenin amacı, yerleşmiş hakikatleri, geleneği tespit etmekten çok, hakikatleri arama sürecini işletmektir. Bunun için de özgür ve bağımsız düşünme gerekir. Felsefe dersleri içinde niçin bir "soru sorma dersi" olmasın? Soruların yaşamsal önemini her zaman vurgulamak zorundayız; çünkü bizleri aydınlatan gerçekte cevaplar değil, sorulardır. Aslında sorular bizlere, düşünceyi, yaşamın inceliklerinden, güzelliklerinden, duygusallıklarından koparmadan felsefe

yapmayı öğretmektedir. **Platon**, Devlet'inde *"Sormak, cevap vermekten daha kolaydır."* diyorsa da ben **J. J. Rousseau**'nun *"Soru sormak, sanıldığı kadar kolay bir hüner değildir."* görüşüne katılıyorum. Çünkü ona göre, *"İnsanın, bilmediği şeyi sorması için bile birçok şey öğrenmiş olması gerekir."* Soru sormadan ilerleme, aydınlanma, gelişme olmaz. Her sabah güne iyi (ya da sıkı!) bir soru sorarak başlamak yapacağımız en iyi iş olsa gerek. Yaratıcılığı ilk harekete geçiren etkinlik, soru sorma etkinliğidir. Düşünme sınırlarını genişletme, düşünme kapasitesini artırma çabasında bulunan her kişi; düşün ve kavram türlerini çoğaltma girişiminde olan her insan, felsefenin büyük ölçüde bir soru sorma etkinliği olduğunu görür. Bu sorulardan her birine birbirinden oldukça farklı yanıtların verildiğine de tanık olur. Bu nedenle bu yanıtlardan herhangi birinin, her durumda geçerli ve doğru olmadığını, herkes için aynı şeyi ifade etmediğini izler. Felsefe, farklı yorumlarla çok anlamlılıkların boy gösterdiği bir üstdil olup sonuca tek bir yoldan değil, pek çok yoldan ulaşılabileceğinin ipuçlarını verir. Anlaşılacağı üzere felsefe sorularının başlıca özellikleri şunlardır: Eleştirel ve sorgulayıcı bir içeriğe sahip olmaları, insanı düşünmeye ve araştırmaya yöneltmeleri, tutarlılık ilkesine bağlı kalmaları, yanıtların herkes için aynı şeyi ifade etmemesi, her türlü problemi irdeleyebilmesi, farklı dönemlerde farklı içeriğe sahip olması.

Düşünürler çalışmalarını yaparken yanıtlardan çok, sorulara ağırlık verirler, sorulardan yararlanırlar. Çünkü düşünürün elindeki sorular, zihni uyararak problemlere çözüm getirmenin bir anahtarıdır. Genellikle, karşılaşılan problemler zaman içerisinde pek fazla değişmez. Zamanla değişen, düşünürün problemin çözümünde rol oynayan farklı etkenleri seçebilmesidir. Problemi farklı sorular sorarak irdelediğinde, "varolan"ın daha önce gözden kaçmış olan yanları aydınlanmaya başlar. Böylece her doğru soru, onu problemi çözmeye bir adım daha yaklaştırır. Demek

düşünürün sorduğu sorular, problemlerin çözümüne ışık tutarlar ve onu başka bir açıdan aydınlatırlar. Çoğumuzun soru çözmekte başarılı olduğu, ama sorun çözmekte aynı başarıyı gösteremediği bilinen bir gerçek. Bu durum, bizlerin kendimize güven duymadığımızı gösteriyor. Hepimizin, öncelikle kendimize güvenimizi azaltan etkenleri belirleyip onlarla mücadele etmemiz gerekiyor. Çünkü ancak kendine güven duygusu, bizleri daha yaratıcı ve yapıcı kılabilir, yaşam koşullarıyla mücadele etmemizi ve daha az hata yapmamızı sağlar. Sorun çözmenin temelinde, soru çözmek; onun da alt yapısında sorular yatmaktadır. Soruları bir bakıma bilinmeyenlere tutulan projektörler ya da problemlere yöneltilen ön yanıtlar olarak da algılayabiliriz. Felsefenin yapısından kaynaklanan bu soru sorma özelliği onun temel yanını oluşturur. Bir soru sorma etkinliği olarak felsefe, insanı zorunlu biçimde düşünmeye yöneltir. Felsefe sorularına değişik yanıtlar verilebilir ya da tüm denemelere karşın sorular yanıtsız kalabilir. Bu nedenle felsefe sorularına eksiksiz, her durumda geçerli ve başka türlüsü tasarlanamayan, tüketici yanıtlar bekleyenler her zaman hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Kesin yanıt verilmesi olanaksız olan felsefe soruları insanı başka açılardan düşünmeye zorlarken, aynı zamanda bir tek doğrunun söz konusu olamayacağını da vurgularlar. Felsefe ele aldığı konu hakkında soru soran ve nesnesini sorgulayan bir etkinliktir ama, bu durum filozofun yalnızca soru sorduğu, bunları tutarlı, sistemli bir biçimde yanıtlamadığı anlamına gelmez. Felsefe tarihi ortaya atılmış soruların yanıtları, problemlerin çözümleriyle doludur. Ancak bu yanıtlar ve çözümler, sorular kadar kalıcı olamamışlar, genelgeçer ve kesin bir söylem oluşturamamışlardır. Bunun yanında felsefede aynı soruya birden fazla yanıtın da verildiği durumlar pek çoktur. Ama yine de felsefe etkinliğinin yanıtlarından çok sorularıyla kalıcı ve var olduğunu söyleyebiliriz.

Yoğun, etkin bir düşünme biçimi olarak felsefe, düşünmenin

sınırlarını zorlayan ve genişleten bir disiplindir. Her çağın felsefesi, çıktığı toplumun ve dönemin düşüncedeki bir yansımasıdır; insana, topluma, evrene bakarak düşüntüsel (spekülatif) modeller üretir. Bunlardan gerçekliğe ve gereksinimlere yanıt verebilenler kalıcı olurlar, ötekiler ise tarihin derin çöplüğünde yitip giderler. Nesnel alanların ötesinde ve üstünde, yani kişilere özgü düşünlemelerden (refleksiyon) oluşan felsefe, büyük ölçüde dille kurulan sorularla varlık kazanır; çünkü dil, felsefenin can damarıdır. Sorular aslında yanıtlardır, yeter ki doğru ve yerinde sorulsunlar; o zaman yanıtları aramaya o kadar uzun süre harcamayız. Aslında sormak, kişinin yaptığı en akıllıca iştir. Sormayan insan ne kadar düşünme yoksunu ve zavallıdır? Sorma eğitimini edinmiş ve gelişmiş kişiler, sorma kültürü oluşturmuş kurumlar er geç başarıyı yakalarlar. Yanıtlar zekâ ile sorular ise bilgi ve bilgelikle ilgilidir; apaçık olanın irdelenebilmesi için bile çok sıra dışı bir akıl gerekir. Bilgeliğin yarısı sağduyulu sorularda gizli ise öteki yarısı da yanıtlarda saklıdır. Aslında iyi kurulup sorulmuş sorular yanıtlardan da üstündür; bunu da biz sorduğumuz soruların getirilerinden anlarız. İnsan varoluşunun temelinde merak, öğrenme ve bilme tutkusu, ortaya çıkarma çabası yatar; bunlar da sürekli sorgulamayla gerçekleşir. Bilgisizlik kötüdür ama bilgiyi istememek, bilmeyi arzulamamak daha da kötüdür. Bu durum düşünme tembelliğini getirir; düşünme tembeli olan toplumlarda ise klişeler, sloganlar, beylik sözler düşüncenin yerini alırlar. Anlam, yerini yalnızca işaret değeri olan çeşitli kalıplara bırakır. Dildeki özensizliğin asıl nedeni de düşünme tembelliğidir. Böylece artık soru sorma değil, hazır yanıtlarla yetinme başlar. Bazen sorular buyruk yerine de geçer; o zaman ilettiği anlamı içinde taşır. Cehalet asla soru üretmez, söylenene inanır, verileni sorgulamaz ve irdelemez. Soru sormayı durdurmak, düşünmeyi durdurmakla eştir. Sormak düşünmektir, bilinmeyeni kurcalamaktır, karanlığı aydınlatmaya çabalamaktır; bu da insana korku verir. Yenilik, insanı her zaman

korkutmuştur, ama aydınlığa da her zaman bir sorunun ardından varılmıştır. Çağdaş fiziğin yol almasında büyük bir payı olan **Niels Bohr**, mikrofizik alanında ifade ettiği her cümlenin bir belirtim olarak değil, bir soru olarak anlaşılmasını ister.

Öte yandan felsefe soruları açık, tüketilemeyen, yani tüketesiye yanıtlanamayan sorular oldukları içindir ki soru soruyu çağrıştırır ve her yanıttan sonra anlamlı yeni bir soru sorulabilir ve sonsuza değin soru ardına soru biçiminde bu dizi sürdürülebilir. Kesin ve en son yanıtlar aranmamalıdır bu sorulara. İyi bir soru sormak için şu iki önemli adımı atmak gerekir: 1) Anlaşılması istenen konuyu açımlayan en uygun ve ona bağlı en doğru soruyu oluşturmak, 2) Sormak istediğiniz soruyu kesinlikle açık, yalın ve anlaşılır biçimde kurmak. Bu iki temel ögeye konu hakkında bir şeyler bilmeyi de ekleyebiliriz. Soru sorma aslında bilgisizliğimizi gidermeye çalışan bir ön bilgiye dayanır; ön bilgi olmadan soru kurulamaz. Bilme ise kütüphaneye ve İnternet'e (www) gitme; konuya hakim kişilerle konuşma yoluyla gerçekleştirilebilir. Felsefe soruları bizi çok yönlü düşünmeye yöneltirken tek bir yanıtın doyurucu ve yeterli olamayacağını da gösterir. İyi dile getirilerek sorulmuş bir soru zaten yanıtını da içinde taşıdığından yanıtın yarısı demektir; yani anlaşılır bir soru yanıtını da beraberinde getirir. Başka deyişle eğer soru iyi oluşturulabilirse yanıt da daha kolay gelecek demektir. Sorularla felsefe yapmak ise felsefeyi bir başka yoldan öğrenmek anlamına gelir. Problem çözmek için varolan, varlık yapıları buna dayanan felsefe ile matematik bu işlevlerinden yoksun kaldıkları zaman hiçbir anlam ifade etmezler. Problem çözmek de ortaya soruyu koymakla, soru sormakla başlar. Sorun, soruyu; soru da yanıtı, yani çözümü doğurur. İşte bu birbirine bağlı süreç yaşamın ve düşünmenin, varlığın ve oluşun akışı içinde oluşup gelişir. Böylece felsefeyi yaşama alet ederek, yani felsefeyi yaşam için ve içinde kullanarak felsefî sorgulamanın pek çok yararını görmüş oluruz.

II. FELSEFE SORULARLA VEYA SORULARDAN ÖĞRENİLEBİLİR Mİ?

Filozofların her dönemde yapageldikleri şeyın, oturup sözcüklerın anlamlarını tartışma konusu yapmak olduğu için, zaman zaman felsefeyle uğraşmanın hiçbir yararı olmadığı savunulmuştur. Filozoflar, önemli sonuçlara ulaşır görünmezler ve onların topluma gerçekte hiçbir katkıları yokmuş gibi düşünülür. Onlar hâlâ Antik dönemi meşgul etmiş olan sorunlarla uğraşmaktadırlar. Felsefenin bir şeyleri değiştirdiği görülmemiştir ve onun her şeyi olduğu gibi bıraktığı sanılır. Oysa felsefeyi, "Felsefenin temel soruları nelerdir?", "Felsefeyle uğraşmanın bir değeri var mıdır?", "Felsefeyle bilim, sanat, din arasındaki fark nedir?", "Felsefeden kesin sonuçlar bekleyebilir miyiz?", "Felsefeyi öteki bilgi türlerinden farklı kılan nedir?", "Felsefe bizlere yol gösterebilir mi?", "Felsefe insanın olmazsa olmaz varoluş koşullarından biri midir?" gibi sorularla ele alacak olursak onun amacı, işlevi ve başarısı daha iyi aydınlatılmış olur. Filozof, felsefî çabasıyla, anlama ve gerçeği görme ihtiyacını gidermeye, kavramlarını aydınlatmaya çalışır. Filozof, evrenin yapı ve düzenini, madde ve düşünce ilişkisini, bilgilerimizin güvenilirlik derecesini; iyinin, güzelin ve doğrunun niteliklerini, insanın değer ve amaçlarını, özgürlük ve ölümsüzlüğün anlamlarını, insanın ve evrenin bir başlangıcının ve sonunun olup olmadığını bilmek isteyen insandır. Ama o, bütün bunları bilmek isterken yarar sağlamayı değil, merak ettiği sorulara yanıt bulmayı ve bilgi birikimini artırmayı amaçlamaktadır. Bilginin üretimi ve kullanımı, hangi alanda olursa olsun, bir bütünlük taşır. Bilgiyi üreten, bu bütünlüğü bilir ve korumaya çalışır. Felsefenin, bilimin ve sanatın ortaya çıkıp gelişmesinde filozof, bilim adamı ve sanatçı kadar kültürel ortam da etkili ve önemlidir. Kültürel ortamın, doğayı ve toplumu anlamaya yönelik yeni arayışlara, görüş ve öneri-

lere açık bir toplumsal yapıya sahip olması, dinsel ve ideolojik tutumun dışına çıkabilme olanağı vermesi bu alanların gelişmesinin temel koşuludur. Günümüzde teknoloji, her tarafta zafer kazanmakta, pozitif bilimin felsefî bilginin her türlü içeriğini boşaltması gibi, teknik güç de felsefî gücü her türlü etkinlikten yoksun bırakmaktadır. Ancak bu durum, felsefeye olan talebi ve gereksinimi ortadan kaldıramamıştır. Çünkü felsefe, gerek bilimsel bilgi ve onun sonuçları, gerekse teknik gücün koşulları ve sonuçları üzerinde bilgece bir eleştiri olmaya devam etmektedir. Felsefî düşüncenin temelinde bilindiği gibi anlama, bilme merakı ve araştırma arzusu yatmaktadır. Bu merak, araştırma, anlama ve bilme isteği kaybolmadıkça felsefe de sürüp gidecektir. Dolayısıyla felsefenin gelecekteki işlevi de devam edecek; o, serbest araştırma ruhu ve eleştirel-ussal bir yaklaşımla ortaya çıkacak yeni sorunlara çözümler arayacaktır. Felsefenin temel bir aracı olan eleştiri, mümkün olduğunca nesnelliğini koruyan bir tavır alıştır; toplum tarafından kanıksanmış, benimsenmiş olanı irdeleyici bir yaklaşımla ele alır, herkes tarafından kabul edilmiş gerçekliklerle araya sorgulayıcı bir mesafe koyma yeteneği gösterir; böylece düşünceyi boyunduruktan kurtararak bizlere özgürleşmenin en kestirme yolunu işaret eder.

Doğruluğa sahip olduğu iddiasında değil, ama doğruluğa ulaşma çabasında bulunan felsefede, tutuculuğun burnubüyük dogmatizmine karşı gerçek bir alçakgönüllülük vardır. Çünkü "doğru", filozof için bir amaçken, tutucu için zaten sahip olunan bir şeydir. Tutucuların bildiklerini denetlemeleri gibi bir tasaları da yoktur. Onlar doğruyu bildiklerinden emin oldukları için, bunu gerekirse zorla, başkalarına da kabul ettirme arzusuna kapılırlar. Felsefî alçakgönüllülük ise, doğruya benim senden daha fazla sahip olmadığım; doğrunun elimizde değil, bir amaç olarak önümüzde olduğu anlamıyla biçimlenir. Felsefe için *"Her şey hakkında hiçbir şey bilmemektir."* dense de felsefesiz bir yaşam

düşünülemez. Bir bakıma felsefe her şeyin kuramıdır. Kendisi bizlere doğrudan somut bir şey vermese de somut şeylere nasıl ulaşılacağını gösterir ve karşılaştığımız sorunlara çeşitli çözüm yolları önerir. Felsefe, insan deneyiminin ortaya çıkardığı, ürettiği merkezdeki sorular üstünde yapılan yoğun düşünlemedir (reflektion). Felsefe, kişiye ancak merak ettiği konulardaki sorulara ilişkin önce filozofların çeşitli görüşlerini sunup bunları inceleme olanağını sağlar; çünkü felsefeyle uğraşmak, uçsuz bucaksız ve derin bir denizde yelken açmak gibidir. Bu yolculukta ne sığınılacak bir liman ne demir atacak bir taban vardır; ne başlangıç ne de erişilecek bir son bulunur. Amaç gemiyi dik tutup suyun üstünde yüzdürmektir; filozofların düşüncelerini inceledikten sonra kişinin amacı kendi dünya görüşünü, yaşam anlayışını oluşturmak olmalıdır. Felsefe, her şeyden önce insanın kendisini derinleştirmesine, kendisini daha iyi tanımasına yardımcı olur; yaşamımızı zenginleştirir ve bizi daha insanî kılar. Hazır olarak verileni ussal eleştiriyle ya da eleştirel usla yeniden ele alıp gözden geçirir ve onu baştan kurar. Felsefe, amaçlar üzerinde düşünmeyi ve yaşamı anlamlı kılmayı sağlar; o, davranışlarımıza ve yaşamımıza kılavuzluk etmesi gereken hedefler konusunda bizi bilgilendirir. **John Dewey**'e göre, yeni bir bilgi edinme süreci, bir sorunla yüzyüze olduğumuz ve ne yapmamız, nasıl davranmamız gerektiğini bilmediğimiz bir anda başlar. Güneş'in konumunu, arazinin özelliklerini, geldiğimiz yönü vb. göz önüne alarak, nasıl davranmamız ve hangi yöne yürümemiz gerektiğine dair bir varsayım üretiriz. İşte bilgi dediğimiz şey bu varsayımdır. Eğer bu varsayım, ormandan çıkışımızı sağlıyorsa doğru, sağlamıyorsa yanlıştır. Doğru, beni geliştiren, bağımsızlığa kavuşturan ve kendimi gerçekleştirmemi sağlayan şeydir. Eğer portakal ağaçları, başka bir toprakta değil de belli bir toprakta daha iyi çiçek açıp meyve veriyorsa, portakal ağacının doğrusu bu topraktır. İmdi problem çözme sürecinin ürünü olan bilgi, akıl yürütme aracılığıyla oluş-

turulur; her ne kadar bilmek için bilmek isteğinden doğsa da, belli bir duruma ilişkin bir varsayım olduğundan, dar anlamda işe yaradığı ölçüde doğru olarak kabul edilir. Bugün yolumuzu aydınlatacak bir bilgeliğe her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var; çünkü isteklerimizin ne olduğunu açık bir biçimde ortaya koyan felsefedir ve değerleri öğrenmek de ancak onunla mümkündür. Felsefe, herhangi bir kimsenin deneyimlerini, hem nesnel hem de öznel açılardan etkin bir yaşam görüşüyle birlikte, bütünleştirici ve toparlayıcı biçimde anlamaya yönelik bilinçli, özgür ve ussal bir girişim olarak benimsenebilir. Felsefe, insanın temel varoluş yapısını ve bu varoluşla ilişkilerini önyargısız, bağımsız bir biçimde ele alır. Felsefe etkinliği düşünme edimini canlı tutarak, düşünmeyi düşünerek yapılır. Ama bu düşünme bir şey, bir olgu ya da bir olay üzerine düşünme olmalıdır. Felsefe yapmak düşünmeyi öğrenmektir; düşünme de soru sormakla başlar. Sorularla felsefe yapmak, sorulardan felsefe öğrenmek mümkün müdür? Niye olmasın? Felsefeye girişin ilk adımı *"Felsefe, Din, Sanat, Bilim nedir?"*, *"Nereden geldim, nereye gidiyorum?"*, *"Ben kimim?"*, *"Ölümden sonra ne olacağım?"*, *"Evrenin bir başlangıcı ve sonu var mıdır?"*, *"Nasıl mutlu olabilirim?"*, *"Bilgi, varlık, değer nedir?"*, *"Herkes nasıl ahlâklı davranabilir?"*, *"Ruh ölümsüz müdür?"*, *"Tanrı var mı?"* gibi sorularla başlamaz mı? Giderek felsefenin kendisine ilişkin şu sorular da devreye girer: *"Felsefenin kendine özgü temel soruları nelerdir?"*, *"Felsefeyle uğraşmanın bir amacı, değeri ve anlamı var mıdır?"*, *"Felsefeyle bilim, din ve sanatlar arasındaki fark nedir?"*, *"Felsefeden kesin sonuçlar bekleyebilir miyiz?"* ve *"Felsefeyi öteki bilgi türlerinden farklı kılan nedir?"* Soru, yanıt ve tekrar soru biçimindeki bu dizilim sürüp gider böylece. Bilimlerin, sanatların, dinlerin ve insan kültürünün ögeleri olan her şeyin alanına girip de felsefenin yabancısı olduğu hiçbir konu bulunmadığı gibi, felsefenin irdelemesinden geçmemiş bir bilgi türü de yoktur. İnsan zihnine

konu olan her şey felsefenin de konusudur; o hâlde felsefe her şey üzerine sistemli ve düzenleyici bir düşünlemedir (refleksiyon). Bu bakımdan ilkçağ filozofu **Epikuros**'un dediği gibi, *"Felsefe ile uğraşmak için henüz çok erken ya da çok geç olduğunu söyleyen; mutluluğu için uygun zamanın daha gelmemiş ya da geçmiş olduğunu söyleyen kimseye benzer. Şu hâlde ihtiyar ya da genç de vakit geçirmeden felsefe ile uğraşmalıdır."*

Ne var ki felsefî düşünmenin ortaya çıkıp varlığını sürdürmesi bazı koşullara bağlıdır. Özellikle bir ortam sorunu olan felsefenin doğuşu coğrafyanın belirleyiciliği ve konumuyla ilgilidir. İklim determinizmi dediğimiz bu durum coğrafi konumun deniz ve kara ulaşım ve iletişimini kurmaya elverişli olması ve ılıman iklimde bulunması anlamına gelir. Bu ortamda farklı kültürlerin birikiminden yararlanılması (çokkültürlülük) önem taşır. Yeni kültürlerle karşılaşma, kendisine hiç benzemeyen, kendisi gibi düşünmeyen bambaşka insanlarla tanışma sonunda geleneksel kültürü sorgulama, inanma biçimini ve düşünme geleneğini değiştirme söz konusu olur. Her kültürün yeni bir bilginin oluşumuna katkıda bulunduğu görülür. Ayrıca her toplumun kendine özgü zengin bir düşünce geleneği yaratma ayrıcalığına sahip olması da bu oluşuma katkıda bulunur. Öte yandan ekonomik refah fazla zaman kullanımı olanağını sağlar (İlkçağda kölelik kurumu nedeniyle üst sınıf çalışmıyordu ve kendine ayırdığı boş zamanı vardı). İşte bütün bu koşullar felsefeyi doğuran nedenler arasında sayılabilir. Felsefe, bütün insan başarılarıyla (sanatlar, dinler, bilimler vb.) sınırdaş bir etkinlik alanı olduğu için her konunun felsefesinden söz edebiliyoruz. Her filozof, sanatçı ve bilim adamı gibi evreni yeniden ve kendince kurma çabası içindedir. Her sanatçı ve bilim adamı gerçekliği nasıl olduğu gibi yansıtmıyorsa, işini doğal bir nesnenin yerini değiştirmekle özdeş tutmuyorsa, kendi başına varolan sesleri yan yana getirmekle yetinmiyorsa ve olup biteni olduğu gibi aktarmaya özenmiyorsa, filozof da yönel-

diği sorunları belli bir kavramsallaştırma ve temellendirme bağı içinde anlamaya ve kavramaya çalışır. Felsefî düşüncenin temelinde anlama, bilme merakı ve araştırma güdüsü yatar. Bu merak, araştırma, anlama ve bilme arzusu sürdükçe felsefe devam edecektir; o, devam ettikçe felsefenin gelecekteki soru sorma, sorgulama, ussal eleştiricilik ve doğruyu arayıp bulma işlevi de sürecektir. Böylece felsefe, serbest araştırma ruhu ve eleştirel bir yaklaşımla ortaya çıkacak yeni sorulara yanıt, sorunlara da çözüm arayacaktır. Geçmişte felsefe, gerçekliği bir bütün olarak yalnızca akıl ve sezgiyle kavramaya çalışmıştı. Bilimin gelişimiyle bu tutum geçerliliğini yitirmiştir. Felsefe günümüzde kapsamlı bir dünya görüşü sunmaktan çok; bilim, sanat, insan, çevre, siyaset ve ahlâk alanlarındaki kavram ve sorunları açıklığa kavuşturma ve bu alanlarda ortaya çıkan problemleri çözme çabasındadır. Bugün felsefe, insan yaşamının bir anlamı olup olmadığını araştırmakta, karşılaştığı sorunlara çözümler önermekte ve insanın hangi eylemleri gerçekleştirmesi gerektiğini sorgulamaktadır. "*Soru*" dediğimiz şey, her şeyden önce bir birikimle ortaya çıkan, bir kültür eylemi, bir bilinçlilik durumu, bir yorum, bir yaratıdır. Tanımaya ve bilmeye yönelik bir tutumdur. Nasıl sanatlar, bilimler ve felsefeler evrenin tam bir yansıması değillerse, bu alanlara ilişkin sorular da bize evrenin tam bir aktarımını ya da yansıtılmasını veremezler. Felsefe, varlığı tüm ögeleriyle işler; tıpkı sanat ve bilimlerin de evreni kendilerince işlediği gibi. Böylece felsefeyle, sanatla, bilimle bir bakıma evrenleşir evren; başka deyişle varolan evrenden başka bir evren çıkar ortaya. Kurmak, yaratmak bakış türüne göre değişen bir insan katkısıdır. Her etkinlik, her çaba gibi felsefe uğraşı da felsefeye özgü bilinç gerektirir. Nasıl sanat evreni sanatsallaştırmak, bilim evreni bilimsel bir gözle görmek ise, felsefe de evreni felsefeleştirmek, felsefî bir gözle görmektir. O hâlde bilimlerden ve sanatlardan beslenmeyen, sağlam bir kültür altyapısına sahip olmayan kimse felsefeyle uğraşmamalı; çün-

kü müziğin ve fiziğin kesiştiği, matematiğin ve estetiğin buluştuğu ortak noktalardan haberi olmayan kimse, felsefeyi de anlamayacak ve yaşamında kullanamayacaktır.

Felsefe etkinliği bütün öteki insan etkinlikleri gibi göksel değil yerseldir, yani yukardan değil aşağıdan gelir, bu dünyada köklerini bulur. O nedenle de yüce, ulaşılmaz bir başarı olarak nitelenemez. Ne kadar düşünür varsa o kadar da felsefeden söz edebiliriz. Bu felsefeler sorunlarımızı doğrudan çözmeseler bile onların nasıl çözülebileceklerine ilişkin yollar önerirler, doğrudan karın doyurmasalar bile iyi bir yemek yapma ve karnını doyurma yollarını gösterirler bizlere. Böylece çözüm olanaklarının kapısını daima açık tutmuş olurlar. Felsefede aynı metni farklı okumalar ve farklı yorumlamalar mümkün olduğu gibi, felsefe sorularını farklı anlama ve yanıtlama da mümkündür. Bu durumun anlam ve kavram karışıklığına yol açacağı düşünülürse de bunun felsefenin yapısından kaynaklandığı unutulmamalıdır. Felsefe saltık gerçekliği, doğruluğu (hakikat) araştırma iddiasındadır, bulma değil. Hiçbir felsefe dizgesi hakikati bulduğunu savunamaz; belki ona yaklaştığını sezdirir bizlere. Problemsiz yaşam olamayacağı gibi, sorusuz felsefe de düşünülemez. Genel (Sistematik) felsefe sorularının yanıtları bu bakımdan farklılıklar gösterebilir, hatta bazılarına yanıt da verilemeyebilir. Ancak bu, sorunun yersiz olduğunu göstermez, ama zamansız olduğunu düşündürebilir. Yanıt verilemeyen soruya bir süre sonra uygun bir yanıt da bulunabilir. Bilindiği gibi felsefede yanıtları verilemeyen soruların ve çözülemeyen problemlerin alanına metafizik denmekte. Unutulmaması gereken bir başka nokta da problemler var oldukça felsefenin de varlığını koruyup sürdürecek olmasıdır. Çünkü felsefenin varlık koşulu problemleri saptamak, onları bulup ortaya çıkarmaktır. Problemsiz bir felsefe, felsefesiz bir problem olamaz, düşünülemez. Problemi saptayıp ortaya koymak, yani yönelinen konuya ilişkin soru sormak felsefenin temel

görevidir. Işte bu nedenle felsefesizlik, problemsizlik demektir bir bakıma. Felsefe, yaşam ve evrene ilişkin pek çok soru sormayacak ve durmadan yanıt ve çözümler aramayacaksa hiçbir değere sahip değildir ve bir hiçtir.

Felsefede temellendirmenin ilk adımı soru sormadır. Soru sorma eylemi, bilme, anlama, tanıma gereksinimiyle ortaya çıkan bir düşünme girişimi ve çabası olup bilinmeyene atılmış bir ağ gibidir. Bir tutum olarak soru sorma, düşünmeyi canlandırdığı gibi bilme edimini de etkinleştirir. Soru sorma ayrıca düşünmenin nefes alması, bilginin genişleyerek zenginleşmesi ve güçlenmesidir. Soru bizleri varlığa, nesneye yaklaştırır; bir anlamda düşüncemiz ile dış dünya arasında bir bağ, bir köprü oluşturur. Nesnesiz ve konusuz soru ve yanıt düşünülemez. Sorma süreci kendimizi ve evreni sorguladığımız sonu gelmeyen bir süreç olduğundandır ki sorularımız da sonsuzca uzayıp gider. Felsefe, kendisini rahatsız eden sorulara herkes için aynı şeyi ifade edecek cevaplar bulma çabası içinde değildir. Zaten bu alanda, kesinlikle doğru olduğu öne sürülen yanıtların varlığından da söz edilemez. Bu nedenle de felsefe sorusu, ortak doğruyu hedeflemekten çok, neyin mümkün olup olmadığına ilişkin kavrayışımızı genişletir ve zihnimizin işlemesini engelleyen dogmatik güveni azaltır. Sonuç olarak felsefî sorular tarafından rahatsız edilmiş bir zihin, gelişme olanağı bularak çok yönlü düşünmeyi başarır. Bu ise insana önemli kazanımlar sağlar. Her türlü problemi ele alan düşünsel bir etkinlik olarak felsefe, bu problemleri sürekli biçimde ve çok yönlü olarak sorgular. Böylece bilme ve bilgi birikimini artırma üzerine temellenerek mevcut açıklamaların dışındaki açıklama biçimlerine yönelir ve insanı dogmatik tutumun dışına çıkarıp bilinçsel gelişmesini sağlar. Felsefe sorusu her şeyden önce pratik kaygıların ötesinde yer alan bir sorudur. Hiçbir felsefe sorusunun yanıtı bir eylemde ya da bir yaptırımda bulunamaz. Felsefe sorusunun yöneldiği yanıt yolu eylemden

değil, dilden geçer. İşte bu nedenledir ki felsefe dünyayı gerçeklikte dönüştürmekten çok dilde yorumlar.

Soru sorma da bir öğrenme yöntemi olduğuna göre niçin felsefe sorular sorularak ve yanıtları aranarak öğrenilmesin. Felsefenin varlık nedeni de zaten insanın kendisi ve çevresini tanımak için yönelttiği sorulara sıkıca bağlıdır. Soru sormadan düşünme yol alabilir mi? Sorusu olmayan bir yanıt var olabilir mi? Soru, sanki bir maymuncuk gibi her kapalı kapıda denenen bir anahtardır. Kapıların hepsi açılmasa da açılan pek azı bizlere büyük yararlar sağlar; bilgi dağarcığımız genişlediği gibi bilinmeyen yeni ufuklara doğru yol alırız. Ortalama insan için, filozof ya da felsefeyle ilgilenen insanlar hakkında yüzeysel, genel bir izlenim ve yaygın, yanlış bir kanı vardır. Onlar için filozoflar meraklı, havada bulut türünden boş işlerle uğraşan, havanda su döven, somut gerçeklerle ilgilenmeyen, kendi doğrularının ve ideallerinin peşinden koşan, çözümsüz sorulara anlaşılmaz cevaplar veren, dediğim dedikçi ve oturdukları fildişi kulelerden dünyayı seyreden insanlardır. Oysa felsefeyle ilgilenmek, olaylara, topluma, dünyaya ve evrene bilinçli ve daha ayrıntılı ve farklı bir sorumluluk hissederek bakmaktır. Felsefeyle uğraşanların, amaçlarının ve onlara ilişkin değerlendirmelerinin farklı olmasına karşın, sanılanın tersine filozof topluma ve dünyaya karşı sorumluluğu ve duyarlılığı olan bir kimsedir. Filozofun bilme isteği sınırsız olup o sürekli doğruyu arar; çözüm üretemese de her türlü problemi somutlaştırarak, farklı ilişkileriyle ayrıntılı biçimde ele alır. Felsefeyle biraz ilgilenen herkes, büyük filozofların çoğunun, bugün bizi rahatsız eden sorunlardan farklı olmayan sorunlarla ilgilendiğini görür. Örnekle günümüzde onların uluslararası anarşi ve terörün nasıl sona erdirileceği, çevre felaketlerinin nasıl engelleneceği veya sanayi toplumlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği ya da dengeli üretim ve paylaşım konularına hiç de uzak olmadıklarını anlar.

III. SONUÇ

Felsefe, olgularla sınırlanmamış, kesinlikten uzak, öznel ve göreceli bir bilgi, bütünsel bir inceleme olmasına karşın, onun ayırt edici özelliği, akla dayalı bir sorgulama olmasıdır. Felsefe, gerçeklerin listelemesini yapmakla yetinmez, bu gerçeklerin anlamını araştırır, önemini yorumlar. Bilim adamının, din adamının, sanatçının ve sıradan insanların deneyimlerini bir araya getirir ve böyle deneyimleri olanaklı kılan bir evrenin nasıl olabileceğini soruşturur. Felsefenin temel işlevi, farklı gerçekliklere bütünleştirici bir bakışla yaklaşmaktır. Ortalama insan için felsefe her zaman çekici ve etkileyici, fakat aynı zamanda hayal kırıcı bir çekim alanı olarak görülmüştür. Çünkü felsefe, ortalama insana her şeyi vaad etmiş, ancak ona doğruyu vermemiştir. Oysa ortalama insan felsefeden, sorularına güvenilir ve doğru yanıtlar vermesini bekleyip durmuştur. Felsefenin verdiği şey ise, yalnızca doğrunun tanımı üzerine bir kavga olmuştur. Ne var ki ortalama insan, bu dünyada kendisine destek olacak, yaşamına yön verecek ve amaç katacak bir doğru istemektedir. Ama şunu bilmelidir ki beklediği bu doğruyu onun felsefeden sağladığı donanımla, olay ve olgulara eleştirel-ussal biçimde yaklaşarak, her türden problemi dışlamadan ele alarak ve farklı yaklaşımlara sahip olarak ancak yine kendisi bulmak zorundadır. Bugün sahip olduğumuz bilgi birikimini ve düşüncenin değerini anlamak, ancak günümüz felsefe problemlerini tartışabilme gücüne sahip olmak ve bizlere bırakılmış tarihsel mirası bilmekle mümkündür. Felsefî bir bakış açısının oluşması, tarihsel birikimden yararlanmayı talep ettiği gibi, sorgulayıcı olma özelliğini de gerektirir. Felsefe soruları, düşünce evrenini genişletici niteliğiyle farklı problemlere çözüm bulmakla kalmaz, insanın özgürleşmesini de sağlar. Bu özgürleşme ise en az kısıtlama içinde en az sorunla yaşamak demektir. Bilim günümüzde büyük buluşlar yapmakta,

insanın çevresini, doğayı ve evreni anlama ve bilme sınırlarını şaşkınlık yaratacak ölçüde genişletmektedir. Ancak bu bilimsel bulgulara koşut olarak dünyada, çözülebilmeleri için yeni yöntemler ve yaklaşımlar gerektiren bir dizi sorun da ortaya çıkmış ve bunların ahlâksal ve ruhsal anlamlarını çözümleme işi yine felsefeye kalmıştır. İnsanın bilme sınırlarını genişleten bilimsel buluşların beraberinde getirdikleri bu yeni sorunları irdelemek ve çözümler üretmek günümüzde felsefenin öncelikli görevleri arasındadır. Ancak ne kadar bilirsek bilelim, bilmenin bir sınırı olmadığı gibi, bildiklerimizi anlamlı kılan da karşımızdakilerin anlama gücüdür; işte bu anlama gücünü de bize felsefe kazandırır. Felsefeyle biraz ilgilenen herkes, pek çok filozofun bugün bizleri rahatsız eden sorunlardan farklı olmayan sorunlarla uğraştığını bilir. Onların uluslararası anarşi ve terörün nasıl durdurulabileceği, zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumun nasıl giderilebileceği, insan hakları ihlallerinin nasıl sona erdirilebileceği ya da sanayi toplumu ile kapitalist sistemin nasıl düzenlenmesi gerektiği gibi sorunlara hiç de uzak olmadıklarını görür.

Felsefenin tarihinde öyle sorular vardır ki biz bunlara, **Kant**'ın dediği gibi, ne doyurucu yanıtlar verebiliriz, ne de sormaktan bir türlü vazgeçebiliriz. Bu tür sorulara biz *"açık sorular"* ya da *"metafizik sorular"* diyoruz. Tüketesiye ve eksiksiz yanıtlar veremediğimiz ve sormaktan da bir türlü kendimizi alakoyamadığımız sorulardır bunlar. Ama felsefenin pek az da olsa yanıtladığı sorular da vardır. Ancak felsefe yapmanın tam ortasında eleştirel düşünmeden kaynaklanan soru sorma eylemi yer alır. Çünkü soru sorma, sorgulama ve tartışma geleneği, aydın olma olgusunun ve insancıllık kavramının ateşlenme odağıdır. Aydın olma ise kendisiyle ve çevresiyle ilgili sorunları gören ve bunlara çözüm yolları üreten, kötü gidişe tepki gösteren kimsenin özelliğidir. Bunun yanı sıra aydın kişi felsefeye ve sorularına ilgisiz kalamayan kişidir. Bir felsefe dizgesinin başlıca özel-

likleri arasında, ele aldığı konuları değerlendirirken mantık ilkelerine son derece önem vermesi ve etkili biçimde kullanması, konu ve kavramların örülmesinde çelişkili yargılara yer vermemesi bulunur; bunun yanı sıra konularını çağının koşullarına göre değerlendirmesi, olgulara olabildiğince yer vermesi gibi bir zorunluluk duyması, evrensel nitelikteki konuları ele alması, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturması, konulara yaklaşımının öznel olması ve en sonunda da elde ettiği sonuçları elçştirel usun süzgecinden geçirmesi gibi nitelikler yer alır. Bilindiği gibi tarihsel koşullarla birlikte yaşanan problemler de değiştiği içindir ki her filozof çağının önemli bir tanığı olmak durumundadır. İnsanlık tarihi boyunca birikerek zenginleşen farklı bakış açıları ve felsefî düşünme, insanları rahatsız eden ve süreklilik gösteren problemlerin çözümünde bizlere önemli çıkış yolları göstermişlerdir. Bu ise problem çözme bilincinin felsefedeki varlığını ve sürekliliğini gösterir. Her felsefe sorusu, ağırlığını kendi içinde taşıyan ve kendisine yeten sorulardır. Felsefe soruları, oluşumları gereği, öteki alanların sorularından farklı olarak üzerinde uzun uzadıya durulup derinlemesine düşünülen sorulardır. Aslında bir bakıma filozofun yanıtıdır soruları; kuruluşu ve yapısı gereği felsefe sorusu, yanıtı, sorularına bağlı olan bir soru değildir.

İnsan yoluna çıkan engelleri hep soru sorarak aşmaya çalışmış, yeryüzünde düşünmeye başladığı zamandan bugüne değin karşılaştığı her problemi soru sorarak deşifre etmiş ya da çözmüştür. Sorular her zaman insanla birlikte var olmuşlar ve insanlar yaşadıkça da var olacaklardır. Yaşam sorularla daha bir anlam ve değer kazanır. **Sokrates**'in de dediği gibi, *"Sorgulanmamış bir yaşam, yaşanmaya değmez."* İstekler, amaçlar, kurallar ve kurumlar tarafından yönlendirilen her insanın, yaşamını kendisine göre düzenleyeceği bir felsefeye ihtiyacı vardır. Genel olarak her insan, üyesi olduğu toplumda gelenek, ahlâk, din ve hukuktan oluşmuş bir dünya görüşünü hazır bulur ve doğal olarak onu

benimser, şu ya da bu ölçüde onu taşır. Ama hazır bulunmuş ve sorgulanmaksızın kabul edilmiş sıradan bir dünya görüşünün, kavramın gerçek anlamıyla felsefe sayılması olanaklı mıdır? Çünkü felsefe her zaman geleneksel inançlarla çelişir, her yargıyı olduğu gibi benimsemez ve karşısına çıkan her şeyi sorgulayarak yaşamımıza bir anlam ve amaç kazandırır. Zaten düşünce de soru sorma yöntemiyle geliştirilmez mi? Genel kabul görmüş her şey felsefece her zaman sorgulanırken, sorulan soruların olası yanıtlarına göre yeni sorular üretilir ve bu işlem böylece sürüp gider. İnsanların çoğu sahip oldukları potansiyeli gerçekleştirirken birçok güçlükle karşılaşmaktadır. Bu durumda felsefenin görevi, insanlık için özlenen bir yaşamı mümkün kılacak kurallarla ve bu yaşamı tehdit edebilecek tehlikelerle ilgilenmektir. Bu sorunu bilim adamları ve politikacıların ellerine bırakamayız. Çünkü bilim adamları çoğunlukla etik konularda yargıda bulunamayacak kadar objektif ve alçak gönüllüdürler. Politikacılar ise, insanlığa dair duyarlı etik sorunlara zaman ayıramayacak kadar pratikle meşguldürler. Buna bir örnek olmak üzere bilimlerin çağımızdaki durumuna bir göz atalım. Bilimsel araştırmanın amacı, insan bilgisini ve anlayışını genişletmektir. Oysa günümüzde bilimsel bir araştırmanın başarısının nesnel ölçütü, sağladığı yararlardır. Ne var ki yararın belirleyici olduğu bir etkinlik içinde, araştırmacının özgür olduğu söylenemez. Bilimin, ihtiyaçların baskısı altında ne kadar gelişebileceğini, aynı yüzyılda yaşadığımız iki dünya savaşı çok açık bir biçimde göstermiştir. Yalnız bilgi için bilmeyi ve bilgi birikimini artırmayı amaçlayan bilimsel tutum ise geçmişte kalmıştır. Günümüzde bilim sözcüğü dilimizden hiç düşmeyen bir kavram olup çıktı; onun başarıları ve sakıncaları, getirileri ve götürüleri göz ardı edilerek abartılmakta; neredeyse bilimle yatıp bilimle kalkıyoruz. Her düşünce ve her kuram, kendisini bilime dayandırarak, kendisinin bilimsel gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olduğuna bizleri inandırarak

meşruluk kazanmaya çalışıyor. Peki ama ya bilimin meşruluğu ne olacak? Yani onun varlığının, yöntemlerinin ve sonuçlarının kabul edilebilirliği? Onun bugünkü amaç ve işlevlerinin haklılığı? Devletlerin ve dev uluslararası şirketlerin kontrolüne girmiş bir bilimin; rekabet, savaş ve kâr amaçlarına bağlanmış bir bilimsel gelişmenin ne kadar kabul edilebilir olduğu? Bütün bu ve buna benzer soruları hiç tartışmayacak mıyız? İşte bu nedenlerle bilimdeki oluşumların felsefece ele alınması zorunluluğunu ve felsefî bir sorgulamayı gerektirdiğini vurgulamalıyız.

İçinde yaşadığımız ve bir parçası olduğumuz bu evrenin nasıl oluştuğu sorusu, yalnızca felsefenin yanıt bulmaya çalıştığı bir soru değildir. Din ve bilim de bu soruya kendi içeriklerine uygun yanıtlar bulmaya çalışmıştır. Felsefe, bu probleme akla ve gözlem verilerine dayanarak mantıklı yanıt bulmaya çalışırken, din, inançtan hareket etmiştir. Bilim ise somut olgulardan hareketle varsayımsal ilkelere ulaşmış ve evrenin nasıl var olduğunu temellendirmeye çalışmıştır. Kesintisiz ve düzenli bir biçimde kendi kendini sorgulayan ve bu yolla da hatalarından arınarak ilerleyen tek insan etkinliği olan bilim, kanıtlanabilir ve akla uygun olma gibi özelliklerinin yanında varolanı konu edinme, öngörüde bulunma ve nesnel olma gibi diğer ayrıcalıklar da sergiler. Ancak onu felsefeyle birleştiren tek ortak noktası mantıksal ve eleştirel olmasıdır. Her insan etkinliği bilme ve anlama amacı içerir; ancak evreni bilme ve anlama çabaları farklı alanların farklı yöntem ve içeriklere sahip olmaları sebebiyle her etkinliğin aynı sonuca ulaşması beklenemez. Bu nedenle her insan başarı ve etkinlik alanının kendi içinde temellendirilebilir sonuçlara varacağını öngörmemiz gerekir. Örnek olarak bugün tıp, fizik ve astronomi alanlarında ulaşılan sonuçlarla **Hipokrates**'in, **Galilei**'nin ve **Newton**'ın geride kaldığını ve günümüz araştırıcılarının oldukça ilerlediklerini söylemek mümkündür. Oysa felsefe alanında **Platon**'dan ya da **Kant** veya **J. P. Sartre**'dan ileride ol-

duğumuzu söylemek pek mümkün değildir. Sahip olduğumuz gelişmiş olanaklar, modern araç ve gereçler açısından **Platon**, **Kant** ya da **Sartre**'dan ileri olsak da felsefede onlara ulaştığımızı ya da geçtiğimizi söylemek zordur. Çünkü bilimin genel, test edilebilir, olgusal, nesnel olması ve öngörüde bulunması özelliklerine karşın felsefe sorgulayıcı bir tutumla sonuca ulaşır ve yanlışlanabilme özelliğinin dışında yer alarak bilimden ayrılır. Her felsefe dizgesi bu nedenle ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir bir özellik gösterir; onun kendine özgü bir yapı ve işleyişi vardır. Evrensel ve değişmez felsefe doğrularından söz edemeyeceğimize göre akla dayanmasına karşın birbirleriyle çelişen farklı felsefe dizgelerinin çokluğu bizleri şaşırtmamalıdır. İnsanın en temel güdüsü ve ayırıcı özelliği olan, merak etme, bilmek isteme ve bilgi sahibi olma çabası, bazen doğaya egemen olma arzusu, bazen de dünyayı bilme şeklinde ortaya çıkmış ve hep var olmuştur. Bütün bunlar, farklı bilgi türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin bilim, bilme isteğini karşılarken, teknik ve teknoloji insanın doğaya egemen olmasını sağlamıştır. Biri bilgi birikimini artırırken, öteki daha rahat yaşamı sağlamıştır. Bilim, doğruluğu her zaman deneylenebilir ve test edilebilir, gösterilebilir ve ispat edilebilir önermelerden oluşurken, felsefe bilgisinin ya da felsefe önermelerinin böyle bir özelliği yoktur. Filozoflar kendi öznel bakış açıları, yaratıcı zekâları ve düşlemleri sonucunda aynı konuda birbirlerinden farklı sistemlere ulaşırlar. Bu sistemlerden hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu gösteren bir ölçüt yoktur. Yalnızca varlığı değil, kendisini de konu edinen felsefe, denetlenebilir sonuçlara ulaşmanın dışında yer alır. Tutarlılık içeren ve yeni bir bakış açısı getiren sistem ve düşüncelerden oluşmak suretiyle öteki bilgi türlerinin gelişimine de katkıda bulunan felsefe, çok yönlü düşünmeyi sağlayarak insanın her şeyi görüş ve algılayış biçimini genişletir. Hangi türden olursa olsun felsefenin en önemli özelliği, felsefe sistemlerinin

yanlışlanabilir (falsification) ya da doğrulanabilir (verification) olduklarının hiçbir zaman kesinlikle gösterilememesidir. *"Felsefe görüşleri"* **F. Nietzsche**'nin deyişiyle, *"dağların doruklarından birbirine ulaşan yankılardır."*

Felsefe bir düşünme modellemesi, bir düşünce çeşitlemesidir; her bir felsefe dizgesi kendi içinde ve açısından bir doğruya işaret edebilen ve düşünceyle yapılan bir çözümleme ve bireşimdir, bir düşünleme (refleksiyon) örneklemesidir. Felsefî düşünme, soru-yanıt-soru-yanıt... biçiminde gelişen bir tür kavramsal problem çözme sürecidir. Felsefe, düşünsel paradigmalar, düşünsel örneklemler arasında bir dolaşmadır. Çeldirici, yanıltıcı, ikircikli bir özelliği vardır. Felsefe yapmak, sorular sorarak gideceği yolu belirlemek, görünenin arkasındaki görünmeyeni ele geçirmek, ara damarlardan ana damara ulaşmak, yerin üstünden altını görebilmek ve çoklukta birliği sezebilmek becerisidir. Soru sormak insan için yaşamsal bir gerekliliktir. Bu nedenle insanlık varlığını sürdürdükçe soru sorma eylemi de sürecektir. Belki bu süreçte soruları değişecek, soruların yöneldiği nesne ve amaçlar biçim değiştirecek, ama soru sorma etkinliği hep devam edecektir. Hemen her alanda bilgilenmek, tutum ve eylemlerimizi yönlendirmek için soru sormak geçerli tek yoldur. Yalnız sorulardır ki insan beynini uyanık ve ayık tutarlar; insanı yaşama bağlarlar. Soru sorma ve yaşama edimi insanın başa baş giden iki etkinliğidir. Sorma, yapma ve yaratmanın kaynağında yer alır; önce anlama, sonra da kurma gelir, bunun için de sormak gerekir. Bir felsefe sorusu ne kadar iyi oluşturulursa, kurulursa onun problem çözme gücü de o kadar etkin olur. İyi bir soru yöneldiği, açımlanmasını istediği konuya kilitlenmeli, onu kapsamalı; çözümleyici ve bireşimci olmalıdır. Nesnel ve eleştirel bir tabana dayanması gereken felsefe sorusu aynı zamanda kavramsal bir yapıya da sahip olabilmelidir; bilme ve anlama isteğini canlandırmalıdır Çünkü filozoflar dünyayı değiştirmekten, dönüştür-

mekten çok onu anlamaya, yorumlamaya daha yatkın olmuşlardır her zaman. Onlar için elde edilmeye değer tek bilgi, dünyanın nasıl anlaşılacağını kavramak olmuştur. Dünyanın akla uygun bir işleyişinin olduğu düşüncesi, onlar için dinsel inancın yerine konabilecek bir şeye sahip olmaktan çok daha önemlidir.

Soru sormak insanın bir varlık belirlenimidir; onu özgün kılan bir süreçtir. Düşünen bir kimse önce kendisine, sonra da karşısındakine, çevresindekilere, herkese ve her şeye sorular yöneltir. İnsan soru sorarak düşünen, soru sorarak tartışan bir varlıktır. Konuşmanın, iletişimin de temelinde soru sormak vardır. Soru sorarak insanları bilinçlendirmeye, aydınlatmaya çalışma yöntemi **Sokrates'e** kadar geri götürülebilir. Ancak soru sorma her düşünen insanın bir özelliğidir. Böylece kalıplaşmış düşünceler, önyargılar sarsılır, yerleşik kanı ve sanılar üzerinde yeniden düşünülerek insanların doğrulara varmaları sağlanır. Soru sorma hazır düşünceleri değil, gelişen, çeşitlenen, ufuk açan; bilineni yineleyen değil, bilinmeyeni arayan bir düşünme yöntemi gerektirir. Herkesin aklına gelmeyen sorular beyinde kıvılcımların çakmasına ve yeni düşüncelerin oluşmasıyla yine herkesin aklına gelmeyen yeni yanıtların ortaya çıkmasına neden olur. Aslında sorular bizleri statik düşünmeden dinamik düşünmeye, inanmadan akıl yürütmeye, bağnazlıktan sorgulamaya yöneltir. Sorularla yeni düşünceler üretilir, çoğaltılırken dogmalara bağlanmaktan anlamaya ve kanıtlamaya geçilerek aydınlanmaya varılmış olur. Böylece inanmış, inandırılmış ve ikna edilmiş akıldan tartışan, kanıtlayan ve sorgulayan akla yer vermiş oluruz; bireysel akıldan ortak akla yükseliriz. Nitekim Cumhuriyetle birlikte Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma gibi büyük kültür devrimlerini tarihinin kısa bir dönemine kısmen sığdırabilmiş olan toplumumuz soru sorma becerisini de bu dönemde kazanmış ve bu yolda olabildiğince mesafe almıştır. Ancak çoğu tartışmalarda hâlâ **Aristoteles** mantığına öncelik verilmesinin gerçeklik,

haklılık ya da üstünlük kabul edildiği bir ülkede yaşamaktayız. Zihinsel kapkaççılığın pek çok örnekleriyle dolu bir tarihin acaba kendi çocuklarına sunduğu sözde nimetlerden biri midir bu? Eğer öyleyse bu mirası reddetmede gecikilmemelidir. Nitekim **Mustafa Kemal** de bunu yapmaya girişti. Ne var ki eğitim sistemimiz gençlerimizi merak etmeye ve soru sormaya yöneltecek özelliklerden ne yazık ki yoksun bulunmaktadır. Bu sistem, gençlerimizin yaratıcılığının önündeki en büyük engeldir. Gençlerimiz sormayan, düşünmeyen, eleştirmeyen ve sorgulamayan pasif kişiler olarak yetişmekteler. Bilimsel ve felsefî yaratıcılık sürecinin her aşamasında merak ve soru önemli bir rol oynar. Merak ve soru, bütün bilimlerin ve felsefenin itici gücü olmuştur hep. Bunlar, insanın kendisini, doğayı ve yarattığı toplumu tanıyıp yarumlamasını, sonra da ona yeni şeyler katmasını sağlar. Evet hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir; ama felsefeyle aydınlatılmış bir bilim.

Sorularla ve sorulardan felsefe öğrenilebilir mi? Temel felsefe bilgisi altyapısına birazcık da olsa sahip olmayanlar için oldukça zor. Çünkü felsefeye girişde ve felsefe tarihinde yer alan felsefe problemleri ve onlara filozofların önerdikleri çözümler bilinmeden felsefe yapmak, profesyonelce düşünmek olanaklı değildir kanımca. Ancak sorular üzerinde düşünerek felsefe yapmaya yaklaşılabilir. Sorulara verilecek yanıt denemeleri o kimseyi filozof yapmasa da felsefenin içine sokar, onu felsefeyle yakın bir ilişkiye geçirir. Sorular üzerinde düşünme, kişinin düşünme etkinliğini canlandırır ve onu etkin bir düşünce eylemcisi konumuna getirir. Sorulardan yola çıkarak ulaşılan ilgili filozof metinlerinin okunması da insanın kendini geliştirmesinin bir başka yoludur. Kitapta yer alan felsefe sorularının çoğunun tam, eksiksiz ve tüketici yanıtlarının olması düşünülemez. Hatta benim de burada yer alan soruların bir kısmına doyurucu yanıtlarım yok. Zaten felsefenin amacı da bu değildir; o, varlığı bütün-

lüğü içinde seyir ve yorumlama, bilgi ve değeri anlama, düşünme ve eylemlerimize bir tür anlam ve değer katma denemesidir. Burada amaçlananlardan biri de soruların kuruluş, oluşturuluş biçimlerine ve yapılarına dikkat çekmektir. Okuyucu bazı soruları eleştirebilmeli ve kendi soru kurmayı denemelidir. Çünkü asıl olan yanıt vermek değil, doğru ve kapsamlı soru sorabilmektir. Bunun için de eleştirel, ussal bir tutum içinde olmak gerekir. Felsefe sorusunun özelliği yanıtları kadar çok yönlü olması ve bunun da insanı canlı, dinamik ve uyarıcı kılmasıdır. Filozof kendisinden yola çıkarak yine kendisine soru soran kişidir. Felsefe sorusu açık bir sorudur, yani yanıtlarla tüketilemez ve her zaman sorulmaktan vazgeçilmeyen sorulardır. Varlığını sürekli kılan, dışa değil, içe yönelik olan felsefe sorusu her alanda ve yönde öncelikle dilsel bir açılma ve derinleşmedir.

Bir tür sorun çözme alanı olan yaşam sürdükçe sorularımız da olacak ve bu böylece sürüp gidecektir. Bu nedenle soru sorma sonu gelmeyen bir eylemdir. Bildiğimiz kadarıyla başka hiçbir canlıda insandaki bilinç, kavrama, yapma ve değiştirme gücü bulunmuyor. İnsan güvenliğini bu bilinç ile sağlıyor. Anlama, insanın ilerlemesinin ilk aşamasıdır ve bu da soru sormak ile başlar. Soru sorma, anlama-bilme sürecini hızlandırır ve tamamlar. Her sorunun yanıtı soranın kafasında belli belirsiz vardır, ama asıl önemli olan bu yanıttan başka farklı yanıtların da bulunmasıdır. Yanıtlar soruları, sorular da yanıtları yönlendirir ve dönüşüme uğratırlar. Soru sormak bir bilinçlilik durumudur, ayık ve bilinçli olmayı gerektirir. Bilinçli olmanın yolu da düşünmeden, sorgulamadan ve tartışmadan, kısaca kafaca uyanık olmaktan ve felsefe yapmaktan geçer. Bir soru sorma sanatı olan felsefeye yakınlaştıkça, önyargısız ve özgür biçimde sorular sordukça bilinçleniriz; bilinçlendikçe de özgürleşir, erince ulaşırız; yaşamımız anlam ve değer kazanır. İkna eden akıldan kanıtlayan akla yükseldikçe ufkumuz açılacak ve yeryüzündeki yerimiz daha sağlam

olacaktır. İnanmadan anlamaya giden yolun başında bulunan, düşünmenin tutsaklıktan kurtulup özgürlüğe açılmasına neden olan bu soru sorma eylemi ile bizler özgür düşünme ve araştırma yolunda ve özgürlüğün kendisinin sınırlarının genişletilmesinde ilk adımı atmış oluruz.

Bu kitapta, Genel (Sistematik) Felsefe sorularını yanıtlamamama karşın, felsefe tarihi sorularına kısaca da olsa yanıt vermeye çalıştım. Çünkü felsefe tarihi, filozofların çeşitli problemlere ilişkin kendi düşünce dizgelerinin zamandizınsel, tarihsel bir gelişimini ele alır ve onların bu sorulara verdikleri yanıtlar genellikle herkesin kabul edebileceği bir yanıt da olmayabilir. Felsefe tarihinde felsefe sorularına verilen yanıtlarda pek fazla uzlaşma görülmez; çünkü bu sorular farklı tarihsel ve kültürel bir gelişme çizgisi izleyen belli düşünürlerin kendilerine özgü düşüncelerinden oluşurlar. Belli bir dönemin felsefe tarihi problemleri ve bilgileri önemli farklılıklar göstermeyebilirler. Yine de felsefe tarihi sorularına verilebilecek yanıtlar geçen zamanla ve farklı yorumlar nedeniyle değişikliklere uğrayabilir. Ancak Genel (Sistematik) Felsefe sorularının yanıtları temelde ortak akla dayansalar da farklı yorum ve anlayışlardan kaynaklanabilirler. Hatta onların bazılarına yanıt da verilemeyebilir ya da her soruya herkesin kendi yanıtı olabilir ve olmalıdır da. Ayrıca okurların kendileri de evrene, yaşamın anlamına, mutluluğa ve başka pek çok konuya ilişkin soru sormayı denemelidirler. Bu nedenle kitaptaki sistematik felsefe sorularını yanıtlamalarını okuyuculara bıraktım. Burada yer alan soruların yanıtlarını okuyucu konuyla ilgili ciddî (uzmanca hazırlanmış) kitaplardan ve ansiklopedilerden arayarak bulabilir. Bundan başka kitaptaki soruların bulundukları felsefe alanları tartışılabilir; hatta aynı sorular farklı bölümlerde de yer alabilirler. Bu durum kimseyi şaşırtmamalı; çünkü her soru birkaç felsefe dalıyla ilgili olabilir. Öte yandan birkaç felsefe dalını ilgilendiren sorular felsefenin bir bütün oldu-

ğunu ve kesin çizgilerle birbirinden ayrılamıyacağını da bize göstermiş olur. Felsefe sorusu bu yüzden bütün felsefe alanlarını kapsayabilir ve tekrar tekrar sorulabilir. Bu nedenle *"Sürekli felsefe, bir bakıma, sürekli soru sormadır."* da diyebiliriz (Philosophia perennis, interrogatio perennis). Kitabın yazılış amaçlarından biri de okuru düşünmeye çağırmak, onu biraz olsun kendisine sorduğu sorularla baş başa bırakmaktır. Kitapta yer alan soruların bir kısmı da zaten filozofların çeşitli vesilelerle kendilerinin sordukları sorulardır. Bütün sorular pek çok kaynak ve filozoftan seçilerek bir araya getirilmiş olup okuma önerileri dışında ayrıca bir kaynakçaya yer verilmemiştir. Kitabın ilgiyle okunacağını umar, okurları eleştirel düşünmeye davet etmesini, ufuk açıcı olmasını ve onları felsefeyle kaynaştırmasını dilerim.

Nejat BOZKURT
Göztepe, 20.6.2004

1. BÖLÜM

İLKÇAĞ FELSEFESİ SORULARI

1. Neden bilimsel ve felsefî düşünce başka cografyalarda değil de Batı Anadolu kıyılarında (İonya'da) doğmuştur?

Anadolu'nun Batı kıyıları, Mısır ve Mezopotamya (mitoloji, din, zenaat ve bilim) başta gelmek üzere İran'dan Zerdüştçülük (maden işleme), Hindistan'dan Budacılık (matematik çalışmaları), Filistin'den Yahudilik (deniz ticareti), Çin'den Lao Tzu ve Konfiçyüs'ün düşünceleri (teknoloji, etik) gibi çok değişik uygarlıklarla çevrilmişti. Buralardan Ege kıyılarına ulaşan, değişik inançlara ve görüşlere sahip olan bu uygar toplumların İonya'da kaynaşması özgürlükçü ve hoşgörülü bir ortam yarattı. Kolonilerin sağladığı ekonomik gelişme sonunda dünyanın uygar ülkelerinden getirilen bilgi ve belgeler İonya kentlerinde yeniden işlenip değerlendirilmiş ve daha gelişmiş bir kimliğe kavuşturulmuştur. Böylece oluşturulan sentez bilim ve felsefe için uygun bir ortamın doğmasını sağlamıştır.

2. Felsefî düşünce nasıl ortaya çıkıp varlığını sürdürdü?

Coğrafi konumun öteki coğrafyalarla iletişim kurmaya uygun olması önem taşır. Atina, bir zamanlar savaş için hazırladığı filoyu, ticaret için kullandı ve Akdeniz coğrafyasına açıldı. Farklı kültürlerin birikiminden yararlanılmasıyla dünya, Atina'ya geldi. Atinalılar, kendilerine hiç benzemeyen, kendileri gibi düşünmeyen bambaşka insanlarla tanıştı. Yeni kültürlerle karşılaşmanın, geleneksel kültürü sorgulama olanağı verdiği bu tanışma, Atinalıların inanma biçiminin ve düşünce geleneğinin yıpranmasına yol açtı. Deniz yolculukları, Atinalıları yıldızları bilmeye, yıldızlarda evrenin sırlarını araştırmaya götürdü. Her bilginin, yeni bir bilginin oluşumuna katkıda bulunması nedeniyle bu şehir devleti, bütün bunların sonucunda felsefî düşüncenin merkezi hâline geldi. Felsefî düşüncenin ortaya çıktığı İonya döneminde merak edilen bilen özne değil, bilginin konusu olan nesne (evren) olmuştur. Çünkü bu dönem filozofları doğaya (physis) yönelmiş, kendilerini çevreleyen doğanın yapısını anlamaya çalışmışlardır.

Bu arada doğayı anlamaya ve bilmeye çalışan insanın ne olduğu, hangi bilgi yetilerine sahip olduğu konusu da felsefe etkinlikleri İonya'dan Atina'ya geçince sorgulanmaya başlamıştır.

3. İlkçağ Yunan felsefesinin başlıca dönemleri nelerdir?

Kozmolojik Dönem (Sokrates öncesi İonya felsefesi); Antropolojik Dönem (Sofistler, Sokrates ve ona bağlı okullar); Sistematik Dönem (Platon ve Aristoteles); Ethik-Dinsel Dönem (Stoa, Epikurosçuluk, Skeptisizm-Şüphecilik-, Yeni Platonculuk).

4. İlkçağda ilk önce hangi problemler ele alındı?

Doğa felsefesine, evrene ilişkin problemler.

5. En önce hangi soru ortaya atıldı?

Varlığın temel ilkesinin, ana maddesinin (arkhe'nin) ne olduğu sorusu.

6. Bu soruyu kimler yanıtladı ve ana madde olarak neyi gördüler?

Thales (İ.Ö. 625-545): Ana madde su'dur; Anaximandros (İ.Ö. 611-545): Ana madde belirlenemez olandır (apeiron); Anaximenes (İ.Ö. 585-525): Ana madde hava'dır (pneuma). Miletos Okula'na göre her şeyin kendisinden çıktığı ana madde tekti (monizm) ve canlıydı (hilozoizm).

7. Pythagoras'ta (İ.Ö. 580-500) evrenin (varlığın) ilkesi, ana maddesi ne idi?

Sayı (cisimsel) idi ve mistik bir özelliğe sahipti.

8. Sayıdan ne anlıyordu ve evrenin ilkesi olarak nasıl görüyordu?

Bizim kavradığımız gibi sayı soyut bir büyüklük değildi; Pythagorasçılar sayıdan uzayı, boşluğu kuran geometrik ögeleri anlıyorlardı. Nesneler sayılardan meydana gelmişlerdir ve her şeyin temelinde sayı vardır. Uzayın temel ögeleri olan sayılar tüm uzayı kaplarlar. Bütün sayılar ya da uzay formları uzayı doldurmuşlardır ve her şey onlardan çıkmıştır.

9. Hangi kavramlar bu anlayışa göre özdeştir ve daha sonra hangi filozof bu eşitliği savunmuştur?

Uzay (Boşluk) ve Madde. Descartes.

10. Pythagorasçıların evren anlayışı ve dünyadaki bütün oluşumun amacı neydi?

Ortak merkezli on çember ya da küre içinde evrendeki bütün cisimler merkezi ateş etrafında hareket ederler. Bu on küreye sabit yıldızlar, beş gezegen, güneş, ay, yer ve görünmeyen karşıyer sabitlenmiştir. Bütün devinimlerin uyumu, kozmik armoniydi amaç. Gök cisimleri hızlı devinimlerinden ötürü müzikal bir ses çıkarırlardı ve bu sesi herkes işitemezdi.

11. Pythagorasçıların ahlâk anlayışları neydi?

Karşıtların uyumu ile mutlu olmak. Bir sayısı hem tek hem çifttir, en uyumlu sayıdır; evren bir sayı uyumudur. Kozmik uyuma ulaşmak, evrensel müziği dinleyebilmek temel amaçtır. Karşıtları uzlaştırarak huzura kavuşulabilir.

12. Pythagorasçılara göre en geçerli erdem hangisiydi ve ona nasıl ulaşılırdı?

Ussal olanın ve ussal olmayanın ruhtaki uyumuydu. Güçlü bir ritüel yaşam ve dinsel anlayışla. Böylece en alt düzeydeki dürtüler soylu duygular tarafından yenilerek ortadan kaldırılırdı.

13. Ölümden sonra ruha ne oluyordu?

Uyumlu ve güzel bir ruh daha mutlu bir varlık olarak daha üstün bir organizmaya geçiyor; buna yeterli olmayan ruh ise daha aşağı düzeyde bir organizmaya (hayvan) doğru yöneliyordu.

14. İlkçağ doğa felsefesinde Pythagoras'ın öğretisini nereye yerleştirebiliriz ve bunun önemi?

Sayıları bütün varlığın temel ilkeleri yaparak matematik ve müziğe önem vermişler; astronomide ilk kez yeri evrenin merkezi olmaktan çıkararak, onun boşlukta, evrenin ortasındaki görünmeyen merkezi ateşin etrafında döndüğünü söylemişlerdir. Bu anlayıştan Kopernikus'a uzanan yol artık kolaylaşmış-

tır Miletliler monistti, Pythagorasçılar ise pülüralist.

15. Herakleitos (İ.Ö. 536-470), Arkhe ile Form arasındaki karşıtlığı nasıl ortadan kaldırdı?

Arke'den evrenin formunu anlayarak. Bu da total bir değişme olan ateştir.

16. Felsefesinin ilkesi neydi ve varlığın içsel özünü neyle açıklıyordu?

Duyu bilgisi aracılığıyla us bilgisine ulaşmak ve onu tamamlamak. Değişmeyle.

17. Herakleitos'un varlığa ilişkin ünlü mottosu ve arkhe anlayışı neydi?

"Her şey akıp geçiyor" (panta rei). Ana madde Ateştir; o en devingen öge olup aynı zamanda bütün öteki görünüşlerin (şeylerin) ortaya çıkmasını sağlar.

18. O, dış dünyayı nasıl açıkladı?

Her şey arkhe olan ilkateşten çıkmıştır ve her biri de ateştir ve yine ona döner; sürekli değişim ve süreç ile bu ana ateşe dönüş oluşumu sağlanır.

19-Şeylerin göreli varlığı nasıl sağlanır ve Herakleitos bunu hangi ünlü sözüyle açıklar?

Şeylerin içindeki güçlerin birbirleriyle çatışmasıyla biri anamadde olan ateşten çıkarken öteki ona döner. "Çatışma her şeyin babasıdır."

20. Herakleitos'a göre ateş başka ne anlama geliyordu ve bütün dünya nasıl yapılmıştı?

Ateş, evrenruhunu, biçim veren usu, logos'u dile getiriyordu. Evrenruhunun kendi kendine gelişmesiyle.

21. Herakleitos'un öğretisindeki boşluk neydi?

Evrenin öncesiz ve sonrasız dönüşüm ve değişmesi ilkesi, yani oluş, düşünceye, soyut kavramlara yani matematik ve mantığa yer vermiyordu. Sağlam bir bilgiyi temellendirebilmek için soyut kavramlar önemliydi.

22. Herakleitos'un felsefesini daha sonra kimler izledi?

Stoa Okulu, Spinoza ve özellikle de Hegel ve Marx.

23. Felsefede oluşa karşı olan düşünceyi kim kurdu?

Elea Okulu ve özellikle de Parmenides (İ.Ö. 540-480). O, duyuların değişen dünyasının karşısına düşünmenin hiç değişmeyen bir varlık alanı olarak hakikat dünyasını koydu.

24. Elea Okulunun kurucusu kimdir ve öğretisi nedir?

Ksenophanes (Xenophanes) (İ.Ö. 570-477). Her şeyin aynı ve ortak, tanrısal öze sahip bir temelden çıktığı ve ona ait olduğu. Tek tanrısal bir kökene sahip olduğumuz ve her şeye onun egemen olduğu.

25. Öğretisini kime karşı oluşturdu ve bu öğretiyi daha sonra kim geliştirdi?

Halk dininin tanrılarına karşı. Parmenides (540-480).

26. Parmenides hangi karşıt tezden yola çıktı?

Düşünceyle kavranan, birliği ve tekliği olan, değişmeyen hakikî bir dünyanın varlığının kabulü tezinden yola çıktı. Değişen duyu dünyası bu dünyanın karşısında yer alır.

27. Düşünce dünyasını Parmenides nasıl savundu?

Çevremizi kuşatan dünyayı duyularımız aracılığıyla bilebiliriz, ancak duyularımız bizi yanıltırlar. Nesneler üzerine duyularımızla yargıda bulunmamız bizi doğruya ulaştırmaz. Nesneler hakkında yalnızca bir tasarımlamada, bir anlam vermede bulunabiliriz, ama onları gerçekten bilemeyiz (episteme). Çünkü nesneler bize sürekli bir değişim içinde görünürler, bu nedenle de biz onların hakikî yapılarını ve gerçek özlerini tanıyamayız. Varolanların bütün ampirik nitelikleri bu anlayışla değerlendirilir.

28. Evrenin hakikî ozu hakkındaki düşüncesi nedir?

Aslında evrenin ne olduğu tüketcsiye belirlenebilir değildir; ancak mantıksal temellendirme ile onun bir ve tek, sonsuz, değişmeyen, gelip geçici olmayan ve süreklilik gösteren dirençli ve dingin bir varlık olduğu söylenebilir.

29. Parmenides bu belirlenimi hangi mantık önermesine dayandırmıştır?

Özdeşlik ilkesine (A = A); her şey ne ise odur; her şey kendisiyle aynıdır. Düşünülmüş olması gereken bir şey, belirlenmiş olması gereken şeydir.

30. Parmenides'e göre düşünce dünyası ile duyu dünyası arasında ne gibi bir ilişki vardır?

İkisi arasında hiçbir ilişki yoktur. Hakikat (doğruluk) yalnızca düşünce dünyasında, hakikî ve salt varlıkta yer alır; duyu dünyası bir görünüşler (görüngü) dünyası olup düşünce dünyasından çıkartılamaz.

31. Kim daha sonre Elea Okulu'nun öğretisine dönerek kendi felsefesini temellendirmiştir?

Platon. Ona göre "görünüşler dünyası" (phainamenon) ikinci dereceden bir dünyadır.

32. Elea Okulu'nun bu görüşü niçin ve hangi bakımlardan savunulamaz?

Duyu dünyası olarak bilinen doğa, bize dışarıdan verilen bir dış dünyadır ve varoluşu dile getirir. Bu dünyayı düşünce dünyasının karşısına koymak, iki dünyayı uzlaşmaz biçimde karşı karşıya getirmek demektir ki bu da bir düalizmdir Bu durumda iki ayrı dünyanın ortak bir bilgisini kurmamız mümkün olamaz.

33. Elea öğretisini karşı görüşler önünde kim savunmuştur?

Elealı Zenon (M.Ö. 490-430); Boşluğun, çokluğun, sonsuzca bölünebilirliğin ve hareketin varlığına karşı matematiksel kanıtlar (paradokslar) öne sürmüştür. Kanıtlarını diyalektik yöntemin yardımıyla öne sürmüş ve bunu söylem ve karşısöylem konuşma biçimiyle yapmıştır.

34. Parmenidesçi düalizmi aşmaya kimler girişmiştir?

Pülüralist ve mekanist eğilimleriyle Empedokles, Anaksagoras ve bütün atomcu filozoflar.

35. Empedokles'in (M.Ö. 490-430) felsefî görüşü nedir?

Hakikaten varolan veya değişmeyen, geçici olmayan dört temel, ana madde vardır: Ateş, Su, Hava ve Toprak. Duyusal nesneler bu dört elemcntin karışması ve ayrılmasıyla ortaya çıkar ya da yok olur. Bu oluşumu da sevgi (çekme gücü) ve nefret (itme gücü) sağlar.

36. Empedokles'e göre dış dünyanın bilgisini nasıl elde ediyoruz?

Şeylerden, nesnelerden, tasarımlar, resimler, imgeler (Eidola) çıkarırız. Varlıklar kendilerinden çıkardıkları akıntıların duyu organının gözeneklerinden (Poroi) geçmeleriyle birbirlerine etkide bulunurlar. Duyu organında algılama resmi meydana gelir (İmge kuramı). Algılanan fiziksel nesnelerden yayılan, algılayanın duyu organlarını uyaran, böylelikle de dış dünya üzerine bilgimizin temelini oluşturan algı ve duyumlara yol açan imgelere eidola (eidolon) der. Algılamayla sonuçlanan sürecin ilk ayağını eidola, yani nesnelerden akıp yayılarak öznelerin gözeneklerini dolduran parçacıklar oluşturur. Empedokles bu düşünceleriyla Atomcuları, Platon'u, Aristoteles'i ve Epikuros'u etkilemiştir.

37. Anaksagoras'ın (M.Ö. 500-428) doğa anlayışı neydi?

Evrenin (tekvarlık; varolan) yapısını kuran, değişmeyen, belli nitelikteki temel elemanlar olan homeomeri'ler birleşmek ve ayrılmak suretiyle bütün nesneleri oluşturan ve sonsuz sayıda bulunan ana maddelerdir. Bunlar maddî özelliklere sahip en küçük cisimcikler olup duyularla bilinirler. Toprak, hava, su ve ateş'in temel parçacıkları oldukları gibi et, kemik, saç gibi organik maddelerin de tamamlayıcı en küçük parçalarıdır. Nesnelerin meydana gelişi bu homeomeri'lerin farklı ölçülerde karışmasıyla olmaktadır.

38. Ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayan bu karışımların erekliliği nasıl sağlanıyordu?

Bu ürünlerin karışımlarının nasıl olacağını (erekliliğini)

amaç koyan bir zihin (Nous) düzenlemekteydi. Bu Nous öğretisini daha sonra Aristoteles geliştirdi.

39. Demokritos'un (M.Ö. 460-360) evren anlayışı neydi?

Evrenin (Varlık) değişmeyen, en küçük ve temel elemanları atomlardır. Bunlar artık bölünemeyecek kadar küçük, maddî özellikte ve bütünün tamamlayıcı parçalarıdır.

40. Anaksagoras'ın homeomerileriyle Demokritos'un atomları arasındaki fark nedir ve ikinciler nasıl belirleniyorlardı?

Homeomerilerin tersine atomlar tümüyle niteliksiz ve salt niceliksel büyüklüklerdir. Atomların her birinin kendine özgü belli yapısı, genleşmesi, direnci ve devinimi vardır. Form olarak da çokgen, yuvarlak, çengel ve basamaklı biçimlerde olabiliyorlardı.

41. Cisimlerin bölünebilirliği ve atomların bölünemezliği neye dayanıyordu?

Cisimlerin bölünebilirliği aralarında boşluk bırakan parçacıkların varlığından kaynaklanır. Atomlar arasında ise böyle bir boşluk (varolmayan olan) yoktur.

42. Duyusal doğanın görünüşleri (fenomenler) nasıl meydana geliyordu?

Atomların devinimi aracılığıyla nesneler ortaya çıkmakta, dönüşmekte ve yokolup gitmektedir; ancak atomlar tek varlık olarak öncesiz sonrasızdırlar.

43. Evren oluşmadan önce ne vardı ve evren nasıl kuruldu?

Evren oluşmadan önce atomlar kaotik bir biçimde evren boşluğuna saçılmışlardı. Güçlü burgaç hareketleri atomları düzene soktu.

44. Evrendeki düzen ve ereklilik neye dayanıyordu?

Salt mekanik yasalara dayanıyordu; her şey zorunluluk içinde olup bitiyordu.

45. Demokritos, Anaksagoras'a karşı neyi yatsıdı?

Erek, amaç koyan bir zihnin güçlü etkinliğine karşı çıktı; ona göre doğada hiçbir erek yoktur. Doğaya katı mekanik yasalar hakimdir.

46. Atomcu yaklaşımın anlamı neydi?

1. Atomistik anlayış, sıkı bir birliğe sahip belirlenimci bir evren tablosu sunmaktaydı. Kavramsal ilkelerden yola çıkan Parmenidesçi düalizm aşılmıştı ve duyulara dayalı doğa açıklaması, yayılım ve devinim gibi ilkelere dayandırılıyordu. Parmenides'te duyusal nitelikler üzerinde durulmuyor, salt düşünce aracılığıyla usun gerektirdikleri yeterli görünüyordu. Demokritos'ta atomların devinimleri ve yayılımları, evreni madde ve forma göre açıklamada yeterli olmaktaydı.

2. Atomcu görüş düşünce tarihinde karşılaşılan ilk bilimsel, determinist, monist (tekçi), materyalist ve mekanist evren anlayışıdır.

3. Onunla Antik kozmolojik spekülasyon en üst noktasına ulaşmıştır.

47. Demokritos hangi etik görüşleri geliştirdi ve ona göre en üstün iyi ve erdemin amacı nedir?

Materyalist ama aynı zamanda idealist metafiziğinden beklendiği gibi hiçbir etik görüş geliştirmedi. Ruhun sarsılmayan dengeliliği, yani Ataraksiya (ruh dinginliği). Bu kavram daha sonra Stoa, Epikurosçu ve Kuşkucu-Skeptik okul tarafından benimsenecektir.

48. Ataraksiyaya (Ataraxia) nasıl erişiliyordu ve hangi pratik erdemler bizi ona götürüyordu?

Tutku ve duygulanımlardan bizi özgür kılan bilginin izlenmesi aracılığıyla. Düşünme ve eylemde iyi niyet ve doğrulukla birlikte ılımlılık, hoşgörürlük ve yardımseverlik erdemleri bizi ona götürür.

49. Demokritos'un atomistik evren anlayışını daha sonraları devralarak geliştiren kimdir?

İlkçağda Epikuros, Yeniçağda da (16. yy.) Pierre Gassendi.

50. Demokritos'tan sonra felsefî ilginin orta noktasında hangi problemler yer aldı?

İnsanın evrendeki yerini sorgulayan antropolojik problemler ile insanın ahlâksal yapısı ve belirlenimini sorgulayan etik problemler.

51. Bu sorunlar hangi dönemde ve kim tarafından ele alındı?

Antropolojik dönemde ve Sofistler ile Sokrates tarafından ele alındı.

52. Ünlü sofist filozoflar kimlerdi ve hangi görüşü öne sürdüler?

Protagoras (M.Ö. 480-410), Gorgias (M.Ö. 483-375), Prodikos (yaklaşık 400'ler). İnsan ruhunun eğitilebilir ve biçimlendirilebilir olduğu görüşünü savundular.

53. Özellikle hangi problemi ilk kez ortaya attılar ve nasıl yanıtladılar?

Bilginin özneye bağlılığına ilişkin bilgikuramsal problemi ortaya attılar ve genelgeçer bir bilginin olmadığını savundular. Her bilgi bilen özneye bağlıdır ve bu nedenle de saltık, nesnel bir hakikate sahip değildir (Relativizm).

54. Protagoras'ın hangi sözü bu çıkış noktasını niteler ve sofistler bu öğretiden nasıl bir temel görüşe varırlar?

"İnsan her şeyin ölçüsüdür; varolanların varolduklarının da, varolmayanların varolmadıklarının da." Herkes kendisine en yakındır; yani insana en yakın biri varsa o da yine kendisidir. İyi ya da kötü, doğru ya da yanlış insan nasıl görür ve kabul ederse öyledir.

55. Buradan yaşam sürdürümü alanında hangi görüşlere varılır?

Yararcı ve bencil (ütilitarist ve egoist) görüşlere varılır. Herkes kendi çıkarını gözeterek haklı ya da haksız yollardan menfaat sağlamaya çaba gösterir.

56. Dinsel ahlâksal alanda sofistlerin öğretisi ve bu öğretinin dinsel ahlâksal yaşamdaki etkisi neydi?

Din ve moral, insanın bir buluşudur, yaratısıdır. Bize kadar gelen gelenek göreneklerin, ahlâk tutumlarının ve dinsel söylence ve inançların bir yana bırakılması gerekir.

57. Sofistlerin getirmiş olduklarının kültürel anlamı nedir?

1. Sofistler felsefî düşünme biçimini (eleştirel-ussal) daha sonraki kuşaklara ve çevrelere aktarmışlardır, 2. Bununla birlikte Aydınlanmayı da etkilemişlerdir, ancak, 3. Dönemin ahlâk görüşlerini yıkarak egoizmi, geçmiş değerlere saygısızlığı, toplumun kabullerine aldırmazlığı ve vurdumduymazlığı öne çıkarmışlardır.

58. Sofistlerin görüşlerine kim karşı çıktı ve onun ana hedefi neydi?

Sokrates (M.Ö. 469-399); zamanının ahlâk anlayışlarını yeniden yüceltmek, böylece herkesin belli bir bakış açısından üstün ahlâk değerlerini seyredişini sağlamak istedi. Bunun için de insanın bütün yaşamının ahlâksal tine ulaşma yollarının aranışına adanmasına yöneldi.

59. Sokrates hangi temel görüşü savundu ve bu genel normlar nerede bulunur?

Saltık, nesnel bir ahlâklılık ve yapıp etme, eyleme normları vardır; bunlar her tek kişinin öznel anlayışına bağlı olmayıp genel bir değere dayanır. Kendi türünün bir göstergesi olarak insan aklında bulunur bu genel normlar.

60. Sokrates'in anlayışı, sofistlerin anlayışına karşı bir biçimde nasıl dile getirilebilir?

("Bir tür olarak") insan her şeyin ölçüsüdür.

61. Genel ahlâksal normlar ve kavramlar nasıl bulunabilirler?

Bunlar usda bulunduklarından kendinin bilgisi aracılığıyla ortaya çıkarılabilirler. Ahlâksal yaşamın görünüşlerinin analizi yardımıyla bulunup kavramsallaştırılırlar.

62. Sokrates'in ortaya koyduğu temel ödev neydi?

Ahlâksal normları ve kavramları araştırıp ortaya çıkarmayı istedi. O kendisini bilgeliğe sahip birisi olarak değil, ama ilk elde bir filozof olarak, yani bilgeliğin dostu olarak gördü.

63. Sokrates görüşlerini geliştirmek için hangi yolu izledi ve bu yönteme ne ad verilmiştir?

Karşılıklı konuşma (Dialog) biçimini izledi. Diyalektik yöntem ya da özellikle sokratik dialog ya da akıl yürütme yöntemi denmiştir

64. Herkesin önündeki konuşmaları ne üzerineydi ve izlediği düşünme süreci hangi kısımlardan oluşuyordu?

Ahlâksal anlam ve önemi olan konular üzerineydi. Ödev, görev, yaşama biçimi, özellikle de adalet, erdem, cesaret ve dostluk gibi töresel görüşlere ilişkindi. Olumsuz ve olumlu olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu.

65. Sokratik diyaloğun olumsuz olan ilk kısmı neye dayanıyordu ve bu sürece ne deniyordu?

a) Sokrates tartışılan konuda bir şey bilmiyormuş gibi kendisini tanıtıyor ve sorduğu sorularla konuyu aydınlanmaya açıyordu.

b) Tartışmacısına soru-yanıt tekniğiyle bir oradan bir buradan, bir sağdan bir soldan sorular yönelterek onu giderek bildiklerini açıklamaya zorluyor; öte yandan da bilgi diye öne sürdüğünün yanlış olduğunu ve hiçbir temele dayanmadığını ve onun aslında hiçbır şey bilmediğini yine kendisine itiraf ettiriyordu. Bu yönteme "Sokratik ironi" deniyordu.

66. Diyaloğun olumlu olan ikinci kısmı neye dayanıyor-

du ve bu uslamlama günümüzdeki hangi bilimsel yöntemin benzeridir?

Sokrates, tartışmacısını güçlü kavramları kurup izlemesi için yüreklendirir, teşvik eder. Somut tek bir erdem (Cesaret, Adalet vb. gibi) kavramından genel ve niteleyici olana varılır ve böylece öz, asıl olan ve kavram tek bir erdemde bir araya gelir. Tartışmacıya dışarıdan hiçbir bilgi aktarmadan izlenen bu süreçle onun kendisindeki bilgi adeta doğurtulur (Maieutike). Bu düşünme tekniğine göre ruhta saklı doğrular vardır, bunlar herkes için aynı olan doğrulardır; sorup soruşturarak, üzerlerinde durup düşünerek zihne çıkarılabilir, bilinir kılınabilirler. Bu yöntem tümevarıma (indüksiyon) benzer.

67. Sokrates, ahlâklı olmayı neye dayandırır?

Sahip olunan bilgiyi bilinç düzeyine çıkarıp kullanmaya dayandırır. İnsanın ahlâklı olmasının temel belirleyicisi, bilgili olmaktır. Bilgi ise erdemdir; çünkü ahlâklı davranmayı sağlar. Dürüstlük, adalet, iyilik ve ölçülülük bilgili olmanın, dolayısıyla erdemli olmanın koşullarıdır. Erdemli olmayı sağlayan bu değerler, deneyimlerle elde edilemez. Onlar her bireyde doğuştan vardır. Önemli olan bu değerleri açığa çıkarmaktır. Sokrates'in insanlara sorduğu sorulara verilen yanıtlarda bir takım ahlâkî kavramlar üzerinde görüş birliği olduğu sonucuna ulaşılır.

68. Ahlâksal kavram ve normların bilgisine ulaşıldığında Sokrates insanın ahlâktan ne bekleyebileceğini umuyordu?

İyi bilgi ve iyi eylemin özdeş olması gerektiği anlamını çıkarıyordu. Ona göre hiç kimse bilerek kötülük yapmaz; bütün kötülükler bilgisizlikten kaynaklanır.

69. Sokrates bu anlayışa nasıl geldi ve onu hangi ifadeyle formüle etti?

Ahlâksal yapı, insanın özünü en uygun ve kendine özgü biçimde ortaya koyar. Kimse bilgisi olmadan eylemde bulunmaz. "Kimse bile bile kötülük yapmaz."

70. Buradan erdem üzerine hangi görüş çıkarılır ve her tek insanın amacı ne olmalıdır?

Bilme ve erdem bir ve aynıdır; buna dayalı olarak erdem öğretilebilirdir. Bilgiyi ya da Bilgeliki=Erdem'i elde etmek.

71. Erdem neyi gözetir ve mutluluğu nasıl sağlar?

Mutluluğu (Haz ahlâkı=Eudaimonie). 1. İnsanın temel yapısından erdemli yaşamın çıkmasını sağlayarak. 2. Her iyinin yarar getirdiğini bilerek.

72. Yaşamın amacı nedir ve Sokrates'in kişiliğinde hangi insanî özellikler toplanmıştır?

Mutluluk. Bilgiyi, Ahlâklılığı ve Mutluluğu elde etmeye çabalamak.

73. Felsefe problemlerinin gelişme tarihinde Sokrates'in anlamı nedir?

İnsanın ahlâksal yapısını ortaya çıkarması ve bilimsel etiği temellendirmesidir.

74. Öğretisinin dışsal yapısında başka neler vardır?

Felsefesi sistematik bir tamamlanmışlıktan uzaktır; tüm öğretisi kavramların araştırılması ve anlamlandırılmasına dayanır. Arkasında yazılı hiçbir eser bırakmamıştır.

75. Sokrates'in doğrudan izleyicileri olarak ardılları kimlerdi?

1. Kinikler Okulu,
2. Hazcılar (Hedonizm) veya Kirenaikler (Kyrene) Okulu,
3. Megara Okulu,
4. Elis-Eretria Okulu,
5. Platon.

76. Bu dört okulun temsilcileri ve Platon nasıl adlandırılmışlardır?

Onun bütün felsefesini kuşatmayan, tek yanlı Sokratesçiler olarak tanınmışlardır. Çünkü onlar Sokrates'in felsefesinin yalnız özel bir yanını almışlar ve bunu kendi yaşam görüşlerinin te-

meli yapmışlardır. Platon ise bu okullara karşı bütüncü bir Sokratesçi olarak tanınır.

77. Kiniklerin görüşü neydi?

Yaşamın amacı ahlâklılıktır. Ahlâklılık ise içsel bağımsızlıkta, yaşamın her türlü nimetinden vazgeçmekte ve büyük bir kanaatkarlığa dönmekte görünmekteydi. Ahlâk kavramlarını gerçek varlıklar olarak tanımadıklarını ve üzerlerinde durmadıklarını görüyoruz. Teorik bilime ilgi göstermediler.

78. Bu Okulun kurucusu ve onu izleyen ünlü temsicisi kimdir?

Antisthenes (M.Ö. 444-368); Sinoplu Diogenes (M.Ö. 412-323).

79. Hazcıların (Hedonizm) görüşü neydi ve okulun kurucusu kimdi?

Yaşamın amacı duyularımızın aracılığıyla her şeyden haz, tat, zevk alma mutluluğudur. İyi olan ile haz aynı şeydir. Felsefeyi bir yaşama sanatı hâline getirdiler. Kyreneli Aristippos (M.Ö. 435-355).

80. Megara Okulunun görüşü neydi ve temsilcisi kimdi?

Yaşamın amacı bilgidir; ancak bunlar bilgiyi sofistlerin yanıltmacılığından, safsatacılığından daha da öteye götürerek yozlaştırmışlardır, eristik sanatını geliştirmişlerdir. Megaralı Eukleides (M.Ö. 450-380).

81. Elis-Eretria Okulunun görüşü neydi kurucusu kimdi?

Megara Okuluna benzer bir erdem öğretisi geliştirmişlerdir. Elisli Phaidon (M.Ö. 400'ler).

82. Hangi bakımlardan Platon (M.Ö. 427-347) tam veya sadık bir Sokratesçidir?

Sokrates öğretisinin özüyle ilgili ögelerine, etik bir ruha ve kavramsal düşünmeye (İde) kendini vermesi ve yaşamını bu konuların araştırılmasına adaması bakımından gerçek bir Sokrates-

çidir. Platon, hocasının ele aldığı bütün konuları (bilgi, erdem, ahlâk, kavram belirleme, idealar dünyası) işlemiş ve geliştirmiştir.

83. Platon'un egemen kavramı hangisidir ve bu kavramla neyi açıklar?

Platon'un egemen kavramı İdea'lardır; bunlar şeylerin, nesnelerin ilk ve tek kurucu modelleri olup asıl varolanlardır. Nesnelleşmiş tür kavramları olan İdealar, aynı zamanda hakikî (gerçek değil!) özlerdir. Bu özler kendilerinde saf birer Form olarak bir türün bütün nesnelerinin genel işaretidirler. Bunlar cisimsel ve uzaysal özellikte olmayıp, duyusal niteliklere sahip değildirler; değişmez ve geçip gitmezler. Gerçekliğin, yaşadığımız dünyanın (phainamenon) karşısında yer alan bu dünya (İdealar) her zaman kendisiyle aynı kalır.

84. Hangi temel nedenler Platon'u İdeaları benimsemeye yöneltmiştir?

1. Bilgikuramsal neden: Her bilgi bir nesne üstüne kurulduğundan ve kavramların da özne tarafından oluşturulmasından dolayı nesnel bir gerçekliğin varlığına gereksinim söz konusudur. Değişenin değişmeyen bilgisi.

2. Metafizik neden: Evrende değişmeden kalan bir şey yok; duyusal nesneler varlığı varolmayan hâline getiriyor; değişen ve geçip gidenin karşısına hep kalan ve sürüp gidenin konması gerekiyor. Çoklukta birliğin düşünsel bakışla görülenmesi.

3. Etik neden: Düşünce dünyası gibi gelip geçici olmayan, kalıcı, kusursuz ve yetkin bir dünya olmalı. Kendilerine bakarak tutum belirlenecek örnekler.

85. İdealar dünyası ile duyular dünyası arasında ne gibi bir ilişki vardır?

İdealar, bütün nesnelerin ilkörnekleridirler; bu duyusal şeylerin her biri ilkörnekleri ya da kurucu modelleri sayesinde varlığa gelirler ve onların kopyalarıdırlar. Ancak asıllarından yansıdıktan sonra onlarla hiçbir ilişkiye girmezler; idealar aşkındırlar.

86. Her iki dünyanın (kavramlar ve nesneler dünyası) ne tür bir gerçekliği vardır ve hangi aşamada Platon öğretisi onların ilişkisini görülebilir kılar?

Yalnızca idealar dünyası asıl ve hakikî dünyadır; o, hakikî varolan, kalıcı ve sürüp gidendir. Duyusal nesneler dünyası ise sürekli değişen ve gelip geçendir; hiçbir hakikî özellikleri olmayıp, yalnızca ortaya çıkan ve yokolup giden bir varlığın, ikinci dereceden bir varlığın görünüşüdür. Mağara benzetmesi (parabolü) örneği burada anılabilir.

87. Mağara benzetmesi nedir?

İnsanlar bu dünyada sanki bir mağara içinde sırtları mağara kapısına ve yüzleri de mağara duvarına dönük bağlanmış bir durumda gibi yaşamaktadırlar. Kapının önünden geçen gerçek şeylere sırtları dönük olduğundan bakamazlar ve bunların güneş ışığının yardımıyla mağara duvarına yansıyan gölgelerini görebilirler yalnızca. Oysa bağlarından kurtulup da başlarını kapıya çevirebilecek olsalar şeylerin aslını, yani ideaları görebileceklerdir. İşte insanın amacı bu gölgeler dünyasından çıkıp idealar dünyasına girmek olmalıdır.

88. Nesneler hangi tarafa yönelirler ve bu yönelme çabası nereden kaynaklanır?

Şeyler, kusursuz ve mükemmel olana yönelme çabası içindedirler, yani idealara olabildiğince yaklaşmaya çalışırlar. Onların içine bu çaba idealar tarafından yerleştirilmiştir.

89. Şeyler nasıl meydana gelmişlerdir ve neden oluşmaktadırlar?

Evrenin yaratıcısı (Demiurgos) nesneleri, idealar dünyası ile biçim kazanmamış maddenin karışımından oluşan Dünya ruhu'ndan yaratmıştır; yani gelişme gücü ve yetisi olan maddeden şeyler ortaya çıkmıştır. Nesneler, idealar dünyasının hareket ettirici ve etkin gücünden oluşan madde ve ruhtan meydana gelmektedirler.

90. Platon'a göre madde nedir ve bu (verili) dünya nasıl ortaya çıktı?

Madde kendinde varoluş değildir, kendinde varolmaz; o boş bir kavramdır. Yalnızca maddesel şeyler vardır ki bunlar da yalnızca gelip geçen varlığın içinde yer alırlar. Madde içindeki Dünyaruhu'nun sürekli olarak kendini çoğaltması durumunda dünya ortaya çıkmaktadır. Cisimler sabit ve yoğun olup atom ve boş uzay yoktur. Süreklilik egemendir, boşluk söz konusu değildir.

91. Platon'un varlık anlayışı nedir?

Ona göre sürekli değişen bir şeyin değişmez bilimi yapılamaz. O hâlde değişmeyen ve bu dünyadaki nesnelerin örnekleri olan başka varlıklar olmalı. Ahlâk ile matematik, bu tür duyusal olmayan; oluş, değişme ve bozulmaya tabi bulunmayan, zaman dışı, tümel varlıkların var olduğunu göstermektedir. İşte bu tümel ve kalıcı varlıklar İdealardır. İdealar ise duyularla değil, akılla kavranırlar.

92. İdeler dünyasının nasıl bir düzeni vardır?

İdealar, kavramlara karşılık olduklarından onların kurduklarını yapı bütünüyle kavram sisteminin bir benzeridir. En üstün idealar en alttakileri kuşatır, onları kavrar ve kendini onlardan kurar. Bir piramid biçiminde hiyararşik sıralı düzende kendisini kuran idealar dünyasının en tepe noktasında, en üstünde diğerlerinin herbirini etkileyen, kendini doruğa yerleştiren bir ide, İyi İde'si bulunur. Her ne kadar onun Platon'a göre kişilikle ilgili, kişiye benzer bir yanı olmasa da o, Tanrı ile aynı anlamdadır. Her öteki idea üzerinde etkileme gücü ve egemenliği vardır; özü herbirinin içine değin uzanır. Bu yüzden aşağıdaki bütün öteki idealar da İyi'nin özelliklerine ya da onun yapı ve işleyişine sıkıca bağlı kalmakla sorumludurlar.

93. İdeaların bilgisine nasıl ulaşıyoruz ve bunu kim, hangi biçimde sağlayabiliyor?

İdeaların bilgisine Ruh aracılığıyla ulaşıyoruz. Ruh, bedene girmeden önce idealar dünyasında yaşamış ve bütün ideaları temaşa etmiştir (kontemplasyon); onları yeniden anımsayarak bilgilerimizi oluşturmaktadır. Bu bakımdan ruh bedende, kafesteki kuş gibidir; bir an evvel buradan kurtulup idealar dünyasına dönmek ister.

94. Hangi metafizik-psişik örnek olay ideaların bilgisini elde etmemizi sağlar ve böyle bir eylem nereden kaynaklanır ve nereye dayandırılır? Buna bağlı olarak hangi etik değer kavramsal araştırmanın temelini oluşturur?

Anımsama (Anamnesis): Bedene girmeden önceki ruhun idealar dünyasında varolduğu zamandaki hatırlamasından. Bu eylemi kavramsal araştırma ile yapar. Bilgeliğe ya da bilgiye götüren en yüksek erdeme yönelerek.

95. Platon'a göre Ruh nedir?

En başta, ilk kaynak olarak Ruh, katışıksız ve saltık bir ideadır. Bedene girmek suretiyle saflığını yitirmiş, adeta düşmüş bir idea olmuştur. Duyularla karışarak değişen dünyanın bir ögesi, bir parçası olmuştur.

96. Bundan dolayı Ruh ne durumdadır? Ortaöz olarak kendini nasıl gösterir?

İdea ve duyu nesnesi arasında aracı bir ortaöz biçiminde olan Ruh, idealar ve duyular dünyası arasındaki bağı sürdürebilmeye ve özellikle de insanların içinde mükemmelliği ve kusursuzluğu uyandırmaya çabalar. Ruh kendini bir duyuözü olarak gösterdiği gibi bir İdea olarak da sergiler.

97. Ruh'un İdea olarak başlıca özellikleri nelerdir?

1. Ruh cisimsel ve uzamsal değildir. 2. Beden içinde hareket kazandıran, canlandıran bir güçtür. 3. İyiye, güzele, doğruya ulaşmaya çabalar. 4. İdea'nın bilgisini elde etme gücü vardır.

98. Duyusal öz ya da duyu özü olarak Ruh kendini hangi biçimlerde gösterir?

Duygu ve duyumlar, heyecanlar, içsel dürtü ile güdüler ve tutkularla ortaya çıkan duyusal hareketliliklerde kendini gösterir.

99. Ruhsal güçler hangileridir ve nerede bulunurlar?

1. Akıl: Başta. 2. Duygu ve duyum: Göğüste. 3. Tutku: Belden aşağıda

100. Onlardan hangisi güçlü ve egemendir?

İdeal durumda akıl güçlü ve egemendir; duyguları düzene koyar ve tutkuları dizginler.

101. Bu ruhsal güçlerin doğru ve uygun eylemleri nelerdir ve her biri hangi işleve sahiptir?

Ruhsal güçler eylemlerinde ana erdemlerden beslenirler; bu temel erdemler ve işlevleri şöyle sıralanırlar: 1. Aklın erdemi, bilimsel ya da kavramsal araştırma veya Bilgeliktir. 2. Duygunun erdemi, Cesarettir (Yüreklilik). 3. Tutkuların erdemi, Sakınımlılık ve Ilımlılıktır.

102. Ruhun en önemli eylemi ve bu üç temel erdemden en üste yeralanı hangisidir?

En üstün erdem bir kavramsal araştırma olarak Bilgeliktir; onunla insan en üstün belirlenimini sağlar ve ideaların bilgisine varır.

103. Ruhun uyumlu ve kusursuz, yetkin kuruluşuna ne zaman ulaşılır?

Ruh üç temel erdemin hepsine birden sahip olduğu zaman.

104. Buradan hangi yeni erdem doğar ve nasıl bir anlam taşır?

Adalet erdemi doğar ve o "en üstteki" ile karşılaştırıldığında en kapsamlı ve üstün bir erdem olarak karşımıza çıkar.

105. Adalet öteki erdemlerle nasıl bir ilişki içindedir ve nerede bulunur?

Tür kavramının cins kavramlarını kuşattığı gibi o bütün erdemleri kavrar. Sağlıklı eylemde bulunan her ruh parçasında bulunur.

106. Platon'da dindarlık nedir ve ölümden sonra ruha ne olur?

Tanrılar karşısında, bu en yüksek varlıkların önünde adaletli olmaktır. Bir başka yerde, daha yüksek veya daha aşağı bir oganizmada saflık derecesine ulaştıktan sonra nihayet idealar dünyasına geri döner.

107. Platon devlet öğretisini ne uzerine temellendirmiştir ve devleti nasıl anlar?

Devlet öğretisini ruh öğretisi üzerine kurmuştur. Devleti bir organizma olarak görür.

108. Platon ideal devletini nasıl kurmuştur ve devlet yaşamı ile ruhsal yaşamı nasıl karşılaştırır?

Ona göre üç ruh gücü ya da imkanı üç sınıfa karşılık gelir, şöyle ki: Akıl, kırallara veya filozoflara; Duygu, muhafız veya savaşçılara; Tutku ise el sanatlarıyla, zenaatle uğraşanlara (inşaatçılar, elişçileri, dokumacılar, balıkçılar marangozlar, tacirler) karşılıktır. Ruhtaki üç güçte olduğu gibi devletteki üç sınıfta da uyumlu bir birlikte işleme söz konusudur.

109. Filozofların görevi nedir?

Ruhta, aklın her şeye egemen olup yönettiği gibi, filozof da, özellikle bilgelik erdemine sahip olduğundan, dünyada ne olup bittiğini görebilen ve özellikle de devlet işlerinin yönetim düzeninin idealar dünyasındaki gibi olmasına çaba gösteren bir konumdadır.

110. Koruyucuların görevi nedir?

Filozoflara veye kırallara yardım etmekle görevli olan koruyucular (muhafızlar) ya da savaşçılar cesaret erdemiyle yetiştikleri için devletin sıkıntılara uğramamasını ve güvenliğini sağlamak ve gençlerin eğitimine rehberlik yapmakla yükümlüdürler.

111. Esnaf ve zenaatkarların görevi nedir?

Yapı ve el işçileri, toprakla uğraşanlar devlet yönetimi sıralamasında en ılımlı, kanaatkâr ve ihtiyatlı sınıfı oluştururlar ve

öteki iki sınıfın beslenmesinden ve geçim sorunlarından uzak kalmalarından sorumludurlar.

112. Devlette adalet ne zaman egemen olur ve Platon'un devlet öğretisinin temel düşüncesi nedir?

Herkes kendi payına düşen görevini eksiksiz yaptığı ve böylece devlette tam bir uyum sürdüğü zaman adalet gerçekleşmiş olur. Onun bütün sisteminde olduğu gibi bireysel, bir tek olana bütünün boyun eğdiği bir devlet anlayışıyla karşılaşıyoruz.

113. Hem bireysel ve tek, hem de devlet olması gereken sonunda nasıl tüm dünyayı kavrar?

Devlet, sonunda her şeyi kavramaya, idealar dünyasının bir resmi olmaya çaba gösterir; kendini kendi öntasarımına uygun ve ona göre yönlendirir. İyi ideasının kendi içindeki üstünlüğünü ve gücünü açığa çıkarır, mükemmelleştirir ve İyi, Doğru ve Güzel'in birlikte gerçekleşmesini sağlar.

114. Platon felsefesinin genellikle felsefe tarihindeki yeri nedir?

Onun felsefesi ilk elde bilimsel ve idealist bir dünya ve yaşam görüşünü içerir; öyle ki bilginin ve yaşamın her alanı birlikli, bütünlüklü ve kapalı bir sistem olarak bir arada işlenir.

115. Onun bilgikuramı ne türdedir ve ussal ne anlama gelir?

Onun bilgikuramı dar anlamda akıldan kaynaklanır, ussaldır (rasyonalist); yani doğru bilgiye yalnızca akıl yoluyla ulaşabileceğimizi, deney ve duyumlarla varamıyacağımızı söyler.

116. Platon'un metafiziği nasıl bir özellik gösterir ve bu özellikler nelerdir?

Onun metafiziği 1. düalist, 2. idealist özellikler gösterir; varlığı duyular dünyası ve idealar dünyası olarak ikiye ayırıp karşı karşıya koyduğu için düalisttir; hakikî varlıklar idealar olduğundan ve nesnelerin özsel dayanakları idesel türden olduğu için idealisttir.

117. Platon felsefesini izleyenler kimlerdir?

a) Doğrudan izleyenler: Akademi (Platon'un Okulu)'den gelenler, Yeni Platoncular;

b) Dolaylı izleyenler: Giordano Bruno, Descartes, Spinoza, Leibniz, Kant, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Yeni Kantçılar.

118. Aristoteles felsefesini genetik bakımdan Platoncu kılan dışsal ve içsel ilişki hangisidir ve onun "Metafizik"inin özellikleri nelerdir?

Aristoteles (M.Ö. 384-322), Platon akademisinin bir öğrencisi olduğundan felsefesi Platonculuktan doğmuştur. Ancak pek çok ortak özellikleri bulunmasına karşın bu iki görüş birbirine karşıt yönelimler sergilemişlerdir. Onun fizik üstüne çalışmasından sonraki ondört kitaplık yapıtına verilen bir ad olan ve "fizikten sonra" (meta ta physika) anlamına gelen Metafizik'i, Varlık'ı varlık olarak ele alan bilgi dalını belirtir: *"Metafizik, tikel denilen bilimlerin hiçbirine benzemez. Çünkü bu bilimlerin hiçbiri, genel olarak varlığı, varlık olarak ele almaz. Bu bilimler, Varlık'ın belirli bir parçasını ayırır, yalnızca bu parçanın yüklemini (özelliklerini) inceler."* Aritoteles'e göre, incelenmiş bütün nesnelerin ortak yanı, bu nesnelerin var olması, yani Varlık'ın bunların en genel niteliği olmasıdır; öyleyse Varlık'ı, varlık olarak ele alan bir bilim de gereklidir. Bu da daha sonra "metafizik" adıyla belirtilecek olan ilk felsefedir. Aritoteles'te metafizik, gerçekliğin birincil ilkelerini irdeler ve bilginin ilkelerini belirlemek (mantık) ister. Bu yapıtında o, önce Thales'ten Platon'a kadar çeşitli felsefe öğretilerini eleştirerek açıklar. Bu felsefe öğretilerinin, varlıkların biricik nedenlerini maddî türden nedenler olarak görmek yanılgısı içinde olduklarını gösterir. Gerçi madde olmadan olmaz, ama o, biçimden ayrı olarak kavranamaz. Biçim (Form), maddeye oranla bir iyilik, yetkinliktir; maddenin hareketinin son durağı ve nedenidir. Duyular dünyasının ötesinde, varlık kademelerinin doruğunda, maddesiz biçim, saf edim, yani Tanrı bulunur.

119. Aristoteles kendisini Platon'un idealar öğretisine nasıl yerleştirir?

Öncelikle hocasının öğretisini çok sert bir eleştiriye tabi tutmuştur. Özellikle onun ideaların varlığını bağımsız, tek başına ve otonom olarak anlamasını bütünüyle savunulamaz diye görmüş ve bunun ideaların idealarına ve ötesine değin giderek çözümsüz bir çelişki yaratacağını söylemiştir.

120. Aristoteles'e göre İdeanın varlığı neye bağlıdır ve madde için İdeanın ne anlamı vardır?

Her zaman maddeye. Platoncu ideadan farklı olarak onun ideası daha çok devindirici gücü, yapı kazandıran, biçimlendiren ilkeyi ifade etmektedir.

121. Aristoteles, İdeanın önüne hangi tanımlayıcı etiketi koyar ve madde yalnızca formdan nasıl doğar?

Form (Eidos). Madde yalnızca form ile ve onun aracılığıyla ve birbirleri sayesinde varlık kazanırlar; başka somut bir nesne olmadan hiçbir şey varlığa gelemez

122. Madde (ham, biçim kazanmamış nesne) nedir?

Madde, kendinde gerçek olmayandır; o, Platon'da olduğu gibi, hiçbir şeyin olup bitmediği bir uzamdır ve oradaki her şey başka bir nedenle oluşup ortaya çıkabilir; madde bir dynamis (harekete geçme enerjisini saklı tutan), saf bir olabilirlik, olanaklılık ya da potansiyalitedir.

123. Form nedir?

O, saf bir etkinliktir, yani aktif, canlı bir güçtür; Form, tümel eylemliliğini kendinde göstermez, ancak maddesiz varoluşunu iki biçimde gösterir: Tanrı ve insan aklı olarak.

124. Aristoteles'e göre Madde ve Form nasıl işler?

Varlıkların, madde ve form olmak üzere iki boyutu vardır; form, her varlığın biçimlendiricisidir, varlıkları bir araya getiren ortak özelliktir. Form, akılla, madde ise duyularla kavranabilir. Çevremizde gördüğümüz somut, bireysel varlıklar, tüm duyusal

farklılıklarına karşın bazı ortak özelliklere sahiptirler. İşte bu özelliklere form denir. Formlar, aynı tür içinde bulunan bütün bireysel varlıklara aynı ölçüde ait olan, değişmeyen, akıl yoluyla kavranan tümel gerçekliklerdir. Örnekse, boyları, yaşları, ağırlıkları ve renkleri bakımından birbirlerinden farklı olsalar da "düşünen canlı" olma özelliği bütün insanlarda ortak ve geneldir. Her insan, diğerleriyle "insanlık" denen ortak özelliği, yani formu paylaşır.

125. Evrende hakikî varlık hangisidir?

Ne özel, kendine özgü, aşkın, saltık ideal bir evrendir (Platon), ne de bütünüyle cansız, yalnızca mekanik biçimde hareket eden maddedir (Demokritos); gerçek şeyler ancak Madde (Hyle) ve Form (Eidos) tarafından oluşturulabilirler. Şeyler bir öz (Substans, Usia) olarak aynı zamanda gerçekliğin kendisidirler.

126. Şeylerin içindeki madde ile formun anlamı nedir?

Madde bütünüyle edilgen, pasiftir; yalnızca amaçsız devinir. Form ise tıpkı Ruh gibi her şeyi etkileyen, devindiren, canlandıran, harekete geçiren güçtür. Böylece Form:

1. Hareketin nedenidir,
2. Yapılanmanın, biçimlenmenin nedenidir,
3. Etkileyen amaçtır ve ayrıca, 4. Form, dışsal bir yapıdır.

127. Aristoteles'e göre varlık nasıl oluşur?

Varlıklar, maddeden saf forma doğru sıralanırlar; evrende varlıkların hiyerarşik bir biçimde sıralı düzeni vardır. Varlık tablosunun en alt basamağında hiçbir forma sahip olmayan ilk madde bulunur. Bu ilk maddeden hava, su, toprak ve ateş doğar. Bu dört temel ögeden (arkhe) de önce inorganik, sonra tüm organik varlıklar türer. Organik varlıkların en üstünde akıllı bir varlık olarak insan yer alır. Bu hiyerarşik sıralamanın zirvesinde ise saf akıldan, mutlak formdan oluşan Tanrı bulunur. Tanrı ise yoktan vareden, yaratıcı değil, varolana biçim verendir (Demiurgos).

128. Bir şeyin, nesnenin amacı nedir ve onlar niçin meydana gelirler?

İlkin kendi özyapısını kurmak ve bununla da fonksiyonunu birleştirmek. Herbir nesne kendi amacını gerçekleştirmek için meydana gelir; bu amaç onun içinde içkindir.

129. Bir nesne kendini değiştirirse başka ne değişir?

Onun dış yapısıyla birlikte ona bağlı işlevi değişir; böylece ulaşmak istediği hedef ve kendi belirlenimi de değişmiş olur.

130. Değişmelerdeki çaba ne içindir ve amaçlar hangi yönde değişirler?

Değişmelerdeki amaç forma ulaşmaktır. Bütün amaçlar daima daha yükseğe yönelirler.

131. Daha yüksek amaçlar nasıl gerçekleştirilirler ve her nesne hangi yeri alır?

Nesnelerin birbirlerini etkilemeleri yoluyla; daha üstte yer almak herbiri için bir amaçtır. En üst amaca ulaşmak için madde gibi bir ortama gereksinim vardır.

132. Şeylerin düzeni bu ortamda kendisini nasıl sunar ve bütün şeyler kendilerini hangi durumda bulurlar?

Nesneler kademeli, derecelenmiş; erekliliğe uygun, belli bir hedefe yönelmiş bir düzeni sunarlar (Erek=Teleoloji). Bütün nesneler kendilerini gelişme durumunda bulurlar.

133. Madde ile Form ilişkisinde değişme nasıl olur?

Form lehinde olur: Madde giderek daha çok geriye doğru yol alırken sınırların bütünüyle dışına çıkmış olur.

134. Buna göre evrenin amacı nedir?

Salt Formu gerçekleştirmek.

135. Bu salt Form gelişmenin yanında ne gibi bir anlama sahiptir?

Bu salt Form hareket ettirici, çaba gösteren ve güç veren bir ilkedir; kendinde önceden varolan devinimi gerçekleştirme gücünü canlı kılar; bu nedenle en son ve en üstün hedefi olarak nes-

nelerin içinde de içkin olarak bulunur ve bunun yanında her türlü gelişme ereğinin kendisidir.

136. Saltık ve en üstün Form'un etkinliğinin temel özelliği nedir ve Aristoteles buna ne ad verir?

O, varmayı amaçladığı hedefin ve ereğinin bilincinde olan, ussal bir özdür. Aristoteles ona Tanrı ya da Nous der.

137. Tanrı için ne söylenebilir?

Ona göre Tanrı sonsuzluktan çıkmış; saltık, maddesiz bir Form'dur. O, aynı zamanda evrenin ilk hareket ettiricisidir ve devinimlerinin sürdürülmesini sağlar. Evrenin içine nufuz eder ve onu doldurur, evrende içkindir; tümüyle maddeden arındırması ve üstün, saltık Form'u kurması sayesinde evreni gelişme yoluyla en üstün ve saltık Form'a ulaştırmaya çaba gösterir.

138. Evrenin dört metafizik ilkesi hangisidir ve en son neye indirgenebilir?

Her biriyle evrenin akışının ve değişmesinin mümkün olduğu ve düzenlendiği dört ilke şunlardır: Madde, Form, Neden, Erek. En son iki, Madde ve Form'a indirgenebilir. Çünkü Form, hem Neden hem de Erek'tir.

139. Ruh nedir ve insan ruhunda hangi yeti ve güçler vardır?

Ruh, Entelekhia'dır; yani organik bedenin Form'u, bedenleri kuran ve onları koruyan İlke'dir. İnsan ruhunda beslenme, duyumlama ve düşünme yetileri bulunur.

140. Başka organizmaların ruhlarında hangi yetiler bulunur ve düşünme yetisinin, aklın insan için önemi ve anlamı nedir?

Bitkiler yalnızca besleyen, hayvanlar ise hem besleyen hem de duyumlayan ruha sahiptirler. Akıl, ruhun en üstün kısmı olarak biçimlenme ve gelişmeye en son ulaşır. Akıl, insan gelişmesinin asıl ve biricik ereğidir. Salt bir Form olarak bedenden bağımsız eyleyen tek yetidir.

141. Akıl ile öteki ruh yetileri arasında nasıl bir ilişki vardır ve onun temel karakteristiği nedir?

Akıl, ruhun öteki kısımlarına egemendir ve onların etkinliklerini düzenler ve yönetir. Duyumlama ve beslenme gibi aşağı güçlerin Form'u olarak Akıl onlara yön verir. "Form'ların Form'u" olarak Akıl, aşağı güçlerin Form'u olan bedenin üstünde yer alır.

142. Ruh ölümsüz mudür?

Yalnızca Akıl'ın etkin kısmı, bedenden bağımsız olan yanı varoluşunu sürdürmeyi başarır.

143. Aristoteles'in sistemi hangi aşamada salt Form'u, yani maddesiz olanı sahneye çıkarır?

Gelişmenin başlangıcında, yani ilk hareket ettirici Tanrı olarak ve onun sonunda insan aklı olarak salt Form kendini gösterir.

144. İnsan yaşamının etik amacı ne olmalıdır ve Aristoteles etiğinin temel özelliği nedir?

İnsan yaşamı sonsuz mutluluğa göre yönlendirilmelidir ve Aristoteles'in etiği bireysel-hazcı (Eudemonizm) bir etik olarak görünür.

145. Sonsuz mutluluğa nasıl erişilir ve Aristoteles erdemden ne anlar?

Erdemli biçimde yaşayarak; düzenli alıştırma ve pratik yapa yapa insan beceriklilik kazanır, bu da bizi erdemliliğe götürür. Aşırı uçlar arasındaki doğru orta yolu izlemek yapılabilecek en iyi iştir.

146. Aristoteles'e göre kaç tane erdem vardır ve onlara nasıl ulaşılır?

Tıpkı yaşamın türlü çeşitliliği gibi pek çok erdem vardır; her insan ve her insan sınıfı için geçerli olan başka bir erdem bulunur. Yalnız erdeme, ona göre, bilgi yoluyla ulaşılamaz.

147. Aristoteles'e göre erdemler çoğu kez nereden kaynaklanırlar?

İstençten ve aynı şekilde eğilimlerden, içgüdülerden ve duygulanımlardan kaynaklanırlar; bunlar olmadan insan hiçbir eyleme ve yapıp etmeye geçemez.

148. Bu durumda akılın rolü nedir ve Aristoteles hangi eylem türlerini ayırır?

Akıl, duygulanımları düzenler; güdüleri ve tutkuları yönlendirir ve doğru orta yolu belirler. Ona göre iki erdem türü vardır: Etik ve dianoetik erdemler.

149. Etik ve dianoetik erdemler nelerdir?

Etik erdemler, pratik yaşamın ya da yapıp etmenin, doğru eylemde bulunmanın pratik erdemleridir. Dianoetik erdemler, aklın doğru eylemlerinin dayandığı erdemler olup özgür, bilimsel ve sanatsal etkinliği, eylemliliği dile getirir. Teorik erdemler olarak iyi, doğru ve güzeli duyumlamayı ve bilmeyi gözetir.

150. Devlet nasıl ortaya çıkar ve aşağı kültür düzeyinin üstünde yer alan halklar için en iyi devlet biçimi hangisidir?

Devlet, ailelerin ve toplulukların gelişmesi sonucunda oluşur; en iyi devlet biçimi tek kişinin yönetimidir (Monarşi); en güçlü ve yetenekli olan yönetimin başına geçmelidir (Krallık).

151. Buradan başka devlet biçimlerine nasıl gidilir ve tek kişinin egemenliğinden daha kötü devlet biçimi hangisidir?

Bu tek kişinin yönetimi içinde karşıt bir iyi devlet biçimi oluşur ve onu yıkar. En güçlünün yönetimi demek olan tiranlıktır.

152. Tiranlığın yerini hangi devlet biçimi alır?

Aristokrasiye en yakın olarak çoğunluğun egemenliği devreye girer; elitlerin, adı öne çıkan tanınmış soyluların yönetimi ve egemenliği olarak.

153. Aristokrasi hangi devlet biçimine dönüşür ve onu kim bozar?

En nüfuzlu ve güçlülerin egemenliği ve yönetimi olan oligarşiye dönüşür. Onu da halk devirir.

154. Halk hangi devlet biçimini kurar ve onun anlamı nedir?

Demokrasiyi kurar; en üstün bir devlet biçimi olarak demokrasi en üst kültür düzeyindeki halkın her alanda kendisini yönetmesi demektir.

155. Demokrasi hemencecik hangi biçime dönüşür ve hangi devlet biçimi hangisinden yeniden çıkar?

Halkın aşağı sınıfının, avamın, ayaktakımının hakimiyeti demek olan Ohlokrasi'ye dönüşür. Aristoteles'e göre Kırallıktan dolaşım yoluyla Despotluk, Aristokrasi, Oligarşi, Demokrasi ve Ohlokrasi birbiri ardı sıra yeniden ortaya çıkar.

156. Aristoteles'e göre en iyi devlet biçimi hangisidir ve devlet ile birey arasında ne gibi bir ilişki vardır?

Orta, vasat düzeyde bir devlet yönetimi olarak Aristokrasi. Devlet, her tek bir birey için vardır; toplumsal bir birlik ve kuruluş olarak o, içinde yer alan her tek kişinin kendisini en iyi biçimde geliştirebilmesini ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesini sağlamak durumundadır.

157. Aristoteles buna ilişkin hangi varsayımda bulundu ve felsefesinin yöneldiği temel konular nelerdir?

Devlet düşüncesi her tek bireyde içkindir: insan siyasi bir varlıktır (zoon politikon). Ampirik (deneysel ve duyusal) şeyler ile bunların ilişkisel durum ve koşulları.

158. Aristoteles'e göre bilgi nasıl meydana gelir?

Deney ve düşünme yoluyla. Nesnelerin içsel bağıntılarını, onların özünü, Form'unu bize Tanrı yalnızca aklın yardımıyla bilinebilir kılar.

159. Hangi düşünme biçimi onun metafiziğine egemen olmuştur?

Realizm. Nesnelerden, şeylerden söz etmek suretiyle onla-

rın kendi içlerındekı gerçek bağıntıların birbirlerine karşı etkimelerine öncelik vererek gerçekliğe vurgu yapmıştır, gerçek dünyadaki etkileşimi öne çıkarmıştır.

160. Aristoteles'in Etiğinin başlıca özellikleri nelerdir ve devlet öğretisinin temelinde hangi düşünme biçimi bulunur?

Onun etiği realist-relativist bir özellik taşır; insanın güçleri ve yetileri ampirik görünüşler olarak kabul edilmiştir. İyi gibi erdemler saltık değildirler; ancak belirli yaşam durum ve koşullarının yalnızca ilişkilerinin belirlenmesinde yer alırlar. Tıpkı etiğinde olduğu gibi devlet öğretisinde de gerçekçidir.

161. Aristoteles özellikle hangi bilimin yaratıcısıdır; bu konudaki temel kitabı nedir ve onunla neyi amaçlamıştır?

Mantığın kurucusudur; bu alandaki öğretisini Organon adlı yapıtıyla sistemleştirmiştir. Her bilimsel düşüncenin izlemesi gereken genelgeçer yasa ve kuralları oluşturmayı hedeflemişti.

162. Onun mantığı hangi yolu izliyordu ve bu yol neydi?

Aristotelesçi mantık tümdengelimci (Deduktiv) idi; Dedüksiyon yöntemi ise genel bir yasa ya da kavramdan tikel, özel, tek bir sonuç çıkarımlama yöntemidir.

163. Tümdengelim hangi formda ortaya çıkar ve Aristoteles'e göre mantığın elemanları nelerdir?

Tasım, Kıyas (karşılaştırma yoluyla sonuç çıkarma) formunda. Aristoteles mantığının bu bölümü (Sillojistik) onun öğretisinin en önemli bölümüdür. [Bütün cisimler ısıtılınca genleşir. Demir bir cisimdir. O hâlde demir genleşir.] Mantığının temel elemanları Kavram, Yargı ve Tasım'dır.

164. Tasım ile Yargı nereden çıkar ve Öncül nedir?

Tasım yargılardan, yargı kavramlardan çıkar; bir tasımın öntümcelerine öncül denir ve onların kendileri birer yargıdır.

165. Bir kavram nereye kadar geriye götürülür ve en üste yer alan kavramlar hangileridir?

En yakın genel kavrama kadar geriye götürülebilir; yükse-

len bir sıralamadaki artan bir genellikten en üstteki kavramlara doğru titiz bir çıkıştır bu. (Örnek: At - Tek toynaklı - Memeli hayvan - Hayvan - Organizma - Töz). Aristoteles'e göre en üstte bulunan en genel kavramlar, kategorilerdir.

166. Aristoteles'e göre kaç kategori vardır ve bunlar hangileridir?

Ona göre varlığı ve düşünmeyi belirleyen on kategori, yani deyi biçimi vardır ve bunlar şöyle sıralanırlar: Töz, Bağıntı, Nitelik, Nicelik, Yer, Zaman, Eylem, Edilim, İyelik ve Durum. Kategoriler düşüncenin ve varlığın formlarıdır ve onlara bağlı olarak doğruluk ve varlık bir ve aynıdır.

167. Bir yargının niceliği neye göre belirlenir ve hangi yargıları niceliklerine dayanarak ayırd ederiz?

Özne kavramının kapsamına göre belirlenir. Evrensel yargılar olmalarına (Örnek: "Bütün insanlar...") ya da Tikel yargılar olmalarına (Örnek: "Bazı insanlar...") göre ayırt edilirler.

168. Bir yargının niteliği nedir ve buna benzer yargı biçimlerini ne diye adlandırırız?

Önerme veya yüklemin evetlenmesi (örnek: "Bu gül kırmızıdır") ya da hayırlanması (örnek: "Bu gül kırmızı değildir") onun niteliğini verir. Evetleyen ya da hayırlayan kategorik yargılar diye adlandırırız.

169. Aristoteles'in bu iki yargı türüne daha sonra hangi yargı biçimleri eklenmiştir?

1. Hipotetik yargı (S=P ise A=B),

2. Disjonktif yargı (S=P veya C veya D...).

170. Aristoteles yargıda hangi kesin bilgi derecelenmesi ayırımı yapar?

Bir yargı ya 1. Apodiktiktir ("olmalı"), ya 2. Asertoriktir ("dır") ya da 3. Problematiktir ("olabilir").

171. Çıkarım nedir ve Aristoteles'e göre kaç tane çıkarım biçimi vardır?

Çıkarım, bir yargının başka yargılardan (Öncüllerden) çıkarımlanması demek olup bu öncüllerde belli bir kavram (Ortaterim) her zaman ortak olarak bulunmak durumundadır (Bütün insanlar ölümlüdür/Sokrates bir insandır/O hâlde Sokrates ölumlüdür). Aristoteles üç çıkarım tarzı belirlemiş, buna bir dördüncüyü daha sonra İlkçağ hekimi Galenos (M.S. 120-200) eklemiştir.

172. Aristoteles hangi yazısında "Çelişme ilkesi" ile "Üçüncünün dışarda bırakılması ilkesini" (Üçüncü hâlin ya da şıkkın olamazlığı) ele alıp işlemiştir ve onun doğrudan izleyicileri kimlerdir?

Metafizik adlı yaptında söz eder: Peripatetikler (Gezinerek ders verenler).

173. Yunan sonrası felsefe için Aristoteles ne ifade eder ve ondan sonraki felsefenin temel özelliği nedir?

O, Ortaçağ filozofu unvanıyla büyük bir anlam ve önem kazanmıştır; özellikle de Aquinolu Thomas onun otoritesini katolik kilisesi içinde yaymış ve egemen kılmıştır. Aristoteles sonrası felsefenin karakteristik yanı onun dinsel-etik nitelikte olmasıdır.

174. Bu değişimde hangi dışsal oluşumlar ortak bir sorumluluk taşımışlar ve filozoflar bu duruma nasıl tepki göstermişlerdir?

Hellenistik ve Roma dönemi büyük ve birbirine yabancı halk topluluklarının karşılaşması olarak farklı kültürlerin karışımını sağlamış, Yunan kültürü de yabancı kültürlerin içinde bir öge olarak kalmış ve onlarla alış veriş içinde bulunmuştur. Devlet yapılarının çökmesi ardından dinsel-moral çöküntüler gelmiş, böylece yeni bir bakış ve anlayış geliştirme gereksinimi doğmuştur. 1. Filozoflar bu duruma müdahale etmişler ve daha iyi bir çıkış ya da çözüm üretme yollarını aramışlar (Stoalılar) veya; 2. Yaşamdan dinginliğe (apatia) dönmeye kendilerini vermişlerdir (Epikurosçular).

175. En önemli geç antik (Hellenistik-Roma) felsefe okulları hangileridir?

1. Stoalılar (Stoacılık),
2. Epikurosçular (Epikurosçuluk),
3. Şüpheciler (Şüphecilik/Skeptisizm),
4. Yeni Platoncular (Yeni Platonculuk).

176. Stoa Okulunun kurucusu kimdir ve en ünlü stoalı filozoflar kimlerdir?

Stoa okulunu Kıbrıs'tan Kitionlu Zenon (M.Ö. 336-264) kurmuştur; öteki ünlü Stoacı filozoflar ise şunlardır: Kleanthes, Krisippos, Cicero, Seneca, Epiktetos, Markus Aurelius.

177. Egemen olan yozlaşmaya karşı Stoalılar nasıl savaşım verdiler?

İnsanın genel-insansal doğasına dikkat çekerek onun yapısı üstünde durup destek vermişler ve her türlü duyusal devinimden uzak durmayı, çekinmeyi öğütlemişler ve sağlık vermişlerdir.

178. İnsanın biricik ve en derin doğasından ne anlıyorlardı ve tüm yaşam nasıl yönlendirilmeliydi?

İnsanın biricik ve en derin doğasından onun aklını anlıyorlardı. Tüm yaşam doğaya uygun biçimde, yani akla göre yönetilmeliydi. Yaşam ilkeleri, "doğayı izle" (Naturam sequi) idi.

179. Töresel, ahlâksal yaşama dayanan akıldan Stoalılar ne anlıyorlardı?

Akıl yasaları töre, ahlâk yasalarıdır; Akıl yalnızca tüm yaşamı yönlendirmekle kalmamalı, aynı zamanda özellikle de heyecanlara, içgüdülere ve tutkulara egemen olmalıdır.

180. Stoalılar anlayışlarını nasıl temellendirmişlerdir?

Mükemmel ve verimli bir gelişme ancak doğa yasalarına uyarak sağlanabilir. İnsanın dağası da onun aklı olduğuna göre yaşamını aklın yasalarına dayandırması gerekmektedir.

181. Ahlâksal yaşamın amacı ve erdem nedir?

Ahlâksal yaşamın hedefi erdeme ulaşmaktır. Erdem ise bil-

geliktir. Bilgelik, aklın. insanın doğası olduğunu bilmek ve davranışlarını ona göre düzenlemektir.

182. Erdemli yaşamın kaynağı ve Stoa etiğinin temel özelliği nedir?

Stoiklere göre erdemli yaşam, doğa ile akıl ilişkisi ve birlikteliği bilgisine uygun yaşamaktan kaynaklanır. Stoa etiği özerk (otonom) bir ahlâk anlayışı olup, insan kendi aklı sayesinde kendi etik kurallarını belirler (Daha sonra Kant'ta da benzer görüşlere rastlarız).

183. Stoa felsefesi duygulanımları (heyecanları; afeksiyon) nasıl bölümler?

Dört duygulanım biçiminden:

1. Haz,
2. Tiksinti: Şimdi ve geçmişe karşılık olarak;
3. Korku,
4. Hırs (Arzu): Geleceğe karşılık olarak.

184. İnsan yaşamı için heyecanlar ne anlama sahiptir?

Öncelikle hepsi insan için zararlıdır ve bu yüzden de dizginlenerek kendilerinden kaçınmak gerekir. Aklın egemenliğine ve gücüne engel olduklarından insan davranışlarına karışırlar ve akıldan kaynaklanmadıkları için de ondan pay alamazlar ve onun tarafından onaylanmazlar.

185. İyi ve nitelikli yaşam üstune Stoalıların görüşü nedir?

Erken Stoaya göre, her güzel ve iyi olan şey (mal ve mülk de dahil) erdemli bir yaşam için engeldir; çünkü duygulanımları, heyecanları uyandırırlar. Daha sonraki Stoaya göre ise, iyi ve güzel olan şey erdeme varma ile aynı şeydir; yani iyi ve güzel şeyler, erdemi elde etmede yardımcıdırlar.

186. Eski Stoalılar nasıl bir dışsal yaşam biçimi sürdürdüler?

Önce bütün mal mülkü, yaşamın maddî yanını bir kenara bı-

raktılar, aşırı bir biçimde kanaatkâr olarak yaşadılar ve bütün aile ve toplum ilişkilerini yadsıdılar.

187. Stoa okulu nasıl geriledi?

Stoanın moral ilkesi üç temel nedenden ötürü uygulanamayınca okulun gelişmesi durakladı. Bu temel nedenler sırasıyla: 1. Moral ilkesi geneli kapsamaktaydı ve bireysel durumlardaki kullanıma izin vermemekteydi. 2. İnsan davranışının akılla temellendiği gibi yanlış bir varsayıma dayanmaktaydı. 3. Akıllı (bilge) ile akılsızın (deli) katı ve kesin bir biçimde ayrılması Stoacı anlamda hakikî bir bilgeliğin olamayacağı bilgisine götürdü; etik taleplerin ve düzeyin aşağı çekilmesi koşuluyla ancak bu ilke dönüştürülerek uygulanabilir moral bir ilke ortaya konabilmekteydi.

188. Bilgeliği neye göre idealize ettiler ve Stoanın temelinde hangi geçmiş metafizik görüşler yer aldı?

Kahramanlar kültüne, örnekle Herkules, Sokrates, Zenon (Kitionlu) gibi kişilere bakarak bilgeleri belirleyip idealize ettiler. 1. Herakleitos'un logos ya da ilk/asıl ateş öğretisi ile nesnelerin öncesiz-sonrasız yinelenmeleri anlayışı, 2. Demokritos'un atomizmi, 3. Anaksagoras'ın nous öğretisi, 4. Platon'un idealar öğretisi ve 5. Aristoteles'in tinin (Form) maddedeki içkinliği öğretisi gibi görüşler Stoa'nın temelinde yer almıştır.

189. Stoaya göre evrenin yapısı nasıldır ve hangi elemanlardan oluşmuştur?

Evren güçlü bir maddeden oluşmuştur; burada yalnızca maddî parçacıklar ve cisimsel şeyler vadır. Ruh bile cisimseldir. Evren "logoi spermatikoi" denen atoma benzer ama ruhsal, tinsel nitelikli parçacıklardan meydana gelmiş olup her bir cismin kendi biricikliği içinde taşıdığı "logos spermatikos" o cisme özelliğini verir.

190. Evrene nüfuz eden, içine zorla giren Tin onu nasıl etkiler ve varolan nedir?

Tin, sahip olduğu amaç bilinci ve ereklilik ile evreni etkiler.

Varolan Tin ve maddeden meydana gelen, ruhsal bir madde olan tözdür (Substantia).

191. Stoalıların metafizik görüşleri hangi özelliği taşır?

Bu görüşler maddeci (materyalist) bir zarf, ambalaj içindeki erekselci (teleolojik) görüşlerdir.

192. Niçin usa uygun, akla dayalı yaşamamız gerekir?

Bilgelik erdemini içimizde koruyup baktığımız ve ahlâka uygun yaşadığımız zaman tanrısal ruh, tin içimizde açılıp gelişir ve tıpkı kahramanlar gibi tanrıya benzeriz.

193. Stoalıların bilgikuramsal görüşleri nasıldı ve duyu algısını ne olarak açıklıyorlardı?

Deneysel-duyusal (ampirik-sensüalist) bir bilgikuramları vardı: her bilgi duyu algılarının aracılığıyla deneyden kaynaklanmaktaydı. Duyu algılarını cisimsel bir model, örnek, cisimsel ruhun üzerindeki bir iz olarak anlıyorlardı.

194. Kavramları ne olarak alıyorlardı ve bu anlayış daha sonra hangi kavrayışla dönüşüme uğradı?

Kavramları duyu verilerinden artakalan örnekler olarak alıyorlardı. Bu kesin modeller her başlangıcın öncesinde ruhda yer alırlar.

195. Bu görüş (modeller) hangi kavramlarla ilişkilidir ve bu gibi genel kavramlar nasıl gösterilir?

Bilgi, Ahlâk ve Din gibi kesin ve genel kavramlarla ilişkilidir (Tanrı idesi gibi). Cicero bu genel kavramı "notiones communes" (ortak kavramlar) olarak, Descartes ise "ideae innatae" (doğuştan ideler) olarak açıklamışlardır.

196. "Notiones communes" öğretisi nerede ciddî bir anlam kazandı ve Stoa felsefesinin temel anlamı hangi konu ve alanda yer alır?

Yeniçağın usçu (rasyonalist) filozoflarında bu genel kavram ciddî bir anlam kazanmıştır (Descartes, Spinoza). Stoalılarda ahlâk felsefesi en temeldedir; insanın ahlâksal düşüşünün

onun ahlâksal davranışlarıyla olan ilintisini uzun zaman araştırmışlardır.

197. Stoa felsefesi başka ne kazandırmıştır ve bu alanda hangi ikinci etik yönelim önem taşır?

Stoalılar hemen hemen tüm dilbilgisi teknik terimlerini (gramer terminolojisini) yaratıp kullanmışlardır. Epikuros (M.Ö. 341-270) tarafından kurulan Epikürizm, Stoa felsefesinde ikinci önemli etik akımdır.

198. Epikuros'un ahlâk anlayışı neydi?

Ahlâklı davranış, sınırlarını bilip, ölçülü davranmaya dayanır. Çünkü, *"Yaşamı hoş kılan, ne sınırsız bir yaşam, ne de görkemli sofralardır. Mutluluk ve erdemin ölçüsü, yiyeceklerle donatılmış bir masadan tok, ama karın ağrısı çekmeyecek bir biçimde kalkabilmektir. Çünkü insanı mutluluğa götüren hazlar, ölçülü davranmakla elde edilen hazlardır."*

199. O, yaşamın hedefini nasıl konumlandırır ve hazza nasıl ulaşılır?

Yaşamın amacı haz olup bu, anlık, gelip geçici, boş ve değersiz, duyusal zevke dayalı bir haz değildir; ama sürekli bir durum olarak dinginlik içindeki sonsuz mutluluğu arar.

200. Bu hazza nasıl ulaşılır ve ona göre en üstün haz hangisidir?

1. Önce kişinin gerçek hazzı araması, hazdışıcılıktan, hazdan hoşlanmamadan uzak durması, hazsız olmaktan kaçınması gerekir.

2. Yaşam nimetlerinden ölçülü biçimde yararlanması söz konusudur.

3. Her şeyden önce de bilgiyi elde etmeye çalışmalı ve fikir ve ruh ortaklığı kurarak dostça ilişkilere sahip insanlar olmayı hedeflemelidir (tinsel haz). Epikuros'a göre en son, en üstün haz tinsel hazdır.

201. Hangi hazza karşı tutumlardan özellikle sakınılmalı, uzak durulmalıdır ve bu nasıl sağlanır?

1. Doğa güçleri ve tanrılar önündeki korkudan doğan tutumlardan. 2. Boş ve geçici duyu zevklerini izlemeden doğan hazdan sakınmalı. Ancak aklın yardımıyla hazza ulaşılabilir.

202. Epikuros'a göre aklın ödevi nedir ve hangi duygu durumuna ulaşmayı amaçlar?

1. Doğanın gidişini, nesnelerin akışını anlamaya çalışmak,

2. Hazların ve zevklerin akışları içindeki değerlerini belirlemek aklın ödevidir. Ataraksia, içsel ve dışsal sükunet, huzur ya da "dinginlik."

203. Epikuros'un metafiziği hangi öğretiye yaslanır ve one göre evren nasıl kurulmuştur?

Demokritos'un atomistik öğretisine dayanır; evren sıkı mekanik yasalara göre hareket eden atomlardan meydana gelmiştir.

204. Epikuros ereksellik öğretisini (teleolojisini) nasıl kurmuştur ve onun Tanrı tasarımı neydi?

Doğada hiçbir amaç ve erek yoktur; erekliliğe uygun etkiyen bir Tin de gözlenmez. Tanrılar insan benzeri yaratıklar (yapılar) olup dünya ve evrenle hiç ilgilenmezler; ancak dünyalar arasında seyreden, temaşa eden bir varoluşu sürdürürler.

205. Epikuros'un bilgikuramsal görüşü neydi?

Duyusal ampirismi savunmaktaydı; bilginin temelinde duyu algısı bulunmaktadır, bilgiye duyularla ulaşılır.

206. Epikurosçu öğretinin klâsik temsilcisi kimdir?

Lucretius Carus (M.Ö. 95-55). "De rerum natura" adlı yapıtında doğayı Epikuros'un anladığı gibi açıklayarak insanı boş inançlardan, temelsiz korkulardan kurtarmayı ister. Ona göre insan eylemleri önceden belirlenmiştir: *"Geçmiş, bugünü ve geleceği belirler; bugünden geçmişi kontrol edemezsin. Geçmişin, bugünü ve geleceği kontrol yöntemini değiştiremezsin. O zaman bugünü ve geleceği kontrol edemezsin."*

207. Bu çağın III. okulu hangisidir ve kurucusu kimdir?

Kuşkucular (Skeptikler) Okulu. Elisli Pyrrhon (M.Ö. 365-275). Megara-Elis Okulu'nun devamıdır ya da onu kapsar.

208. Bu okulun araştırmaları nereye yöneldi ve Pyrrhon'un bu konudaki görüşü neydi?

Bu okul öncelikle bilgikuramsal problemlere yöneldi; ne var ki bilginin ne deneyden ne de düşünmeden kaynaklandığına ilişkin bu okuldan herhangi bir bilgi günümüze ulaşmamıştır.

209. Bu durumda ne tür bir felsefe mümkün oldu ve Pyrrhon hangi etik temelleri attı?

Bir inanç felsefesi doğdu. İnsan o anda geçerli olan, yürürlükteki yasalara uymalıdır ve atalardan geldiği gözlenen törelere boyun eğmelidir.

210. Bu durumda elde edilmesi istenen, varılması amaçlanan hedef nedir?

İçsel huzur, iç dinginliği (apatia); kargaşa (kaos) ve karmaşa (kompleks)'nın olmadığı bir ortam (Ataraxia).

211. Hangi felsefî yönelimden üstün bir güce inanarak kendini verme biçiminde ifade edilen bir gereksinim doğdu ve bu akımın kurucusu kimdi?

Tek bir üstün güce inanma gereksinimi Yeni Platonculuğun mistik-dinsel dünya görüşünden kaynaklandı. Bu görüşün kurucusu Plotinos (M.Ö. 269-204) idi

212. Bu felsefeye niçin Yeni Platonculuk adı verilmiştir ve yarattığı yeni kavram nedir?

Gelip geçici nesnelerin ötesindeki en üstün İdea'nın varlığını savunan Platon'un öğretisini benimsediği için bu adı almıştır. Tek bir kaynaktan çıkma, türeme anlamında sudur (Emanasyon).

213. Yeni Platoncu öğreti ne der ve temel düşüncesi neye dayanır?

Dünya dışında, salt tinsel bir öz olarak Tanrı, sudur yoluyla kendisinden İdelerin (Cinlerin, meleklerin) türemesine izin verir.

Bu türeyenlerden de yine emanasyon yoluyla cisimsel nesneler ortaya çıkarlar. Temel düşüncesi her şeyin Tanrı'dan kaynaklandığına dayanır.

214. İnsanın Tanrı ile ilşkisi ne durumdadır ve hangi durumda Tanrı'ya ulaşılır ve görülür?

İnsan da tanrısal bir kaynak olan "Bir"den çıkar ve onunla ortak olanaklıdır. Tanrı'ya ulaşma ve onu görme ancak coşu (ekstaz) yoluyla mümkündür.

2. BÖLÜM

ORTAÇAĞ VE RÖNESANS FELSEFELERİ SORULARI

A) BATI ORTAÇAĞI FELSEFESİ SORULARI

1. Batı Ortaçağ Felsefesi hangi etki altında kalmıştır?

Batı Ortaçağ Felsefesi, Hıristiyanlığın ve Kilise'nin etkisi altında kalmıştır.

2. Başlıca dönemleri nelerdir?

1. Kilise Babalarının (Patristik) Felsefesi;

2. Kilise Okulu (Skolastik) Felsefesi.

3. Patristik felsefenin görevi nedir?

Hıristiyanlığın öğretisel yapısını biçimlendirip geliştirmek.

4. Hıristiyanlık hangi tinsel güçlerle etkileşim içinde oldu ve neler yaptı?

Eskiçağın felsefî-dinsel görüşleriyle (Yunan, Roma ve Doğu) etkileşim içinde olmuştur. 1. Hıristiyanlık öncesi pek çok felsefî öğretiler yeniden ele alınarak geliştirilmiş ve Hıristiyanlık anlamında yorumlanmıştır. 2. Başlangıçta kaynakça yabancı olan kavramlar Hıristiyan öğretisi içine sokulmuştur.

5. Bu kavramlar nelerdi ve ortaya çıkan belirsizlik ve çelişkiyi hangi anlamda dile getiriyordu?

İdea, Nous, Logos, Pathos, Form, Materia, Demiurgos. Kavranamazlığı nedeniyle Tanrı bu kavramlar aracılığıyla göz önüne getirilmeye çalışılıyordu.

6. Bu anlayışı nasıl bir cümle ile hangi kilise babası dile getirmiştir?

Credo quia absurdum (Saçma olduğu için, yani kavranamaz olduğu için inanıyorum). Tertulianus.

7. Patristik Felsefenin başlıca yandaşları olan filozoflar kimlerdi?

Önda gelen kilise babaları: Clemens (150-215), Tertulianus (150-222), Origenes (185-254), Athanasius (295-373) ve hepsinden önce Augustinus (354-430).

8. Kilise babaları özellikle hangi felsefeyi tercih ediyorlardı ve Hıristiyan eğilimlerini nasıl ortaya koyuyorlardı?

Platon'un felsefesine ve Yeni Platonculuğa dayanıyorlardı. Temelde deney ve duyu üstü filozoflar olarak kendilerini gösteriyorlardı.

9. Bu anlamda Hıristiyan felsefesini ilk ele alan kim olmuştur ve onun temel görüşü nedir?

Aurelius Augustinus (354-430). Hıristiyan dogmalarını psikolojik-felsefî temellerine geri götürerek onların en derin anlamlarını açıklamaya çalıştı.

10. Augustinus'un hareket noktası nedir?

Onun çıkış noktası bütün verili olanlardan, özellikle de kendi "Ben"inin varoluşundan şüphelenmektir.

11. Bu şüphe nasıl ortadan kaldırılır?

Şüphe etme gerçeğinin kendisinden yola çıkarak: Şüphe ettiğim zaman, bundan da şüphelenmem gerekir, yani şüphelenmiş olmanın varolması gerekir.

12. Hangi yakın belirleme "Ben" ile hemen bağ kurar ve kim daha sonra aynı yolla felsefesini kurdu?

Bu düşünen özdür; yani şüphelenmek düşünmek demektir. René Descartes (1596-1650); (Cogito. ergo sum).

13. Düşünme eylemini Augustinus hangi güce bağlar ve ona göre aklın anlamı nedir?

Düşünme yetisini insan aklına dayandırır. Akıl düşünceye yalnız kurallar vermekle kalmaz, ahlâksal yapıp etmelere normlar sağlar ve özellikle de mutlak hahikate ve Tanrının kişiliğine inanmanın yasasını kurar.

14. Mutlak hakikat tezini ne izler ve Augustinus genel kavramlardan neyi anlar?

Platoncu idealar demek olan genel kavramların gerçekliği görüşü izler; bunlara akıl düşünme yoluyla ulaşır. Bu genel kavramları o, yaratmadan önce yaratıcının düşünceleri olarak anlar.

15. Ruh, tanrıyla hangi bağlantı içindedir, onun en derinindeki çekirdek hangisidir ve biricik işlevi nedir?

Ruh, Tanrının yaratıcı özüyle bağlantılı olup en iç çekirdeği irade (istenç) dir. Onun tek işlevi de sözcüğün dar anlamında yalnız mantıksal düşünme değil, bütün psişik oluşumları da anlamaya çalışan düşünmedir.

16. Augustinus'un günah açısından irade özgürlüğü konusundaki tutumu neydi?

Adem, günah işlemeden önce bu istenç özgürlüğüne sahipti. Günahkâr olduğunda ise ruhu günah işleyemez (posse non peccare) yeteneğini kaybetti ve o zamandan bu yana kendini kaçınılmaz olarak daha fazla günah işleyememe (non posse non peccare) durumundan yoksun buldu.

17. Augustinus'u irade öğretisindeki bu dönüşüme ne yöneltti ve onun hangi öğretisinin kilisenin gelişmesinde güçlü bir anlamı vardır?

Tanrının inayetiyle insanın kurtuluşunun zorunluluğuna inanmak. Tanrı Devleti (civitas Dei) öğretisinin büyük bir etkisi olmuştur.

18. Bu öğretiyi hangi yazısında kaleme aldı ve onu hangi öğreti üstüne temellendirdi?

"Tanrı Devleti Üstüne" (De civitate Dei) adlı eserinde ele aldı; görüşünü Platon'un ideal devlet öğretisi üzerine kurdu.

19. Augustinus, Platoncu devlet öğretisini Hıristiyan gözüyle nasıl yorumladı?

Platon'a göre devleti filozoflar yönetmelidirler; kiliseye vekalet edenler yalnızca felsefenin bakımını ve geliştirilmesini yerine getirip, ona kendilerini verirken, aynı zamanda devletin işlerinin başına geçme ve yönetme vazifesini de üstlenirler.

20. Skolastiğin kendine hedef edindiği görev nedir?

Hıristiyan öğretisinin yapısını felsefî-teolojik bilimsel bir sisteme dönüştürmek; yani inanç hakikatlerini kavranılır kıl-

mak için onları akıl bilgisi olarak betimlemek.

21. Kavranamaz, anlaşılamaz hakikat olarak ne üzerinde duruldu ve akıl bilgileri hangi yere geçti?

İnanç öğretileri üzerinde duruldu. Akıl bilgileri kendilerine bağlı inanç hakikatlarının temel önermeleri olarak görüldü.

22. Bu bakış açısı hangi cümlede dile gelir ve kim söylemiştir?

"Credo ut intelligam." (Kavramak, anlamak için inanıyorum.) Cümle Canterburyli Anselmus (1033-1109) tarafından söylenmiştir.

23. Buna dayalı olarak felsefe ile teoloji nasıl bir bağlantı içindedir?

"Philosophia ancilla theologiae." (Felsefe, teolojinin hizmetçisidir.) Bu ifadeyi ilk kez italyan skolastik Petrus Damiani (1007-1072) yazıp kullandı.

24. İlk sırada hangi kanıt ünlüdür ve Tanrı ispatını ilk kez kim yapmıştır?

Diğer her şeyin onun ardından geldiği, onu izlediği Tanrının varoluşu kanıtı. Daha sonraları ontolojik metod olarak tanınmış yöntemin yardımıyla Canterburyli Anselmus kanıtladı.

25. Ontolojik metot nedir ve ontolojik Tanrı ispatı nasıl yapılır?

Bir varolan kavramından varoluşun çıkarımlandığı yöntemdir. Tanrıyı ben en yüce, yetkin ve kusursuz bir öz, bir varolan olarak düşünebilirim. O, eğer yalnız benim tasarımımda ve benim dışımda var olmuyorsa, artık en yetkin varlık olamaz; çünkü varolmak niteliği eksilmiştir kendisinden ve böylece eksik bir varlık olmuştur. Bu çelişkiye karşın ben kendim bir öz düşünmüş olduğumdan, Tanrı tasarımımda ve benim dışımda varolur. Bu varoluş daha yetkin ve eksiksiz olacaktır. Tanrı yetkin ve eksiksiz bir öz olarak düşünüldüğünden her şeyden önce onun varoluşu bir zorunluluktur.

26. Ontolojik Tanrı ispatıyla kim mücadele etti ve onu kim yeniledi?

Önceleri Aquinolu Thomasius (1225-1274) ve Descartes (1596-1650).

27. Kartezien (Dekartçı) ispat hangi öğretiye dayanır?

Varlığın derecelere göre sıralanması, basamaklandırılması anlayışını dile getiren Platoncu öğretiye dayanır; ona göre gerçekliğin içinde yer aldığı. gerçekliğe bağlı olan her genel şey vardır. Duyular dünyasının tek tek şeyleri varlığın ikinci sırasında yer alırlar. Etkin ve hakikî varlık yalnızca genel kavramlarda bulunur; bunlar İde'lerdir ve herbiri evrenseldirler.

28. Kartezyen Tanrı ispatı nasıl yapılır ve bu ontolojik kanıtı daha sonra kim yeniden ele aldı?

En genel kavram ya da en yüce İde olmasından ötürü Tanrı, en üstün gerçeklik olmak zorundadır da; çünkü o her şeyden daha gerçek bir özdür. Immanuel Kant (1724-1804).

29. Skolastiklerin daha sonraki araştırmaları ne üzerinedir ve ona ne ad vermişlerdir?

Genel, evrensel kavramların, İde'lerin anlamı üzerinedir; buna evrenseller sorunu (Külliler; Universalia) demişlerdir?

30. En eski, ilk, erken Skolastik döneminde evrenseller sorunu nasıl ele alındı?

Aşırı gerçekçilik biçiminde (Platoncu anlamında) ele alındı: Genel kavramlar, yani İde'ler gerçektirler (universalia sunt realia) ve şeylerden önce var olurlar (universalia sunt ante res).

31. Bu Kavram Realizmi bugünkü kavramlarla nasıl açıklanır ve ne dereceye kadar; bu yönelimin başlıca savunucuları kimlerdir?

Yalın, salt bir kavram realizmi olarak nesnel idealizm biçiminde açıklanır; İde'ler gerçeklikler olarak alındıkları sürece. Canterburyli Anselmus (1033-1109), Champeauxlu Wilhelm (1070-1121).

32. Bu hususta başka hangi anlayış biçimi söz konusudur ve bu konudaki yazılar kimden kalmıştır? Buna ilişkin Aritoteles'in temel düşüncesi neydi?

Aristoteles'in ünlü yazılarından bilinen görüş söz konusudur; Arap filozof İbn Rüşd (Averroes; 1126-1198)'den kalmıştır yorumlar. Bu tinselin maddedeki içkinliğidir, formun materia içinde bulunmasıdır.

33. Tümeller sorununun hangi yorumu Yüksek Skolastik döneminde ortaya atıldı ve bu yönelişin başlıca yandaşları kimlerdi?

Ilımlı Realizm ya da Konseptüalizm yorumu (Aristotelesçi anlamda): Genel kavramlar (İde'ler) gerçekliklerdir (universalia sunt realia) ve şeylerin içinde var olurlar (universalia sunt in rebus). Petrus Abelardus (1079-1142), Albertus Magnus (1193-1280), Aquinolu Thomasius (1225-1274).

34. O görüşlerden hangisi Katolisizm için büyük bir anlam kazandı ve hangi düşünceyi vurguladı? Aquinolu Thomasius bu açıklama için hangi sisteme başvurdu?

Aquinolu Thomasius'un felsefî öğretisi büyük bir önem kazandı; günümüzdeki katolik kilisesi bu görüşü benimsemiş ve onu referans almıştır. Tanrı'nın öncesizliği ve sonrasızlığı ile her şeyin yaratıcısı olarak Tanrı'nın varlığının kabulü. Bu yaklaşımı Aristotelesçi düşünce sistemine dayandırdı.

35. Geç Skolastik dönemde tümeller sorununun hangi üçüncü anlayış tarzı son olarak yer aldı?

Adcılık (Nominalizm): Genel kavramlar (İdea'lar) şeylerden sonra ortaya çıkarlar, tümel kavramlar nesnelerden sonra gelirler (universalia sunt post res). Tümel kavramlar, İde'ler gerçek olmayıp yalnızca boş, soyut adlardır (universalia sunt nomina). Yani evrensel kavramlar somut nesne guruplarının ortak etiketleri olan sübjektif işaretlerdir.

36. Nominalizmin başlıca temsilcileri kimlerdir ve bu

akımın başlangıcında hangi büyük tartışma yaşandı?

Erken Skolastik döneminde Roscellinus (1040-1125), daha sora öncelikle Duns Scotus (1274-1308) ve Ockhamlı Wilhelm (1300-1350). Aquinolu Thomasius ile Duns Scotus'un arasında geçen İrade özgürlüğü problemi üzerindeki tartışma çok önemlidir (Buna Tomistler ile Skotistler arasındaki çatışma da denir).

37. Aquinolu Thomasius ile Tomistlerin çıkış noktaları neydi?

Ilımlı belirlenimcilik (Determinizm): İnsan iradesi özgür değildir, bu yüzden kurtuluşa erme gücünden yosundur, ancak Tanrının inayeti ona yardım eder.

38. Duns Scotus ve Skotistlerin bakış açısı neydi?

Predeterminasyona (kaderciliğe) karşı çıkış ve tam anlamıyla belirlenemezcilik (Indeterminizm): İnsan özgürdür ve belirlenmemiştir: Tanrının inayetini ve kendi kurtuluşunu çalışıp çabalayarak, kendi liyakati ile kazanabilir. *"Herkes kendi kaderinin kurucusudur."* (Suae quisque fortunae faber est).

39. Bu çatışmanın niçin kilise için büyük bir anlamı vardı?

1. Kilise mensuplarının (ruhban sınıfının) yeri ve durumu tehlikeye düşmüştü; çünkü daha üstün bir değerin biricikliğine önem verilmişti; bu da kilisenin karşı çıkıp bastırması gereken bireyin kendi bilincine ve bağımsızlığına (otonomi) sahip çıkması hareketiydi. 2. İdelerin gerçekliğine ilişkin Platoncu-Aristotelesçi öğreti, duyular üstü dogmaların bu dayanağı da tehlikeye sokulmuştu.

40. Dünya bilgisi bakımından Nominalizm'in savunuları neydi?

Dünyasal nesnelerin bilgisi konusunda tek söz sahibi ve ölçüt insan anlığıdır, anlama yetisidir. Ancak hakikate ulaşmak için bu yetinin çok ciddî biçimde nesnelere yönelmesi ve duyumlara başvurması gerekir (Şüpheci Deneycilik/Skeptik Ampirizm).

41. Nominalistlerin dogmalar karşısındaki tutumu neydi?

Dogmalar, anlığımız onları kavrayamasa da, mutlak hakikatleri Tanrısallıklarından geldiği sürece muhafaza edilmelidirler. Ancak onlar akıl bilgisinin nesneleri hiçbir zaman olamazlar.

42. Bu anlayış hangi tezi ifade eder ve bir yasaya sahip olma amacıyla bağlantı içinde Skolastiğin vardığı sonuç ne olmuştur?

Bu felsefe, inançta mistik, bilgide şüpheci bir anlayışa sahiptir. Bir amaca, hedefe varılamamıştır. Bir araya gelip uzlaşma olmamış, ancak inanç ve bilgi alanındaki bu her iki tarafın güçlü ayrılığı yüzyıllarca süren savaşlara neden olmuştur.

B) DOĞU ORTAÇAĞI (İSLÂM) FELSEFESİ SORULARI

43. Hint ve Çin felsefelerinden neden söz edilmiyor?

Bu felsefelerin herbiri bağımsız, kendi içine kapalı ve süreksizdir. Başka felsefelerle alış verişleri yoktur. Hint felsefesi metafizik, Çin felsefesi ise ahlâk boyutuna ağırlık vermişler, felsefenin öteki alanlarına yer ayırmamışlardır. İslâm ve Yahudi felsefeleri ise özellikle Hıristiyan-Batı felsefeleriyle ilişkili olmuş ve tarihsel süreklilik içinde Batı çok şeyini Doğu'ya borçlu kalmıştır. İslâm; Hint, İran, Türk, Yunan, Yahudi kaynaklardan aldıklarını işleyip geliştirerek Batı'ya aktarmış, bilim ve felsefede onun başarılarının ve ilerlemesinin varisi olmuştur.

44. İslâm felsefesinin önemi nedir ve ne zaman başladı?

Yunanca, Hintçe, Farsça ve Süryaniceden Arapçaya çeviriler yoluyla aktarılan Antik dünyanın felsefe, bilim, tıp ve mühendislik alanındaki kitapları İslâm filozof ve bilim adamları tarafından işlenip geliştirilerek daha sonra Batı'ya nakledilmiştir. Dine endekslenmiş felsefe çalışmalarında Yunan filozoflarının (Platon, Aristoteles) basit bir tekrarı ve dine yaklaştırılışı görül-

se de bilim alanında İslâm dünyasında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ortaçağ Hıristiyan Batı dünyasının İslâm mirasını ve bu yolla Yunan mirasını özümsemesi için birkaç yüzyılın geçmesi gerekecektir. Yaklaşık ikiyüz yıl süren çeviri faaliyetinden sonra felsefe çalışmaları İ.S. 9. yy.da başladı.

45. İslâm dünyasında çeviri faaliyeti ne zaman ve nasıl başladı?

8. yy.ın sonunda Yunan yapıtları ilkin süryanice çevirilerinden, sonra da asıllarından Arapçaya çevrildi. Bizans ortodoksluğunun ülkeden kovduğu Edessa Okulu nesturileri, Huzistan'da Cundişapur'a sığındılar. Atina Okulunun Iustinianus tarafından kapatılmasından (529) sonra burada ders veren filozoflar, Hüsrev Anuşirvan tarafından Cundişapur'a kabul edildiler. Süryaniceye çeviriler işte bu merkezde yapıldı. Abbasi halifeleri zamanında da Bağdat bu kentin yerini aldı. 830'da halife el-Memun bu kentte Bilgelikevi'ni (Beyt-ül Hikme) kurdu ve bütün ülkelerin bilginlerini (Yunanlı, İranlı, Hintli, Yahudi, Hıristiyan) burada topladı. Çeviri işi gelişerek devam etti ve giderek Yunanca özgün metinlerden yapılmaya başlandı. 9. yy.dan itibaren çeviriler daha çok Yunanca ve Süryanice bilen Hıristiyan ve Yahudilerce yapılmaya başlandı.

46. İslâm felsefesinin başlıca akım ve okulları nelerdir?

1. Meşşai Okulu: Meşşailer Platon ve Aristoteles'ten etkilenmiş olan akılcı filozoflardır (el-Kindi, Fârâbî, İbn Sina). 2. Meşşai felsefesinin Endülüsdeki devamı: (İbn Bacce, İbn Rüşd). 3. Mutezile Okulu: Kaderciliğe karşı, seküler, realist, özgür iradeye inanan, akılcı din felsefesi (Nasiruddin Tus'i; Şerif Cürcani). 4. Maddiyun-Dehriyun Okulu: Doğacı ve atomcu bu filozoflara göre varlık kavramı altında toplanan her şey maddedir ve tek gerçek maddedir. Kurucusu İbn Râvendî'ye göre (öl. 910) evren yaratılmamıştır; maddeden bağımsız bir ruh, evrenden ayrı bir yaratıcı irade yoktur. Tüm bilgilerin kaynağı duyulardır. Sürdü-

rücüsü el Râzî. 5. İşrakiyun Okulu (Sezgicilik, Işıklanma, , Aydınlanma.): Felsefeyle tasavvuf arasında bir orta yol arar. Tüm hakikat sezgiyle bilinir; sezgi, aklı, deneyi ve duyu verilerini aşar (Şahabettin Suhreverdi, İbni Tufeyl). 6. Tasavvuf Felsefesi: İslâm Mistisizmi. İlâhî aşk her şeyin üstündedir; hakikate dinsel ve mistik bir sevgi ile ulaşılabilir (İbni Arabî). 7. Eşariye (Eşari Kelamcıları): Akıl, vahiy karşısında mutlak bir ölçüt değildir, hakikate imanla varılır. İnsan özgür iradeye sahiptir, ama Tanrı her şeyi belirler. Kurucusu: Ebu'l-Hasan El-Eş'ari (873-936). Sürdürenler: Cuveyni, Gazâlî, Fahreddin Razi. 8. Gazâlî Okulu: Aristoculuğun, Yeni Platonculuğun reddi ve İslâm gizemciliğinin savunulması. Meşşai felsefesiyle kelam okulunun çatışması. 9. Bağımsız filozoflar: İbni Haldun

47. İslâm felsefesinde Aristotelesçi geleneği (Meşşai Okulu) ilk kim ele aldı ve kimler geliştirdi?

El-Kindi (801-866), ilk İslâm filozofu olarak bilinir. 9. yy.ın bu ilk büyük müslüman filozofu, hem mutezile akımına bağlı bir tanrıbilimci, hem bir çevirmen, hem de gökbilim, aritmetik ve tıbba ilgi duyan bir bilgin ve Aristoteles'in etkisinde kalmış bir filozoftur. Yazdığı "Mektuplar"da, ilk felsefe üzerine kısa bir inceleme ve tüm Arap felsefesi terimlerinin tanımları da yer alır. Meşşai Okulunun öteki temsilcileri: Fârâbî, İbn Sina, İbni Bacce ve İbni Rüşd.

48. Meşşailik nedir?

İslâm felsefesinde Aristotelesçi felsefeyi işleyen Meşşailik, temel meselelerde İslâmın kendisine dayanırken, yöntem olarak Aristo mantığını ve de felsefesini kullanmıştır. Ayrıca Platon ile Plotinos'tan da etkilenen bu okul, sudûr (Bir'den türeme) kuramına kendi felsefe sisteminde yer vermiş, tutarlı ve sağlam bir akılcı görüşü benimseyerek Batı felsefesini etkilemiştir.

49. Fârâbî'nin önemi nedir?

Yeni Platonculukla Aristotelesçi öğretiyi bağdaştırmaya ça-

lışan Meşşai gelenek, İslâm felsefesinin gerçek kurucusu sayılan Fârâbî'nin (870-950) eserleriyle sağlam temellere oturmuştur. İslâmda siyasal felsefenin de temellerini atan Fârâbî, Platon'un filozof-kral ve tanrısal nomos (yasa) anlayışı ile İslâmın peygamber-yönetici ve şeriat ilkelerini birleştirmeyi denedi. Onun mantık yorumlaması, tüm Arap mantığına kaynaklık etmiş ve siyaset konusundaki düşünceleri de büyük etki yapmıştır. Platon'un "Devlet"inden ve Aristoteles'in "Nikomakhos Ahlâkı"ndan esinlenerek mutluluğun, kozmik düzenin yansısından başka bir şey olmayan siyasal düzene bağlı olduğunu göstermiştir. Platon ile Aristoteles'in görüş birliği içinde olduğunu kanıtlamayı amaçlayan bir kitap yazmıştır. Başlıca yapıtları arasında Aristoteles yorumları, mantık ve fizik kitapları ve nihayet metafizik ve siyaset incelemeleri sayılabilir.

50. Fârâbî'nin varlık anlayışı nedir?

Fârâbî'ye göre iki tür varlık vardır: Zorunlu ve mümkün varlık. Tanrı, zorunlu varlıktır. Zorunlu varlık, maddesiz ve formsuzdur. Mümkün varlıklar, zorunlu varlıktan akıllar hâlinde taşarak varlığa gelir. Zorunlu varlık, var olmak için başka şeye ihtiyaç duymaz. Mümkün varlıklar, madde ve form taşırlar, zorunlu varlık ise madde ve form taşımaz.

51. İbn Sina (Avicenna) ne bakımdan önemlidir?

Meşşai (Aristocu) felsefeye dayanan ve sonraki tüm İslâm düşüncesini derinden etkileyecek olan İbn Sina (980-1037), kuşatıcı felsefesiyle zorunlu ve olumsal varlık, varoluş ve öz gibi temel felsefî ayrımları derinlemesine işledi. Ussal bir sistemi tanımlamanın ötesinde, insanın "kozmik bodrum" sayılan bu dünyadan kurtulabilmesi için evrenin bir plânını sundu. İbn Sina "Tıp Kanunu" adlı kitabında gizemci bir düşünceye kapı aralayarak sağlık konularını ele aldı. Felsefî romanlarıyla da ünlü olan filozof, doğa bilimleriyle de ilgilenmiş, sistematik düşüncesi deneyci görüşünden daha ağır basmıştır.

52. İbn Sina'dan sonra felsefe neye yöneldi ve bunu kim ele aldı? İşrakiye (Aydınlanma) nedir?

İslâm felsefesinin başlıca işlevi artık tinsel evreni görebilmeye yöneldi. İşrakiyun denen bu akımın kurucusu Şahabettin Suhreverdi'dir (öl. 1190). Felsefe ve bilgeliğin (hikmetin) iki sağlam geleneği olarak kabul ettiği Yunan felsefesi ile İran bilginlerinin hikmetini İslâm düşüncesinde buluşturdu. Onun hikmetinde bu felsefe marifetle yakın ilişki içine girdi. İşrakiye felsefesi, aklın kavrama gücünün sınırlı olduğunu, mutlak hakikatin onun ötesinde kaldığım savunarak aklın yerine sezgiyi geçirir. Evrendeki tüm varlıklar aydınlık ve karanlık nitelikler taşır; bu ışık ve aydınlığın kaynağı Tanrı'dır. Nurların nuru olan Tanrı'dan türüm yoluyla varlık oluşur. Zorunlu tek varlık olan Tanrı'nın ışığını insan ancak sezgiyle kavrayabilir.

53. Mutezile nedir?

Kaderi, yazgıyı yadsıyan; insanın özgür bir irade sahibi olduğunu savunan, akla büyük önem veren Vasıl bin Ata ve Amr bin Ubeyd tarafından kurulmuş olan akılcı bir felsefe görüşü ve inanç mezhebidir. İnsanın hiçbir şekilde değiştirilemez olan bir alınyazısı varsa, külli iradeye tabiyse, insan Tanrı'ya karşı hiçbir eyleminden sorumlu tutulamaz. İnsanı cezalandırmak bir haksızlık olacaktır. İnsan yaptığı her şeyden özgür iradesi sonucu sorumludur. Cenneti, cehennemi, vahyi kabul etmeyen Mutezile, İslâm inancıyla, kuranla ve Tanrı'nın sıfatlarıyla uzlaşmaz. Temsilcileri: Nasiruddin Tusi, Şerif Curcani

54. Başka farklı yollar izleyen felsefe okulları hangileriydi?

Hermetik felsefe yaygınlaştı. Bu okulun en ilginç temsilcileri İhvanü's-Safa içinde toplandı. Ebu Yakub-es-Sistani, Ebu Hatim er Razi ve Nasr-ı Hüsrev bu akımın önde gelen adlarıydı. Bunlar doğa felsefesindeki uzak nedenlerden çok ilk nedenlerle ilgilendiler. Aristo mantığından çok Stoa mantığına ilgi gösterdi-

ler, Galenos'tan çok Hippokrates'in tıbbını benimsediler, özellikle matematiksel simgeciliğe (Pythagorasçılık) ve gizli bilimlere (Okkültizm) yakınlık duydular.

55. Platoncu felsefeyi kim canlandırdı?

Muhammed bin Zekeriya er-Razi (865-925). Düşüncelerinde özellikle ahlâk ve kozmoloji alanlarında Yeni Platonculuktan hiç etkilenmemiş, yalnızca Platoncu ögelere yer vermiştir.

56. Meşşai Okuluna (Aristoculuğa) kimler karşı çıktı?

Razi'ye büyük hayranlık duymakla birlikte onun peygamberliği yadsıyan düşüncesini benimsemeyen büyük bilgin Ebu Reyhan el-Biruni de (973-1051) Aristoteles'in doğa felsefesine karşı çıktı. Onun çağdaşı İbn-ül Heysem de (965-1039) Meşşailiğe karşı güçlü eleştiriler yöneltti

57. Biruni'nin önemi nedir?

Biruni (973-1051), matematik ve doğa bilimlerinin altın döneminde yaşamış, çağının bütün bilimsel konularıyla ilgilenmiştir. Özgür, önyargısız ve eleştirici bir araştırmacı olan bu filozof-bilim adamı, her düşünmenin gözleme dayanması gerektiğini; doğruyu en iyi veren dilin matematik dili olduğunu savunmuştur; gizemci idealist bir felsefesi olduğunu söyleyerek Platon'u eleştirir ve Aristoteles'ten ihtiyatla yararlanır. Çağdaşı İbn Sina ile de bazı konularda fikir ayrılığına düşmüş ve tartışmıştır.

58. Dehriyyun nedir, temsilcileri kimlerdir?

Sokrates öncesi filozoflardan etkilenen doğacı, maddeci filozoflar, varlığı maddî bir gerçeklik olarak kavramışlar ve her şeyi maddeye indirgemişlerdir. Onlara göre yalnızca duyularla algılanan maddî dünya gerçektir; maddeden ayrı ve bağımsız bir ruh ile evrenden ayrı bilinçli ve irade sahibi bir yaratıcı (Tanrı) var değildir. Evren yaratılmamış ezeli ve ebedidir. Bütün bilgilerimizin temelinde duyularımız vardır. Başlıca temsilcileri: Ebu'l Huzeyl, Nazzam, Cahiz.

59. Eşarilik nedir, temsilcileri kimlerdir?

Kaynağında Kelâm (Tanrı sözü) bulunan, aklı mutlak bir ölçüt olarak kabul etmeyen; Tanrı, Tanrı'nın sıfatları, Tanrı'nın yaratıkları ve gelecekte olması muhtemel şeyler konusundaki bilgisine ilişkin felsefe sorunlarını ele alan bu dinsel felsefe okuluna göre insan aklı sınırlıdır, duyular ise yanıltıcıdır. İnsan tanrısal hakikate akılla değil, imanla ulaşabilir. İman, kaynağını vahiyden alan ve en küçük bir kuşkuya yer bırakmayan, kesin ve şaşmaz bir ilkedir. İman her şeyi aydınlatan yüce bir ışık, akıl da onun yardımcısıdır. Mutlak fail olan Tanrı her şeyin yaratıcısıdır; her şey ondandır. İnsan özgürdür ve yaptıklarının sorumlusudur; ama onun eylemlerini yaratan Tanrı'dır. Bu mezhebin kurucusu Ebu'l Hasan Ali bin İsmail el-Eş'ari'dir (873-936); güçlü temsicileri ise İslâm dünyasında gerçek bir "Tanrıbilimin (Teolojinin) hizmetinde felsefe" (Philosophia ancilla theologiae)'nin yaratıcısı olan Fahrettin Razi (1149-1209), İmam Bâkillâni, İmam Cuveyni ve İmam Gazâlî'dir.

60. Doğu İslâm dünyasında felsefe ne zaman gerilemeye başladı?

X. yy.dan itibaren Haçlı seferlerinin yarattığı ekonomik ve siyasi sıkıntılar, XIII. yy.da Bağdat'ın Timur Moğolları tarafından istilâsı ile bir sapkınlık olarak ortaya çıkan Batını-İsmailiye terörü, İslâm dünyasındaki bilim ve düşünce gelişimini olumsuz biçimde etkiledi; sosyal ve ekonomik-politik çalkantılar XIV. yy.da hemen her alanda parçalanmaya ve gerilemeye dönüştü. M.S. 11. yy.da giderek gelişen Eşariliğin yoğun baskısı karşısında felsefe gerilemeye başladı. Mutlak hakikatlere akıl ile varılamayacağını savunan bu anlayış başka gizemli yollar arayışına girişti. Seküler ortamdan uzaklaşan felsefe varlığını Kelam ve Tasavvuf bağlamında sürdürdü.

61. Kelam'ın felsefeleşmesine (ya da felsefenin kelamlaşmasına) kim neden oldu?

İmam Gazâlî (1058-1111), Islâm felsefecilerini çeşitli açı-

lardan eleştirmek için Kelam'ı temele aldı ve felsefenin din içinde eritilmesine neden oldu. Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam'dan oluşan dinsel bilimler, İslâmî bilimler içinde dünyevî bilimlerden daha önde gelir ve ağır basar. Önceleri İslâm inancının ilkelerini akıl temeline oturtarak açıklamaya çalışan bir bilim dalı olarak Kelam, daha sonraları İslâm mezheplerinin kurucularını ve onların dogmalarını, paganizmi ve metafizik problemleri incelemeye yönelmiş ve temeline Kuran ve Hadisleri almıştır. Zamanla İslâmî görüşleri savunmayı ana hedef edinen Kelam, her türlü İslâm dışı anlayışla mücadele etmiş ve İslâmla ilgili anlaşmazlıkları çözmede hakem rolü oynamıştır. Bu ise katı ve bağnaz bir dogmatizmin yerleşmesine neden olmuştur.

62. Gazâlî'nin bilgi anlayışını nasıl temellendirebiliriz?

Sezgiyi bilgi kaynağı olarak gören Gazâlî'ye göre duyularla elde edilen bilgiye güvenilmez. Akıl ise bütün konuları kavramakta yetersizdir. Duyular gibi akıl da birçok yanılgının kaynağıdır. Nitekim akla dayanan ve birbiriyle çelişen felsefe sistemlerinin çokluğu bu durumun en iyi örneğidir. Bu nedenle insanı kesin bilgiye ulaştıran yol "gönül", yani "inanç" yoludur. Bilgi, insan gönlüne yüce bir nur olarak inen sezgi ile elde edilir.

63. İbn Arabî (öl. 1240) ne bakımdan önemlidir?

Tasavvufu felsefî bir öğreti durumuna getirdiği için bu akımın kurucusu sayılmıştır. İslâm mistisizmi de denilen Tasavvuf, Tanrı'ya hiçbir aracıya (akıl, zekâ, duyu vb.) başvurmadan doğrudan ulaşmanın, aracısız ve birden mutlak hakikati kavramanın yollarını arayan bir felsefedir.

64. Batı İslâm felsefesi ne durumdaydı ve Endülüs felsefe okulunun başlıca temsilcileri kimlerdi?

Bu dönemde Endülüs büyük bir düşünce ve felsefe hareketine sahne oldu. Üzerinde tartışılan en önemli sorun, aklın birliği sorunudur. İnsan aklı, arına arına en sonunda, Etkin Akıl ile birleştiğinde kendi niteliğini korur mu, korumaz mı? Latınlerde

özellikle Thomas Aquinas ile Brabantlı Siger'i karşı karşıya getiren tartışmaların çıkış noktası İbn Rüşd'dür. İbn Bacce, insanın aklıyla mutluluğa ulaşmak için, kokuşmuş kurumlardan nasıl uzak durması gerektiğini açıklar. Endülüs felsefe okulunun başlıca temsilcileri: İbn Bacce (1095-1139), İbn Tufeyl (1106-1185), İbn Rüşd (1126-1198), İbn Seb (12. yy.).

65-İbn Rüşd'ün (Averroest) önemi nedir?

İslâm dünyasından çok Batı'yı etkilemiş, ötekî müslüman filozoflar gibi akıl ile vahyi bağdaştırmaya çalışarak her birinin gerçeğe ulaşmadaki önemini vurgulamıştır. Sadık bir Aristocu olduğunu söyleyen filozof, onun yapıtları üzerine pek çok yorum yapmıştır. Gazâlî'nin diyalektik kanıtlarının geçersizliğini göstermeye çalışan İbn Rüşd, onu cıddî biçimde eleştirmiştir. Ne yazık ki düşünceleri İslâm dünyasında yankı bulmamıştır. Daha çok Batı'nın ilgi gösterdiği İbnrüştçülük, felsefe düzeyinde aristotelesçiliğin bir sistemleştirilmesidir ve bu çaba İslâm düşüncesine hemen hiçbir şey borçlu değildir.

66. Batı İslâm dünyasında felsefe ne zaman duraklamaya başladı, neden?

1270'lerde. Bu konudaki anlaşmazlıklara son noktayı Gazâlî ile İbn Rüşd arasındaki tartışma koymuştur. Gazâlî, aklın doğaüstü hakikatleri kavramada sınırlı, yetersiz ve güçsüz olduğunu söyleyerek akli bilimlere (matematik ve mantık) ya da dünyevî bilimlere (yeryüzüne, canlılara, gökcisimlerine ve olgularına ilişkin bilimler) verilen önemi küçümsemiş ve nakli bilimlere ya da dinî bilimlere (Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh) öncelik ve önem verilmesini savunmuştur. Böylece din konusundaki her türlü tartışma ve araştırma yasaklanarak durdurulmuş, bir çözüm kapısı sayılan içtihata son verilmiş, bütün doğruların Kuran'da bulunduğu varsayılmıştır. Bu anlayış ise bir "karanlıkçılık" (Obskürantizm) ya da dogmatizmden başka bir şey değildir. Her şey dini haklı göstermek için bir araç olarak kullanılmış, değişen ko-

şullar ise bu peşin, kesin ve değişmez yargı ve kabullere zorla uydurulmaya çalışılmıştır. Bu süreç içinde içtihat diye bilinen, ortaya çıkan sorunlar karşısında çağın getirdiği yeni verilere dayanarak, danışıp görüşerek her türlü problemi çözme ve çözümleme ilkesi etkisiz bırakılmış; İslâm gerileticı, kuru ve katı şeriatçılığın ağır koşulları altında kalmaya terkedilmiş ve yaşama ters düşen uygulamalar yüzyıllarca süren despotizm ve klerikalizm İslâm'ın eşitlikçi, dayanışmacı ve gelişmeci (özgürlükçü) ruhunu boğmuştur. Yaşama dört elle sarılınmazsa yaşam da size sarılmaz ve hiç de taviz vermez. İşte bu nedenle İslâm dünyası 13. yy.dan itibaren Batı dünyasının aksine hızla gerilemiştir.

67. İbn Hadun'un (1332-1406) önemi nedir?

M.S. 14. yy.da tam anlamıyla özgün bir sosyal ve ekonomik tarih felsefesi geliştirerek kendisinden sonra gelecekleri etkilemiştir. Batı'da kendisinden daha sonraları İslâmın Karl Marx'ı olarak söz edilecektir.

C) RÖNESANS (RENAISSANCE) DÖNEMİ FELSEFESİ SORULARI

68. Renaissance ve Hümanizm'in başlangıcındaki düşünce ve bilimlerdeki yeni açılım ve çiçeklenmeler nasıl ortaya çıktı?

Antik dönemdeki özgün eserleri yeniden tanıma ve bağımsız, özgür bir doğabiliminin doğup gelişmesi sayesinde bu hareket ortaya çıktı.

69. Bu oluşumlara kilisedeki hangi olay paralel gitti ve özellikle hangi felsefe için heyecan duyuldu?

Reformasyon hareketi. Platoncu felsefe için büyük bir coşku yaşadılar; bu felsefe 1459'da Medici'lerin Floransa'da kurduğu "Platoncu Akademi"de öğretilmeye başlandı.

70. Bu Platonizm'in başlıca yandaşları kimlerdi?

Gemistos Plethon (1355-1450) ve Marsilius Ficinus (1433-1499).

71. Modernleştirilmiş Aristotelizm'in o dönemdeki merkezi neresiydi ve başlıca Aristotelesçiler kimlerdi?

Padua Üniversitesiydi. Bologna'dan Petrus Pomponatius (Pomponazzi, 1462-1524).

72. Renaissance'da Stoa, antik Atomculuk ve Şüphecilik (Skeptisizm) felsefelerini kimler yeniledi?

Joest Lips (Lipsius, 1547-1606); Pierre Gassendi (1592-1655); Michel de Montaigne (1533-1592) ve François Sanchez (Sanctius, 1562-1632).

73. Renaissance'ın en ünlü düşünürleri kimlerdir ve hangi temel düşünceleri savundular?

Nicolaus Cusanus (1401-1464), Paracelsus (1493-1541), Giordano Bruno (1548-1600), Jacob Böhme (1575-1624). 1 Dünyanın (Evrenin) sonsuzluğu düşüncesi, 2. Doğa ve Tin'in birliği düşüncesi, 3. Bireyin bağımsızlığı ve özgürlüğü (otonomi) düşüncesi.

74. Nikolaus Cusanus'un evren anlayışının temel düşüncesi neydi ve ona göre Tanrı nedir?

Bilgi sonsuz ve sınırsızdır, o hâlde evren de sonsuz ve sınırsız olmak zorundadır. Bilgimiz karşıtlıklar içinde devinir ve gelişir. Sonsuzluk içinde, yani Tanrı'da karşıtlıklar ortadan kalkar. Tanrı, karşıtlıkların örtüşüp bir arada ortadan kalkmasıdır (coincidentia oppositorum).

75. Paracelsus'un ana fikri nedir ve her şeyin benzeşmesinden (Analoji) ne çıkar?

Her öz birbirine benzer, birbirini andıran biçimde kurulmuştur; yıldızlar da canlı özlerdir; insan bir Mikrokosmos'tur (yani "küçük evren"dir), yıldızlar ve evren ise Makrokosmos ya da Makranthropos'tur (yani "büyük evren" ya da"büyük insan"dır). Her şeyin analojisinden bütün doğal şeyler arasında

içsel bir bağlılık ve ilgi ile karşılıklı etkileşim doğar.

76. Bu dönemin en önemli filozofu kimdir ve ona göre evren nasıl kurulmuştur?

Giordano Bruno (1548-1600). Evrenin temel ögeleri canlı atomlardır, monadlardır. Bunlar daima daha yüksek birlikler, daha üstün monadlar meydana getirmek üzere bir araya gelirler; böylece hep birlikte büyük, sonsuz ve birliği olan evrensel, tüm bir dünya organizmi kurarlar. Sonlu varlık olan insan, sonsuz evreni kavramakta zorlanır; bu da bilgin kişinin bilgisizliğidir (docta ignorantia). Kilise bu görüşlere karşı çıkmış ve onu yakmıştır.

77. Ona göre Tanrı nedir ve nasıl etkide bulunur; düşüncesinin temelinde hangi öğreti bulunur?

En son birlik ve bütünlük ya da en üstün, en yüksek monad Tanrı'dır; o kendi başına dünyada açılıp yayılarak gelişir; her şeye gücü yeten aklı aracılığıyla bir sanatçı yaratıcılığı ve yapıcılığı biçiminde etkide bulunur. Kopernicus'un kuramı düşüncesinin altyapısıdır.

78. Jacob Böhme'ye göre dünya nedir ve filozof niçin bize farklı bir bilgi verir?

Evren Tanrı'nın kendinden doğurduğu bir dünyadır; evren Tanrı'ın özünün bozulup parçalanmasından ortaya çıkmıştır. Dünyada her şey karşıtlıklar içinde hareket eder, ancak bunların uyuşması ve kaynaşması Tanrı'ya geri dönme istek ve çabasıyla sağlanır: *"Hiçbir şey kendi içinde tek başına dingin olamaz, daha önce gelmiş olduğu yere yeniden dönmeye çabalar."*

79. Yeniçağ'da kim tarafından Renaissance filozoflarının görüşleri yenilenerek ele alınmıştır?

Schelling tarafından ele alınmıştır.

3. BÖLÜM

YENİÇAĞ (MODERNÇAĞ) FELSEFESİ SORULARI (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)

A) XVII. YÜZYIL: USÇULUK (RASYONALİZM) VE DUYUMCULUK-DENEYCİLİK (AMPİRİZM) ÇAĞI SORULARI

1. Yeniçağ'ın başında düşünür kendisini neyle güçlendirdi?

Yeni, sağlam ve güvenilir bir yöntemin kurulmasıyla.

2. Bu yeni yötemler nelerdi?

1. Tümevarım (Induction), 2. Tümdengelim (Deduction).

3. Tümevarım (Induction) nedir?

Tek tek görünüşlerden (deney ya da duyu verilerinden) genel bir kavram ya da yasaya yükselme yöntemidir. Nesneleri, olguları genel ilkelere bağlayan yöntemdir.

4. Tümdengelim (Deduction) nedir?

Genel kavram ya da yasadan tek tek görünüşe (duyu ya da deney verisine) inme yöntemidir. Genel ilkelerden tek ve özel nesne ve olgulara geçiş yöntemidir.

5. Tümevarımsal sistemi kim ayrıntılı biçimde ele aldı ve tümdengelimsel sistemi ilk kim kullandı?

Tümevarım yöntemini ilk kez John Stuart Mill (1806-1873) kullandı. Tümdengelimi ilk kez Aristoteles mantığında ele aldı.

6. Endüksiyon ve Dedüksiyon ozellikle kullanımda nereye vardı?

İlki ampirik doğa bilimlerinde, ikincisi de matematikte, mantıkta ve matematiksel doğa biliminde kullanıldı.

7. Sağlam ve kesin bilgiye ulaşmak için bu iki yöntemi hangi ilişkide ele almak gerekir?

Bu iki yöntem (endüksiyon ve dedüksiyon) birbirini tamamlamalı ve hedeflenen tarz ve yere göre kullanımı ayarlanmalıdır.

8. Endüksiyonun bilim için ne değeri, Dedüksiyonun ne anlamı vardır?

Tümevarım bizi kavrama, yasaya ve sonunda da varsayıma

(hipotez) götürür; Tümdengelim ise varsayımı yoklar, onun doğru olup olmadığını sınar. Dedüksiyon varsayımdaki ilgili görünüşü, fenomeni (görüngü; Erscheinung) açıklamaya, aydınlatmaya çalışır.

9. Bu iki yöntemin etkisi altında felsefe hangi yönlerde gelişmiştir?

1. Endüktif ya da deneysel felsefe (Duyumcu Deneycilik; Ampirizm)

2. Dedüktif ya da ussal felsefe (Akılcılık; Rasyonalizm)

10. Bu iki yönelim, akım birbiriyle hangi ilişki içinde bulunuyordu?

Bu iki düşünsel yönelimin de karşılıklı ilişkisi yoktu. Her bir yönelim yalnızca kendi yöntemini kullandı.

11-İndüktiv deney felsefesinin kurucusu kimdir ve başlıca yandaşları kimlerdir?

Francis Bacon (1561-1626); Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), David Hume (1711-1776).

12. Rasyonalizmin dedüktiv felsefesinin kurucusu kimdir ve öteki rasyonalistler hangileridir?

René Descartes (1596-1650), Okkazyonalistler: Geulincx (1625-1669) ve Malebranche (1638-1715), Spinoza (1632-1677), Leibniz (1646-1716).

13. Ampirizmin temel önermesi neydi ve Bacon ampirizmini neye ve kime karşı oluşturdu?

Felsefenin nesneleri (konuları) yalnızca gözlemlenip deneylenebilen görünüşlerdir, duyu verileridir; görüngüler yalnızca deney ve duyumlar aracılığıyla bilinebilirler. Skolastik düşünmeye karşı oluşturuldu: çünkü o deneye yabancı ve karşı bir felsefe yürütmekteydi.

14. Bacon, Aristoteles'in neyini eleştirdi?

Aristoteles'in mantığının bir yineleme olduğunu, bir işe yaramadığını, bize yeni bilgiler vermediğini söyler. Bu mantıkla

daha önceden bilinen neyse sürekli biçimde yinelenir.

15. Aristoteles'in "Organon"una karşı hangi kitabı yazdı ve bu kitap niçin önemlidir?

"Novum Organon"u yazdı (1620). Burada tümevarımsal (indüktiv) yöntemi savundu ve geliştirdi.

16. Bacon, bundan böyle felsefî bilgiyi ne üzerine temellendirdi ve felsefenin özellikle kritik görevi neydi?

Felsefî bilgiyi, doğrudan deneye dayanan doğa görüngülerinin bilgisi üzerine kurdu. Felsefenin en temel görevi bilinçsiz önyargıları (idolleri) ortadan kaldırabilmek için onları bilinçli hâle getirmektir.

17. Bacon'a göre nesnel bilgiyi hangi önyargılar engeller?

Dört tür önyargıdır (idol) bunlar: 1. Idola tribus, 2. Idola specus, 3. Idola fori, 4. Idola theatri.

18. Idola tribus (soy idolleri) ile Idola specus (mağara idolleri) nedir?

Soy idolleri, bütün insanlığın yetkin olmayışından ileri gelen bir insan türü idolüdür, bir insan soyu önyargısıdır. Doğayı ve tüm nesneleri kendi kabul ve ölçülerimize göre kavrarız. Onları oldukları gibi göremez, kendi algıladığımız, değerlendirdiğimiz biçimde görürüz. Oysa bizim kendi düşünüş ve algılayışımız hiçbir zaman nesnelerin ölçüsü olamaz. Mağara idolleri ise tek insanın kendi yapısından kaynaklanır; insan doğaya kendinden yola çıkarak yönelir. Bunlar bireyin öznelliğinden doğan mağara önyargılarıdır (Tıpkı Platon'un mağarasında olduğu gibi her birimizin bireyliği içinde bulunduğumuz mağara gibidir; doğaya biz bu mağaradan bakarız ve içeri giren ışık herbirimize farklı görünür).

19. Idola fori ile Idola theatri nedir?

Idola fori, dilsel koşullardan kaynaklanan çarşı önyargılarıdır. Kuruntularımız en kötüsü olup sözlerin düşüncelerimiz üze-

rindeki etkilerinden doğarlar. Geçmiş yüzyılların görüşleri dilde kalıplaşarak önyargıları oluştururlar. Tiyatro idolleri ise eski teorilere, otoritelere bağlanmaktan doğarlar. Kendini birtakım görüşlere teslim etme yüzünden bazı kimselerin yanılgıları benimsenir ve bu kuruntular ve önyargılar ortalıkta dolanıp durur.

20. Görüngülerin kendi özelliklerine göre araştırılması (tümevarımı) nasıl yapılmalıdır?

Tümevarımın gerçekleştirilmesi şöyle düzenlenmelidir: 1. Var levhası (tabula praesentiae): Nasıl olduğu aranılan olguyla beraber hangi olgular meydana çıkıyorsa onlar kaydedilmeli; 2. Yok levhası (tabula absentiae): Nedeni aranılan olguyla birlikte ortadan kaybolan olgular yazılmalı; 3. Derece levhası (tabula graduum) (Değişme ve Karşılaştırma Levhası): Nedeni aranılan olguyla ondan öncekiler arasında oranlı olan çoğalma ve azalma saptanmalı. Tümevarım bize olguların, fenomenlerin neliğini, özünü, yani formunu kavratır. Doğa bilgisinin amacı olan formlara, olgu ve fenomenlerin özelliğine varmak için, Bacon'a göre, önce belli bir özellik ya da nitelik için bilinen bütün hâlleri içinde toplayan bir liste yapılır. İkinci olarak bu özelliğin ya da niteliğin bulunmadığı hâllerin bir listesi yapılır. Son olarak da bu özellik ya da niteliğin çeşitli derecelerde göründüğü hâllerin bir listesi çıkarılır. Bunlar yapıldıktan sonra tümevarım başlayabilir.

21. Elde edilen sonuçlarla daha sonra nasıl hareket edilmelidir?

Elde edilenlerle bir ayrıcalıklı anlar, yani birbirine bağlı, belirlenmiş durumlar tablosu oluşturulmalıdır. "Belirlenmiş hâller" (prerogatif instanslar) incelenen olgunun kendisini pek açık gösterdiği hâllerdir. Tümevarımda ilk adım olan olumsuz hâllerin dışarıda bırakılmasından sonra atılacak ikinci adım olumlu hâlleri de derleyip toplamaktır. Tümevarımı tamamlamak için bundan başka "belirmiş hâllerin" incelenmesi gerekir; bu belirmiş,

sivrilmiş, ayrıcalıklı hâllerin Bacon 27 tane olduğunu söyler.

22. Bacon'dan sonra bu Endüksiyon yöntemi nasıl bilinecektir?

Doğa görünüşlerinin (fenomenlerin) "Formları" olarak bilinecektir; bu "Formlar" Platoncu İdeler anlamında anlaşılmaktaydılar

23. Hangi koşul altında bu yalnızca mümkündür ve Formlar ya da İdeler ile Bacon neyi kastediyordu?

İstatistiksel ve niceliksel dikkate şayan değerler aynı zamanda özseldi. Formlar ya da İdeler görüngülerin (fenomenlerin) asıl özleridirler.

24. Bacon'a göre doğa bilgisinin ne gibi bir ereği vardır ve onu en yüksek ahlâksallık olarak ne değerli kılar?

Doğayı işleten yasaları öğrenip ele geçirerek ona egemen olmak yollarını insanlara göstermek. Çünkü ona göre "bilgı -doğanın- güçtür". Yaşamı kendine ve başkalarına yararlı kılmak.

25. Aşkın şeyler (metafizik ve dinsel) konusundaki tutumu nedir ve dogmalar üzerine ne der?

Aşkın şeyleri bilimin etki alanının dışına çıkarır ve inanç alanına sokar. Dogmalar, Tanrı'ya onlarla daha büyük bir şeref bahşettiğimize inandığımız mistik şeylerdir.

26. Indüktiv bir felsefenin ilkeleri karşısında Bacon nasıl bir tavır takınır?

Tümevarımsal bir felsefenin ilkelerini kendisi kullanmamıştır; böylece kendi koyduğu yöntemiyle bir görüngünün araştırılmasına girişmemiştir.

27. Ampirik doğa biliminin ilkelerini ilk kez felsefeye kim uyguladı ve ona göre felsefenin alanına yalnız neler girdi?

Thomas Hobbes (1588-1679). Deneylenebilen dünyanın olguları, duyumlarımıza verilen görüngüleri yalnızca felsefenin konusu olabildiler.

28. Hobbes, hangi deneylenebilen konuların ayırımını yaptı?

1. Dış dünyanın, Doğa'nın görüngüleri (fenomenler);

2. İç dünyanın görüngüleri, bu da a) tek tek, ayrı olanlar, b) Bütünlüğü, birliği olanlar.

29. Felsefesi hangi bölümlere ayrılmıştır ve Doğa ile İnsan öğretisi neye dayanır?

1a) Doğa ya da cisimler felsefesi (tutarlı bir natüralizm ve materyalizm), 1b) Psikolojiyle Fizyoloji ya da İnsan öğretisi (tutarlı bir sensualizm=duyumculuk), 2. Devlet ve Hukuk felsefesi ya da Kent öğretisi (Monarşizm). Materyalist, atomcu ve mekanist bir anlayışa dayanır.

30. Hobbes'a göre doğanın işleyişi neye dayanıyordu ve Ereksellik (Teleoloji) karşısındaki tutumu neydi?

Atomlardan oluşan maddî parçacıkların sıkı ve düzenli devinimleriyle doğa işlemekteydi. Onun evren anlayışına göre doğada hiçbir erek, amaç ve gaye yoktur.

31. Büyük doğanın mekaniğine başka hangi oluşumlar (örnekler) girer ve psişik görüngü ile fizik görüngü arasında nasıl bir bağ vardır?

Organik dünya. yani insan yaşamının bedenselliği de bu oluşumun koşullarına bağlıdır. Psişik görünüşler (görüngü ve fenomenler), maddesel parçacıkların (beyinde çok özel biçimdeki parçacıkların) devinimlerinden meydana gelirler.

32. Psişik temel görüngüler hangileridir ve en ustün psişik görüngüler nasıl meydana gelir ve yok olurlar?

Duyumlardır; onlar maddesel olmayan görüngülerdir. Psişik görünüşler kendilerini duyumlar üstünde kurarlar ve tıpkı temellerinde yer alan fizik örneklerde olduğu gibi sıkı ve güçlü mekanik yasalarla meydana gelir ve ortadan kalkarlar.

33. Hobbes, toplum yaşamım ne üstünde temellendirir ve ona göre devlet nedir?

Atomsal cisimciklerin mekanik öğretisi üstünde temellendirir. Devlet, yapma bir cisim olup bireylerin ortak özgür iradeleri aracılığıyla onun birliği gerçekleştirilir

34. Tek tek insanların yaşamı için en yüksek yasa hangisidir ve onların doğal yaşamını nasıl bir eğilim yönlendirir?

Genel ve sürekli bir direniş yasası, içgüdü gibi bir biyolojik kendini ayakta tutma ve yaşamı sürdürme itkisi tek insanın yaşama kuralıdır. Egoist ve saldırgan bir yaşam çizgisi onlara hakimdir.

35. Doğa durumundaki insanların birbirleriyle ilişkileri nasıldır?

Doğa nimetlerinden elden geldiğince çok yararlanmaya çalışan insanlar bu yüzden ister istemez birbirlerinin düşmanı olurlar ve "herkesin herkese karşı savaş durumu" başlar (bellum omnium contra omnes). Bu durumda "insan insanın kurdudur" (homo homini lupus).

36. Bu durumda yaşayan insanların devlet kurmalarına ne sebep olmuştur ve sonunda devlet nasıl kuruldu?

Sakin bir kafayla düşünen insan, çıkarının birlikte ve birarada, birbirine karşı olmaktan daha iyi olabileceğini aydınlık bir bakışla görmüştür. İnsanlar biraraya gelerek bir sözleşme yapmışlar, aralarından hemen bir yönetici seçmişler ve böylece devletgücü vücut bulmuş ve yaşama geçmiştir.

37. Bu anlayış nasıl temellendirildi ve yönetici nasıl bir güç elde etti?

Birey daha önce bütün için var olduğundan, bütün de birey için vardır. Yönetici sınırsız ve mutlak bir güce sahiptir. Yasaları koyar, töreleri ve uygulamaları düzenler, ahlâksal ve dinsel görüş ve anlayışları önceden belirler.

38. Rasyonalizmin bilgikuramsal temel ilkesi nedir, hangi kabul bu akımla bağlantılıdır ve kurucusu kimdir?

Mantıksal matematiksel düşünce ilkesine bağlı biçimde ge-

lişebilen yasalara göre dünyada olup biten bütün görüngüler, daha önceden belirlenmiş her türlü deneyden önce, genel kavramlar ya da saf yasalar aracılığıyla, akılyürütme ve çıkarım yapan düşünce ile dünya hakkında bilgi vermek zorundadır. Yani dış dünya hakkındaki bütün bilgilerimiz akıldan kaynaklanır. Bu kabul doğuştan İde'lere bağlanmıştır. Yeni Rasyonalizmin kurucusu René Descartes (1596-1650)'tır.

39. Descartes, felsefî görüşünü kurmaya nasıl başladı ve hangi olay onu şüphe duymamaya yöneltti?

Dış dünyayı duyularla algılarız; oysa duyular bizi aldatır. Gördüğümü sandığım şeyin aslında gördüğümü sandığım şey olmadığını fark ederim. Belki de dışımızdaki nesneler dünyası bir hayaldir; bir gerçekliği yoktur. Belki de bütün hayatımız bir rüyadan ibarettir. Hatta kendi varlığımızdan emin olmamız bile bir yanılgı olabilir. O hâlde yapılması gereken, açık seçik bilgiye ulaşıncaya kadar her şeyden kuşku duymaktır. Dış dünyadan, Tanrı'dan kuşku duyarak artık kuşku duyamayacağım düşünmeme varırım. Her şeyden kuşku duyan ben, düşündüğümdem kuşku duyamam. Öyleyse, *"Düşünüyorum, o hâlde varım."* (Yöntemsel şüphe; doute méthodique). Yöneldiği her türlü bilgiden kuşku duyarak, görüngünün en emin bilgisinin bile yanlış olabileceğini düşünerek yola koyuldu. Şüphe eden kendisinin var olduğu gerçeği artık şüphe etmemesi olgusuna onu götürdü.

40. Bu durumu Descartes hangi cümleyle dile getirdi ve bu cümle ne anlama geliyordu?

Ünlü cümlesi şuydu: *"Düşünüyorum, o hâlde varım"* (Cogito, ergo sum). Anlamı da şuydu: 1. Düşünmem, varolmamın koşuludur, gerekçesidir. 2. Varlığımın hakikî doğası düşünce içinde ve ona göre bulunur, ya da benim ruhsal gücüm düşünen öz olmamdan kaynaklanır.

41. Bu bilginin kesinliği nereden geliyordu ve Descartes'ı bu bilgi hangi anlayıştan yoksun bırakıyordu?

Bu bilginin kesinliği onun açık ve seçik (clair et distinct) olmasından kaynaklanıyordu. Düşünen benin üzerinde durduğu ilk bilginin açık ve seçik olması ve aynı zamanda mutlak hakikati içermesi, hiçbir deney ve gözleme gerek duyulmadan, diğer bilgileri de hemen açık ve seçik, yani mutlak bilgiler yapacaktır. Sadece akla dayalı, deneye yer vermeyen bir bilgi anlayışı.

42. Bu nedenle bu bilgi hangi sırada yer alır ve Descartes için açık ve seçik olan başka hangi ikinci İde vardır?

Bu bilgi (*"Düşünüyorum, öyleyse varım"*) ilk sırada yer alan İde'dir. İkinci sırada gelen İde ise sonsuz, en gerçek, en yetkin ve en hakikî öz olan Tanrı İde'sidir.

43. Tanrı'nın varlığını Descartes nasıl kanıtlar ve bu kanıtın temelinde hangi ilke yatar?

Sonsuz bir öz olarak Tanrı İde'si benim tarafımdan ya da başka sonlu bir öz tarafından yaratılıp meydana getirilemez. Yalnızca Tanrı'nın kendisi var olabilme yeterli nedenine sahiptir: Psikolojik Tanrı kanıtlaması. Şu temel önerme vardır: Etkinlikte, nedende olduğu gibi karşılaştırma yapılamaz.

44. Descartes başka hangi Tanrı kanıtlaması verir ve hakikî bir öz olarak Tanrı'nın niteliğinden ne gibi sonuçlar çıkarır?

Ontolojik Tanrı kanıtlaması verir. Aklımız bizi yanıltmaz, tersine hakikati bimek için bizi yönlendirir.

45. Descartes bundan sonra ruhta hangi açık ve seçik ilk İde'leri bulur?

Mantıksal düşüncenin yasalarını, matematik aksiyomları, maddî doğal nesnelerin uzamgörüsünü bulur.

46. Tanrı ve Töz (Substantia) nedir?

Tanrı yaratılmamış tözdür ve her şey onun tarafından yaratılmıştır. Töz ise varoluşu için başka bir şeye ihtiyacı olmayan ve kendi başına varolan şeydir.

47. Ruh ve Madde nedir?

Ruh, yaratılmış, düşünen ve uzamı (yayılımı) olmayan Töz'dür (res cogitans). Madde, yaratılmış, yayılımı ve uzamı olan, düşünmeyen Töz'dür (res extensa).

48. Descartes kaç tane Töz kabul eder ve onları birbirinden nasıl ayırır?

Üç Töz kabul eder: 1. Tanrı (Deus), 2. Ruh (res cogitans), 3. Madde (res extensa). Tanrı, yaratılmamış Töz; Ruh ve Madde ise Tanrı'nın yarattığı Töz'lerdir.

49. Bu üç türlü Töz kavramını daha sonra kim ele alıp değiştirdi ve Descartes'ın psikolojisini ne üzerine temellendirdi?

Spinoza (1632-1677). Ruhu saf bir düşünen öz olarak görülemesi (Anschauung) üstüne temellendirdi.

50. Mantıksal aksiyomlar nedir ve bunlar hangileridir?

Düşünce dünyasının yasalarıdır. 1. Özdeşlik ilkesi, 2. Çelişmezlik ilkesi, 3. Üçüncü hâlin olamazlığı (dışarıda bırakılması) ilkesi, 4. Temellendirme ilkesi.

51. Matematik aksiyomlar (Axiome) nedir ve Descartes düşünce dışında hangi ruhsal örnek türleri tanır?

Uzamsal maddî dünyanın yasalarıdır. Duygu ve irade örnekleri ki bedene bağlı ruhun bütünüyle beden üzerindeki etkisiyle ortaya çıkarlar.

52. Descartes kaç tane ruh ya da bilgiyetisi aşaması ayırt eder ve bunu hangi ölçüte göre yapar?

Üç basamak ayırımı yapar, buna göre ruh ya bütünüyle passiv, ya ilk önce passiv, sonra aktivtir, ya da bütünüyle aktivtir.

53. Bilmenin en alt basamağı hangisidir ve onunla ne kurulur; hayalgücü nasıl bir şeydir?

Duyumlama veya algılamadır (sensatio ya da perceptio); onunla tasarım yapılır, hayal kurulur (imaginatio). Hayalgücü (imaginatio) karanlık ve bulanıktır (obscura et confusa); Ruh, onun kuruluş ve çalışmasında aktiv değildir.

54. Bilginin ikinci basamağı hangisidir ve o karanlık ve bulanık ideadan (imaginatio: idea obscura et confusa) nasıl çıkar?

Bilginin ikinci basamağı açık ve seçik ideadır (idea clara et distincta); Ruh'un ortak kavramlarını (notiones communes) tasarım ya da hayalgücü (imaginatio) üzerinde kullanmasından ortaya çıkar.

55. Bilginin üçüncü ve en yüksek basamağı hangisidir ve nasıl bir alanla sınırlanmıştır?

Bilgi, Ruh'un kendisinin saf etkinliği ile ortaya çıkar; duyuların yer almadığı, deneyin üstündeki bir alanla sınırlanmıştır: Mantık, Matematik, Teoloji, Metafizik.

56. En alt, ikinci, üçüncü ve en yüksek basamaktaki duyular hangileridir?

En alt basamaktaki duyu, salt bedensel, doğal duyu eğilimleridir (appetitus naturales), örnek: Açlık. İkinci basamakta beş temel ve ilksel duygulanım vardır: Haz, Nefret, Sevgi, Kin ve Açgözlülük; bunlardan ikinci dereceden afeksiyonlar ortaya çıkarlar. Üçüncü ve en yüksek basamakta ise saf tinsel temel duygulanım vardır: Hayran olma (admiratio); bundan da örn. dikkat etme, sorgulama gibi tinsel afeksiyonlar ortaya çıkar.

57. En alt, ikinci ve en üst basamaktaki istenç eğilimleri nelerdir ve nasıl ortaya çıkarlar?

En alt sıradaki irade yönelimleri doğal itkilerle (appetitus naturales) özdeş biçimde görünen güçlü duyusal eğilimlerle birlikte ortaya çıkar. İkinci basamaktaki irade eğilimleri şiddetli arzular, iştahlardır (cupiditates). En üstün irade dışlaşması, ifadesi ise içsel iradenin (volitio ya da voluntas) evetleme ve hayırlama yetisini (facultas affirmandi et negandi) bir arada göstermesidir; düşünceye karşın görüngüde ortaya çıkar.

58. Descartes'ın doğa felsefesi neye dayanır ve madde nedir?

Uzam ya da yayılım kavramına dayanır; madde ile uzam ve bunlara bağlı yasaların ifadesi onun doğa felsefesini oluşturur. Madde, uzamla özdeş ve yalnızca yayılımı olan tözdür (res extensa).

59. Descartes'a göre hangi bilimler özdeştir ve doğada özellikle ne gibi bağıntılar bulur?

Doğa öğretisi ya da felsefesi ile Uzay (Uzam) öğretisi (Matematik) özdeştir. Yayılımın ve devinimin yalnızca matemetikselliği ve nicelikselliği bağıntısını bulur; niteliksel olan her şey yalnızca özneldir.

60. Maddesel şeylerin asıl ögeleri ve onların devinimlerinin taşıyıcısı nelerdir?

Devinim içinde olan maddesel elemanlar cisimciklerdir (korpüskül); bunlar toz biçimindeki bir kütle olup yoğun bir tabakayla sarmalanmıştır ve boş bir alan (uzay) bırakılmamıştır. Boşluk yoktur.

61. Bu devinimler nereden kaynaklanıyor ve Descartes doğadaki hangi hareket yasalarını verir?

Doğadaki hareketler, Tanrı'nın katılımıyla onun yarattığı maddî dünyadaki kaotik ilk maddenin korpüsküllerinin çevrimsel hareketlerinden kaynaklanıyordu. Hareketin büyüklüğünün ve miktarının (m. v) korunumu yasası; doğada hiçbir hareket yitip gitmez ve bütün devinimlerin toplamı sabit kalır (m. v = const.) (kütle. hız = sabit).

62. Hareketler nasıl olur?

Matematik-mekanik doğa yasalarına sert, katı ve sıkıca bağlı bir biçimde olur.

63. Bir ereklilik olanaklılığı konusunda bu varsayım nasıl sonuç verir?

Her ereklilik olanaksız bir durumdur; organizmalar gerçeklikte otomatlardır.

64. Hangi organizmalar düşünceden pay alırlar, yani ru-

ha sahiptirler ve Descartes'a göre ruhun yeri neresidir?

Yalnızca insanlar, yani otomatlar değil, düşünceye ve ruha sahiptir. Temel niteliği düşünme olan ruh aslında yer kaplamaz. Ancak bedenden gelen itkileri aldığı yer beynin biricik çift olmayan organı "kozalaksı bez" (glans pinealis)'dir.

65. Ruh, bedene hangi biçim ve yolla etkide bulunur, spiritus animales nasıl çalışır?

Sinir ağında "can ruhları" (spiritus animales), yani fizyolojik bir tür enerji dolaşır; çok hafif, hareketli ve akıcı bir madde olan bunlar ilkin beyne, sonra sinirler yoluyla kaslara ulaşırlar. "Can ruhları"nın hareketi maddî, fizikseldir; insanda beyne ulaşınca, ruhun etkisi altına girerler. Ruhtan aldığı mesajları sinirler aracılığıyla bedene aktararak bedenin hareketini sağlarlar.

66. Ruh neden doğrudan doğruya bedeni etkilemiyor?

Ruh düşünme, beden yer kaplama özelliğine sahip; bilinçli olan yer kaplamıyor, yer kaplayanın bilinci yok. Özce birbirinden farklı olan ruh ve beden arasında bir kopukluk var. Ruhun yayılımı olmadığından bedensel, maddî parçacıklarla hiçbir doğrudan bağlantı kuramaz.

67. Descartes, etiğini ne üstünde temellendirdi?

Ahlâk felsefesini, psikolojisi ve doğa felsefesi üzerine kurdu.

68. Ruhun kendi doğası ne için çabalar ve onu bu yolda ne engeller?

Kendi etkinliği ile saf düşünceye ulaşmayı amaçlar. Ancak bedenle bağlantı içinde olduğundan duygulanımlardan (afeksiyon) kaynaklanan ruhun kayıpları (animae passiones) söz konusudur. Bu nedenle ruhun edilgin olduğu yargısına varılır.

69. Bu durumda insanın etik görevi nedir ve özellikle hangi affeksiyon onu hedefe yönlendirir?

İnsana haz versin ya da vermesin zararlı afeksiyonlarla, bilgi ve yararlı duygulanımlar aracılığıyla savaşmaktır. Hayranlık

(admiratio), yani salt tinsel (zihinsel) ilgi affeksiyonu onu hedefe götürür.

70. Descartes, pratik yaşam için hangi erdemleri tavsiye eder?

Sevgi, Yardımseverlik, Yücegönüllülük (generositas).

71. Onun metafiziği daha sonra hangi noktada eleştirilmiştir ve başka hangi öğretisi tutarsızdır?

Ruh ve Beden dünyasının mutlak düalizmi eleştirilmiştir. Ruh ve Beden'in karşılıklı etkileme (etkileşim) (influxus physicus) öğretisine de itiraz edilmiştir.

72. Düşünce ile yayılım (yer kaplama); Ruh ile Cisim arasındaki kartezyen düalizm problemini çözmek için hangi filozof grubu çalışmıştır ve temel kabulleri nedir?

Vesileciler (Okkaziyonalistler): Geulincx (1625-1669) ve Malebranche (1638-1715). Ruh ve Beden'in karşılıklı olarak birbirlerini etkilemelerinin mümkün olmadığını düşünüyorlardı.

73. Geulincx, görünürdeki etkileşimi nasıl açıklıyordu ve bu öğreti üzerine nasıl bir etik temellendirmişti?

Ruhta ve bedende ortaya çıkan her türlü etkinliğin ve canlılığın arkasında Tanrı bizzat bir vesile neden olarak bulunur. Ona göre en üstün erdem alçakgönüllülüktür, tevazudur: Güçlü olmadığın yerde istememelisin (ubi nihil vales, ibi nihil velis).

74. Malebranche'ın öğretisi neydi, toplam etkileşim ve Tanrı'nın yardımı nasıl meydana geliyordu?

Ruh ve beden arasında hiçbir etkileşim olmadığı gibi ikisi arasında bir kezlik bir bağlantı da görülmez. Toplu etkileşim ancak her seferinde Tanrı'nın doğaüstü yardımıyla (assistentia supernaturalis) sağlanır. Tanrı tasarımlarımızı yönlendirir, düzenler.

75. Jansenist filozoflardan Pascal'ın (1623-1666) temel düşünceleri neydi?

Derin ve güçlü din ve yaşam duygusu onu Descartes felsefesinin rasyonalist çizgisi dışına, içliliğe ve gönüle, mistisizme

ulaştırmıştır. Matematik, en kesin, en güvenilir bir bilgi ve yöntemdir. Ancak onun da sınırları vardır; sonsuz varlığı kavrayamaz, dinî-ahlâkî sorunları çözemez, insan bilmecesini aydınlatamaz. Bilim de yaşamın gizlerine sağlam yanıtlar verememektedir. Bizim gönülden kaynaklanan, duygudan gelen bir bilgimiz de vardır. *"Gönlün akılla kavranamayacak olan kendine özgü kanıtları, sebepleri vardır. Gönül, akıl doğrularıyla yetinemez; akıl bilgisi, insanı mutlu kılmaz. İnsanın kurtuluşu, gönül bilgisiyle olur"* Matematik anlayışın (Esprit de géométrie) sınırları dış gerçekliğin ötesine, iç gerçekliğe uzanamaz. Tanrı ve insan bilmecesi ancak "İncelik ruhu" (Esprit de finesse) ile çözülür.

76. Aydınlanmanın öncü düşünürü Pierre Bayle (1647-1706)'in görüşleri neydi?

Temel dinsel inançlar (dogmalar), doğal aklın yapısına ve işleyiş ilkelerine aykırıdır. Bu nedenle de kimi filozofların düşündüklerinin tersine, akla dayanan, akılla temellendirilebilen ya da akılla aydınlatılabilecek bir din olamaz. Dinsel inançlar, aklın üstünde değil, akla aykırıdırlar. Dolayısıyla inanç ile bilim arasında temelde bir çelişki vardır. Dinsel açıdan değerli olan tutum, akılla çelişiyor olsalar bile dinsel dogmalara inanmaktır. Yoksa akla uygun olana zaten herkes inanır. Dinin dogmaları, aklın sınırları içine çekilemez ve akılla temellendirilemez; din akılla değil, inançla benimsenebilir. Akıldışı şeylere inanma, dine aykırı değildir. Bilim ve felsefe, dir ile çelişirler. Bu nedenle akla dayalı bir din anlayışı, boş bir çabadır.

77. Kartezyen düalizmi metafizik monizm biçiminde tek bir tanrısal töze yükseltmeye kim çalıştı ve üç kartezyen töz anlayışını nasıl bir öğretiyle birbirine bağladı?

Baruch de Spinoza (1632-1677). Ona göre tek bir Töz vardır: Tanrı. Ruh ve Madde bu Töz'ün yalnızca nitelikleridir (attributum).

78. Spinoza felsefesi içinde hangi alanlar ayrılabilir ve onun etiğinin taşıdığı iki anlam nedir?

Bilgikuramı, Metafizik, Psikoloji ve Etik. Onun etiği: 1. Dar anlamda Metafizik; 2. Geniş anlamda Ahlâk felsefesi anlamlarına sahiptir.

79. Spinoza'nın bilgikuramı ne üzerine kurulmuştur?

Genel kavramlar (notiones communes) dediği doğuştan gelen İdeler (ideae innatae) öğretisi üzerine kurulmuştur onun bilgikuramı.

80. Notiones communes (Genel, ortak kavramlar) nelerdir ve bunlar hangi kavramlardır?

Genel, yani her deneyden önce gelen ve ruhta yer alan bütün insanlara özgü kavramlardır. Töz (substantia), Bilinçlilik (cogitatio), Yer kaplama ya da Maddesellik (extensio), Mantıksal düşüncenin yasaları genel kavramlardır.

81. Spinoza hangi kavramı "Genel Kavram" (notiones communes) içinde ifade etmemiştir ve neden Zaman'ın bir gerçekliği yoktur?

Boş, yalın bir düşünce biçimi, düşünülmüş şey (modus cogitandi) olduğu için Zaman kavramını genel bir kavram olarak dile getirmemiştir; zamanın insanların gereksinim duyduğu sonlu öz olarak tasarıma yardımcı (auxilium imaginandi) bir özelliği vardır. Tanrı'nın sonsuz tini için (intellectus infinitus dei) bütün şeyler aynı ve öncesiz sonrasızdırlar.

82. İnsanın sonlu tininin, varlığın zamanüstulüğünü nasıl kavradığını hangi örneklerle gösterir?

Matematik (geometrik) yapı örnekleriyle. Bunlar zamanüstü, zamansızdırlar, yani hepsi aynı anda verilmiştir: tıpkı bir üçgende eşit açıların eşit kenarlarla birlikte ve aynı zamanda verilmiş olduğu gibi. İkisinden hiçbiri ötekinin kaynağı değildir, hiçbiri diğerinden daha önce verilmemiştir. Nesneler tözden zamanüstü ve matematik zorunlulukla çıkarlar.

83. Bilgi ne ile başlar ve tasarımlar nasıl ortaya çıkarlar?

Bilgi, tasarımların (imaginationes) kazanılması, elde edilmesiyle başlar; tasarımlar da duyumların (sensationes ya da perceptiones) temeli üstünde ortaya çıkarlar ve pasivtirler, yani düşünceyle bir bağıntıları yoktur.

84. Tasarımlar birbirine nasıl bağlanabilirler?

1. Doğa düzenine göre (secundum ordinem naturae): çağrışımla.

2. Tinlerin düzenine göre (secundum ordinem intellectus): kavrayışla (tamalgı).

85. Birinci, enalt düzeydeki bilgi basamağı ile ikinci, yükseğe yakın açık ve seçik bilginin bilgi basamağı hangisidir?

Enalt düzeydeki bilgi, temelden ve bir arada kavramadan yoksun kanı ya da sam (opinio) veya tasarımın (imaginatio) eksik ve pasiv biçimde alınmasıdır; ikinci düzeydeki bilgi ise temeli ve ilk ögeleri birlikte kavramak üzere tasarımların (imaginationes) üstündeki genel kavramlar (notiones communes) yardımıyla aklın (ratio) aktiv biçimde aracılık etmesiyle sağlanır.

86. Yanlış (hata) nedir? İlköğelerden sonsuz olanlara değin izlerken akıl (mümkün olmasa da) neye ulaşmayı amaçlamalıdır?

Hata, yanlış bilgi değil, ama eksik bilgidir. Akıl, Tözün bilgisine ulaşmayı amaçlar. O zaman sonsuz Töz, her şeyin en son ilköğesi olarak, sonsuz ilköğeler sırasını etkileyebilir; sonlu zihnimiz (intellectus finitus) bu sonsuz sırayı izleyebilse de bunu yapamaz.

87. Başka bir üçüncü yola, en üstün bilgi basamağına, Töz'ün bilgisine nasıl geliriz?

Sezgisel bilim (scientia intuitiva) yoluyla; canlı içsel bilgiyle Töz'ün ve özlerin tinselliği görülenir, böylece evrensel ilişkiler, birbirine bağlılıklar ortaya çıkarılır.

88. Sezgisel bilgi ne anlama gelir ve onun en üstün basamağı hangisidir?

Sezgi bilgisi, yalnızca her şeyin özünün eksiksiz, tam ve birebir uygun (adequat) bilgisidir. Sezgisel bilginin en üst düzeyi zihinsel, tinsel Tanrı sevgisidir (amor dei intellectualis).

89. Spinoza'nın metafiziğinin en üstün kavramı hangisidir ve Töz kavramını nasıl tanımlar?

Töz = Doğa = Tanrı kavramlarının özdeşliği (substantia sive natura sive deus). Spinoza şöyle der: *"Töz kavramından kendi içinde varolan ve kendi kendisiyle kavranan, kendi kavramının başka bir şeyin kavramına dayanmadığı ve onun yardımıyla kurulmak zorunda olmadığı şeyi anlıyorum."* (Per substantiam intelligo id, quod in se est et per se concipitur, cuius conceptus non indiget conceptu alterius, a quo formari debeat.)

90. Bu ne anlama geliyor?

1. Töz (substantia), bütün öteki şeylerde olduğu gibi kendi kendisinin ilköğesidir, nedenidir; varolması başka bir şeyden dolayı değil kendi yüzündendir.

2. Töz'den daha üstün hiçbir kavram yoktur ve bütün öteki kavramlar onun içinde toplanmıştır.

91. Töz daha net biçimde nasıl belirlenir ve tanımdan yapılan Töz belirlemeleri hangileridir?

Töz, 1. Tanımdan, 2. Genel (ortak) kavramlardan (notiones communes) belirlenir. Tanıma bağlı Töz belirlenimleri şunlardır: Töz: 1. Sonsuz, 2. Zamansız (öncesiz sonrasız), 3. Biricik, 4. Bölünemez, 5. Özgürdür.

92. Spinoza, özgürlüğü nasıl tanımlar?

Öz, bağımsız ve özgür olduğundan zorunluluk yalnız kendi doğasından ortaya çıkıp varolur ve kendi eylemini, yapıp etmesini kendi belirler. Sonlu bir modusun (görünüş, fenomen) eylemlerinde yalnız kendi öz belirlenimine uyması demek olan özgürlük, kendimizi kendimizin belirlemesinden başka bir şey değildir.

93. Ortak, genel kavramlardan (notiones communes) hangi belirlenimler çıkar?

İki attributum (ana nitelik) çıkar: 1. Düşünce, ruh (cogitatio), 2. Yer kaplama, yayılım, madde (extensio). Tözün sonsuz attributumları arasında yalnız bu ikisi insan bilgisine açık olup aralarında doğrudan bir bağlantı yoktur.

94. Attributum nedir, Töz'ün kaç attributumu vardır ve niçin yalnız iki attributum (cogitatio ile extensio) algılayabiliyoruz ve bunların hangisi doğa fenomenlerine, hangisi tinsel örneklere aittir?

Attributum, anlama yetisinin Töz'de (Tanrı) ona ait bir öz olarak tanıdığı, bildiği şeydir. Attributumlar Töz'ün özsel, ana nitelikleridir. Töz'ün ya da Tanrı'nın ya da Doğa'nın sonsuz çoklukta attributumları vardır ve bunların her biri kendi türünde sonsuzdur. Zihnimiz (Intellectus) sonlu olduğu için biz yalnız ikisini bilebiliriz. İkisi de aynı zamanda benzer alanlara aittir; özellikle bütün temel nitelikler (attributumlar) aynı alanlarla (Tanrı, Töz, Dünya) bağlantılıdırlar.

95. Cisimsel (maddî) olan ile tinsel olan öznitelik örnekleri arasında hangi ilişki vardır ve bu nasıl belirlenir?

Töz'ün özsel nitelikleri olarak ögelerden biri bazen düşünce attributumu (cogitatio) biçiminde, bazen de yer kaplama, yayılım (extensio) attributumu biçiminde görülür. Bunların birbirlerine paralel olarak ve nedensel bir karşılıklı etkileşim olmaksızın etkinlikleri sürüp giderler: Psikofizik paralelizm (Gustav Theodor Fechner (1801-1887)'den kaynaklanan bir ifade). Ruh ve beden birbirini etkilemeksizin işlevlerini sürdürürler.

96. Buna göre ruh nedir ve onun başka hangi karşılığı ortaya çıkar?

Bilinçte ortaya çıkan bütün bedensel canlılık örneklerinin toplamı ruhtur. Anorganik (canlı olmayan) örnekler ile doğanın nesneleri de bilince yani ruha karşılık gelir.

97. Canlı olmayan şeylerin ruhunu niçin algılayamayız?

Her bir şey yalnızca kendi içinde gözlenebildiğinden ve düşünülebildiğinden.

98. Tek tek görünüşleri (fenomenleri) Spinoza nasıl ayırır ve açıklar?

Tek tek görünüşleri modi (moduslar) olarak ifade eder; bunlar Töz'ün değişen, dönüşen yüzleridir. Bir modus kendi başına kalıcı değildir, ancak biri, bir başkası olduğunda kavranır. Tanrı'nın (Töz'ün) sonsuz özünü açığa çıkaran her attributum, sayısız değişmeleri, modusları ile varolur. Modus, Töz'ün bir belirlenimi ya da başka bir şeyde varolan, bu başka şey dolayısıyla kavranabilen şeydir.

99. Spinoza hangi modusları ayırdeder ve bunları nasıl açıklar?

1. Modi infiniti (sonsuz moduslar), 2. Modi finiti (sonlu moduslar). Sonsuz moduslar, a) Tanrı'nın sonsuz tininden, özünden çıkarlar (intellectus infinitus dei); b) Tanrı'nın kendi bilincidir (idea dei), c) Sukunet ve harekettir (quies et motus), d) ve Genel, tüm evrendüzenidir (facies totius universi). Sonlu moduslar ise, Doğa ve Tin'in (Ruh; Töz) bütün tek tek görünüşleri (fenomenleri) dir. Meydana gelmeleri için bir başka modusu gerektirirler ve sayısızdırlar.

100. Sonlu modus elemanlarının temel özellikleri nelerdir?

Onlar uzay ve zaman bakımından sınırlıdırlar, bölünebilirler, özgür değildirler, tesadüfidirler.

101. Her nesnenin, şeyin kendine özgü kesin yasalılığını Spinoza nasıl açıklar?

Yaşamını sürdürme ve kendini koruma içgüdüsü olarak şöyle formüle eder: Her şey kendi içinde kaldığı sürece kendi varlığını sürdürmeğe çaba gösterir (Unaquaeque res, quantum in se est, in suo esse perseverare conatur).

102. Buradan insanlar için hangi sonuçları çıkarır?

İnsan da özellikle sonlu bir modustur ve bu nedenle gelip geçici, rastlantısal ve sınırlanmış olup özgür değildir.

103. İnsan iradesi nedir ve Spinoza irade özgürlüğü üzerine ne söyler?

İnsan istenci de sonlu bir modus olduğundan irade özgür değildir. Eylemlerimizin zorunlu nedenlerini bilmediğimizden özgürce eyleyeceğimize, davranacağımıza ve yapıp edebileceğimize inanıyoruz.

104. Özsellikler (Nelikler; Essentiae) nedir?

Özsellikler, nesnelerde ve olaylarda objektiv genel kavramlar (formae) ve yasalar (leges) olarak varolan kalıcı, değişmeyen şeylerdir. Bunlar öncesiz sonrasızdır, gelip geçici olmayan yani kalıcıdır; buna karşın bağımsız, özgür değil, ama yaratılmıştır; zamanüstüdür, ancak mekân bakımından sınırlıdır.

105. Özsellikler, dünya için ne anlama gelirler ve sonlu moduslarla nasıl bir ilişki içindedirler?

Özsellikler (Essentiae), dünyayı etkileyen tınsel güç olarak düzeni getirirler; onlar olmasaydı dünya bir kaos içinde olurdu. Nelikler, sonlu modusların ilk örnekleridirler (Platoncu idelerle karşılaştırılabilir).

106. Özsellikler ile modusların Tanrı ile ilişkisi nedir?

Özsellikler, Tanrı'nın gelip geçici olmayan, hep süregelen düşünceleridir, moduslar (modi) ise gelip geçicidirler.

107. Spinoza'nın dünyayı üzerinde kurduğu metafizik ilkeler hangileridir?

1. Töz, 2. Attributumlar, 3. Öz, 4. Moduslar.

108. Töz ve attributumlar ile öz ve modusları bir arada ne olarak alır?

Töz ve attributumları bir arada yaratan doğa (natura naturans) olarak, öz ve modusları da yaratılmış doğa (natura naturata) olarak alır.

109. Spinoza, Tin'in hangi etkinliklerini ayırır ve bunların Tanrı'nın sonsuz tini ile nasıl bir ilişkisi vardır?

Tin'in (Ruh; Tanrı) düşünme ve isteme (irade) etkinlikleri vardır. Tanrı (Tin) için düşünme ve İstenç (irade, isteme) bir ve aynı şeydir (intellectus et voluntas unum et idem).

110. Spinoza, dünyadaki ereklilik (Teleoloji) üzerine ne der?

Dünyada hiçbir erek ve buna bağlı ereklilik yoktur. Temellendirmeyi şöyle yapar: 1. Bir bütün olarak dünya hiçbir ereğe hizmet edemez; o zaman erek dünyanın dışında bir yerde olmalı, bulunmalıdır; oysa onun dışında da hiçbir şey yoktur. 2. Tek tek şeyler ereklere göre yaratılmış olamazlar; o hâlde erekler, nesneler ve şeyler de başka biçimde oluşturulabildiklerinden, önde, ileride yer alırlar. Her şey tek anlamında zorunlulukla meydana gelir.

111. Spinoza psikolojisini ne üzerinde temellendirir ve psikofizik paralelizmi nasıl formüle eder?

Psikolojisini o psikofizik paralelizm ile bütün görünüşlerin (fenomen) doğa yasasına uygun olduğu öğretisi üzerinde temellendirir. Fizik ve psişik dünyaların paralelliğini de şöyle açıklar: İdelerin düzeni ve birbirlerine bağlılıkları ile nesnelerin (şeyler) düzeni ve birbirlerine bağlılıkları aynıdır (Ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum). (Hegel'i etkileyen görüş!).

112. Spinoza hangi ruhsal fenomenleri ayırdeder, bilinci nasıl adlandırır ve insan ile Tanrı bilincinin merkezinde ne vardır?

Tasarım, İrade ve duygulanımlar (ya da afeksiyonlar). Ona göre bilinç, vicdandır (conscientia). İnsan ya da Tanrı bilincinin çekirdeği Ben ya da Kendinin bilincidir (idea ideae).

113. Spinoza'nın irade öğretisi ne üzerine temellendirilir ve süredurum yasası organik doğada ne olarak karşımıza çıkar?

Onun istenç öğretisi en üstün, en yüksek doğa yasası olarak süredurum yasası (inertia) üzerinde temellendirilmiştir. Süredurum yasası organik dünyada karşımıza yaşamı koruma (conservatio sui) çabası olarak çıkar.

114. Yaşamı sürdürme içgüdüsü hangi formlarda görünür?

1. İştah, arzu (appetitus) olarak (bilinçsiz yaşama içgüdüsü); 2. Kendi bilincinde olan yaşama içgüdüsü olarak (appetitus cum eiusdem conscientia).

115. Yaşama içgüdüsünün ayrılmaz tamamlayıcı bir ögesi olarak organik doğaya hangi yetenek aittir ve organik varlığını koruma ve sürdürme yalnızca ne değildir?

Büyüme anlamında gelişme ya da yetkinleşme. Yalnız durma değildir, ama gelişmedir. O hâlde "Durma geriye gitmedir."

116. İçgüdüyü, ruhta varlığını koruma ve nefsini sürdürme, gelişme, yetkinleşme olarak ne öne çıkarır ve bu zihinsel istenci Spinoza nasıl ayırır?

Düşünme ya da bilme istenci ya da içgüdüsü olarak ayırır; düşünme kendini ruhun özü olarak ortaya koyduğundan kendi varlığını koruyup sürdürmeye ve mükemmelleştirmeye çabalar. İçsel istenç, irade (voluntas ya da volitio) olarak ayırır: Evet ve hayır deme (olumlama ve olumsuzlama) gücü ve yetisi (facultas affirmandi et negandi).

117. O, bedensel yaşamı koruma ve sürdürme istencini nasıl belirler ve duygulanımdan neyi anlar?

İştah (appetitus) olarak (içgüdü, bilinçsiz) ya da arzu, istek ve bilinçlilik olarak (cupiditas). Dar anlamda yalnız duygulanımları (afeksiyon) değil, bütün duyguları da ruhun ve de Tin'in passiv durumları olarak görür.

118. Dar anlamda afeksiyonlar hangi formda ortaya çıkarlar ve Spinoza hangilerini ayırdeder?

Afeksiyonlar daima tasarımlara bağlıdırlar; birincil ya da ilk

afeksiyonlar ile bunlardan çıkarılmış, yönü değiştirilmiş afeksiyonlar.

119. İlk afeksiyonlar hangileridir?

1. Bilinçli yaşama içgüdüsü ya da kendi bilincindeki yaşama iştahı (cupiditas=appetitus cum eiusdem conscientia); bundan diğer ikisi çıkar. 2. Haz, zevk (laetitia), 3. Nefret (zevk almama; acı; tristitia)

120. Spinoza hazzı (laetitia) nasıl tanımlar ve o nereden ortaya çıkar?

Acı ve zarara maruz kalmış olarak Tin onun üzerinden daha büyük bir yetkinliğe gider (passio qua mens transit ad maiorem perfectionem). Kendini koruma ve yaşama içgüdüsünün başarısına katılırken ortaya çıkar.

121. Acıyı (nefret; tristitia) nasıl tanımlar ve o nereden ortaya çıkar?

Acı ve zarara maruz kalmış olarak Tin onun üzerinden daha az bir yetkinliğe doğru gider (passio qua mens transit ad minorem perfectionem). Kendini koruma ve yaşama içgüdüsünün başarısızlığına katılırken ortaya çıkar.

122. Bu duygulanımlar öğretisinde özellikle ne dikkate değer ve ondan çıkarılan en önemli duygulanımlar hangileridir?

Haz duygulanımı kurucu, temel bir afeksiyondur; Sevgi (Aşk; Amor) ve Nefret (Odium) en önemli duygulanımlardır.

123. Sevgi ve nefret nedir?

Sevgi, dışsal bir nedenin İdesine katılan, eşlik eden hazdır (laetitia concomitante idea causae externae). Nefret ise dışsal bir nedenin İdesiyle birlikte olan acıdır (tristitia concomitante idea causae externae).

124. Güçlü doğal eğilimden, iştahtan (appetitus) Spinoza hangi özel duygulanımı çıkarır?

İnsanlık ya da tevazu (humanitas sive modestia); insan, içgüdüsünden kaynaklanan zaaflarını kafasına takıp sızlanmamalı,

onlar üzerinde durup dinleyerek ne yapılması gerekiyorsa yapıp onlarla birlikte yaşamasını öğrenmelidir.

125. Bir duygulanım (afeksiyon) nasıl değiştirilir, bastırılır ya da ortadan kaldırılır ve bu anlayışın temelinde hangi ilke yatar?

Yalnızca bir başka duygulanım aracılığıyla bunlar yapılabilir. Temel ilke, benzer ve aynı olan daima ve yalnızca benzer ve aynı olanı etkileyebilir ilkesidir.

126. İyi (yararlı) ve kötü (zararlı) ile buna bağlı beden için iyi ya da kötü olan nedir?

Varlığını koruyup sürdürmeye yarayan iyidir; kendini korumaya zararlı olan kötüdür. Yetkinliğe geçiş olarak haz beden için iyidir; yetkin olmayışa geçiş olarak acı beden için kötüdür.

127. Hangi doğal eğilim her durumda beden için iyi değildir, hangi tür iyidir?

Tekyanlı biçimde uyarılmış duyuları yalnızca tahrik etmek (titillatio) beden için iyi değildir; keyiflilik ve neşelilik (hilaritas) insanı uyumlu ve ılımlı kılar.

128. İyi Tin (ruh) nedir ve buna bağlı olarak insanın en üstün görevi hangisidir?

İyi Ruh, bilen ve anlayan, yani Tin'in doğasına benzeyen ussal etkinlik olup, yararlı doğal eğilim ona gelir ve korunmasına yardım eder. İnsanın en yüksek görevi akla uygun bilme ve anlamayı isteme, yani araştırmadır.

129. En çok yönelinen ve arzulanan en üstün bilgi hangisidir ve Spinoza etiğini ne üzerinde temellendirmiştir?

En üstün bilgi, bütün nedenlerin bilgisi ya da Tanrı'nın bilgisidir. Etiğini, metafizik ve psikolojik görüşleri üzerinde temellendirir.

130. İnsanın görevi ya da ahlâksal amacı nedir ve insanın kendini koruması (coservatio sui) doğal eğilimine hangi ögeler girer?

İnsanın temel görevi ya da ahlâkî hedefi kendini koruma ve yaşamını sürdürmedir. Bu temel eğilime şu ögeler katılır: Bilgi (cognitio), Erdem (virtus), Özgürlük (libertas), Sağlamlık (fortitudo), Güçlülük (potentia), Mutluluk (beatitudo).

131. Varlığını koruma ve sürdürmenin (conservatio sui) karşıtı nedir?

Kendini yıkma (destructio); öncelikle şu ögelerle birlikte ortaya çıkar: Hata (error), Sefihlik (vitium), Uşaklık (servitudo), Zayıflık (imbecillitas), Güçsüzlük (impotentia), Sefalet (miseria).

132. Hangi duygulanımlar (şiddetli heyecan; afeksiyon) etik anlamda iyi, hangileri kötüdür?

Bütün haz, zevk veren uyarılmış (titillatio) duygulanımlar iyi, haz ve zevk vermeyen bütün uyarılmış duygulanımlar da kötüdür.

133. Spinoza'ya göre özellikle hangi afeksiyonlardan kaçınmak gerekir ve haz vermeyen kötü duygulanım nasıl bastırılır?

Merhamet (acıma; misericordia) ve pişmanlık (paenitentia); her biri beni zayıflattığından, güçlü olmak için acımasız olmak gerektiğinden, bunlar beni yalnızca güçsüz kılar. Haz veren afeksiyonlar aracılığıyla.

134. Bütün en güçlü haz vermeyen (acı veren) afeksiyonları bastırmak için hangi duygulanım elverişlidir?

Haz veren duygulanım; çünkü ona Tanrı'nın bilgisi bağlanmış olup Tanrı'yı zihinle, ruhla sevme anlamına gelir: Tanrı'nın zihinsel sevgisi (amor dei intellectualis).

135. Bu afeksiyon niçin bütün öteki duygulanımları aşıp geçebiliyor?

O, sahip olabildiğimiz en güçlü duygulanım olduğundan ve en üstün bilgi olan Tanrı bilgisi, bu her şeyden üstün olan şey bizim bir parçamız olduğundan bu durum gerçekleşir.

136. Spinoza'nın erdem öğretisinde "Tanrı'mn zihinle sevilmesi" (amor dei intellectualis) ne anlama gelir ve ona göre hangi yüksek pratik erdemler vardır?

O, en üstün ve kuramsal bir erdemdir. 1. Yüceruhluluk (animositas), 2. Eliaçıklık (âlicenaplık; generositas)

137. "Animositas" ile "generositas" nedir ve ilkine ne, ikincisine ne aittir, bağlıdır?

Yüceruhluluk (animositas), güçlü bir istenç, aklın emrine göre davranan özel bir varlıktır ya da kendine özgü bir yetkinliğe doğru çabalamadır. Eliaçıklık (generositas), toplumsal, iyi bir istençtir; insan türüne özgü kuralları yerine getirir ya da başkasının, bir yabancının mutluluğu için çabalar. Yüceruhluluğa, 1. sakınımlılık, 2. temiz kalplilik, 3. tedbirlilik (üstesinden gelme, başarma görevimiz olmayan tehlikelerden kaçınma), 4. hazırcevaplık ve 5. kendinden hoşnutluk girer. Eliaçıklığa ise 1. içtenlik ve adaletlilik, 2. Lutufkarlık (hayırhahlık), 3. cömertlik (eliaçıklık), 4. dostluk ve insancıllık aittir.

138. Spinoza ölümsüzlük sorunu üzerine ne düşünür?

Hıristiyan öğretisi anlamındaki kişisel ölümsüzlüğe inanmaz. Ancak biz bilgiye yatkınlık kazandığımız sürece bu bilgiler Tanrı bilincinde sonsuzca kalacaklardır.

139. Spinoza'ya karşıt olmak üzere kim sonsuz çoklukta "tinsel birlikler"in (monadların) varlığından oluşan metafizik bir plüralizmi geliştirdi ve bu öğreti ne dereceye kadar idealist-rasyonalisttir?

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716). Ona göre dünyanın hakikî özü salt tinseldir. Tek tek herbirinden bütün hakikî bilgi çıktığı için bunlar yalnızca aklın yardımıyla bilinebilirler.

140. Leibniz metafiziğinin temel ilkeleri nelerdir?

1. Bütün görünüşlerin (fenomen) hepsinin yasalılığa uygunluğu öğretisi, özellikle de: 2. Birbirini aynı anda ve biçimde etkileyen yasa, 3. Gücün korunumu yasası (mv = sabit), 4. Benze-

şim (analoji) ve süreklilik yasası. 5. Kişisel değilleme, bütün dengelemeye karşı ve etkilemeyi uzlaştırıcı.

141. Bütün fenomenlerin yasaya uygunluğu görüşünden hangi sonuca varılır?

Düşünce yasalarının varlık yasalarına benzer olmasından dolayı bütün yasalar düşünce yasalarının yardımıyla geliştirilirler.

142. Birbirini aynı biçimde etkileyebilmekten ne çıkar?

Ruhsal, tinsel olan üzerindeki her maddî yapının etkisini yadsıma ve bunu tersine çevirme.

143. Benzeşim (analoji) yasasından hangi sonuca varılır ve Leibniz enerjinin korunumu yasasını hangi temel anlamda geliştirdi?

Bütün nesnelerin özü tinsel nitelikte olmak zorundadır. Her şeyin özü güce, enerjiye dayanır; ondan ibarettir. Güç (enerji), maddî şeylerin içi boş olmayan bir özelliğidir.

144. Leibniz'e göre dünyanın temel ögeleri nelerdir ve bu kavramı hangi benzeşimden kurmuştur?

Dünyanın temel elemanları monadlardır; bunlar tinsel nitelikte güç merkezleridir. Bu kavramı (monad) insan bilincine, yani insan ruhuna yaptığı analojiyle ortaya çıkarmıştır.

145. Monadlar hangi niteliklerden yoksundur ve Leibniz görünebilir dünyayı ne olarak kavrar?

Monadlar, mekansallık (uzamsallık) ve maddesellik (yer kaplama) niteliklerinden yoksundurlar. Görünebilir dünyayı arkasında hakikî tinsel, ruhsal özünün saklı olduğu bir görünüş, fenomen olarak kavrar.

146. Cisim nedir ve hangi yapılanma dünyayı en kapsamlı ve geniş monadlar kompleksi yapar?

Cisimler, erekselliğe göre yapılmış olan monadlar kompleksidir. Dünya uyumlu bir bütündür; bütün monadlar önceden kurulmuş bir uyuma göre bir araya gelmişlerdir.

147. Bu dünyanın nedeni, kaynağı kimdir ve monadlar hangi en üstün ruhsal eylemliliği yapar?

En üstün monad, yani monadların monadı olarak (monas monadum) Tanrı'dır. Monadların tinsel etkinliği tasarımlamaktır.

148. Monadlar tasarımlamaya nasıl ulaşırlar ve bunu niçin yalnız kendilerinden türetirler?

Monadlar bütün tasarımlamayı kendilerinden çıkarıp geliştirirler. Çünkü monadın dışarıyla hiçbir bağlantısı yoktur; ona dışarıdan hiçbir şey gelmediği gibi ondan da dışarıya hiçbir şey çıkmaz: "Monadların pencereleri yoktur."

149. İdelerin durumu nedir ve bizim tasarımlarımızın akışının öteki ruhların ve bizim dışımızdaki şeylerin tasarımlarına geçişi ve uyuşması nasıl olmaktadır?

Bütün ideler doğuştan gelirler. Tasarımlayan ruhlu birlikler olarak monadlar kendi içine kapalı ve bu yüzden etkileşimsiz olmalarına karşın evrenin bütününü kendilerinde taşırlar. Evreni tasarımlamaları arasındaki farktan ötürü de birbirlerinden ayrılırlar. Tanrı birbiriyle uyum kuran, akort içinde olan monadlara sahiptir; buna önceden kurulmuş, yerleşmiş uyum (harmonie préétablie) denir.

150. Monadların tasarımları ne türdendir ve onlar birbirinden nasıl ayrılırlar?

Bazılarının tasarımları bulanık ve karanlık, bazılarının ise aydınlık, açık ve seçiktir. Potansiyel olarak bütün monadlar aynıdır, yani hepsi bütün tasarımları tam anlamıyla açık ve seçik hâle getirebilirler. Ancak gerçekte ise bütün monadlar farklı tasarımlamaları nedeniyle çeşitlilik gösterirler. Tasarımlamalarının açıklık ve seçiklik derecelerine göre aralarında ayrılırlar.

151. En alt düzeydeki ve daha üstteki monadlar hangileridir ve Leibniz onları nasıl betimler?

Anorganik doğanın monadları en alt düzeyde olup hemen hemen hiçbir tasarıma sahip değillerdir. Bu yüzden uyuyan ya da

yalın (çıplak) monadlar olarak adlandırılırlar. Bunlardan daha yukarıdaki monadlar ise sırasıyla bitki dünyası, hayvan dünyası ve insan dünyasının monadlarıdır; bitki ve hayvan monadlarının tasarımları karanlık ve bulanıktır. En üstte merkez monad olan Tanrı vardır.

152. İnsan bilginin hangi derecesinde yeterli ve ehildir (Leibniz'in bilgikuramı ilkesine yöneltilen soru) ?

İnsan etkin düşünceyle açık ve seçik tasarımlara ulaşabilir, ona yalnızca mahrum kaldığı tüm evreni kavramak kalır. Ancak tüm dünyayı aydınlık ve net kavramaya, açık ve seçik tasarımlamaya yalnızca Tanrı ehildir, o ulaşabilir.

153. Tasarımlar birbirlerinden nasıl ayırdedilir?

1. Bilinçlilik bakımından ya açık, aydınlık (clare) ya da karanlık (obscure) olarak verilen tasarımlar, 2. Nesnellik bakımından ya seçik (distincte) ya da bulanık (confuse) olarak verilen tasarımlar, 3. İçerik bakımından ya tam uygun (adaequate) ya da tam uygun olmayan (inadaequate) biçimde verilen tasarımlar, 4. Ortaya çıkış, sunuluş tarzı bakımından ya dolaylı sembolik (symbolice) ya da dolaysız sezgisel (intuitive) biçimde verilen tasarımlar.

154. Buna göre hangi bilgiler verilmiştir?

En alt düzeydeki karanlık-bulanık-tam uygun olmayan-sembolik bilgiden en üst düzeydeki aydınlık-açık-seçik-tam uygun-sezgisel bilgiye kadar tüm mümkün bilgiler verilmiştir.

155. Tanrı nasıl bilir ve dünya onun için ne anlama gelir (Leibniz'deki doğal teoloji problemi) ?

Yalnızca o, tüm evreni aydınlık-açık-seçik-tam uygun ve sezgisel olarak bilir. Evreni Tanrı yarattığı için bütün monadlar ondan çıkıp yayılırlar ve onun tarafından donatılıp düzenlenirler; Tanrı'nın kuralını koyduğu amacı gerçekleştirmek, hedefe ulaşmak için de birbirlerini yasaya uygun biçimde etkilerler.

156. Evrenin, Tanrıca yasalaştırılmış hedefi (ereği) hangisidir ve önceden konulmuş uyum nedir?

Evrenin tam uyumunu gerçekleştirmek. Bütünün uyumu içine önceden kurulmuş uyum sokulmuştur. Önceden kurulmuş uyum (Harmonie préétablie), bizim dışımızdaki şeylerin akışının, onlara ilişkin tasarımlarımızın akışına tam uygun olduğu öğretisidir. Bütün monadlarda olup bitenlerin bu uyum içinde yer almaları Tanrı'nın yaratıcı etkinliğinin bir ürünüdür. Şeylerin meydana geliş ve akışlarında mekanik bir zorunluluk vardır, ama evrende olup bitenlerin zorunlu gidişini Tanrı bir ereğe göre düzenlemiştir (Mekanizm ile teleolojinin uzlaştırılması).

157. Leibniz'in psikoloji görüşü ne üzerinde temellendirilmiştir ve beden nedir?

O, psikolojisini monadların psişik temel özellikleri üzerine kurmuştur. Beden, bir monadlar kompleksidir.

158. Ruh monadları, cisim monadlarından nasıl ayırdedilir?

Ruh monadları, insan yaşadıkça cisim monadlarını yönetirler. Ruh monadları açık ve seçik, aydınlık ve net tasarımlara sahiptir ve düşünce yasalarına göre bütün monadların birbirleriyle bağlantı kurmalarını sağlar.

159. Ölüm ile ne olur ve Leibniz ölümsüzlük üzerine ne der?

Ruh, bedeni terkettiğinden monadların bağlantıları çözülür. Ruh, gelip geçici olmayan ve yok edilemeyen bir monad olarak ölümsüzdür.

160. Leibniz, etik görüşlerini ne üzerinde temellendirmiştir ve etik gayretin hedefi nedir?

Monadların tinsel (intellektüel) yetkinleşme çabaları üzerinde kurmuştur: bilgi aracılığıyla kendine özgü ve özel biçimde yetkinleşmek suretiyle, ruhsal yaşamın anlaşarak bedensel yaşamla birlikte uyum içinde sürüp gitmesi: Kişisel uyum.

161. Leibniz'e göre insanların bireysel yetkinleşme arzu-

su hangi çabayla birbirine bağlanır ve ona göre erdemler nelerdir?

İnsan türünü koruyup sürdürme ya da evrensel uyuma göre yaşama çabasıyla, insanlar kendilerini yetkinleştirerek bir araya gelebilirler. Kendine karşı bilge olma ve insan türüne karşı sevgi, Leibniz'ın başlıca erdemleridir.

162. Leibniz'in başka hangi çalışmaları vardır?

Felsefe için evrensel bir dil, bir bilim dili, bir tür genel işaretler dili (characteristica universalis), bütün bilim adamlarının bilip kullanabilecekleri bir akademik dil (lingua academica) ile bir "felsefî hesap yöntemi" üzerinde durmuş, ama bir sonuca varamamıştır. Newton ile aynı zamanda fakat ondan habersiz sonsuz küçükler hesabını (infinitesimal calculus) bulmuştur; bu işlem onun monadlar görüşüyle bir paralellik ve benzerlik gösterir. Ancak bu aracı doğa üzerinde kullanmamıştır.

163. Leibniz felsefesine daha sonra özellikle kim yaygınlık kazandırdı?

Christian Wolff (1679-1754), onun felsefesini pedagojik bir yaklaşımla sistematik ve somut bir biçime soktu ve izleyicilerine konferanslar verdi.

164. Wolff, Leibnizçi monadlar kavrayışını nasıl yeniden düzenledi?

1. Psikoloji için, onun spiritüalist monadlar anlayışını korudu; 2. Doğa felsefesi alanında, atomları dış dünya nesnelerinin ve bütün dış dünyanın gerçek malzemeleri olarak almıştır.

165. Wolff'a göre ruh nasıl yaratıldı ve onun temel gücü nedir?

Ruh: 1. Maddî değildir (immateriel), 2. Yalındır, 3. Bireyselliği (kişiliği) vardır, 4. Geçici değildir. Ruhun, 1. Yukarı ve aşağı bilme gücü vardır; 2. Yukarı ve aşağı isteme gücü vardır.

166. Wolff, uyum üzerine ne söyler ve hangi Tanrı kanıtlamasını yapar?

Yalnızca önceden kurulmuş uyumu tanır ve onaylar. 1. Kozmolojik, 2. Fizikoteleolojik, 3. Ontolojik Tanrı ispatları yapar.

167. Leibniz'in genel ereklilik düşüncesini hangi anlamda değiştirdi?

Her şeyin insan iradesine göre yaratıldığını söyleyerek.

168. Wolff etiğinin ve felsefesinin özelliği nedir?

Etiği, yararcı (ütilitarist) ve hazcı (ödaymonist) dır. Felsefesi, bir öğreti, düzenli kavramları olan ve düşünceyi disipline eden bır sistemdir.

169. Wolff felsefesi daha sonra halk tabakalarına nasıl taşındı?

Onun kavram sistemi, açık-seçik ve yalın olduğundan felsefesine ulaşmak ve anlamak oldukça kolaydı. İlk kez latincenin yanında Alman dilinde de bir felsefî sistemi yazılı olarak meydana getirdi.

170. Wolff bu nedenle hangi okul içinde sayılır ve zamanında Leibniz-Wolff okulu nasıl bir yere sahipti?

Moses Mendelssohn, Reimarus, Steinbart, Garve ve Nicolai'nin yanında Wolff da "Alman Aydınlanma Felsefesi" okulunun içinde yer alır. Pek çok Alman ve bazı yabancı üniversitelerin kürsülerinde etkili ve egemen olmuş ve dersler vermiştir.

171. Rasyonalizmin karşıt yönü hangisidir, ampirizm nedir ve psikolojik ampirizmin kurucusu kimdir?

Duyumculuk-Deneycilik (Ampirizm). Bilgikuramsal bir yönelim olup bütün bilgimizin duyum ve deneyden geldiğini savunan görüştür. John Locke (1632-1704).

172. Felsefe tarihinde Locke'un anlam ve önemi nedir ve bilgikuramının temel problemleri nelerdir?

İlk kez o, bilgikuramının problemlerini kesin biçimde formüle etti; bilgilerimizin değerlendirilmesi üzerindeki onun yorumu bu bakımdan önemlidir. Bilgikuramının temel problemleri şu

sorularla belirlenir: 1. Bilginin temelleri, 2. Bilginin doğuşu (çıkışı), 3. Bilginin geçerliliği, 4. Bilginin sınırları.

173. Locke'un bilgi anlayışı nasıldır?

Locke, bilginin aklın ürünü olduğunu kabul eden rasyonalizme karşı çıkarak, *"Zihinde bulunan hiçbir düşünce yoktur ki, daha önce deneyde bulunmamış olsun."* (Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu.) der. Eğer doğuştan bilgi olsaydı, cahil ya da budala olarak nitelendirilen insanlarda da matemetik kavramlar, aksiyomlar ve Tanrı hakkında bilginin olması gerekirdi. Nitekim bugün, Tanrı hakkında hiçbir fikri, kutsallık hakkında hiçbir düşüncesi olmayan toplumlar vardır.

174. Rasyonalizmin temel öğretisine, doğuştan gelen İdeler öğretisine Locke nasıl yerleştirilir ve ona göre İdelerimiz nereden kaynaklanırlar?

O şöyle der: Doğuştan gelen İdeler yoktur; bütün İdelerimiz deneyden kaynaklanırlar. Locke'a göre genel bir kabulle şu denebilir: Daha önce (önceden) duyu algılarında var olmayan hiçbir şey anlama yetisinde bulunmaz (nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu).

175. Bunun üzerine Leibniz ne karşılık verdi ve rasyonalistlere göre özellikle hangi idelerin doğuştan oldukları kabul edilmiştir?

Anlama yetisinin kendisi dışında (nisi intellectus ipse). Matematik, mantık, doğabilimsel aksiyomlar, Tanrı İdesi (yani Töz).

176. Locke, "İde" kavramından ne anlar?

Soyut veya somut olsun, ya da düşünme, hissetme veye isteme olsun her İde aynı biçimde tek tek bir bilinç içeriğidir.

177. Locke, matematiksel, bilimsel, ahlâksal ve dinsel idelerin kesinlikle doğuştan geldiği kabulüne nasıl karşı çıktı?

Çocuklarda, akıl hastalarında ve ilksel (primitif) topluluklarda bu idelerin ya bulunmadığını ya da farklı derecelerde va-

rolduğunu söyleyerek idelerin doğuştan geldikleri fikrine karşı çıkar.

178. Eğer bu ideler doğuştan gelmiyorlarsa Locke'a göre bizim içimizde nasıl ortaya çıkıyorlar ve o, ruhu ne olarak kavrar?

İdeler, duyu algılarının ve deney verilerinin soyutlanmasından ortaya çıkarlar. Ona göre ruh, bilinç göz ardı edilmek, dikkate alınmamak koşuluyla "boş bir levha"dır (yazı tahtası; tabula rasa). Ruh, Zihin'in (Tin) bilinçsiz olarak kendini sunmasıdır (dispositions of the mind).

179. Locke, deneyin ve İdelerin hangi türlerini ayırır?

Deneyi: 1. Dış deney (sensation), 2. İç deney (reflexion) olarak ikiye ayırır. İdeleri de yalın, tek İdeler (simple ideas) ve karmaşık, birleşik İdeler (complex ideas) olmak üzere iki türe ayırır.

180. Basit İdeler (simple ideas) nelerdir ve nasıl meydana gelirler?

Yalın İdeler, oluşumlarında aklın payı, katılımı olmayan, doğrudan ve aracısız olarak deneyden çıkan ve bu nedenle de Tin'in passiv olduğu İdelerdir.

181. Locke, kaç tür yalın İde ayırımı yapar?

Ona göre dört tür yalın İde vardır: 1. Yalnız tek bir dış duyunun oluşturduğu İdeler (örn. Renkler ya da sesler), 2. İki ya da daha fazla duyunun bir araya gelmesiyle oluşan Ideler, 3. Yalnızca iç duyunun (reflexion) ortaya çıkardığı İdeler (Duygular, istek ve arzular), 4. İç duyu (reflexion) ve dış duyunun (sensation) oluşturduğu İdeler (örn. Haz, acı, güçlülük, birlik kavramı).

182. Kompleks İdeler nelerdir ve Locke kaç tür kompleks İde ayırımı yapar?

Usun tinsel etkinliği, aktivitesi karmaşık İdeleri oluşturur ve bunlardan da tek tek yalın İdeler ortaya çıkar. Kompleks İdeler üç türdür: 1. Tözler, 2. Moduslar (modi), 3. Bağıntılar.

183. Locke'a göre Töz ve Töz'ün bilinebilirliğinin geçerliği nedir?

Töz, doğanın görüngülerinin, fenomenlerinin üzerinde yer aldıkları, varlığı için başka bir şeye ihtiyacı olmayan gerçek ve bağımsız yapıdır. Yalnızca nitelikleri, sıfatları duyumlayıp algıladığımızdan onun taşıyıcısı ve bilinemez olan Töz'ü biz hiçbir zaman bilemeyiz.

184. Moduslar ile bağıntılar nelerdir?

Moduslar, yalnızca kendilerine bağlı olan Töz'lere benzemeyen kavramlardır; uzay, zaman ve düşüncenin modifikasyonlarından çıkarılan tasarımlardan meydana gelirler. Bağıntılar, görüngülerin birlikte, fenomenlerin bir arada oluşundan çıkarılan ilişkilerdir (neden ve etki-sonuç kavramları).

185. Hangi İdeler bilgi değerine sahiptir?

Yalnızca dış deneye dayanan, onun üzerinde yükselen ve bir nesneye karşılık olabilen, yani bir nesnesi olabilen İdeler bilgi değerine sahip olabilirler.

186. Hangi İdeler nesneye (obje) sahiptir, hangileri değildir?

Locke'a göre "birincil nitelikler" (primer sıfatlar) olarak adlandırılan İdeler nesnelere sahiptirler; "ikincil nitelikler" (sekunder sıfatlar) olarak adlandırılan İdelerin ise nesneleri yoktur.

187. Birincil nitelikler ile ikincil nitelikler nelerdir?

Şeylerin, nesnelerin kendisinden ortaya çıkan özellikler birincil niteliklerdir (Yer kaplama, devinim). Duyu organlarımıza bağlı ve bu yüzden öznel (sübjektiv) olan özellikler ise ikincil niteliklerdir (Renkler, sesler).

188. Bilgimizin sınırları nereye kadar uzanır ve Locke Tanrı'nın varlığı sorusuna ne yanıt verir?

Bilgimizin sınırı deneyin sınırıyla birlikte, bir arada gider. Ona göre Tanrı'nın varlığı gereklidir; çünkü evrenin bir nedene, bir başlangıca sahip olması gerekir.

189. İngiliz ampirizminin ateist-materyalist eğilimiyle kim savaştı ve ona göre bilgi özellikle nasıl ortaya çıkmaktadır?

George Berkeley (1685-1753). Bilgi deney yoluyla oluşur.

190. Deneyin dışında ne vardır ve bilinmez olarak kalır?

Deney aracılığıyla biz yalnızce nesnelerin sıfatlarını, niteliklerini biliriz. Onların gerçek vasıfları, doğaları ise bilgimizin dışında kalır (İmmateryalizm).

191. Maddî şeylerin kabulü neye dayanır ve Berkeley genel tasarımlar üzerine ne der?

Maddî şeyler deney üzerine değil, düşünsel konstrüksiyon üzerine dayanır. Sahici genel tasarımlar kurmak mümkün değildir. Biz daima tek tek tasarımlara sahip olabiliriz.

192. Bütün varlık nereden çıkar ve tasarımlar nasıl meydana gelirler?

Bütün varlık tasarımlardan, algılardan ortaya çıkar (Esse est percipi: Varolmak tasarımlanmış, algılanmış olmaktır). Tasarımlar da Ruh'tan ya da Tin'den meydana gelirler.

193. Ruh'un ya da Tin'in özü nerede içkindir ve tek tek tasarımlar hangi gerçekliğe dayanırlar?

Ruh'un ya da Tin'in özü tasarımlamadadır, algılamadadır (esse est percipere). Tek tek tasarımlar, algılar da tinsel gerçekliğe ve etkinliğe dayanırlar.

194. Dünyada özellikle varolan nedir ve bütün varlığın kaynağında kim bulunur?

Dünyada münhasıran bulunan şey tinsel birlikler ve onların tasarımlarıdır. Her şeyin kaynağında Tanrı vardır ve o tinsel birlikleri ve onların tasarımlarını yaratır ve bir dünya düzeni kurmak üzere onları birbiri üzerine sıralar.

195. Ampirizmin bütün rasyonalist konstruksiyonlardan olabildiğince kurtulabilmesini kim sağladı ve onun temel sorunu neydi?

David Hume (1711-1776). Onun temel soruları: 1. Bilginin kaynağı sorunu, 2. Ussal düşüncenin erimi. etki alanı sorunu.

196. Hume'a göre bilgi nasıl ortaya çıkar ve o, hangi bilinç içeriklerini ayırır?

Bilgi yalnızca deney yoluyla doğar (dış ve iç deney biçiminde). Bilinç içerikleri: 1. İzlenimler (impressions): İçsel ve dışsal bütün duyu algılarının kaynağı. 2. Tasarımlar (ideas): Duyu algılarından kaynaklanan her tür tasarımlar.

197. Hume'un bilgi anlayışı nedir?

Bilgi, insan yaşantısı sonucunda oluşur. Bütün zihinsel süreçler, izlenimler (impressions) ve fikirlerden (ideas) meydana gelirler. İzlenimler, görme, işitme ve dokunma sonucu oluşurken, fikirler bu izlenimlerin hatırlanmasıyla oluşur. Bu nedenledir ki, zihnimizde izlenim veya fikir sonucu olmayan hiçbir şey yoktur. Zihin yalnızca bunları bir araya getirme işlevine sahiptir.

198. Berkeley'in hangi anlayışlarına Hume katılıyordu?

1. Yalnızca tek bir ve genel olmayan tasarımlar vardır. 2. Locke'un birincil (primer) ve ikincil (sekunder) nitelikler ayrımı savunulamaz.

199. Hume'a göre, dışımızdaki (dünyamızdaki) şeyler ve Ruh üzerine ne denebilir?

Nesneler hakkında hiçbir şey (tıpkı Berkeley'de olduğu gibi) söyleyemeyiz; biz şeylerin kendilerini değil, ama her zaman yalnızca onların niteliklerini algılarız. Ruh hakkında ise onun yalnızca bir "tasarımlar demeti" olduğunu söyleyebiliriz.

200. Hume, hangi en genel soyut kavramları (kategorileri) arar?

Töz, Varoluş, Nedensellik; bunlar, Ona göre, gerçeklik alanında hiçbir ilişki içinde değillerdir. Yalnızca Ruh'un ürünleridirler.

201. Töz kavramına nasıl geliriz ve varoluş kavramını Hume nasıl açıklar?

Tasarımımızın temelinde dış dünyanın yattığını kabul ederiz. Tasarımlarımız sürdüğü sürece dış dünyanın da ısrarla varolduğu ve sürdüğü sonucunu çıkarırız. İşte bu sürüp gitme kararlılığını da Töz olarak adlandırırız. Bilinç varlığının nesnelleşmesi, dışsallaşması (objektivieren) durumu demek olan varoluş, bilinç varlığının ona doğru bir eğilimi, bir yönelimidir.

202. Deney dışı bilgilerin doğruluğundan kuşku duyan Hume'un Tanrı'ya yaklaşımı nasıldır?

Ona göre, "Tanrı'nın varlığı" sorunu, olgusal bir sorundur, yani o, ya vardır ya da yoktur. Olgusal sorunlar ya da varoluşsal sorunlar ise, ancak deneyle çözülebilir. Öyleyse, Tanrı'yı bugüne kadar kim gözlemleyebilmiş ki, varlığına dair bir bilgimiz olabilsin. Buna karşı çıkmak için, evrendeki düzenin bir düzenleyiciyi gerektirdiği söylenebilir. Ama bu, Tanrı'nın varlığı için olgusal bir kanıt değil, sadece bir akıl yürütmedir.

203. Nedensellik kavramı ile onun içerdiği neden ve etki (sebep ve sonuç) kavramları nasıl ortaya çıkarlar?

Tasarımların birbirlerine bağlanması yasası yoluyla (çağrışımla): Doğa yasaları, örnekle sebep-sonuç ilişkisi bir öncelik sonralık ilişkisi ve artarda gelişin bireyde yarattığı çağrışım bağı olarak görülür. Ateş ile sıcaklık, tek tek duyumlansa bile, bunlar arasındaki bağın izlenimini edinemeyiz. Tümevarımın temelinde de bu çağrışım vardır. Yani tümevarım ile elde edilen bilimin kesinliğinden kuşku duymak gerekir. Bir olayın daima belirlenmiş başka bir olayı izlediği, onun ardından geldiği görülür ve olayların birbirlerine bağlı oldukları ve zorunlu olarak da birbirlerini izledikleri sanılır. Neden ve sonuç gözlemlenip algılanabilse de aralarındaki bağıntı duyularımıza verilmez; biz alışkanlıklarımıza dayanarak bu bağıntıyı algılıyormuş gibi davranırız. Tasarımların, belirli bir yasaya göre, birbirlerine alışılmış biçimde bağlanması durumu Ruh'un kendine özgü, özel bir işlemidir (Hume'un ünlü nedenselliği eleştirisi).

204. Hume buradan nedensellik yasasının geçerliliği konusunda hangi sonucu çıkarır?

Nedensellik yasasının hiçbir nesnel geçerliliği yoktur; dış dünya bizim için bilinemez olarak kalır. Bu yüzden dış dünya için hiçbir yasa koyamayız.

205. Hume'un araştırmalarının sonucu ne olmuştur ve onun felsefesi kimin üzerinde kesin ve önemli bir etki yapmıştır?

Dış dünyanın kendisi olmaksızın dış dünyanın ussal kavramlarla bilinebilirliği hakkındaki kuşku onun felsefesinin ana sonucudur. Kant üzerinde büyük bir etki yaptı; o, Hume'un kendisini dogmatik uykusundan uyandırdığını söylemiştir.

B) XVIII. YÜZYIL FRANSIZ VE ALMAN AYDINLANMA FELSEFELERİNE İLİŞKİN SORULAR

206. Fransız Aydınlanma felsefesinin kaynağı nereye kadar gider ve erken Fransız Aydınlanması'ndan doğan öncü düşünürler kimlerdir?

Fransa'daki Reformasyon (dinde yenileşme) hareketinin tinsel (manevî ve kültürel) ögelerine kadar geri gider. Erken Aydınlanma'nın başlangıcında Michel de Montaigne (1533-1592) ve sonunda da Pierre Bayle (1647-1706) yer alırlar.

207. Bu gelişme içinde Descartes (1596-1650)'ın yeri neresidir?

Düşünen bireyin kendisini, kendi başına ve kendi üstünde temellendirdiği (cogito, ergo sum) kadarıyla Descartes Fransız Aydınlanmasının içinde yer alır. Dinsel otoriteleri dokunulmamış ve eleştirilmemiş olarak bıraktığı ve insan Tin'ini (Ruh'unu) haksız biçimde metafizik ilkelerin emrinde gördüğü kadarıyla da bu hareketin dışındadır.

208. Montaigne ne yapmıştır?

Özgür, bağımsız ve eleştirel düşünmeyi yaygınlaştırarak Aydınlanmaya giden yolu açmıştır.

209. Pierre Bayle, anlaşılır biçimde Fransız Aydınlanma felsefesinin bilgi alanlarını hangi iki dalda düzenledi ve onların tür ve anlamlarını birbirinden nasıl ayırdı?

Aydınlanmayı, politik-tarihsel ve psikolojik-doğa felsefesi dallarında kurdu. Politik-tarihsel Aydınlanma, daha az radikal rasyonalist formları, kuralları elinde bulundurmakla birlikte bunlar etkin ve sözü geçer durumdaydı ve ampirik bir yaygınlık ve genişlik içinde tarihsel-sosyal gerçeklikten kaynaklanmaktaydı. Psikolojik-doğa felsefesel Aydınlanma ise gözü açıp Aydınlanmayı, ileri görmeyi düzenleyen fomülleştirmeleri olgunlaştırıp geliştirmekteydi. Örneğin, makine insan (l'homme machine) bütünüyle sağlıklı olmasına karşın daha az etkili kalmaktaydı.

210. Fransız Aydınlanma felsefesinin politik-tarihsel dalının başlıca temsilcileri kimlerdir?

Charles de Montesquieu (1689-1755), François Marie Voltaire (1694-1778), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Antoine de Condorcet (1743-1794).

211. Montesquieu'nün temel konusu nedir ve ona göre toplum ile özellikle devletin oluşum ve durumu nasıl belirlenir?

Ana tema toplumsal durumun ve devletin yapısıdır (doğası). Tarihsel, coğrafyasal ve antropolojik koşul ve nedenlerin zaman içinde ortaya çıkışlarıyla belirlenir.

212. Devletin üç temel fonksiyonu hangisidir ve Montesquieu özellikle hangisini anlamlı bulur?

Devletin üç temel işlevi şunlardır: Yasa yapmak (yasama), politik bakımdan etkin olmak anlamında icraatta bulunmak (yürütme) ve yargılama ki Montesquieu en çok buna önem vermiştir; çünkü yargıda bağımsız eleştirel akıl en özgür faaliyet olanağını bulmaktadır.

213. Hangi felsefe dalının adını Voltaire koymuştur ve tarihle neyi anlatmak istemiştir?

Tarih felsefesi (Philosophie de l'histoire). Tarih, alışageldiğimiz ve geleneksel olarak anlamak istediğimiz gibi bir siyasi tarih değil, ama her şeyden önce ve ilk sırada bir kültür tarihidir. Bu nedenle politika ne denli öne çıksa ve dikkat çekse de bütün tarihin yalnızca bir bölümünü oluşturmakta ve böylece ya en önemli görülmekte ya da en çok övülmektedir.

214. Voltaire'e göre tarih nasıl belirlenir?

Tarih, metafizik güçler ve İdelerle değil; çünkü bunlar en azından anlaşılabilir ve bilinebilir değillerdir, ama insanların kendi düşünceleri ya da alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri sonucunda yapıp ettikleriyle somutlaştırılabilir.

215. Voltaire Tanrı üzerine ne düşünür?

"Eğer Tanrı olmasaydı onu icat etmek gerekirdi." Voltaire, Tanrı'nın kendinde varlığından şüphe duymuyor; ancak bütün tarihsel dinlerin Tanrı üzerindeki yalan yanlış ve fazlasıyla insansal (antropomorfik) açıklama ve yorumlarına dikkat çekiyor.

216. Rousseau'nun toparlayıcı ve özetleyici ilkesi nedir ve o doğadan, doğasallıkla ilişkisi içinde ne anlar?

Doğaya geri dönüş! Doğa, ilksellik (primitivlik) anlamında değil, ama içten ve serbest, uyumlu doğallık, doğa durumu anlamında bir doğasallıktır.

217. Rousseau niçin sanatların ve bilimlerin ilerlediğinden kuşku duyar?

Bilimler ve sanatlar doğal duyarlılığa ve algılamaya engel olmuşlar ve bu yüzden ahlâkın sukutuna ve kültürün gerilemesine neden olmuşlardır. 1750'de ödül alan yazısında o, erdemin yerine zekânın geçtiğini, bilgiçliğin ve yeteneğin erdemden üstün tutulan bir değer olduğunu savunur. Bilimler ve sanatlar ilerlemeye değil, gerilemeye hizmet etmişlerdir.

218. Bütün eğitim neye dayanır ve bu eğitimin temel

önermesinde nasıl bir insan doğasından söz edilir?

Eğitimin tümü, öğrencinin içgüdüsel-doğal aklının şeklini ve yapısını bozmadan geliştirilmesi üzerine dayanır. Böyle bir eğitimin temel önermesi doğal durumdaki insanın iyi olduğu gibi iyimser bir ifadeyi dile getirir.

219. Politik yaşamın yapı ve işleyişi konusunda Rousseau'nun temel tasarımları nelerdir?

Doğal ve bu nedenle de anlam taşıyan politik akıl, onun iyimser biçimde düşündüğü ve inandığı gibi, "herkesin istenci" (volonté de tous)'nin yardımıyla ve çoğunluk kararı aracılığıyla "genel irade" (volonté générale) olarak kendisini koyar. Böylece "genel istenç" ile "her birinin istenci" birbirleriyle karşı karşıya getebilirler ve örtüşürler.

220. Fransız Aydınlanma felsefesinin psikolojik-doğa felsefesi alanının (Fransız materyalistleri) başlıca yandaşları kimlerdir?

Julien Offray de Lamettrie (1709-1751), Claude Adrien Helvétius (1715-1771), Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780), Paul Heinrich Dietrich Baron Holbach (1723-1789).

221. Lamettrie ne ile tanınmıştır ve nasıl bir yaşam biçimini tavsiye etmiştir?

"Makine insan" (L'Homme machine) adlı yapıtıyla (1748). Doğal dürtü ve içgüdüler ile duyuların izindeki yaşam zevklerine bağlılığı önerir. Antropolojik materyalizmiyle insanın bütünüyle maddî ögelerden meydana geldiğini savunur.

222. Helvétius insan yaşamını ne üzerinde temellendirmiştir?

Doğal dürtü ve içgüdülerin egoizmi üzerine.

223. Bu egoizm ne ile sınırlanır?

Bireyin egoizmi başka insanların egoizmleriyle sınırlanır; bunlar arasında öyle bir uzlaşma bulunup ortaya konulmalıdır ki bir tür toplum egoizmi doğup ortaya çıkabilsin.

224. Helvétius'a göre ne tür bir ahlâk birey yaşamında olduğu gibi toplum yaşamında da etkisiz kalır ve bireyin birliği neye dayanır?

Her ahlâk, soyut ya da idealist temel ilkelere dayanır ve bu nedenle de etkisizdir. Bireyin birliği tek tek dürtü ve içgüdülerin geçici ya da sürekli olarak birbirlerini izleyen şiddetlerinin uzlaştırılmasına dayanır.

225. Duyumculuk (Sensualizm) nedir ve Fransız Aydınlanmasının psikolojik-doğa felsefesi dalındaki başlıca öğretilerini kim bir araya getirmiştir?

Duyumculuk, insanın tinsel ve ruhsal yaşamının ve özellikle de bilgisinin temelinde duyumlarının, duyusal (sensus) etkinliğinin yattığını savunan öğretidir. Öteki meslektaşlarıyla da etkileşim içinde olarak bu toparlamayı Baron Holbach, 1770 yılında Mirabaud sahte adıyla yazmış olduğu "Doğa Sistemi" (Système de la Nature) kitabında yapmıştır.

226. Fransız ansiklopediciler (Les Encyclopédistes) kimlerdir ve ne yapmışlardır?

Fransız Aydınlanmasının çeşitli düşüncelerini bir araya toplayarak felsefe ve bilimin düşünce ve bilgilerini Avrupa kıtasına yaymış, farklı sosyal sınıfların düşüncelerini birbirine tanıtmakla genel bir eğitime yol açmışlardır. Bilgi görüşü bakımından ampirizm-sensualizme, metafizik görüşü bakımından skeptisizm-materyalizme kayan Ansiklopediciler, kilisenin görüşlerini epeyce sarsmıştır. İnanç yerine aklı, din yerine de bilimi koyarlar. Ansiklopediyi ilk yayımlayan d'Alembert (1717-1783), onun çekilmesi üzerine yayımı sürdüren Diderot (1713-1784)'dur. Ayrıca Ansiklopediye Voltaire, Rousseau, Holbach vb. 18. yy. Fransız düşüncesinin ileri gelenleri yazılar vermişlerdir.

227. Diderot, felsefenin pratik yarar sağlama amacının dışında olması konusunda ne der?

Bilgelikleri, mutluluktan vazgeçme sanatından ibaret olan

filozoflara, teknikleriyle varoluşumuzu değiştirerek bızı mutlu eden sanayicilerden daha fazla önem verilmesi hayret vericidir. Bizi mutlu olduğumuza inandırmaktan başka bır şey yapmayan filozofların, gerçekten mutlu olmamızı sağlayan sanayicilerden çok daha fazla övülmeleri ilginçtir.

C) KANT'IN ELEŞTİREL FELSEFESİNE İLİŞKİN SORULAR

228. Kant, eleştirel felsefesini nasıl bölümlendirmiştir?

Düşünme, İsteme ve Duyumsama gibi üç ruh yetisinden yola çıkarak felsefesini buna uygun biçimde bölümlere ayırmıştır: 1. Bilgi felsefesi (kuramsal felsefe), 2. İstenç (irade) felsefesi (pratik felsefe), 3. Duyum felsefesi (ilk iki alan arasındaki karışımdan ortaya çıkarılmıştır).

229. Kant felsefesinin bu bölümlerini hangi yazılarında bir araya getirmiştir?

1. Düşünme ya da bilgi konusunu "Kritik der reinen Vernunft" (KdrV) (1781 ile 1787 arası), 2. İstenç (ahlâk) konusunu "Kritik der praktischen Vernunft" (KdpV) (1788), 3. Duyum-Estetik konusunu "Kritik der Urteilskraft" (KdU) (1790) adlı yapıtlarında işlemiştir. KdrV'un Giriş bölümünde Kant, bilginin çözümlemesine girişir ve dışarıdan sağlanan ham madde ile öznenin kendisinden gelen biçimi birbirinden ayırır. Bütün bilgilerimiz deneyimin varlığını varsayar ve deneyle başlar; ama hepsi deneyden gelmez. Aynı zamanda hem sentetik, hem de apriori olan yargılar vardır. Bu yargılar nasıl olanaklılık kazanır? Kant, transsendental estetiği incelemekle ya da duyarlığı çözümlemekle işe başlar ve bütün deneysel verilerin apriori biçimlerinin mekân ve zaman olduğunu gösterir. Bu ilk verileri işlemek için, anlık, kendine özgü kavramlardan yararlanır. Transsendental analitik bölümünde Kant, kategoriler adını verdiği bu salt kavramları

ortaya çıkarmaya, duyu verileriyle kategoriler arasındaki bireşimin nasıl oluştuğunu göstermeye, her türlü bilginin tek olanağı olan salt anlığın ilkelerini belirlemeye, son olarak da bu ilkelerin nesnel değerini kesinlikle belirtmeye çalışır. Transsendental diyalektik bölümünde Kant, salt anlığın ilkelerinin numenler dünyasına uygulanamayacağını ileri sürer; bunlar yalnızca görüngüler (fenomenler) için geçerlidirler; kendinde şeyleri (Ding an sich) biz hiçbir zaman bilemeyiz. Üç tane olan "aklın ideaları" (düşünen töz olarak ruh ideası, görüngülerin tümü olarak anlaşılan evren ideası, Tanrı ideası), ancak kategorilerin böyle uygunsuz bir biçimde kullanılmasıyla kurulabilir. Analitik ile diyalektik, Transsendental mantık'ın iki bölümünü oluştururlar. KdrV, bir Transsendental yöntembilim'le son bulur. Anlığa göre mantık ne ise, akla göre de yöntem odur: yani her türlü akıl yürütmenin tutarlığını sağlayan yol göstericidir.

1. SALT -KATIŞIKSIZ- AKLIN ELEŞTİRİSİ (KRITIK DER REINEN VERNUNFT)'NE İLİŞKİN SORULAR

230. Kantçı eleştiricilik hangi felsefî eğilimlere karşı yöneldi ve Kant, rasyonalistlerin metafizik spekülasyonları üzerine nasıl bir yargıda bulundu?

Rasyonalizm (usçuluk) ve Ampirizm (duyumculuk-deneycilik)'e karşı yöneldi. Rasyonalistleri, havadan cıvadan, boş şeylerden söz eden "hava inşaat ustaları" (Luftbaumeister) olarak adlandırır ve düşüntülemelerinin (spekülasyon), dogmatik oldukları, yani varsayımlardan meydana geldikleri için ne temellendirilebilen ne de kanıtlanabilen çürük ve savunulamaz şeyler olduklarını öne sürer.

231. Kant rasyonalistlerin metafizik spekülasyolarına karşı hangi iddialarda bulundu?

Her metafizik spekülasyondan önce bunun bilgisel gücü ve değeri araştırılmalı ve insan bilgisinin temelleri, geçerliliği ya da değeri ve sınırları içinde bu spekülasyonun tam bir belirlenimi yapılmalıdır.

232. Katışıksız (salt, saf, kuramsal) akıl (reinen Vernunft) nedir?

Her deneyden önce bizde yerleşik olarak bulunan bilginin tüm ilkelerinin ya da bilgi işlevlerinin toplamı.

233. Kant'a göre içerikli (bize dış dünya hakkında doğru ve kesin bilgi veren) bilgi özellikle nasıl meydana gelir?

Biri rasyonel (anlık -anlama yetisi- ve saf duyarlığın birlikteliğinden) (zusammengesetzt aus Verstand und reiner Sinnlichkeit), öteki ampirik (duyusal-deneysel duyarlıktan) (der empirischen Sinnlichkeit) bir arada etkin olan iki faktör sayesinde meydana gelir.

234. Bir formal bilgi ile bir yargı nedir?

Bir düşünce aktının, eyleminin, yani bir yargının sonucu formal bir bilgidir. İki kavramın birbirine bağlanması ise bir yargıdır: Özne - Yüklem kavramları (des Subjekt - des Praedikatbegriffs). Kant'tan başlayarak düşünen özneye daha çok önem verilmesi, yargıya tanınan özerkliğin kuşkuyla karşılanmasına yol açtı; yargı, bir altakoyma işlemine dönüştü ve bu altakoyma işlemiyle, duyusal ya da sezgisel nesneler, aklın denetimi altına girmiş oldu. Bununla birlikta bütün bilgilerimizin aynı değere sahip olduğu da söylenemiyordu. Aralarındaki farkı anlamak için analitik yargıları sentetik yargılardan ayırt etmek gerekti ve bu ayrım, özneyle yüklem arasındaki ilişkiye bağlı olarak belirlendi: *"Bütün yargılarda, bir öznenin bir yükleme bağıntısı söz konusudur; bu bağıntı iki biçimde olabilir: ya B yüklemi A öznesine aittir, yani A kavramında içerilmiş herhangi bir şey gibidir; ya da B, A kavramının bütünüyle dışında olmakla birlikte, gene de onunla bağlantılıdır. Birinci*

durumda yargıya analitik, öbüründeyse sentetik diyorum." (Kdr V, 1, 1, 1).

235. Yüklemin işlevi açısından hangi farklı yargılar vardır ve analitik yargı nedir?

Yüklemin işlevi bakımından analitik ve sentetik olmak üzere iki yargı vardır. Bir yargının yüklem kavramı (Praedikatbegriff) eğer önceden özne kavramı (Subjektbegriff) içinde yer alıyorsa, özne yüklemi kapsıyorsa bu analitik bir yargıdır: Bütün cisimler yer kaplarlar (yayılıma, uzama sahiptirler gibi). Demek ki bir yargı yeni bir öge getirmeksizin bir kavramı belirtik kıldığı ve dolayısıyla yüklem salt çözümleme yoluyla özneden türetildiği zaman analitiktir: *"Bütün cisimler uzamlıdır dediğimde, bu analitik bir yargıdır. Çünkü cisimle birleşik hâlde olan uzamı bulmak için cisim sözcüğüne bağladığım kavramın dışına çıkmam gerekmiyor."* (KdrV).

236. Analitik yargılar hangi bilgi değerine sahiptirler ve nasıl kurulurlar?

Analitik yargılar bilgimizi genişletmezler; tanımlayıcı, aydınlatıcı ve yorumlayıcı yargılardır. A priori olarak, yani salt, katışıksız anlıktan (Verstand), hiçbir deney yapmaksızın, özne kavramının çözümlemesi aracılığıyla kurulurlar. Analitik yargılar, deneye başvurmayı gerektirmeksizin apriori'dirler ve dolayısıyla da tam olarak akılsaldırlar.

237. Sentetik yargı nedir?

Yüklem kavramının, özne kavramı içinde yer almadığı, yani öznenin yüklemi içermediği, böylece özne kavramına yeni bir niteliğin ve bilginin katıldığı yargıdır: Bütün cisimler ağırdır. Yüklemi, öznesinin kavramına bir şey ekleyen yargılar, sentetik yargılardır: *"Bütün cisimlerin bir ağırlığı vardır dediğimde yüklem, cisim kavramının genel olarak aklıma getirdiklerinden bütünüyle farklı bir şeydir. Dolayısıyla bu yüklemin eklenmesiyle sentetik bir yargıya ulaşırız."* (KdrV).

238. Sentetik yargıların bilgi değeri nedir ve nasıl mümkündürler?

Sentetik yargılar bilgimizi genişleten, bilgi artırıcı yargılardır. Yalnızca görü (Anschauung) yardımıyla olanaklıdırlar. Sentetik yargıların bilgilerimizi daha da çoğaltmasının nedeni, analitik yargılardan farklı olarak, kavramlarımıza birtakım ayırtedici özellikler katmalarıdır. Kant, sentetik yargıyı, "deney yargısı" ve "apriori sentetik yargı" olarak ikiye ayırır. "Apriori sentetik yargı", analitik yargıyla aynı yapıda olmakla birlikte, bilgilerimizi geliştirmemize olanak da tanır. (Anschauung, iç ve dış dünyanın doğrudan, aracısız algılanması, dolaysız kavranmasıdır. Dışsal anschauung, nesnelerin kendi bütünlükleri içinde tam olarak algılanması, kavranması; içsel anschauung ise, insanın kendini tamalgılamasıdır. Anschauung, doğrudan ve aracısız algı ya da görü, sezgi anlamlarına gelir.)

239. Kant'a göre bu durumda her içerikli bilgi neye bağlıdır ve bilgiyetisinin hangi kısımlarının işlevleri söz konusudur?

Bilgi veren her içerikli bilgi, 1. Bilgiyetisi olan anlığa (Verstand), 2. Duyu algısı (Wahrnehmung) koşuluna dayalı deneye (Erfahrung) bağlıdır. Bilgi yetisinin şu kısımlarının işlevleri söz konusudur: 1. Düşünme yetisi (Denkvermögen) ya da anlama yetisi (anlık), 2. Ampirik görü yetisi (empirische Anschauungsvermögen) ya da duyarlık (Sinnlichkeit).

240. Bilginin kuruluşunda düşünme yetisi ya da anlığın ve duyu algısının payı nedir?

Bilginin kuruluşunda, düşünme yetisi ya da anlık, formları sağlarlar; duyu algısı ise, ham maddeyi ya da içeriği sağlar. İnsanın sahip olduğu bilgi, sadece fenomenlerin, yani görünüşlerin bilgisidir. Görünüşün ardında kalan özü bilmek, insanın bilgi yetileri açısından mümkün değildir. O hâlde sahip olduğumuz bilgi, mutlak değil, insana göredir. Başka bir deyişle görelidir. Bil-

gimiz. insana göre ve insanın bilme yetisiyle sınırlıdır. Zihin formları bütün insanlarda aynı olduğu için, bilgi, herkes için zorunlu ve genelgeçerdir.

241. Kant formları nasıl nitelendirir ve a priori ile a posteriori'yi nasıl açıklar?

Formlar, kendileri a priori olarak kabul edilen, deneyin ham maddesi (duyumlar) ile biçimlendirici ve aşkın (transzendental) olarak bağıntısı bulunan yapılardır. Her deneyden önce bizde bulunan a priori, deneyden doğan (duyu algısı. duyum, ampiri), duyumlarla ortaya çıkan ise a posteriori'dir.

242. Mekân (uzay) ve zaman nedir?

Mekân ve zaman, katışıksız, saf görünün formlarıdır; yani her türlü ampirik içerikten yoksun salt görülerdir.

243. Kant, "Kritik der reinen Vernunft"un hangi bölümünde onları ele alıp işler?

Aşkın estetik (transzendentalen Aesthetik) bölümünde.

244. Düşüncenin formları hangileridir ve kitabın hangi bölümünde ele alınmışlardır?

Düşüncenin formları, katışıksız anlığın kavramlarıdır ya da kategorilerdir. Aşkın mantık (transzendentalen Logik) ile aşkın analitiğin (transzendentalen Analytik) ilk bölümünde ele alınmıştır.

245. Kant, mekân ve zamanın a priori görüler olduğunu nasıl kanıtlamıştır?

Şu saptamalarla kanıtlamıştır: 1. Zaman ve mekân görülerdir (Anschauungen) ve duyu verileri değildirler: a) Duyu verilerini düzenlerler: *"Duyuyu düzene koyan ne varsa onun kendisi duyu olamaz."* b) Boş zaman ve boş mekân sonsuzdurlar. Ancak sonsuz duyular yoktur. 2. Zaman ve mekân görüdürler ve kavram değillerdir: a) Kavramlar gidimli, diskursiv düşünce aracılığıyla ortaya çıkarlar, zaman ve mekân ise sezgisel (intuitiv) olarak verilirler. b) Kavramlar kendi altlarında tek bir bireyliğe sa-

hiptir, zaman ve mekân ise kendi içinde tek tek kısımlara, parçalara sahiptir. c) Zaman ve mekân (özellikle de mekan) yönler tarafından belirlenirler. 3. Zaman ve mekân a priori'dirler: a) Zaman ve mekân deneyden doğmazlar, ama her deney, yapılabilmesi için, önceden zaman ve mekanı şart koşar, onu koyar ve ondan çıkar. b) Zaman ve mekân duyumdan ortaya çıkamaz (karşılaştır 1b). c) Matematik önermelerinin genelgeçer, zorunlu ve a priori olmaları mümkündür. Bu nedenle geometri mekana ve aritmetik de zamana dayanırlar, bu yüzden zaman ve mekân a priori'dirler.

246. Duyarlığın (Sinnlihkeit; duyumsallık) hangi kısmı mekânı, hangi kısmı zamanı belirler?

Mekân, dışsal duyumun formudur; zaman ise içsel duyumun formudur.

247. Zaman ve mekânın, 1. Aşkın idealiteye (transzendentale Idealitaet), 2. Ampirik gerçekliğe (empirische Realitaet) sahip olması ne anlama gelir?

Zaman ve mekan, deney kurucuları (erfahrungskonstituierende) ve a priori olduklarından bilgimizin ideel faktörleridirler. 2. Zaman ve mekân, ampirik gerçekliğin deneyinin a priori formları olarak ampirik gerçekliğin kendisine sahiptir.

248. Kant kategoriler (saf anlık kavramları; der reinen Verstandsbegriffe) tablosuna nasıl varır ve form olarak hangi dört yargı gurubu vardır?

Yargılardan çıkarak kategorilere varır. Yargı formları anlığın formları içinde kendi temellerine sahip olmak zorundadır. Forma göre şu dört yargı vardır: Nicelik (Quantitaet), Nitelik (Qualitaet), Bağıntı (Relation) ve Modalite (Modalitaet).

249. Nicelik ve Nitelik yargıları hangileridir?

Nicelik yargıları: Tümel (Bütün S'ler P'dir) (Bütün insanlar ölür), Tikel (Bazı S'ler P'dir) (Bazı insanlar sanatçıdır), Bireysel (Bu S, P'dir) (Ali, matematikçidir). Nitelik yargıları: Evetleyen,

olumlu (S, P'dir) (Canlı ölümlüdür), Değilleyen, olumsuz (S, P değildir) (Ruh ölümlü değildir), Sonsuzlaştıran ya da sınırlandıran, sınırlayıcı (S, değil-P'dir) (Bütün yüklemler S'nin ifade edilişidir, yalnızca P değil) (Ruh ölümsüz değildir, insan özgür değildir ya da insan ölümlüdür, insan özgürdür).

250. Böyle bir yargı niçin sınırsız ya da sınırlayıcı olarak adlandırılır?

Öznede sonsuz çoklukta özel durumlar ortaya çıkarılmıştır (bunlardan söz edilmemiştir!), "özgür" bir duruma kadar. "Özgür olmayan" (özgür-değil-olmak) biricik sınırlamadır.

251. Bağıntı yargıları hangileridir?

1. Kategorik (S -koşulsuz olarak- P'dir) (Bu adam onurludur; Tanrı adildir); 2. Hipotetik (S -koşullu olarak- P'dir; Eğer P bir Q ise, S bir P'dir) (Eğer yağmur yağarsa, yerler ıslanır; Eğer Tanrı adil ise kötüleri cezalandırır); 3. Disjonktiv-Tikel evetleyici (S -seçenekli olarak- P1, P2, P3...Pn'dir; S ya P1'dir ya P2'dir ya P3'tür ya da Pn'dir) (Üçgenler ya dar açılı ya dik açılı ya da geniş açılıdırlar).

252. Modalite yargıları hangileridir?

Problematik (S, P olabilir; S belki P'dir) (Yağmur -belki- yağacak; Gezegenlerde belki yaşam vardır), 2. Asertorik (S -olgusal olarak- P'dir) (Yağmur yağdı; Dünya yuvarlaktır), 3. Apodiktik (S, P olmalıdır; S, zorunlu olarak P olmak durumundadır) (Ortaya çıkan her şey -zorunlu olarak- bir nedene sahip olmak zorundadır).

253. Nicelik ve Nitelik kategorileri bir yandan, Bağıntı ve Modalite kategorileri öbür yandan nasıl birbirlerinden ayrılırlar?

İlk iki gurup matematik, son iki gurup da dinamik kategorileri ihtiva ederler, kuşatırlar. Nicelik; topluluğu, çokluğu, birliği ifade eder. Nitelik; gerçekliği, yadsıma ve sınırlamayı ifade eder. Bağıntı; tözsellik ve zorunlu bağlılığı, nedensellik ve

bağlılığı ve karşılıklılığı ifade eder. Modalite ise; olanağı ve olanaksızlığı, varlığı ve yokluğu, zorunluluğu ve zorunsuzluğu ifade eder.

254. Niceliğin ve Niteliğin kategorileri hangileridir?

Niceliğin kategorileri: Birlik (ölçü, oran), Çokluk (büyüklük), Tümlük (bütün). Niteliğin kategorileri: Gerçeklik, Değilleme, Sınırlama (sınırlandırma).

255. Bağıntı ve Modalite'nin kategorileri hangileridir?

Bağıntı'nın kategorileri: Töz, Nedensellik (sebep-sonuç), Karşılıklılık (etkileşim; karşılıklı etkileme). Modalite'nin kategorileri: Olabilirlik, Varoluş, Zorunluluk.

256. Kant, bu kategorilerin aprioriliğini nasıl kanıtlayıp gösterir?

Kategoriler ya deneyden doğmak ya da a priori olmak zorundadır. Dünyada düzen ve kurallılığı kategori yalnız başına sağladığından ilk durum olamaz, o zaman deney mümkündür. Öte yandan kavramsız hiçbir deney verilmez. O hâlde kategoriler a priori olarak mevcut ve etkindirler.

257. Kant'a göre salt akıl bilgisi (reine Vernunfterkenntnis), yani bütün deneyden önce ya da deneysiz kurulan bir bilgi var mıdır?

Evet vardır; pür matematik önermeleri, salt doğabilim önermeleri ve saf metafizik önermeler bunlardandır.

258. Özne-Yüklem-ilişkisi açısından ne gibi yargılar olmak zorundadır ve hangi sentetik a priori yargı deneyi belirler?

Sentetik a priori yargılar olmak zorundadır. Saf anlığın ya da salt doğabiliminin temel önermeleri, sentetik a priori yargılar deneyi belirler.

259. Sentetik a priori yargılar nasıl kurulurlar ve burada hangi aracı yardımcı olur?

Salt görülerin üstüne, salt anlık kavramları (kategoriler) uy-

gulanarak sentetik a priori yargılar kurulur. Burada aracı (Medium) dört aşkın zaman şemasıdır.

260. Bu dört zaman şeması hangileridir?

Zaman ya da sayı dizisine (serisine) göre Nicelik, zaman içeriğine göre Nitelik, zaman düzenine göre Bağıntı, zaman örneğine göre Modalite.

261. Saf anlığın (reinen Verstandes) dört temel önermesi hangileridir?

1. Niceliğe göre görünün aksiyomları, 2. Niteliğe göre duyu algısının öncelenmesi (Antizipationen), 3. Bağıntıya göre deneyin benzetlenmesi (Analogien), 4. Modaliteye göre ampirik düşüncenin postulası (Postulate)

262. Görünün aksiyomlarının ve duyu algısının antisipasyonunun temel önermesi ne demektir?

Bütün fenomenler (görünüşler) en yaygın ve genişlemiş büyüklüğüyle kendilerinin görüsüdürler. Bütün fenomenlerde duyum ve gerçek vardır ki ona yoğun bir büyüklükteki, yani bir derecedeki madde karşılık gelir.

263. Kant, deneyin bilgiye ulaşmada gerekli olduğunu nasıl açıklar?

Duyuların, yani deneyin bize bildirdiklerinin dışında bilgi elde edilemez. Bu nedenle de Tanrı, ruh, iyi, erdem gibi deney dışı alanlarda bilgi arayışı içinde olmak anlamsızdır. Çünkü metafizik olarak adlandırılan bu alanda deneye dayalı açıklamalar yapmaya çalışan akıl, çelişkiye düşer. Zihin (Intellekt), duyuları biçimlendirerek düşünce hâline getiren etkin bir yapıdır. Duyum (Empfindung), örgütlenmemiş bir uyarıcıdır; çünkü yorumlanmamıştır. Algılar (Wahrnehmung), duyumların yorumlanmasıyla oluşur. Buna göre algı, örgütlenmiş duyum; kavram (Begriff), örgütlenmiş algı; bilim, örgütlenmiş bilgi; bilgelik ise örgütlenmiş yaşamdır.

264. Deneyin analojisinin temel önermeleri nasıl adlandırılır?

Tümel önerme: Bütün görünüşler (fenomen), zaman içindeki birbirleriyle ilişkilerinin belirlenim kuralları altında a priori olarak kendi varlığıyla ayakta dururlar. 1. Kararlılık ilkesi: Bütün görünüşler, maddenin kendisi olarak kalıcılığa (Töz) ve yalın belirlenim olarak da değişkenliğe ve geçiciliğe sahiptir. 2. Ortaya çıkma ilkesi: Ortaya çıkan her şey önceden bir şey kurar ve onu bir kurala göre izler. 3. Topluluk ilkesi: Bütün Tözler benzer, aynı olmak koşuluyla genellikle ve sıradan bir biçimde toplu olarak bir arada bulunurlar, yani aralarında birbirlerini etkilerler.

265. Ampirik düşüncenin postulasına ne ad verilir?

1. Deneyin formal koşullarıyla (görü ve kavramlar) uzlaşma mümkündür. 2. Deneyin (duyum) materiel koşullarıyla birarada bağlı olma gerçekliktir. 3. Deneyin genel koşullarına göre gerçeklikle birarada bağlılığın belirlenmesi zorunludur.

266. Materiel (içerikçe belirlenmiş) bir bilginin zorunlu olması ne demektir ve Kant boyle bir bilgiyi nasıl adlandırır?

Deneye (Erfahrung) bağlı olması demektir. Böyle bir bilgiye ampirik ya da a posteriori bilgi der.

267. Hangi bilgi değeri (formal) a priori bilgiye. hangisi (material) a posteriori bilgiye sahiptir?

A priori bilgiler "genelgeçer ve zorunlu"durlar. Ampirik ya da a posteriori bilgiler ise buna karşın başka özelliklere sahip olabilirler. Deney yalnızca, akıl bilgilerinin yer aldığı gibi zorunlu olanı değil, herhangi bir şey olanı söyler.

268. "Genelgeçer ve zorunlu" olan bilgi ne demektir?

Genelgeçer: Herkes tarafından, her zaman ve her yerde bilinen ve kabul edilen şeydir. Zorunlu: Karşıtı doğru biçimde düşünülemeyen şeydir (örn. bir şeyin aynı zamanda varolabilmesi ve varolamaması durumu).

269. Bilmenin işleyişi toplu bir biçimde nasıl olur?

1. Şeyler (kendinde), duyarlıkla (duyu algısı yetisi = das Wahrnehmungsvermögen) kaynaşır ("affizieren") ki onunla bir-

likte "duyumların kaos"u verilmiştir. 2. Duyumlar (ampirik görüler), saf duyarlık aracılığıyla mekansal-zamansal biçimde düzenlenirler. 3. Ampirik, mekansal-zamansal biçimde düzenlenmiş görüler, altalta toplayan yargıgücü aracılığıyla, kategoriler altında altalta toplanır, yani kategorial biçimde düzenlenir. 4. (Deney) bilgisi sonuç olarak şudur: hakikat olarak alınmış, mekansal-zamansal olarak düzenlenmiş, kategorial olarak biçimlendirilmiş deney.

270. Maddeler ya da bilgiler çifte doğaya (Doppelnatur) nasıl sahip olurlar?

Hem maddeler, hem de bilgiler bilincin içeriğidirler, buna göre tasarımlardır. Onlarda kendinde şeyler kendilerini ortaya çıkarırlar; bu nedenle görüngülerdir (fenomenler).

271. Kant, dış deneyin nesnelerini bir arada hangi vasıf altında gösterir ve ona göre doğanın düzeni ve yasaya uygunluğu nereden kaynaklanır?

Dış deneyin nesnelerini bir arada doğa kavramı altında gösterir. İnsan anlığının kendisi doğanın düzenli ve yasaya uygun olduğunu bulup ortaya çıkarır. Bütün doğa yasaları genelgeçerli ve zorunludur. Bunlar yalnızca anlama yetisinden (Verstand) doğabilirler: *"Anlık, genel yasaları doğadan yaratıp çıkarmaz, ama ona önceden yazdırır."* (Der Verstand schöpft die allgemeinen Gesetze nicht aus der Natur, sondern schreibt sie ihr vor.)

272. Kendinde şeyi (Ding an sich) niçin hiç bilemeyiz?

Çünkü kendinde şey hiçbir görüde verilmemiştir, yoktur: ve şöyle evrilmiştir: Biz bir şeyi görüleyebildiğimiz anda, o şey artık kendinde şey değildir, ancak bir görünüştür (Erscheinung).

273. Niçin salt anlığın ilkelerinin (Grundsaetze des reinen Verstandes) yardımı sayesinde salt spekülasyonlar aracılığıyla kendinde şeyin hakkında bir bilgiye ulaşamıyoruz?

Çünkü kendinde şeyler (hiçbir görüde verilmemiş olan) boş

kavramlardır: Salt anlığın temel ilkeleri yalnızca görülerin üzerinde uygulanabilirdirler. Görüler olmadan kavramlar boşturlar: *"Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüler kördür."* (Begriffe ohne Anschauungen aber sind leer, Anschauungen ohne Begriffe aber sind blind.)

274. Bilgimiz ne ile sınırlandırılmıştır ve insan aklı buna karşın neye varmaya çabalar?

Bilgimiz, görünüşlerden (Erscheinungen) oluşan deney alanıyla sınırlanmıştır. Aklımız deney alanının dışına ya da üstüne çıkarak bütün varlığın mutlak, kayıtsız şartsız ve en son temellerini keşfe çıkar; bu varlık alanında akıl çalışarak üç ussal çıkarım (Vernunftschlüsse) aracılığıyla (kategorik, hipotetik, disjonktif) aynı sayıda akıl kavramları (Vernunftbegriffe) ya da (aşkın) İdeleri elde eder.

275. Bu üç İde hangisidir ve Kant onları nerede kullanır?

Kant'ın aşkın mantığın (transzendentalen Logik) ikinci bölümü olan aşkın diyalektikte (transzendentalen Dialektik) eleştirel biçimde araştırıp incelediği üç İde şunlardır: 1. (psikolojik) ruh İde'si, kategorik ussal çıkarımın yardımıyla geliştirilir. Kategorik olarak verilmiş olan psişik görünüşlerden doğrudan, aracısız olarak ruh çıkarımlanır. 2. (kozmolojik) dünya İde'si, hipotetik ussal çıkarımdan türer; evrenin bütünselliği İde'si onda birbirine nedensel olarak bağlı olan fenomenlerde kendini gösterir. 3. (teolojik) Tanrı İde'si, disjonktif akıl çıkarımından türer; Ruh ve Evren'den bir birlik olarak, Ruh ve Evren'in birliğinden Tanrı çıkarımlanır.

276. Kant öncesi Rasyonalizm bu üç İde'yi nasıl anlayıp yorumladı?

Kant'a göre boş, yalın, zayıf "düzenleyici" (regulativ), yani sistem belirleyici olan bu üç İde, ondan önceki Rasyonalizm'de ilkelere, yani verilmiş olan kendinde şeyin kapsam ve etki alanı-

na yükselmek ve burada bilimleri temellendirmek ve buradan da deneyi aydınlatmak için kullanılmıştır.

277. Bu bilimler hangileridir ve Kant bilimselliğe ilişkin savını nasıl yeniden temellendirdi?

Rasyonalizmin kendinde şey alanında kurduğunu iddia ettiği bu bilimler şunlardır: Rasyonal Psikoloji, Rasyonal Kozmoloji, Rasyonal Teoloji. İdelerin içerikleri olan maddeler hiçbir görüde verilmemiştir ve bu nedenle onların üzerinde hiçbir deney bilgisi bulunmaz.

278. Rasyonal Psikoloji'nin Ruh üzerine olan ifadelerini Kant nasıl bir araya getirmiştir?

"Salt aklın (dört) paralojizmi"nde dile getirmiştir: 1. Ruh tözdür (Bağıntı'ya göre), 2. Ruh yalın ve tektir (Nitelik'e göre), bu nedenle bozulup yıkılamaz, ölümsüzdür. 3. Ruh birliklidir (Nicelik'e göre), 4. Ruh mekandaki mümkün maddelerle bağlantı içinde bulunur (Modalite'ye göre).

279. Hangi nedenle bu cümleler Kant'a göre savunulamaz?

Bütün bu cümleler, Kant'a göre, akıl oyunu ve kurnazlıkla kurulmuştur. Çünkü bunlar yanlış çıkarım sonunda meydana gelmiş paralojizmlerdir, ters mantık yürütmelerdir; onlar, kavramına hiçbir görünün verilmediği "düşünüyorum" gibi bir yargıdan çekip çıkarılmıştır.

280. Rasyonal kozmolojinin olanaksızlığını Kant nasıl temellendirir?

Rasyonal kozmolojinin en önemli tezinin karşısına Kant, antitezi koyar ve tıpkı tezin kanıtlama yaptığı gibi antitezin de aynı mantıksal işlemi yürüttüğünü gösterir.

281. Kant, tezler ve antitezler arasındaki çelişmeleri (antinomileri) nasıl çözer?

I. Tıpkı ilk iki antitez gibi ilk iki tez de içeriksiz olduklarından ve bir kendinde şey (Tüm evren) üzerine ifadede bulunmaya

çalıştıklarından ikisi arasında hiçbir çelişki bulunmaz. II. Son iki antitez deney üzerinde doğar, son iki tez de kendinde şey üzerinde ortaya çıkar. Bu ikisi arasındaki sferler ayrılmış olup hiçbir çelişki bulunup gösterilemez.

282. Kant'ın karşı çıktığı rasyonal teolojinin üç Tanrı ispatı hangisidir?

Ontolojik Tanrı ispatı: Canterburyli Anselmus ve Descartes'a göre. Kozmolojik Tanrı ispatı: Yalnızca Tanrı evrenin varlık nedenine ve düzenine kendinde sahip olabilir. Fiziko-teleolojik Tanrı kanıtlaması: Kozmolojik kanıtlamaya ek olarak özellikle evrenin mekaniküstü uyumu ve erekselliğinin yaratıcısı ve asli sahibi olarak Tanrı'nın kabulünü isteme.

283. Ontolojik Tanrı kanıtlamasında Kant neye karşı çıkar?

Varolma (Dasein), kavramın göstergesi ya da alameti değildir. Bir kavram şeylerin, nesnelerin varoluşu yoluyla geliştirilemez. Bu nedenle nesne ister varolsun ister varolmasın kavram kendisiyle aynıdır. Mümküm yüz lira kavramsal olarak gerçek yüz liraya tamamiyle ve fazlasıyla uygundur (Hundert mögliche Taler sind begrifflich genau so viel wie hundert wirkliche Taler).

284. Kant, kozmolojik Tanrı kanıtlaması üzerine ne der ve fizikoteleolojik Tanrı ispatına ne yanıt verir?

Kozmolojik Tanrı ispatını ontolojik kanıtlamaya geri götürür. Evrendeki ereklilik, doğa yasalılığı aracılığıyla da belirlenebilirdi. Ayrıca Tanrı bundan böyle yalnızca evrenin biçimlendiricisi olarak da görülebilirdi. Eğer dünya maddeden oluşmuşsa, O, yaratıcı olarak kabul edilemezdi.

285. Kant, kendi Tanrı kanıtlamaları eleştirisiyle neyi amaçladı, neyi amaçlamadı?

O, Tanrı'nın mantıksal-anlıksal yetiyle gözlemlenemez ve deneylenemez olduğunu göstermek istedi; bununla birlikte Tanrı'nın varlığını da yadsımadı. O zaman ona göre Tanrı'nın varlı-

ğı ussal olarak aynı oranda çok az ve yetersiz biçimde ortaya konabileceği gibi kanıtlanabilir de.

286. Kant'ın kendisi nasıl bir Tanrı ispatı aradı?

O, moral bir Tanrı kanıtlanası yaptı.

287. Üç İde'nin hepsi de ne olarak görülemezler ve onlar bizim için ne anlama sahiptirler?

Her üç İde de bilginin konusu ve malzemesi, bilmemizin genişletilmesi olarak görülemezler. Onlar bizim için yalnızca düzenleyici (regulative) ilkeler olup, hiçbir kurucu (konstituiven) özellikleri yoktur.

288-İde'ler ne dereceye kadar duzenleyici ilkelerdir?

"Sanki" evrenin bir bütünlüğü varmış gibi araştırmamızı, "sanki" Ruh ölümsüzmüş ve Tanrı varmış gibi eylemlerimizi bu İde'ler düzenleyici ilkeler olarak belirlemek zorundadırlar.

2. PRATİK AKLIN ELEŞTİRİSİ (KRITIK DER PRAKTISCHEN VERNUNFT) ÜZERİNE SORULAR

289. Kant, "Pratik Aklın Eleştirisi"nde (1788) (KdpV) neyi araştırmıştır?

A priori aklın ahlâksal istenci (irade) belirleyip belirlemediğini ve bu istencin ne biçimde ortaya çıktığını araştırmıştır. Kant bu yapıtta, ahlâk yasasının doğasını ve pratik ilkelere bağlanmasının ne tür bir bağlanma olduğunu gösterir. Ahlâkî yükümlülük ruha, aklın iradeye kabul ettirdiği bir yasa olarak verilir. Nitekim ihtiyatlı davranmaya, sağlık korumaya, vb. ilişkin buyruklar, bazı eylemlerin yapılmasını kendilerinden başka bir şey için araç olarak öngörür, yani koşullu bir nitelik taşırken, ahlâklılık buyruğu kesin bir nitelik taşır ve *"Öyle davran ki eyleminin kuralı iraden tarafından tümel bir yasa durumuna getirilebilsin."* formülü de bu kesinlikten kaynaklanır. İrade tarafından böylece tü-

melleştirilebilen kurallar dışında, bizi akılsal bir ereğe, kendinde bir ereğe yönelten başka bir kural yoktur. Oysa kendinde erek olarak var olan tek şey, akıllı varlıktır. Bu durum yeni bir buyruk formülüne yol açar: *"Öyle davran ki kendinde ve başkasında insanlığı her zaman bir erek olarak gör ve hiçbir zaman bir araç olarak görme."* *"Erekler cumhuriyeti"*nin, *"içindeki her yurttaşın aynı zamanda hem yasakoyucu, hem de uyruk olacağı"* bir cumhuriyet olduğu söylenebilir. Buradan da üçüncü ödev formülü türer: *"Özgür ve akla uygun iradelerin cumhuriyetinde hem yasakoyucu, hem de uyrukmuşsun gibi davran."* Yasa saygısının, tek davranış güdüsü olması gerekir. Ahlâklılığın koşulu olan özgürlük koyutu (*"Yapmalısın, öyleyse yapabilirsin."*), erdemin gerçekleştirilmesi için zorunlu olan ruhun ölümsüzlüğü koyutu, ahlâk yasasının ve doğal yasaların yaratıcısı olarak mutluluk ve erdemin son birleşmesini sağlayacak olan Tanrının varlığı koyutu gibi koyutlar, pratik aklın bu genel ilkelerine bağlıdır. KdpV, bu aşkın gerçekliklerin spekülatif bilgisine değilse bile, en azından onlara inanmaya yol açar.

290. Kant istencin (irade) hangi farklı belirleyici temellerini tanır?

1. Ampirik belirlenim temelleri: İçgüdüler, eğilimler, amaçlar. Bunlardan maksimler (davranış ilkeleri) doğar (sübjektif ilkeler). 2. A priori belirlenim temeli: İnsan istencinin özünün doğduğu, bütün insanlar için geçerli olan ahlâksal istencin pratik moral yasası.

291. A priori istenç yasası doğasını ve yapısını nasıl sağlar ve Kant, a priori ahlâk yasasını ve onun doğasını hangi kavramlarla tanımlar?

Saf formal biçimde sağlar, çünkü bu özellik aprioriliğin özünde yatar. Kategorik olan bir buyruk, emir (Imperativ) diye adlandırır.

292. Kant'ın bu kategorik imperativi nasıl bir şeydir?

"Öyle davran ki istencinin maksimi (davranış kuralı) her zaman genel bir yasanın ilkesiymiş gibi aynı geçerlikte olabilsin." (Handle so, dass die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Prinzip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könne.)

293. Bunun karşısında hangi buyruk (Imperativ) bulunur?

Hipotetik buyruklar ya da maksimler yer alır. Bunların hipotetik olarak adlandırılmalarının nedeni onların yerine getirilmesi ve yasaya uygunluğunun ampirik koşullara bağlı olmasındandır.

294. İstenç ne zaman özgürdür, ne zaman özgür değildir?

1. İstenç, kendi ahlâksal doğasından çıktığı ve onun kendisiyle bir olduğu ahlâk yasasına göre eylediğinde özgürdür. 2. İstenç, kendi ahlâksal doğasından kaynaklanmayan eyilimlere ya da hipotetik buyruklara kendini bıraktığında ise özgür değildir.

295. Ahlâk yasasının içimizdeki işleyişinin garantisi nedir ve maksimlere göre eylememizi ne güdüler, ahlâk yasasına göre davranmamızı ne sağlar ve ahlâk yasası ile eğilimler arasında hangi ilişki vardır?

İstencin özgürlüğü ile ahlâk yasasının içimizdeki işleyişi teminat altına alınır: Yapabilirsin - o zaman yapman gerekir. Eğilimler, maksimlere göre davranmaya bizi sevkeder; ödev duygusu ya da ahlâk yasası önündeki dikkat ve saygı duygusu, bizi ahlâk yasasına göre davranmaya yöneltir. Ahlâk yasası bütün eğilimlere karşı durur.

296. Kant bir eylemin hangi koşullar altında yalnızca ahlâksal bakımdan yasal olduğunu söyler; moral bir davranışın göstergesi nedir ve bu ilke ya da etik nasıl adlandırılır?

Eğer bir eylem ahlâk yasası ile çelişip çatışmıyorsa ve onunla pozitif bir biçimde belirleniyorsa, yani olumsuz bir biçimde belirlenmiyorsa, o zaman yasal bir davranıştır. Moral davranışın işareti, eğilimlere karşı durarak ona aykırı biçimde moral görev

bilinci ve apaçıklıktan kaynaklanmasıdır. Bu durum, Kant'ın etik bağnazlığı (Rigorismus) olarak adlandırılabilir.

297. Kant için bir davranışın ahlâkî sayılabilmesinin önkoşulu nedir?

O eylemin ödev bilinciyle yapılmasıdır. Herhangi bir satıcının kalitesiz mal satmaktan kaçınması, onun ahlâkî davrandığını söyleyebilmek için yeterli bir ölçüt değildir. Söz konusu satıcının bu davranışı, müşterilerini kaybetme korkusundan değil de, sadece ve sadece kalitesiz mal satmamayı ödev hâline getiren bir ilkenin benimsenmiş olmasından kaynaklanıyorsa ahlâkî sayılabilir. Herhangi bir davranışın ahlâkî olarak iyi bir davranış sayılabilmesi için, ahlâkî kurallara uygun olması yeterli değildir. O davranışın, başka hiçbir amaç ya da çıkar gözetmeksizin, salt iyi olduğu için seçilmiş ve gerçekleştirilmiş olması da gerekir.

298. İnsan çabası hangi farklı hedeflere yönlendirilebilir, ahlâksal eylemin en üstün amacı nedir ve Kant'a göre burada hangi pratik postüla öne sürülür?

İnsan, eğilimleri ardından giderek mutlu olmaya çabalar; ahlâksallığı izleyerek de erdemli olmaya çalışır. En üstün iyiyi gerçekleştirmek, yani erdem ile mutluluğu birleştirmek. Ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrı'nın varlığı.

299. Ruhun ölümsüzlüğü niçin şart koşulmalıdır?

Mutluluk ve erdemin birliği, sonsuz mutluluğa layık olma ve erişme, yalnızca sonsuz bir süreç ve gelişme sonucunda ulaşılabilecek bir gerçekleşme olarak bir idealdir. Bu nedenle bu sonsuz gelişmenin ve mutluluğun bir parçası olarak yalnızca ruhun sonsuzca sürüp gitmesi, yani ölümsüz olması gerekir.

300. Tanrı'nın varlığı niçin varsayılmalıdır?

Çünkü yalnızca Tanrı en üstün iyi idealinin (ahlâksal) asli yaratıcısı ve sahibi olduğu gibi aynı zamanda onun gerçekleşebilmesinin de biricik ve en güçlü güvencesidir.

301. Pratik aklın önceliği ve üstünlüğü nereden çıkar ve

Kant, "Pratik Aklın Eleştirisi"ni hangi ünlü cümle ile kapatır?

Pratik akılda özgürlük, (pratik) gerçeklik olacaktır; teorik akılda ise özgürlük, yalın, soyut bir (kuramsal) olanak (Möglichkeit) olarak kalacaktır. *"Yüreğimi iki şey her zaman daha yeni ve giderek artan bir hayranlık ve saygıyla doldurmakta, çoğu kez ve aralıksız üzerinde düşünülmesiyle beni meşgul etmekte: Üzerimdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlâk yasası."* (Zwei Dinge erfüllen das Gemüt mit immer neuer und zunehmender Bewunderung und Ehrfurcht, je öfter und anhaltender sich das Nachdenken damit beschaeftigt: Der bestirnte Himmel über mir, und das moralische Gesetz in mir.)

3. YARGIGÜCÜNÜN ELEŞTIRISI (KRITIK DER URTEILSKRAFT) ÜZERİNE SORULAR

302. "Yargıgücünün Eleştirisi" (KdU) hangi amaca hizmet etmiştir?

Kant, "Yargıgücünün Eleştirisi"nde teorik ve pratik akıl alanları arasında bir bağın, yani anlaşılır (intelligibler) ve ampirik bir dünya arasında bir bağlantı kurma olanağının varolup olmadığını araştırmıştır. Bu yapıtta o, yargı gücünü, genelde içerilmiş tikeli düşünme yetisi olarak görecektir; *"Genel olan verilmişse, tikeli onun altına koyan yargı belirleyicidir. Ama tikel olan belirleyiciyse, yalnızca tikel olan verilmişse ve yargı genel olana ulaşmak zorundaysa, o zaman yargı ancak yansıtandır."*

303. Buna ilişkin hangi spesifik araştırmalar önemli olmuşlardır?

1. Bu iki dünya arasındaki verili bağıntı ve ilginin araştırılması, 2. Buna benzer bir bağı bilmek için insanın yeti ve olanak-

larının araştırılması, örnekle duyumların (haz ve acı) bağlı oldukları yasalılığının araştırılması.

304. Kant, ortak, genel ve birbirine bağlanmış öge olarak hangi aracıyı tanır ve insanda özel bilgi yetisi olarak tasarımlanan ve bu olanak alanıyla ilişkili hangi yetiyi bulmuştur?

Doğa nesnelerinin erekliliğini. Yargıgücünü.

305. Yargıgücü nedir ve hangi başarı, sonuç onu işler kılabilir?

Yargıgücü bir yeti, bir güç olup genelin altına konulmuş bir özelliktir (alta konmuş yargıgücü olarak; als subsumierende Urteilskraft). *"Yargıgücü, özeli genelin altında bulunuyor diye düşünmek yetisidir."* Öte yandan yargıgücü özelden çıkarak geneli bulmaya, yani genel kavramlara ve yasalara ulaşmaya çalışır (als reflektierende Urteilskraft). Verilmiş bir özele uygun bir genel aranır: *"Yargıgücü özel yasayı, sanki bir zekâ çeşitli ampirik doğa yasalarının birliğinin temelini kendisinde bulunduruyormuş gibi inceler."*

306. Ereklilik kavramı ile yargıgücu hangi birliktelik ve ilişki içinde bulunurlar ve anlaşılır (intelligibler) dünya ile ampirik dünya arasındaki bağlantının sağlanmasında hangi aracı rol oynar?

Ereksellik, geneli arayıp bulan, keşfeden yargıgücünün a priori ilkesidir. Hoşnutluk (Wohlgefallen) ya da haz (Lust).

307. Burada hangi haz söylenmek istenmiştir, kastedilmiştir?

Duyusal içgüdü ve dürtülerin, eğilimlerin gereğine uyarak sebep olunan, uyandırılan haz burada kastedilmemiştir; bir hedefe ulaşmanın, bir isteği gerçekleştirmenin, bir ilkeyi tanımak için iki dünyanın da içinde bulunmanın sağladığı bir haz kastedilmektedir; böylece her amaca varış hazla bağlanmış olmaktadır.

308. Yargıgücünün içinde hangi özel işlev yer alır?

Haz ve acı, hoşlanma ve hoşlanmama duygularını (üçüncü ruh yetisi ve gücü) saptamak için yapabilme gücü (Das Vermögen).

309. "Yargıgücünun Eleştirisi"nin asıl sorusu nedir ve hazzın pratik bakımdan bilgi için nasıl bir yararı olur?

Haz ve acı duygularının olabilme gücünün, olanağının a priori olarak nasıl belirleneceğidir. Biz ereklilik ilkesine göre bildiğimiz zaman, haz kendini ortaya koyar.

310. Hangi farklı verilmiş (verili) durumlar hoşlanmaya neden olurlar?

1. Öznel ereklilik ya da estetik ereklilik, 2. Nesnel ya da doğal ereklilik.

311. Yargıyetisinin içindeki hangi farklılık (farklılaşma) bu çifte olanakhlığa karşılık gelir (uyar) ?

Yargıyetisinın, estetik (refleksiyonlu) yargıgücünde ve ereksel (teleolojik) yargıgücünde faklılaşması sonucunda bu durum ortaya çıkar.

312. Kant, estetiğin etki alanında hangi farklılaşabilen verilmiş hâlleri tanır?

Güzel (Das Schöne) ve Yüce (Das Erhabene)

313. Estetik yargıgücü hangi talepte bulunur, ne ister?

Kavramsal olarak algılanamayan geneli tanımlamak, böylece kavramöncesi olan ereklilikteki ya da uyumdaki hoşlanmayı uyandırmak ister. Geneli arayan, genele varmak için refleksiyonda bulunan, durup düşünen yargıgücü, doğada bir çeşit ereklilliğin olduğunu kabul eder. Bunu yapmakla, doğa ile bilgi yetimiz arasında bir uyum meydana gelir; bu uyumun bir belirtisi doğadaki gizli düzenden duyulan estetik haz, estetik beğenidir

314. Kant, Yüce'yi nasıl kavrar?

Yüce, nesnelere, şeylere yapışık olmayıp tinsel bir durumdur ve ruh hâli içinde biz bir nesne aracılığıyla bir yerden daha üstün farklı başka bir yere aktarılırız ve bir bütünlüğün İde'sini

kurmaya özendiririz. Genel olarak çok büyük olan şeye Yüce deriz; her türlü ölçünün dışına çıkan ve seyredeni direnmeye zorlayarak, böylece onu duyular ve kavranan dünyanın üstüne yükseltip moral özünü anımsatır.

315. Duyarlılık ya da duygululuk (Empfindlichkeit), Yüce için neyi şart koşar?

Ahlâksal İde'lerin geliştirilmesini. Yüce aslında seyredenin kendisinde bulunan bir şeydir; o, sonra bu kendisinde olanı dışarıya yansıtıp ona estetik bir nitelik kazandırmakta, karşısındaki ezici büyüklüğe bundan dolayı "Yüce" demektedir.

316. Estetik olanı Kant ne diye anlar ve anlaşılır (intelligibler; salt düşünce ile kavranan) ile duyulur (empirischer; duyular ile algılanan) dünya arasındaki uyuşmazlık (Diskrepanz) nasıl aşılır?

Ahlâksal-ıyinin sembolü olarak tanır. Yargıgücünün yardımıyla ahlâksal-iyinin İde'si aracılığıyla.

317. Kant'ın Estetiği nasıl tanımlanır ve onun estetik idealizminin en özel yanı nedir?

Onun estetiği, estetik bir idealizm olarak tanımlanır. Estetik idealizm temelini, şeylerin kendisinde değil, Ruh'taki Güzel ve Yüce kavramlarında bulur. Doğanın sonsuz gücü karşısında Yüce'yi yaşarız; evrenin ezici büyüklüğü bizi duyular çevresinin üstüne çıkarıp bize ahlâkî karakterimizi anımsatırlar. Burada Yüce izlenimi tam bir estetik duygu olmayıp ahlâk bilinci ile estetik duygunun bir karışımıdır. Doğa ile sanatta bulduğumuz güzellik, anlaşılır olan idelerin duyulur içinde ışıldamalarıdır.

318. Kant, ereksel (teleologischer) ve refleksiyonlu (reflektierender) yargıgücünden ne anlar?

Dış dünya nesnelerinin mekanik yasalılığının tamamlanması anlamındaki mekaniksellik üstü erekselliği bilme çabası. Genel'i arayan, Genel'e varmak için refleksiyonda bulunan (üzerinde derinlemesine durup düşünen) yargıgücü, doğada bir tür erek-

liliğin olduğunu kabul eder. Doğa ile bilgi yetimiz arasındaki uyumun bir belirtisi, doğadaki gizli bir düzenden duyulan estetik haz, estetik beğenidir.

319. Ereksel yasalılık (teleologische Gesetzlichkeit) ne ile karakterize edilir?

Ereksel yasalılıkla, bütün ve tam olan, bütünün kısımlarını geliştirmede boş, yalın bir aracıyı değil, ama bir amaç, erek olan bir İde'yi ortaya koyar. Ereksel yasalılık, doğadaki özel ve canlı fenomenlerin, organizmaların açıklanması ve anlaşılması için zorunludur. Bir organizmanın erekli olması, onun kendi amacını kendi içinde etkin bir neden olarak taşıması, kendi kendinin son nedeni olması demektir. Ereklilik, hem estetik alanında (Güzel ve Yüce bağlamında), hem de organizmalar alanında (belli bir ereğe göre olan bir İde'ye uyma) geçerlidir.

320. Bu ereklilik özellikle hangi doğa nesneleri arasında söz konusudur?

Özellikle organizmalar için söz konusudur. Erek düşüncesini işin içine hiç karıştırmadan doğayı, organizmaları açıklayamayız. Canlı fenomenleri ereklilik kavramı ile anlayabiliyoruz. Organizmanın erekli olması, kendine göre bir yapı plânı, kendine özgü bir görev plânı olması demektir. Organizma makinadan daha fazla bir şeydir. Onun için de bu özel yapılı fenomeni, insan zekâsının çalışmasını ölçü alarak, bu zekânın çalışışı ile organizma arasında bir örnekseme (analoji) kurmakla kavrarız.

321. Kant, bununla organizmalarda nesnel mekanikselllik üstü bir yasalılığın bulunduğunu mu savunmaktadır?

Hayır. O, yalnızca mekaniksel olanı aşan, onun üstüne çıkan biyolojik düşüncenin akıp gidişi içindeki refleksiyonlu yargıgücünün gözlem ve inceleme ile açık ve seçik kılma tarzından söz etmektedir.

322. Bu teleolojik bakış altında Kant'a göre tüm doğa (Gesamtnatur) nasıl tasarımlanır?

Tüm doğa, ereksel olarak kavranan organizma üstü bir yapı olup bunun en son temeli artık her şeyin doğaya bağlı olmadığı, ancak Tanrı'nın pratik (ve aynı zamanda kozmolojik) bir İde olarak kendisini kuramsal biçimde değil, ama pratik biçimde önceden ortaya koyması durumudur.

323. Akıl işlevlerinin ilişkisi üzerine Kant'ın hangi öğretisi buradaki gibi bir kez daha diğerlerinin başında yer alır?

Pratik aklın önceliği ve önemine (Primat der praktischen Vernunft) ilişkin öğretisi.

4. BÖLÜM

YAKINÇAĞ FELSEFESİ SORULARI

A) XIX. YÜZYIL FELSEFE TARİHİ SORULARI

1. ALMAN İDEALİST VE ROMANTİK FELSEFELERİ ÜZERİNE SORULAR

1. Alman idealizmi içinde hangi akımlar ayırdedilir?

1. Spekülatif İdealizm: Fichte, Schelling, Hegel. 2. Hümanist İdealizm: Wilhelm von Humboldt, Schleiermacher. 3. Romantik İdealizm: Novalis, Carl Gustav Carus. 3. Pozitivist İdealizm: Fries, Herbart, Beneke. 4. İrrasyonalist-volontarist (usdışı-iradeci) İdealizm: Schopenhauer.

2. Spekülatif idealizm ile Kant felsefesi arasında nasıl bir bağlantı vardır?

Spekülatif idealizm, Kant'ın "kendinde şey" (Ding an sich) problematiğinden ortaya çıkmıştır ve "kendinde şey" ile "görünüş, fenomen" (Erscheinung) arasındaki düalizm üzerine bir köprü kurma yolunu aramıştır.

3. Kant'a göre spekülatif (kurgusal, düşüntüsel) sistemler hangileridir?

Fichte'nin, Schelling'in, Hegel'in sistemleri spekülatiftir. Hiçbir deney üzerinde temellendirilmedikleri ve deneyin en küçük bir kısmını bile yadsıdıkları için spekülatiftirler ve böylece salt düşünce (Spekulation) aracılığıyla gerçeklik (Wirklichkeit) elde edilmeye çalışılır.

4. Bu felsefe sistemleri hangi özel problematikten doğarlar?

Onlar, Kant'ın "kendinde şey" ile "görünüş" (fenomen) ayrımına geri dönerler.

5. Fichte (1762-1814), "görünüş" ile "kendinde şey" arasındaki karşıtlığı nasıl bağdaştırmaya çalışır?

Ona göre bu karşıtlığı "Ben"in (das Ich) kendisi yaratır; o, kendi yarattığı özel, kendine özgü etkinlik ile kendisini (das Ich)

ve öte yandan da kendisi olmayanı, yani Ben-değil'i (Nicht-Ich), başka deyişle de nesneyi (Objekt) yaratır, ortaya koyar.

6. Fichte, deneye nasıl karşı çıkar?

O, deneyi tanımaz ve yadsır; çünkü onun görüşüne göre tüm dünya içeriği "Ben (Ich)"den çıkarılabilir.

7. Pratik felsefesini hangi bölümlere ayırır ve bunlar neyi içerirler?

1. Hukuk öğretisi (Rechtslehre), 2. Ahlâk öğretisi (Sittenlehre). Hukuk öğretisi, insanın çeşitli içgüdü ve eğilimleriyle toplu-luk içinde nasıl davranması gerektiğini içeren emir ve talimatlardır. Ahlâk öğretisi ise, insanın farklı içgüdü ve eğilimleriyle birey olarak birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğini gösteren emir ve kurallardır.

8. Fichte, hak ve hukukları nasıl birbirinden ayırır?

1. En eski, ilk haklar, hukuklar (Urrechte), 2. Devletin hak ve hukukları (Staatsrechte).

9. İlk, en eski haklar nedir ve bunlar nasıl ilk haklar olmaktadır?

İnsan olarak bireyin toplum karşısında sahip olduğu ilk haklar olup 1. Kişisel özgürlükle, 2. Çalışma ve iş ile ilgilidir. Salt bir etkinlik olarak "Ben" (Das Ich), kendini açıp geliştirebilmek için özgürlüğe ve bir iş alanına, çalışmaya ihtiyaç duyar.

10. Devlet hukuku neye karşılıktır, nasıl ortaya çıkar ve niteliği ne olmalıdır?

Devlet hukuku, birey hukukuna karşılıktır; toplumda tek başına, biricik olanın, bireyin sınırlanma zorunluluğundan sağlam bir toplumun üyesi olarak insanın hakları ve ödevleri doğar. Böylece ilk ve en eski haklar (Urrechte) engellenmez ve toplumun ilerlemesi garanti altına alınmış olur.

11. Hukuka aykırılık nedir?

Tek başına, birey olanın ya da topluluğun gelişmesine zarar veren şey hukuka ya da yasaya aykırıdır.

12. Hangi tür içgudüler insan yaşamına hakimdirler ve bunların özellikleri nelerdir?

1. "Salt içgüdü" (reine Trieb); 2. Doğal içgüdüler (Naturtriebe). Salt içgüdü, insanın zihinsel (anlamaya ilişkin) doğası (intelligible Natur) aracılığıyla kendi salt kuramsal etkinliğine göre koşullanmış içgüdüdür. Doğal içgüdüler ise, insanın ampirik doğasından çıkan ve kendini korumaya hizmet eden içgüdülerdir.

13. Ahlâk öğretisi neye göre sorar?

Ahlâk öğretisi, eyleyen ahlâksal-tinsel bir öz olarak insanın belirlenimine göre soru yöneltir.

14. Doğal güdülere karşı insan nasıl davranmalıdır?

İnsan, doğal güdülerini bastırıp örtbas etmemelidir, ama onlar tarafından da ezilip yönlendirilmesine izin vermemelidir.

15. İnsanın en son belirlenimi ve en üstün ahlâksal ilkeyasa hangisidir?

"Ben"in (Ich), "Ben-olmayan"dan (Nicht-Ich) eylemsel-tinsel bağımsızlığı. Her zaman (duyular içindeki) belirlenimine göre davran.

16. Fichte'ye göre Tanrı nedir?

Tanrı, kişisel olmayan ahlâksal dünya düzenidir.

17. Schelling (1775-1854), neden dolayı "Proteus der Philosophie" (Felsefenin çeşitli biçimlere giren deniz tanrısı) olarak adlandırılmıştır?

Büyük düşünürlüğünün çok yanlı değişim ve çeşitlilik gösterme yeteneğinden dolayı ona bu ad verilmiştir. Onun bu özelliği zaman içinde hemen bütün doğa ve tin metafiziği alanlarını kaplamıştır.

18. Onun doğa felsefesindeki en son basamak (aşama) hangisidir?

Özdeşlik öğretisi (Identitaetslehre). Bütün varlık, madde ve tin, dünyanın tek bir temel birliğinden (Mutlak'tan; "Absoluten") çıkmıştır.

19. Madde ile Tin birbiriyle hangi ilişki içindedir?

Madde ve Tin, Mulak'ın birbirini tamamlayan kısımları, bütünleyen parçalarıdır; bu bakımdan bütün görünüşler, fenomenler ya bir maddesel ya da bir ideel faktörü gösterirler.

20. Mutlağın doğada bozunuma uğraması nasıl olur?

Doğanın her yerinde tek kutupluluğun (Polaritaet) egemen olmasıyla.

21. Çeşitli doğa görünüşleri ne suretle ortaya çıkarlar?

Güçlerin kutupluluğu aracılığıyla ortaya çıkarlar; bu güçler, farklı formları eşitlemeye, denkleştirmeye çabalarlar.

22. Madde nedir ve bütün doğa ne olarak kavranır?

Madde, karşı karşıya konmuş iki gücün (Çekme ve İtme gücünün; der Attraktions und der Repulsionskraft) ürünüdür. Tüm doğa bir yaradılış garibesi organizması (ungeheurer Organismus) olarak algılanır.

23. Doğa hangi hedefe doğru çaba gösterir?

Saltık özdeşliğe geri dönmeye çabalar.

24. Hegel (1770-1831)'e göre dünya nedir?

Dünya bir süreçtir. Onun içinde İde'nin (metafizik dünya-İde'sinin) kendisinin, kendinde ve kendi için varlığına doğru gelişmesi gerçekleşir.

25. Hangi yönteme göre Hegel kavramları geliştirir?

Diyalektik metoda göre, yani triadik biçimde kavramlar evrimleşir: Her kavram (her tez), kendi karşıt kavramıyla (antitez) yeni bir üçüncü kavram (sentez) kurar; bu da yeni bir kavram kuruluşuna çıkış ya da hareket noktası olarak hizmet eder. Kaplamı en geniş olan kavramdan kalkarak bütün düşünülenler birbiri ardından diyalektik yöntemle geliştirilir. Evrensel bir yöntem olarak diyalektik, hem düşünmenin hem de tüm varlığın gelişme biçimidir.

26. Hegel felsefesi hangi kısımlara ayrılır ve o, bunlardan ne anlar?

Hegel felsefesi: 1. Mantık, 2. Doğa felsefesi, 3. Tin felsefesi

olmak üzere üç kısımdan meydana gelir. Mantıktan o, salt ve saf akıl kavramlarının ("Yaratma"dan önceki Tanrı, maddesiz Tin düşüncesi) gelişmesi öğretisini anlar. Doğa felsefesinden, gerçek dünyanın, Doğa'nın, gelişme sürecini; Tin felsefesinden ise, doğada gizlenmiş, üstü örtülmüş Tin'in gelişme öğretisini anlar.

27. Hegel'e göre, Tin felsefesi nedir?

Tin felsefesi altında Hegel, metafizik Dünya idesinin (Weltidee) özgül gelişim durumunu anlar. Bu öyle bir aşamadır ki Dünya idesi, insan tininin aracılığıyla doğa ile bir bağlantı kurarak onda görünüşe çıkar; böylece kendi gelişmesini başlatmış olur. İnsanlığın tarihinin ve kültür tarihinin (hukuk, ahlâk, devlet, sanat, din, bilim) akışı içinde Dünya idesi tamamlanmışlığın en üstün basamağına değin ulaşır. Eğer Tin (Geist) kendisini ve dünya sürecinin tümünü kavrarsa ve başlangıçtaki asli İde (urspüngliche Idee), bilen Tin (wissenden Geist) olursa bu amaca ulaşılır. Gelişme süreci tarihsel-dinamik, diyalektik güçlerin oyunlarıyla gerçekleşir. Hegel felsefesinde, çağının, en üstün duruma ulaşıldığını gördüğünü söyler.

28. Hegel'e göre varlığın bilgisine nasıl ulaşılır?

Hegel'e göre, aklın yasaları ile varlığın yasaları aynıdır, birbirine uygundur; *"Akla uygun olan geçek, gerçek olan akla uygundur."* (Was vernünftig dass ist wirklich, und was wirklich dass ist vernünftig.) Çünkü bilen ile bilinen aynı kaynaktan gelmektedir. Bu nedenle varlığın kesin bilgisine aklın yasaları ile ulaşılabilir. Bu yasaların temelinde çelişme vardır. Her şey karşıtını içerir. Sav (Tez), Karşısavı (Antitez) gerektirir. Bu ikisi daha yüksek aşamada Bireşimi (Sentez) oluşturur. Akıl, bu ilkelerle düşünerek varlığı kavrar.

29. Onun felsefesi neden özel bir anlama sahiptir?

Onun tasarımına göre, kavranabilen her şey bir gelişme sürecidir (Entwicklungsprozess). Bu gelişme sürecinin içinde pek çok bilimin etkide bulunduğu gelişme ilkesi bulunur. Hegel, ken-

di dönemini, o zamana değin gelmiş geçmiş her şeyin amacı ve anlamıymış gibi ele almıştır. O, "evrensel bir süreç"ten söz etmiş ve kendi çağını bu sürecin zorunlu bir sonucu olarak görmüştür. Bu anlayış içinde, bütün düşünce güçleri gibi din ve sanat da yerlerini tarihe bırakmış, böylece tarih tek başına egemen olmuştur.

30. Spekülatif idealizm neden kredi kazanamadı?

Deneye önem vermemesi ve duyumlara aldırış bile etmemesi ile ampirik bilimler üzerindeki tinsel otoritenin artması spekülatif idealizme kredi kaybettirdi.

31. Hümanist idealizm hangi iki ilke üzerinde temellendirildi?

Lessing'in şu buyruğu üzerinde: *"Kendi bireysel yetkinliğine uygun davran!"* Kant'ın, *"İnsan yararsız, boş bir araç değil, ama her zaman kendine uygun bir amaçtır."* düşüncesi üzerine kurulmuştur.

32. Wilhelm von Humboldt (1767-1835)'a göre "Devletin etkinliğinin sınırları" problemi nereden çıkmıştır?

İnsan, kendi kişiliğini özgürce geliştirme hakkına sahipse de bu hak başka önemli toplum görevlerinin yerine getirilmesine de engel olabilir. Bunu önlemek devletin görevidir. Birey ve devletin ikisinin hak ve yetkisi arasındaki sınırlar bulunup ortaya çıkarılmalıdır.

33. Devlet nereye kadar bir eğitim enstitüsüdür (Erziehungsinstitut) ?

Devlet, ruhların ve onları temsil edenlerin korunmalarını ve özgürlüklerini sağladığı oranda bir eğitim kurumudur. Bunu yaparken de hiçbir zorlama ve baskı uygulayamaz, bunun için hiçbir yasal düzenleme yapamaz.

34. Kişiye özgü iş ve sorunlara devletin sert bir biçimde karışmasının sonucu nedir?

Tinsel verimliliğin sakatlanması ve karakterlerin moral bakımdan zarara uğratılmasıdır.

35. Hangi tinsel güçler tarihin anlaşılmasında dikkate alınmalıdır ve tarihsel sürecin özsel içeriği nedir?

Yalnızca anımsama (hafıza) ve birleştirip toplayan zihin (kombinierender Intellekt) değil, aynı zamanda bütün tinsel güçler birarada, özellikle de anlayan özdeşleyim (verstehende Einfühlung) göz önünde bulundurulmalıdır (Soyut). İde'nin açılıp yayılması değil, zaman içinde ilerleyen (somut) insanın yazgısı ve geçip gidişi tarihsel sürecin özsel içeriğidir.

36. Tarihçi dikkatini nereye yöneltmelidir ve Humboldt'un etik buyruğu nasıldır?

Tarihçi bütün dikkatini, *"Tüm insanî yapıp etmeler, dünyevî etkinlikler ve bütün cismanî olmayan, dünyaüstü İdelerin göstergeleri üzerinde"* ("alle Faeden irdischen Wirkens und alle Gepraege überirdischer Ideen") toplamalıdır. Onun etik imperatifi şudur: *"Dipsiz uçurumun kıyısında bile olsa insan iyiden umudunu kesmemelidir!"* ("Man muss auch am Rande des Abgrunds das Gute nicht aufgeben!").

37. Schleiermacher'in (1768-1834) felsefesinin taşıyıcı elemanı hangisidir ve hangi öge daha hafif gelir?

Onun felsefesi daha çok görüleme (Anschauung) ve duygu (Gefühl) üzerine, daha az da (soyut) düşünce üzerine dayanır.

38. Genç Schleiermacher'e göre dinin deneysel temeli hangisidir ve Tanrı ile Dünya birbiriyle nasıl bir ilişki içinde bulunur?

Dinin deneysel temeli, "kötülüğe bağımlılık duygusudur". Dünya (Bütün her şey) Tanrı'dadır: Panentheismus (her şeyin Tanrı içinde olduğu öğretisi; Tanrıiçindecilik).

39. Her kişilik evriminin temeli ve hedefi nedir?

Her insanda amaçlanan ideal ilkörnek onun kendi bireyselliğidir; bu bireysellik de bilinçli olmayı ve ahlâksal biçimde eylemeyi gerçekleştirir.

40. Ahlâksallık özel biçimde nasıl gerçekleştirilir?

İyiliklerin ve erdemlerin gerçekleştirilmesi, ödev ve görevlerin yerine getirilmesi yoluyla ve yasalara karşı itaatkâr olunarak sağlanır.

41. Schleiermacher'in etik imperatifi nasıldır ve romantik idealizmi, güçlü düşünce açısından ne kuşkulu kılar?

Her yeteneğin katkısı ile ödev eksiksiz tamamlanır ve olabildiğince iyi bir çözüme ulaşılır. Tehdit edici, tehlikeli rizikosuyla, gem vurulmamış, dizginsiz fantezi biçimi ile sonuçsuz ve başarısız başıboş serüvenlerle bu düşünce tarzı güven vermez.

42. Novalis'in (1772-1801) büyülü (magische) idealizmi nelerden ibarettir?

İde'nin ve gerçekliğin ideal uyumu içinde, hayalgücünün (Phanthasie) aracılığıyla, düşünme ve eylemenin etkililiği ve etkinlik alanı söz konusudur.

43. Novalis'e göre "metafizik yurtözlemi, nostalji" (metaphysisches Heimweh) ne anlama gelir, insan nasıl uyuma (Harmonie) ulaşır ve gerçekliğin bütününü (Gesamt-Wirklichkeit) nasıl kavrar?

"Her şeyin ötesinde evde olma güdüsü" (Trieb überall zu Hause zu sein) anlamına gelir. Evrenin ritmini (Rhythmus der Welt) iyice kavradığı ve bunu da kendinde gerçekleştirdiğinde insan uyuma ulaşır. İnsan -bütün gerçekliğe- görülebileceği kadar bağlı olduğu gibi görülemeyeceği kadar yakındır (Der Mensch ist "mit dem Unsichtbaren naeher als mit dem Sichtbaren verbunden").

44. Carus (1789-1869) nereye kadar gerçek romantikliğin dışında kalır ve nereye kadar romantiktir?

O, görülenen yapıların tinsel duruşunun her şeyden önce İdelerce gerçekleştirildiğini savunduğu sürece romantikliğin dışında yer alır. Hayalgücü (Phantasie) kavramının yanında kalmaya ısrar ettiği sürece romantiktir. Düşlemgücü, ona göre nesnel yapının öznel karşılığıdır.

45. Ona göre bütünü anlama hangi biçimde gerçekleşir ve Pozitivizm, Aydınlanmadan nasıl ayırdedilir?

İnsanın bütünü sembolik anlamasından (symbolischen Verstehen), biçimsel yapı (Gestalt), kozmik güçler ve yapılar ve en üstte de Tanrı anlaşılır. Her ikisi de bilime saygı gösterir ve uyar. Ancak Aydınlanma (Aufklaerung), bilimi kendisine katma yollarını ararken, Pozitivizm (Positivismus) bilimi sağlam bir yere koyar ve ona sığınır.

46. Pozitivist idealizmde (positivistischen Idealismus) en özel olan nedir?

Pozitivist idealizmde, psişik olay ve ögeler ile bunların yinelenen duyguları çok pozitif, olgusal bir değere sahiptir; ayrıca romantiğe karşıt olarak bunlar, tam ve kesin biçimde kavramsal bir araştırmaya bağlıdırlar.

47. Fries (1773-1843) hangi duygusal olayları ayırt eder ve ona göre kavramsallık öncesi durum ve nitelikler nasıl kavramsal olarak biçimlendirilir?

Nesnesi ve konusuyla gerçekleştirilmiş somut ödüllendirme ve cazalandırmalardan (Ahndungen) kaynaklanan duygulardan daha çok, nesnesi ve konusu olmayan soyut duyguları daha fazla ayırt eder. Tümdengelim (Deduktion) ile değil, kuramsal düşünümleme (theoretische Reflexion) ile kavramsal biçimlendirme yapılır.

48. Fries'in antropolojisi ve etiği ne üstüne dayanır?

İnsanın değerliliği ve yüceliği (Würde) ile bunlar sayesinde gerçekleştirdiği kendisine ve topluma karşı olan ödev ve görevleri üstüne dayanır.

49. Herbart (1776-1841)'a göre felsefenin temeli nedir?

Deneydir; bu, istencin ve duygunun deneyi olduğu gibi, aynı zamanda düşüncedeki deneydir de.

50. Deney neye yardım eder ve naif deney kavramları hangi kusur ve eksikliklere sahiptirler?

Deney, kavramları kurmaya yardım eder (Deney kavramları; Erfahrungsbegriffe). Naif deney kavramları, bütünüyle çelişkili yadsımalar olup özne tarafından kusurlu bulunmuşlardır.

51. Bu durum karşısında hangisi felsefenin görevidir ve Herbart, çelişkileri çözmek için ne yapar?

Çelişkisiz bir sistem kurmaları için deney kavramlarını işleyip düzenlemek felsefenin görevidir. O, evreni, monadlar türündeki tözlerden meydana gelen, "gerçekliklerden" oluşmuş bir çokluk olarak kavrar; bu monad benzeri tözlerin hepsi birbirlerinden niteliksel derece farklarına göre ayrılırlar ve hepsi ortak tek bir niteliğe (Qualitaet) sahiptir.

52. Bütün gerçeklikler ne suretle kusursuzlaşırlar ve Herbart'a göre şeyler nedir?

Varlığını koruma, nefsini sürdürme (Selbsterhaltung) içgüdüsü sayesinde bütün gerçeklikler (Realen) yetkin olurlar. Ona göre şeyler (Dinge), gerçekliklerin karışımıdır (Komplexe von Realen).

53. Ruh nedir, tasarımlar nedir ve nasıl ortaya çıkarlar?

Ruh, bir gerçekliktir; tasarımlar ise ruhun kendini koruyup sürdürmesinin bilinçten doğmuş işaretleridir. Tasarımlar, çevre-gerçeklik üzerinde etkinliği bulunan ruh ile gerçekliğin çatışmasından, savaşımından ortaya çıkarlar.

54. Tasarımlar nasıl gerçekleşirler ve Herbart pratik felsefesini ne üzerinde temellendirir?

Tasarımlar, statik ve dinamiğin matematiksel olarak formüle edilebilen yasalılıklarına sıkı bir biçimde bağlı olarak gerçekleşirler. Pratik felsefesini beş ahlâksal İde üzerinde kurar: Yetkinlik, İyilikseverlik, Hakbilirlik, Ilımlılık ve İçsel Özgürlük.

55. Benecke (1798-1854) nereden yola çıkar ve ona göre temel bilim hangisidir?

O, temel, elemanter içsel deneyden yola çıkar. Temel bilim ona göre psikolojidir.

56. Bütün değerler sistemini ve etiği ne üstünde temellendirir ve moral sistem ona ne olarak görünür?

İnsanın doğal içgüdüleri ve eğilimleri içindeki uygun ve dengeli güç ve egemenlik ilişkisi üzerinde değerler sistemini temellendirmiştir. Moral sistemi ona ahlâkın, törelerin fiziği (artık metafizik değil) olarak görünür.

57. Hangi filozof, idealizmi, en sonunda idealist bir düşünme aracı olarak düşünür?

Schopenhauer (1788-1860); onun öğretisine göre bütün gerçeklik kör ya da kaotik bir dinamik süreçten kaynaklanmıştır ve ondan başka bir şey değildir.

58. Schopenhauer, hangi (Kantçı) problemi çozmeye çalıştı ve onun temel eseri hangisidir?

Kendinde şey (Ding an sich) problemini çözmeye çalıştı. "İstenç ve Tasarım Olarak Dünya" (Die Welt als Wille und Vorstellung) (1819, son metin 1847).

59. Schopenhauer'a göre "kendinde şey" ile "görünebilen dünya" nedir?

Ona göre "Ding an sich", (kör kaotik dünya-) istencidir (Wille). Görülebilir dünya ise yalın tasarımın (Vorstellung), dünya istencinin (Welt-Wille) dışlaştırılması (Objektivation; Nesnelleşme) ya da görünüşe çıkmasıdır (Erscheinung).

60. Dünya istencinin (Weltwillens) görünuş formları (Mekân ve Zaman) nasıl belirlenir ve o kendisini ilk olarak nasıl dışlaştırır?

Dünya istencinin görünüşe çıkış formları, insanın zihin ve bedeni aracılığıyla belirlenir ve onun ilk dışlaşması duyuüstü "İdee"lerin aşamalı biçimde birbirini izlemesiyle olur.

61. İkinci dışlaşmada (nesnelleşme) en alttaki formlar hangileridir ve daha yukarıda başka hangi formlar görülür?

İkinci dışlaşmada en altta yer alan formlar anorganik doğanın nesneleri, şeyleridir. Aslında kaynağı itibariyle kör olan is-

tenç (irade), bilincin yüksek düzeyine ulaşmaya çalışır ve en sonunda insanda zihni, anlama yetisini (Intellekt) kurar.

62. Görünüşlerin (fenomenler) tamamı ve insanın yapıp etmeleri (Handlung) nasıl belirlenir?

Fenomenlerin hepsi nedensellik (Kausalitaet) sayesinde belirlenir. İnsanların eylemleri de nedensellik yasasına (Kausalitaetsgesetz) göre ve bunun yanında da motivasyonun nedensel özel biçimi (kausale Sonderform der Motivation) aracılığıyla belirlenir.

63. İrade özgürlüğü (Willensfreiheit) üzerine Schopenhauer ne der ve onun felsefesinin nasıl bir karakteri vardır?

Anlayan, akıllı istenç (intelligible Wille) özgürdür; ama ampirik, deneysel ve duyusal istenç özgür değildir. Onun felsefesinin temel niteliği kötümser-karamsar (pessimistisch) olmasıdır.

64. Schopenhauer'ın pessimizmi nereden doğar ve insan varlığı acılarından (Leiden des Daseins) nasıl kurtulabilir?

İrade (istenç), her zaman tatminsiz ve mutsuzdur, bir anlamda daima ıstırap ve acı ile bağlanmış durumdadır. Bu yüzden yaşama istenci ya da yaşamayı istemek demek, bütün yaşamın acı ve ıstırap dolu olması demektir. İnsanın bunlardan kurtulması için içindeki, içsel istencini (Willen von innen) susturmalıdır.

65. İstenç nasıl susmaya, suskunluğa (Schweigen) doğru götürülebilir ve o tam olarak nasıl kendi hâline bırakılır?

İstenç, estetik seyrütemaşa (Betrachtung) ve gözlemle İde'leri seyrederek (Kontemplation) suskunluğa götürülebilir. Yaşamın bütün gereksinimlerini ve güdülerini susturmaya çalışarak istencin kendi başına kalması sağlanır.

66. Ulaşılabilen huzur, sükun durumuna Schopenhauer ne ad verir ve ona göre moralin temeli hangisidir?

Nirwana, ulaşılan huzur ve sükun düzeyinin en son aşamasıdır. Ona göre merhamet, acıma duygusu (Mitleid), yani insanın, bir başka bireyin kör kaotik istencinin taşıdığı acı, ıstırap ve

eziyeti bizzat kendisinde duyumsayıp yaşaması ahlâkın temelidir.

67. İradesini yenen ve acıma, merhamet etme buyruğunu (Mitleidsgebot) yerine getiren kimseye Schopenhauer ne der?

İstencini alteden, onu zaptırapta alan ve başkalarına merhamet göstereni o, "kutsal, kutsanmış" (Heiligen); "inayete ve rahmete ermiş" (Gnade) olarak tanımlar.

68. Son yüzyılın felsefesinde (19. yy.) hangi ciddî tartışma yaşanmıştır ve Auguste Comte'un (1798-1857) "Pozitivizm"i neyi savunmaktaydı?

İdealizm ile Realizm arasında kritik tartışmalar olmuştur. Auguste Comte'a göre, insan düşüncesinde birbirini izleyen üç dönem vardır. Bunların ilki olan teolojik dönemde, doğa olayları, doğaüstü güçlerle, dinsel ve mitolojik gerekçelerle açıklanır. Metafizik dönemde, doğaüstü güçler ya da Tanrı'nın yerini, soyut kavramlar ve gizil-mistik güçler alır. Örnekle nesnelerin düşmesi, boşluktan korkma (horror vacui) ile açıklanmıştır. Pozitif dönemde ise, olgular arasındaki bağlar ve yasalar, deneysel olarak açığa çıkarılmıştır. İnsanın doğaya egemen olması ve daha düzenli bir toplum içinde yaşaması, pozitif dönemin kazanımlarıyla mümkün hâle gelmiştir. Pozitivizm'e göre, bu dünyada karşılaştığımız her türden olgu, kendi türünden olgularla açıklanmalıdır. Böyle yapmak, gerçekliğin doğru bilgisine ulaşmayı sağlar. Bu, sadece bilimlerin değil, felsefenin de bilgiye ulaşma biçimi olmalıdır. Olgusal olandan hareket etme ve denetlenebilir sonuçlara ulaşma asıl izlenecek yoldur. Teolojik ve metafizik çağların öznel kavramları yerine nesnel kavramlar oluşturulmalıdır. İnsan beynini, dış dünyanın ve düzenin kesin bir aynası durumuna getirmek gerekir. Bu formül, gökbilimden toplumbilime kadar bütün bilimler için geçerli olmalıdır. Sonuç olarak bilim adına hareket eden her insan etkinliği, herkes tarafından gözlenebilen ol-

gulara dayanmalıdır. Varlığı ve varoluşu bütün boyutlarıyla bilmek mümkün değildir. Her şeyin bilinebileceğini iddia eden görüş ve önermeler ise anlamsızdır. Bilinmesi mümkün olan tek alan, doğa ve onun içinde yer alan olay ve olgulardır. Sadece bu alandaki oluşumlar arasında bilinebilir bağlantılar vardır.

69. İdealizmin anlayışı ve görüşü niçin kaybetti ve John Stuart Mill'in görüşleri neydi?

Çünkü İdealizm, tek tek bilimlerin araştırmalarının sonuçlarını yeterince dikkate almamış, etkilerine de saygı göstermemiş ve bilimlerde görülen hızlı gelişmeleri değerlendirememiştir; toplumsal durum da yeni teknolojinin başarılarını gereğince takdir edememiştir. John Stuart Mill (1806-1873), ahlâk anlayışıyla öne çıkar; ona göre, eğer mutlu olmak istiyorsam, birlikte yaşadığım insanların eylemlerinin bana yarar getirmesini sağlamak zorundayım. Bu nedenle benim eylemlerimin de birlikte yaşadığım insanlara yarar sağlaması gerekir. O hâlde her eylemimizde, olabildiğince çok sayıda insana yarar sağlamak, yalnızca yararı artırmanın değil, ahlâklı yaşamanın da koşuludur. Toplumsal düzen de bunun üzerine kurulmuştur. Ahlâklı davranışın ölçütü, insanı acıdan kurtarması, haz duymasını sağlayarak mutluluğa ulaştırmasıdır. Düşünce, duyum ve toplumla ilgili hazların en önemlisi ise insanın yaşamını kolaylaştıran, ilerlemeyi ve gelişmeyi sağlayan düşünsel hazdır. Bu da bilimle mümkündür.

2) DİYALEKTİK VE TARİHSEL MATERYALİZME İLİŞKİN SORULAR

70. 19. yy.ın başlangıcından itibaren hangi tasarım felsefeye önemli bir damga vuruyordu ve bu dikkate şayan işaret ne anlama geliyordu?

Felsefenin dikkat çekici ve önemli bir kısmı olarak diyalektik bir tasarım ortaya konuyordu. Diyalektik kavramı üç adıma

göre gelişim göstermekteydi: 1. Sav (Setzung; Koyum; Thesis), 2. Çelişkili ya da Karşısav (Widerspruch bzw. Gegensatz; Karşıkoyum; Antithesis), 3. Birleşim ya da Sentez (Kendi içinde birleşip kaynaşarak -in sich gespannter-) (Zusammenschluss; Synthesis).

71. Diyalektiğin hangi farklı türleri felsefeye sokulmuştur; İdeal diyalektikten ne anlaşılır ve bunun başlıca temsilcisi kimdir?

İdeal diyalektik ve real diyalektik. Diyalektik gelişmenın çıkış noktası olarak bir İde ya da Kavramı alan ve Tin'in olduğu gibi Gerçekliğin de diyalektik biçimde geliştiğini ve bu sürecin bütün fenomenlerin yani maddî dünyanın temelinde bulunduğunu kabul eden görüş. İdeal diyalektiğin kurucusu Hegel'dır (1770-1831); ona göre "Doğa, Tin'in başka bir varlığıdır." (Natur ist das anders Sein des Geistes.)

72. Real diyalektikten ne anlaşılır ve baş kurucusu kimdir?

Diyalektik gelişmenin çıkış noktasını maddî bir temelde bulan ve tinsel nitelikteki görünüşlerin gelişmesini bile maddeye bağlayan bir kabuldür. İlk kurucusu, diyalektik-tarihsel Maddecilik fikrinin sahibi Karl Marx'tır (1818-1883).

73. İdeal ve real diyalektik hangi genetik ilişki içindedir ve İdeal diyalektiği ilk kez kim eleştirmiştir?

Real diyalektik, Hegel'in İdeal diyalektiğini eleştirerek kendisini geliştirmiştir. İdeal diyalektiğin kritiği ilk kez Ludwig Andreas Feuerbach (1804-1872) tarafından yapılmıştır. Ona göre *"İnsan insanın Tanrısıdır."* (Homo homini deus.); *"Doğa, Tin'in temelidir."* (Natur ist der Grund des Geistes). Onun temel parolası şudur: *"Tanrı yerine Doğa, İnanç yerine Bilgi, Din yerine Akıl."*

74. Feuerbach felsefesinin ana teması nedir ve gerçek insan nasıl olmalıdır?

Bedensel güç ve yeteneğe sahip tek. biricik ve kendine özgü birey olarak gerçek insan. Bunu sağlamak için gerçek insanın ruh ve bedence sağlıklı ve sağlam bir yaşama gücü ile azim ve enerjiye sahip olması gerekir.

75. Feuerbach, bireysel ve genel arasındaki ilişki ile buna bağlı olarak etik üzerinde ne düşünür?

Genel olan soyuttur; tekil, bireysel olan ise somuttur ve tersi söz konusu değildir. Varlık, duyusal olarak verilmiş olandır. Ahlâksallığın tam ve eksiksiz ortaya çıkıp kendini göstermesi, yalnızca sağlıklı yaşamsallığın ve sempatinin temel bulduğu yerde mümkündür.

76. Ludwig Feuerbach'ın "Hıristiyanlığın Özü" kitabının ana fikri nedir?

Din ile felsefenin bağdaşmazlığını savunan Hegel'in izinde olan filozof, onu daha sonra *"rasyonel mistiklik"* ve mutlak idealizme sapmakla suçlar ve kitabının temel düşüncesini şöyle betimler: *"Dinin ve özel olarak Hıristiyan dininin nesnel özü, insan duyarlığının ve özel olarak Hıristiyan duyarlığının özünden başka bir şey değildir. Öyleyse teolojinin anahtarı, antropolojidir."* Ona göre, insan varlığının bilimi olarak teolojinin yerini psikolojinin alması gerekir. Tanrı'nın tümbilgi, adalet, en üstün güç ve irade vb. gibi öznitelikleri, insanın kendi yapıcı niteliklerini, kendi insan doğasını kendi dışına yansıtarak, dindarlık ve başeğmesiyle birbirine bağlanan bir nesneler topluluğu durumuna dönüştürmesine yol açan bir sürecin sonuçlarıdır. Bu süreç sonucu insan, gene de kendisi olan şey içinde kendini tanımaz, kendisine yabancılaşır. O hâlde, *"Tanrı'nın doğaüstü ve insanüstü özünün, insanın özündeki kendi özel temeline indirgenmesi gerekir. Böylece kendi çıkış noktamızda kendimizi buluruz. İnsan dinin kökenidir, insan dinin merkezidir, insan dinin sonudur."* Yapıt, Marx ve Engels'in maddeciliğe doğru gelişmelerini sağladı ve tanrıtanımazlığın, ideolojik yabancılaşmanın ve akıl-

cılığın incelenmesi bakımından önemli bir işlevi yerine getirdi.

77. Karl Marx'ın hareket noktası nedir?

"Feuerbach Üzerine Tezler"in onbirincisinde Marx şöyle der: *"Filozoflar bugüne değin yalnızca dünyayı çeşitli biçimlerde yorumladılar; asıl yapılması gereken onu değiştirmektir."* Tarihi ve toplumu, insanı ve dünyayı yorumlamakdan daha önemli olan onları dönüştürmek, değişime uğratarak geliştirip ilerletmektir. Öyleyse teorinin yanında pratiğe, spekülasyonun yanında eyleme, sermayenin yanında emeğe öncelik ve daha fazla yer vermek gerekir. Tarih ve toplumdaki ilerleme belli bir amaca yöneliktir; işte felsefenin görevi bu amacı gerçekleştirmektir. Çıkış noktası insanın bir eylem varlığı olduğunun saptanmasıdır.

78. Marx, Hegel'de neyi ve onun felsefesindeki hangi tamamlayıcı ögeyi nasıl eleştirir?

Hegel'in gerçek realiteyi (reale Wirklichkeit), saltık (absoluten) Tin'in altında ve gerisinde yer alan boş, çıplak ve yalın bir görünüş olarak anlaması, Marx tarafından eleştirilmiştir. Hegel felsefesinin tamamlayıcı yanını Marx, *"Hegelci Diyalektiğin mistifikasyona uğratılmış yanı"* (mystifizierende Seite der Hegelschen Dialektik) olarak nitelendirir.

79. Marx'a göre diyalektik sürecin içeriği nedir?

Doğa ve tarihin gerçek dünyasının ve bunlara bağlı olan (bunlardan çıkan) insan düşüncesinin yasaya uygun biçimde gelişmesidir (varlık ve düşüncenin diyalektik biçimde serimlenmesi, açımlanması).

80. Bu diyalektik devinim Marx'a göre hangi özelliği gösterir?

Diyalektik devinim uyumlu değildir; sancılı, gerilimli ve sıçramalıdır; felaketleri (Katastrophen) nadiren önler ve çözüme kavuşturur.

81. Marx, evrenle ilgili ne düşünür?

Evren olmuş bitmiş bir şey değil, diyalektik biçimde ilerle-

yen bir süreçtir. Olgu ve olaylar arasındaki bağlantılar, zorunlu bağlantılardır. Bu süreç, özü hareket olan maddenin zorunlu gelişme yasasını oluşturur. Gelişme süreci, yalnızca bir nicelik değişmesi olarak değil, nicelik değişmelerinden nitelik değişmelerine geçen bir ilerleme olarak belirir. Nicel değişmeler, belli bir birikime ulaşınca, nitelik değişimi yaratır. Suyun 100 derecede buhara dönüşmesi gibi.

82. Doğa ve tarihin real diyalektiği içinde insan, hangi rolü oynar ve insanda belirleyici olan nedir?

İnsan, Real diyalektik -doğa ve tarihin- içine saklanamaz ve ortadan kaldırılamaz (unaufheblich) biçimde girmiş (einbezogen) olup, boş ve yalın bir seyirci (blosser Zuschauer) olarak değil, ama eylemde bulunmak zorunda olduğu bu dünyada "dönüştürücü -devrimci- praksisin" (umwaelzender Praxis) taşıyıcısı olarak bulunur. İnsanda belirleyici olan, insanı belirleyen (maddî) üretim güçlerinin (Produktivkraefte) durumu ve etkisidir.

83. Üretim güçleri nasıl etkilerler ve "Üstyapı" (Überbau) nedir?

Belli bir dönemin ekonomik yapısının, o dönemin toplumunu (ökonomische Struktur der betr. Gesellschaft) biçimlendirdiği gibi, yine belli bir dönemin üretim ilişkileri de (Produktionsverhaeltnisse) o dönemin somut tarihsel durumunu belirler. Üstyapı; toplumsal, politik, hukuksal, tinsel ve sanatsal durum ve koşulların tümü olup, ekonomiye bağlıdırlar ve onun tarafından yönlendirilirler.

84. Devrimci hareketler ne zaman ortaya çıkar?

Üretim ilişkileri, durum ve koşullarının gelişimi (Entwicklung der Produktionsverhaeltnisse), üretim güç ya da araçlarının (Produktivkraefte) işleyişine ayak uyduramadığı zaman ve üretici sınıfın (Klasse der Produktivtaetigen) ortaya koyduğu ürünleri, üretim güç ve ilişkilerine sahip sınıfın yaratmadığı, ama yalnızca onlardan yararlanmaya kalktığında (kaçınılmaz olarak) sı-

nıf savaşları patlak verir. Üretim araçlarının ne çeşitten oldukları ve toplumun hangi tabakasının (sınıfının) elinde bulunduğu belirleyici etmendir. Tarihteki devrimci hareketi yaratan koşul, toplumun bir yandan üretim araçlarını, kapitali elinde bulundurup sömüren, öbür yandan da yalnız çalışma gücüne, emeğe sahip olup sömürülen sınıflara, bu iki parçaya bölünmüş olmasıdır.

85. İş nedir ve insan iş yaparken ne ile karşılaşır?

Gerçek insan (realem Menschen) ile gerçek çevre (realer Umwelt) ve doğa (Natur) arasındaki temelli real diyalektik ilişkiye iş denir. İnsan doğal maddeyi, doğadan yapılmış, üretilmiş olarak karşısına koyar. Doğa tıpkı bir işyeri, bir imalathanede işlenen ilkel bir madde gibidir. İnsan iş başındayken doğayı dönüşüme uğratır ve doğayı dönüştürürken de aynı zamanda kendi özünü dönüşüme uğratmış olur.

86. İş, çalışma (Arbeit) hangi sosyal-kültürel etkide bulunur ve Marx insanı kendi dönemine değin hangi tarihsel aşamada görür?

Doğa karşısında insanın etkinliği, iş alanında kendini gösterip kanıtlar. Çalışma, insan yaşamının kendine özgü yapısının ve işleyişinin sağlanmasına neden olur ve böylece son aşamada iş, toplumsal durumu ve oluşumu ve ona bağlı olan tinsel yaşamı biçimlendirir. Kendi dönemine değin, üretim sürecine bağımlılıklarından kurtarılıp, kendisini açımlayıp serimleyerek geliştirebilmesine izin verilmeyen insan (Selbsentfaltung des Menschen), bu yüzden kendisine yabancılaştırılmıştır.

87. Bu problem için Marx hangi gelecek beklentisinde (Zukunftsprognose) bulunur ve bu duruma ne ad verir?

Proletarya devrimi ile üretim ilişkileri, temelden ve en son aşamada kesin bir biçimde değişime uğrayıp el değiştirdiğinde, yabancılaşma ortadan kaldırılmış olacak ve insanın iş aracılığıyla (emek) kendini tam ve eksiksiz gerçekleştirmesi sağlanacaktır. Ulaşılacak olan bu sınıfsız sosyal duruma o, komünizm

(Kommunismus) der. Bu aşamada üretim araçları özel mülkiyetten çıkıp kamunun malı olacak, üretim araçlarının topluma mal edilmesi de sınıf ayrılıklarını kesin olarak ortadan kaldıracaktır. Bu ise zorunluluktan özgürlüğe giden bir ilk adımın atılması demektir.

88. Friedrich Engels (1820-1895), "Doğanın Diyalektiği"nde bilim ve uygulama (teori ve pratik) (Werktaetig) ilişkisi üstüne ne der?

Birbirine tutarlı biçimde bağlı mantıksal gidişiyle bilim sürekli kendini geliştirir ve pratiğin ilgi alanıyla uyum ve uzlaşmaya girdiğinde de daha fazla ilerleme ve gelişim sağlar. Filozof bu yapıtında, bilimlerin tarihsel evrimini inceler ve bilimsel yasalarla onların açıkladığı doğal olgulardaki diyalektik özelliği gösterir. Diyalektik maddeci bakış açısından, bilimsel kuramları ele alır ve bilimlerin izleyeceği gelişimi kestirmeye çalışır. Madde ve enerjinin alanlarını, darwinciliği, matematiksel sosuzluğu, zorunluluk ve rastlantıyı, emeği ve onun insanlık tarihinde oynadığı rolü inceler.

89. Sosyalizm nasıl geliştirilmelidir ve Engels, tarihsel-diyalektik materyalizmin hangi özelliğinden söz eder?

Sosyalizm, ütopyadan bilime doğru geliştirilmelidir. Tarihte ve doğada, tarihsel-diyalektik-materyalist bir süreç geçerlidir; real durum değişime uğrarken bilimin kendisi de değişir.

90. Engels hangi materyalizm türünü ve öte yandan da boş tarihsel geleneği yadsımıştır?

O, soyut fiziksel mekaniğin yönlendirmiş olduğu diyalektik olmayan (Undialektischen) materyalizmi yadsımıştır. Diyalektik olmayan "tarihin gevşeklik ve uyuşukluk gücü"ne (Traegheitskraft der Geschichte) bağlılığı nedeniyle de çıplak tarihsel geleneği reddeder.

91. O dönemde materyalizmin başka hangi biçimi ortaya çıkmıştır?

Diyalektik olmayan doğabilimsel materyalizm ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, fiziğin (Doğabilimi; Naturwissenschaft) en üstte yer alan bir hayli kavram ve bilgilerini kayıtsız koşulsuz felsefenin temeli olarak almıştır.

92. Ludwig Büchner'in (1824-1899) Materyalizmi nasıldır?

Teorik felsefesinin temeline başyapıtının adı ve fiziğin temel ilkeleri olan "Enerji ve Madde" (Kraft und Stoff) kavramlarını koyar. Pratik felsefede ise hümanist bir idealizmi savunur.

93. Ludwig Büchner, varlığı nereye dayandırır?

Maddeye ve maddî olanın hareketine. Ona göre düşünceye, genel doğa hareketinin özel bir biçimi gözüyle bakılabilir ve öyle bakılmalıdır. Örnekle kasılma hareketi, kaslarda bulunan maddenin bir hareketidir. Zihin, ruh, düşünce, duyarlılık, irade, hayat sözcükleri de bağımsız varlıklara veya gerçek şeylere işaret etmezler. Onlar sadece canlı varlığın özelliklerini, yeteneklerini, eylemlerini ya da varlığın maddî yönünden ileri gelen sonuçları ifade ederler. Evrene ilişkin açıklayıcı temel ilkeler yalnızca enerji ve maddedir.

94. Ernst Haeckel (1834-1919)'in dünya görüşü (Weltanschauung) nasıl ifade edilir?

Onun dünya anlayışı Bircilik, Monızm (Monismus) olarak açıklanabilir. Yalnızce tek bir (yun. Monon) gerçeklik tanır; bu, 1. Maddî türden, 2. Enerjiye sahip, 3. Duyumla donatılmış bir gerçeklik olup yapısı Töz'e (Substanz) karşılıktır.

95. Buna göre Tin (Geist) ya da Bilinç (Bewusstsein), Yaşam (Leben) nedir; Ahlâklılık (Sittlichkeit) neye dayanır?

Tin ya da Bilinç, organik bir Töz anlamındaki cevherle, yani Plazma ile sarılıp sarmalanmış olan "Töz'ün genel bir enerji biçimidir" (allgemeine Energieform der Substanz). Yaşam, Töz'ün özel bir türü olmayıp, belirgin kimyasal-fiziksel ve morfolojik yasalılığın egemen olup yönlendirdiği Töz'dür (Subs-

tanz). Ahlâk bu "Plasma" içinde temellerini bulan içgüdüler üzerine dayanır; bu içgüdüler Plasma ile birlikte ailenin soyunun gelişimini ve bu da sosyal durum ve koşulları dönüşüme uğratarak gelişmeyi sağlar.

96. Hangi yeni dönüşüm ve kriz, fizikçi Ernst Mach'ı (1838-1915) felsefeyle sıkı bir bağlantı içindeki doğabilimsel düşünmeye yöneltmiştir?

Mach, aşırı bir fenomenalizme, görüngücülüğe (extremen Phaenomenalismus) varmıştır. Ona göre dünya yalnızca öznel (subjektiven) duyumlardan (Empfindungen) ya da tasarımlardan (Vorstellungen) meydana gelmiştir.

97. Buna göre şey (Ding) ile ruh (Seele) nasıl belirlenir ve düşünme hangi ilkeye göre çalışır?

Şeyler, dışduyunun duyumlar bütünlüğüdür (Komplexe der Empfindungen der Aussensinne); ruh ise, içduyunun (Innensinne) duyumlar kompleksidir. Düşünme, en küçük enerji harcama (kleinsten Kraftaufwand), yani düşünme tasarrufu (Denkökonomie) ilkesine göre işler.

98. Felsefe ile tek bilim arasındaki gerginliği hangi aracı girişim giderir?

Aracı girişim denemesine, genel bir sistematik düzen meydana getirmek üzere tek bilimin sonucuna saygı gösterme anlayışının kabulü yol açar.

99. Sistematikleştirme çabasının en önemli temsilcileri kimlerdir?

1. Tıpçı ve filozof Hermann Lotze (1817-1881); 2. Fizyolog ve psikolog Wilhelm Wundt (1832-1920).

100. Yaşam sürecinin spekülatif yorumu karşısında Lotze nasıl bir tutum takındı?

O, özellikle "Yaşam gücü, enerjisi" (Lebenskraefte) kabulünü yadsıdı. Çok karmaşık biçimde özgürce davranmasına karşın organizma mekanik yasalılığa boyun eğer ve bağlıdır.

101. Ruhun bir töz olduğu kabulüne karşı Lotze ile Wundt hangi görüşü benimser?

Her ikisi de "Ruhtözü" (Seelensubstanz) kavramını spekülatif bularak yadsır. Onlara göre ruhsal olan, bilinç oluşumlarının (Bewusstseinsvorgaengen) toplamıdır: Ruhsal olanın etkinlik kuramı (Aktualitaets-Theorie des Seelischen).

102. Lotze felsefesinin merkezdeki kavramı hangisidir ve ona göre insanın özü nasıl belirlenmiştir?

Onun felsefesinin merkez kavramı "Küçük evren" (Mikrokosmos), yani "Küçük olandaki dünya" (Welt im Kleinen) olarak tanımladığı insandır. Kökenini doğa ve tarihte daha az bulduğunu söyleyen Lotze'nin savı, itiraza uğramamış olarak kalsa da, insanın özünün belirlenimi ona göre daha çok doğa ve tarih içinde gerçekleşmekte; çünkü yalnızca burada o eylemlerini gerçekleştirmekte ve işlerini yerine getirebilmektedir.

103. Sosyal ve tarihsel durum insan için hangi rolü oynar?

Normal yaşamda insanlar arası ilişkiler, toplumun belirlediği genel formlara göre kurulur. Tarih, geçmişin verimli işlerini, başarılarını şimdiye, şimdi de geleceğe taşır; yani tarih, Geçmiş (Vergangenheit), Şimdi (Gegenwart) ve Gelecek (Zukunft) arasında bir aracılık rolü üstlenir.

104. Lotze, Tanrı üzerine ne düşünür ve düşüncenin hangi türlerini ayırd eder?

Tanrı, benim için yalnızca kesinen ve yakînen (Gewissheit) bilinebilir olandır; bu bilgi, duyunun ve dünyanın değerinin güvencesidir. Düşünce türleri ise: 1. Kurucu düşünce; duyu izlerini kavramak için duyarlığa bağlılığı ve etkileyicilik koşulunu canlandırır; 2. Araştırıcı düşünce; tanım, kanıtlama, tümevarım, tümdengelim aracılığıyla kavramları işler; 3. Bilen düşünce; kavramlarla daha önceden çalışarak içerik ve bilgiyi, yani kendi özgür yapısının formunu elde eder.

105. Varlık kendini nasıl gösterir ve Tin (Geist) nedir?

Varlık kendini, Doğa ve Tin'deki en son gerçeklik olarak ortaya koyar. Tin, varlığın en son niteliği olup Doğa'dan bağımsızdır. İnsanda Tin, duyum, düşünme, konuşma, eylemde bulunma, yaratma ve özellikle de ahlâk (iyi ve doğru davranma: Sittlichkeit) alanlarında ortaya çıkmayı tercih eder.

106. Wilhelm Wundt'a göre felsefenin görevi hangisidir?

"Felsefe, bilimin sonuçlarını eleştirel biçimde gözden geçirip eler, onları çelişkilerden arındırır, kesin ve en son sistematik düzene sokar; böylece bir dünya görüşü ve yaşam anlayışı kazanarak aklın sav ve istemleriyle duyguların gereksinimlerini aynı biçimde tatmin eder."

107. Wundt, psikolojiye hangi görevi yükler?

Psikoloji, ruhu bir töz olarak değil, çünkü böyle bir şeyin bilimde karşılığı verilmemiştir, ama ruhsal olanı, aktüel bilinç oluşumlarının çok karmaşık bir türü olarak araştırır.

108. Ruhsal olan hangi en üstün iki yasa altında yer alır?

1. Amaçların ayrı türdenliği (Heterogonie der Zwecke) yasası altında: Her zaman başka ve daha fazla olmanın istenmesi olarak. 2. Yaratıcı bireşim (schöpferischen Synthese) yasası altında, yani amaçlanmayan ve beklenmeyen duyu sıralanmaları, birleştirilmeleri (unbeabsichtigen Sinnanreicherung).

109. Kitle (Halk) psikolojisini (Völkerpsychologie) ne üstünde temellendirir?

Toplumdan zorunlu olarak çıkan ve onunla ilişkili olan ruhsal olaylar üzerine kurmuştur Kitle psikolojisini.

110. Geç- idealizmin anlayışına göre metafizik nasıl hareket etmiştir?

Metafizik, artık kendisi deney olmayan, deneylenemeyen her deney için en üstün hipotetik koşulları bulup ortaya çıkarmak üzere tümevarımsal olarak davranmıştır.

111. Metafizik bakışa en son hangi gerçeklik görünür ve

geç-idealizmin metafizik düşüncesi hangi kanı ve inanç üzerinde oturur?

Metafizik bakışa, gerçeklik olarak en son maddî olmayan bireysel istenç merkezinin kademeli bir düzeni (Eine Stufenordnung unstofflicher individueller Willenszentren) görünür. Geç-idealizmin (Spaet-Idealismus) metafizik düşüncesi, bütün bilimsel gözlem ve incelemeden bağımsız olarak sezgisel düşüncenin (intuitiven Denkens) verdiği form içinde gerçekliğe doğrudan bir giriş inancı üzerine oturur.

112. "Bilinçsiz-lik" filozofu (Philosoph des "Unbewussten") kimdir ve o, nasıl "bilinçsizlik" metafizik ilkesini koyma noktasına geldi?

Eduard von Hartmann (1842-1906). Ruhsal bilinçvarlığı olaylarının kusurlu ve eksik oluşu, bu olup biten şeylerin temeline sahip ve egemen olarak en altta yatan bir "bilinçsizliği" talep eder.

113. Hangi temellendirme ile bu ilke bütün gerçekliğe aktarılır?

Dünyanın yapı ve kuruluşundaki eksikliğin tıpkı bilinç varlığında olup bitenlerin noksan olması gibi bir sonucu ısrarla vurgulamasından ötürü "bilinçsizlik ilkesi" bütün gerçekliğe yaygınlaştırılmıştır.

114. E. v. Hartmann, hangi üç tabaka, küresel alan (Sphaere) ayırımı yapar ve kategoriler nelerdir?

Üç sfer şunlardır: 1. Öznel-ideal (Die subjectiv-ideale); 2. Nesnel-gerçek (Die Objectiv-reale); 3. (Aşkın) -metafizik [Die (transzendent-) metaphysische]. Bilinçsiz zihnin üç sferdeki ve farklı biçimlerdeki işlevlerinin (Unbewusste Intellekt-Funktionen) dışlaşmaları şöyle olur: 1. Öznel-ideal sferde çıplak statik kategorial kavramlar (blosse statische Kategorial-Begriffe) olarak, 2. İki öteki sferde de aktif biçimlendirici akıl güçleri (aktiv formende Vernunft-Kraefte) olarak.

115. Dünya süreci nasıl harekete geçer ve nereye doğru yol alır?

Dünya süreci (Weltprozess), kör dünya istenci (blinde Weltwille), güçsüz dünya aklını (ohnmaechtigen Weltvernunft) egemenliği altına aldığında ve ona ilişkin biçimlendirme olanaklarını gerçekleştirdiğinde başlamış olur; akıldışının (Unvernunft) her yerdeki egemenliği ile insan varlığının yoksulluğu ve yoksunluğu dünyanın akışında ve insan yaşamında izlenir.

116. Rudolf Eucken (1846-1926), insan yaşamının hangi iki sferini ayırt eder ve eğer insan kendisini tinsel-ahlâksal eylem dünyasının bir yerlisi gibi duyumsamazsa başına ne gelir?

1. Gerçek çalışma dünyası,

2. İdeal eylem dünyası; burada insan kendi başına kültür açısından ahlâksal-tinsel yaratımını yapabilir ve kişiliğinin oluşumunu sağlayabilir. O zaman insan "bazı yetenekleri olan bir hayvan" (nur etwas begabteren Tieres) durumuna düşer.

117. Kant'ın hangi görüşleri 19. yy.ın ortalarında yeniden ele alınmış ve Yenikantçılığa (Neukantianismus) doğru gidilmiştir?

Kant, dört temel noktada çağa yeniden uydurulmuştur: 1. O, bilincin öznelliğinin şeylerin nesnelliğiyle olan ilişkisini ele almıştır. 2. Matematiksel doğa bilimine ilişkin ana görüşünü başka bir biçimde eleştirdiği temellere bağlar. 3. Teorik aklın sentetik-kurucu gücüne ve yeteneğine inanır. 4. Ahlâksal tek kişiselliğin özgürlüğüne ve onuruna güvenir.

118. Yenikantçılığın her iki önemli dalı hangisidir ve bunların temsilcileri kimlerdir?

Marburg Okulu: Friedrich Albert Lange (1828-1875), Hermann Cohen (1842-1918), Paul Natorp (1854-1924). Güneybatı Almanya (Bad) Okulu: Wilhelm Windelband (1848-1915), Heinrich Rickert (1863-1936).

119. Her iki okul birbirinden nasıl ayrılır?

Marburg Okulu her şeyden önce tam ve kesin (exakten) doğa bilimlerine bağlanır ve zihnin (Intellekt) teorik üretkenliğini ve verimliliğini araştırır. Güneybatı Almanya (Bad) Okulu ise, ahlâka (Moralitaet) ve tinselbilimlere (Geisteswissenschaften) bağlanır ve insan tininde özellikle olması gerekenin (Sollen) ve değer biçmenin (Wertung) boyutlarını araştırır.

120. Maddenin karmaşıklığı hangi farklı düşünme biçimlerine götürür?

Doğabilimci, maddeyi kendi gözlemlerinde karşılaştığı gibi gerçek olarak kavrar. Oysa filozof, ister duyu deneyi isterse deneyin kavramsal biçimlendirilişi olsun, akıl aracılığıyla madde kavramının ortaya çıkışına katkıda bulunup ortak olur.

121. Akıl nereden kaynaklanır ve deneye başvurmadan nerede çalışır?

Akıl, gerçek insan türünün mirasından kaynaklanır. Akıl, her şeyden önce estetik ve etiğin alanlarında ideal formlar ve savlar yaratma sırasında deneyden uzaktır.

122. Hermann Cohen, Kant'ın hangi bakış açısına vurguda bulunur ve felsefeye özellikle hangi görevi biçer?

Kant'ın bilgi üretme yetisini ve gücünü eleştirisine önem verir. Tek tek bilimlerin bilgi oluşturma koşullarının test edilmesi felsefenin görevidir.

123. Cohen, Kant'ın hangi varsayımlarını kabul etmez ve ona göre ne bilinebilir ve ne bilinemez?

"Verilmiş, verili olan" (Gegebenes) bir şeyin, yani bilme çabası içindeki bilinebilen bir nesnenin varlığını ve felsefenin onu bilmesini kabul etmez. Nesne içeriğini (Sachverhalt) bilmek için matematik olarak formüle edilebilen ilişkiler ve fonksiyonlar bilinebilirler; ama rastlantısal olan-nesnel içerik (zufaellig-gegenstaendlicher Gehalt) bilinemez.

124. Bu durumda bilgi nedir ve ne değildir?

Bilgi, "istenmiş, amaçlanmış" (Aufgegebenes) bir şeyin sonsuz ödev olmasıdır; "verili" (Gegebenes) bir şeyin sonlu durum ve niteliği (Sachverhalt) ise bilgi değildir.

125. Cohen'e ek olarak Paul Natorp ne yaptı ve Etiği, Pedagojiyi ve Sosyal felsefeyi nasıl temellendirdi. Ona en son, dünya ve toplumda, asıl olan biricik güç ne olarak göründü?

Yalnızca kategorileri araştırmakla kalmadı, aynı zamanda uzay ve zamanı kesin ve sağlam matematiksel biçimde tümdengelimsel olarak çıkarımlamaya çalıştı. Bireyüstü değer, geçerlilik (Geltung) ve etkililiğin genel a priori istenç yasalarını bulup ortaya çıkararak bu bilimleri temellendirdi. Dünya ve toplumdaki gerçek güç yaratıcı erostur; bu evrensel sevgi ve sempatinin metafizik ilkesidir.

126. Wilhelm Windelband'a göre teorik ve pratik felsefe hangi ilişki içinde bulunmaktadır ve Doğabilimi ile Kültür (Tinsel-) bilimi birbirinden nasıl ayrılır?

Teorik felsefe, egemen olan pratik felsefenin sınır durumudur (Grenzfall). Doğabilimi nomotetik (nomothetisch), yani yasakoyucu (gesetzessetzend) olarak iş görür; Kültürbilimi ise idiografik (idiographisch), yani biricikliği gösteren (Einzigkeiten aufweisend) biçimde davranır.

127. Heinrich Rickert'in teorik felsefesi nereden kaynaklanır?

Onun kuramsal felsefesi, "Aşkın (bilgi-kuramsal) özne" ["transzendentalen (erkenntnis-theoretischen) Subjekt"] ile bireyüstü-ideal olan "bütün bilinç (Bewusstsein überhaupt)"den çıkmaktadır.

128. Öznenin hangi çeşitleri bilginin temeli olamazlar ve bilginin içeriği nerede bulunur?

1. Psişik özne (ampirik ruh),
2. Psikofizik özne (ampirik kişi) İkisi de bireysel-gerçektirler

ve bilginin temeli olamazlar. Bilginin içeriği, gerçek olmayan duyu içeriklerinde, yani mantıksal (aşkın) yargı ya da yargı guruplarının anlamlandırdıkları değerler ya da geçerliliklerde bulunur.

129. Bilgi içeriği (Erkenntnisgehalt), geçerliliğin (Geltung) vasıflarını nasıl edinir?

Her bilme temelinde yatan, "aşkın (kuramsal) olması gerek"["transzendentale (theoretische) Sollen]'e uygun ve benzer bir "teorik form"u içerik ile ilgili olarak arar. Bu arayış bitirilemezdir. Bilgi her zaman kısmi (tamamlanamayan; unvollendbare) bir ödev olarak kalır.

130. Rickert, Doğa ile Tarihi nasıl ayırt eder ve bireyselliğin duyum ile özü nerede bulunur?

Doğa, genelleştirilerek kavranan bütün gerçekliğin cisimleşmiş bir örneğidir. Tarih ise her şeyin bireyselleştirilerek ve kendi değer içeriğinin hakikati altında kavrandığı gerçekliğin bir örneğidir. Bireyselliğin duyum ve özü kendi değer içeriğinde (Wertgehalt) bulunur.

131. Değer (Wert) nedir ve hangi temel durumlarda onunla karşılaşılabilir?

Değer, bütün varolanların en üstün duyu içeriği (Sinngehalt), en üstün anlamlılığıdır (Bedeutsamkeit); bu varolanlar kendileri tarafından aydınlatılamaz, dönüştürülemez ve tanımlanamazdır. Değer ile dört durumda karşılaşılır: Gerçek olmayan duyu içeriği (irrealer Sinngehalt) olarak: Değer. Değer koyan edim (wertsetzender Akt) olarak: Değer biçme (Wertung). Değere bağlanmış şey (wertbehafteter Gegenstand) olarak: İyi. Değer yöneten etki alanı (wertregierter Bereich) olarak: Dünya görüşü (Weltanschauung)

132. Rickert hangi temel değer türlerini ya da değer alanlarını ayırır?

O, sekiz değer alanı ayırır: Mantık, Estetik, Mistik, Etik, Erotik, Din, Cinsellik, Felsefe.

133. Hans Vaihinger (1852-1933)'in "Sankinin Felsefesi" (Philosophie des als Ob) nedir?

Yapıntıcılık ya da Kuruntuculuk (Fiktionalismus) adıyla bilinen H. Vaihinger'in "Sankinin Felsefesi" (Philosophie des als ob), Kantçılığı Pragmatizm yönünde geliştirmeye çalışır. İnsanın usdışı bir dünyada barış içinde yaşayabilmek amacıyla yanlışlıkları ve uydurma kurguları isteyerek kabullendiğini öne süren filozof, yaşamı, düş kırıklıkları ve çelişkilerin bir labirenti olarak ele alır; felsefeyi de yaşamı yaşanabilir kılacak araçların geliştirilmesine yönelik bir arayış olarak görür. İnsan, varlığını sürdürebilmek için iradesini kullanarak, "sanki" böyle bir yöntemin gerçekliği yansıtan ussal temelleri varmış gibi, görünüşlerle ilgili uydurma açıklamalar içeren kurgular oluşturmalıydı. Mantıksal çelişkiler hiç dikkate alınmayacaktı. Böylece insan fizik alanında, algı öznelerinden bağımsız bir maddî dünyanın "sanki" varolduğu düşüncesinden hareket etmeli; edim alanında bir etik kesinlik "sanki" olanaklıymış gibi davranmalı; din alanında, bir Tanrı "sanki" varmış gibi ona inanmalıydı.

134. 19. yy.ın ortasında tarihle felsefî olarak uğraşmayı yeniden ortaya atan ön plândaki soru hangisidir ve tarihle doğrudan doğruya yeniden kim hesaplaşmıştır?

Tarihin aracısız, doğrudan deneylenmesi ve onun tek tek ve bir bütün olarak anlamının anlaşılması sorusu 19. yy. tarih felsefesinin temel sorusudur. Wilhelm Dilthey (1833-1911), tarih üzerine yeniden düşünen ilklerden biridir ve onunla bu hareket gelişip serpilmiştir. Ona bağlı olan öteki tarih filozofları da Theodor Litt (1880-1962) ve Eduard Spranger (1882-1963)'dir.

135. Dilthey niçin kendi özgün plânını Kantçı akıl eleştirisiyle bir "tarihsel aklın eleştirisi"ni yazmak için diyaloga sokmadı ve onu bir kenara bıraktı ve doğabilimi ile tinbilimi arasında hangi metod ayrılığını gördü?

Çünkü o, tarihin "aklın yargı kürsüsü" önüne bırakılamaya-

cak kadar kendine özgü olduğunu saptamıştı. Doğabilimi, açıklayan, aydınlatan yönteme, tinbilimi ise anlayan yönteme sahiptir.

136. Açıklayan, aydınlatan yöntem (erklaerende Methode) nasıl, anlayan yöntem (verstehende Methode) nasıl işler?

Aydınlatan ve açıklayan yöntem, genel önerme ve kavramları, niteliklerini ve içeriklerini (Sachverhalt) aydınlatmak üzere, kendi somutluk ve tamamlanmışlık düzeylerine (Preisgabe) geri götürür. Anlayan yöntem, önceden var olan tarihsel-kültürel deneyin buyruklarına hazır olmalıdır; böylece ortaya çıkan yeni tarihsel- kültürel örnek, oluşum ve alanları yeniden anlamak için onları onayladığı gibi dönüşüme uğratır ve tamamlar.

137. Dilthey, tinbilimsel anlamayı nasıl bir sistematik forma taşıdı ve bu işleyişe ne ad verdi?

Tinbilimsel anlamanın genel, nesnel ve somut belirti ve ipucu vermesi için Dilthey, tinsel- tarihsel yaşamın bir kategoriler sistemini tasarladı. Tarihsel-kültürel nesnel Tin'in bu kategorilerin yardımıyla açıklanması, yorumlanması ve anlamlandırılması işine o, yorumbilgisi, hermenötik ya da hermenoytik (Hermeneutik) adını vermiştir.

138. Dilthey, insanın tarihle hangi iki tür ilişkisini saptamıştır?

1. İnsan, tarihin geniş ölçüde yapıcısı ve bilinçli aynasıdır. 2. İnsana yalnız tarihin, insan doğasının ve yapısının bütünü (Totalitaet) olduğu söylenebilir.

139-İnsanın tarihsel seyir ve temaşası, düşünsel bakışı (Betrachtung) ile hangi anlamı kasteder?

Tarihsel bakışdan o, insanın içselliğindeki, duygusallığındaki, harekete geçirme istencindeki şeyin, somut tarihsel karşılaşmanın en iyi içerik ve formunu, insanlığın büyük tinleri ve dönemleriyle birlikte elde etmesini, kazanmasını anlar.

140. Tinselbilimlerin en üstün verimi ve kazancı nedir?

Tarihsel temel üstünde yükselen bir felsefî antropoloji (İnsanın felsefî özöğretisi -Wesenslehre-).

141. Dilthey'a göre, gerçekliğin hepsinde (Gesamtwirklichkeit) insan anlayışının ve yerinin (menschlichen Stellungnahme) hangi temel tipleri vardır ve bu dünya görüşlerinin yapı ve doğasının herbirinden hangi kültür görüngüleri, fenomenleri çıkarılabilir?

Maddecilik ile Doğacılık (Demokritos, Epikuros ve diğerleri). Nesnel İdealizm (Herakleitos, Spinoza, Goethe, Hegel). Özgürlük İdealizmi (Platon, Kant, Fichte). Din, Şiir sanatı ve Metafizik gibi kültür görüngüleri bu dünya görüşlerinden çıkarımlanabilir.

142. Theodor Litt'e göre bütün tinsel olayları anlamak için hangi tutum önemlidir ve insanın topluluğa bağlılığı neye dayanır?

Tinsel olayları anlamak için bütün öznelere verilmiş olan içsel oluşumun formu içindeki özdeş anlam içeriklerini (identischer Sinngehalte) oluşturan özdeş düşünce (identische Denken) üzerinde uzunca ve derinlemesine düşünmek önem taşır. İnsanın topluluğa bağımlılığı ona göre başlangıçta "sosyal kavuşma" (soziale Verschraenkung) olarak kavranır; daha sonra bunun yerini, bir kimsenin başkası yardımıyla, aracılığıyla düşünülmüş olması sonucunda, Ben-Sen karşılaşması (Ich-Du-Begegnung) alır.

143. İnsan ve dünyanın temel ilişkisi hangi biçimde kurulur?

İnsan ile dünyanın karşılaşmasında, özellikle de ben ile senin her ikisini de kuşatan düşüncenin ortamında ve aracılığıyla bu temel ilişki kurulur.

144. Eduard Spranger'e göre hangi düşünce biçimi kişiliği ve kültürü anlamada önemlidir?

"Ruhsal bütünlük" (seelischer Totalitaet) tasarımına yönlen-

diren ve kendileriyle nesnel-irreal sistemin (System objektiv-irrealer Werte) (ama mutlak değil) değerlerinin bağlantı kurmasını sağlayan tinbilimsel, yani anlayan psikoloji, kişiliği ve kültürü anlamada önemlidir.

145. Kişilik (Persönlichkeit) ile Kültür (Kultur) birbirine nasıl davranır?

Kültür, değer katılan, değerle biçimlendirilen kişiliğe taşınır ve kendisini değer sitemleri ile başarı ve yeteneklerin birbirine bağlandığı bir form içinde geliştirir.

146. Temel kişilikler ya da "yaşam biçimleri" (Lebensformen) hangileridir ve etik kişiliğin rolü nedir?

1. Estetik, 2. Kuramsal, 3. Ekonomik, 4. Politik, 6. Sosyal, 7. Dinsel insan olmak üzere farklı kişilik ya da yaşam biçimleri vardır. Etik kişilik, bütün yaşam formlarına değere bağlı temel vurguyu ve nüansı ödünç verir.

147. 19. yy.ın son çeyreğinde (ya da üçte birinde) her şeyden önce Friedrich Nietzsche ile hangi felsefî yönelim ortaya konmuştur ve onun anladığı anlamda "yaşam" (Leben) nedir?

Modern yaşam felsefesi (Lebensphilosophie). Yaşam, yaşam felsefesi için biyoloji üstü ve ötesi anlamında son gerçekliktir; bu gerçeklik bütün "tinsel yaşamı" (geistige Leben) kendi içinde tutar ve böylece "Tin" (Geist) artık yaşamı en son gerçeklik olarak tanımaz.

148. F. Nietzsche'nin felsefî gelişmesinin en önemli durakları hangileridir?

1. Müzik, Antik Ionya felsefesi, Schopenhauer ve Richard Wagner'den aldığı esin ve heyecana dayalı erken dönemin coşkulu idealizmi. 2. Orta dönemde (ahlâk eleştirisiyle -Moralkritik- sivrilen) bir pozitivizm eleştirisi (kritische Positivismus). Bu durum, kendine özgü idealizme karşı duyduğu güvensizlikten ve çağının uygarlığının eleştirel analizinden doğmuştur. 3. Zerdüşt

zamanının (Zarathustra-Zeit) şiirsel sembolizmi. İnsanın, hayvan ile "üstinsan" ("Übermensch") arasındaki problematik-ciddî ve tehlikeli yerine (problematisch-gefaehrlich Stellung) dikkat çeker. 4. Zerdüşt (Zarathustra)'ten esinlenerek pozitivizmin eleştirisinin artışı ya da eleştirel pozitivizmin yükselişi. Bu dönemde değer problemini vurgular. Aynı zamanda Nietzsche "yaşamın metafizik sisteminin" ("Gücü İsteme"de -Wille zur Macht-) kavrayıcı bir tasarımını da ortaya koyar.

149. Nietzsche'ye göre antikite insanlık için ne anlama gelir ve o, hangi üç temel tutumu (Grundhaltung) ya da üslubu (Grundstil) tanır?

Antik Ionya dönemi, bütün kültürün kanlı canlı, bedenleşmiş ve gerçek kategorik buyruğudur (Die Antike ist der leibhaftige kategorische Imperativ aller Kultur). 1. Bastıran, itip çeken, sıkıştıran (Draengende), coşan ve köpürerek taşan (Überschaeumende), üretken (Produktive), Müziksel (Musikalische) olarak Dionisosçu (Dionysische) üslup. 2. Ilımlı ve ölçülü (Massvolle), uyumlu (Harmonische), güzelbiçimli (Schöngeformte) olarak Apolloncu (Apollinische) üslup; Apolloncu ve Dionisosçu tutum birbiri karşısında yer alan, karşı kutuplarda bulunan yaşamın birbirini tamamlayan dışsallaşmalarıdır (Aeusserungen). 3. Zihnin (Intellekt), anlama yetisinin yaşama ve forma yabancı eleştirel-ussal tutumu olarak Sokratesçi (Sokratische) üslup.

150. "Pozitivist" (Bilimsel değil, sosyal ve etik anlamda) Nietzsche, insan davranışını nereye kadar geri götürür ve onun "ahlâksal önyargı" (moralischen Vorurteile) eleştirisi neye karşı yöneltilmiştir?

İnsanın tavır ve hareketlerini, insanın doğal içgüdüselliğine (Triebhaftigkeit) ve buradan da toplumca koşullandırılmış maskelendirmelere (Maskierungen) değin geri götürür. Yaşamın yasalarını tanımayan ve onlara karşı çıkan egemen ve etken ahlâkın kandırmasına karşı ve kendisine göre sağlıklı yaşamın tehli-

keye sokulmasına ilişkin olan her şeye karşı eleştirilerini yöneltmiştir.

151. Ahlâksal önyargıyı görmeyi ne sağlar ve Nietzsche "Zerdüşt"de insanı hangi durumda görür?

Ahlâksal önyargı, "Özgür Tin" (Freie Geist) aracılığıyla görülür; insan kendisini tehlikeli ve rizikolu biçimde hayvan ile Üstinsan (Übermensch) arasındaki boşlukta (Schwebe) bulur.

152. Üstinsan (Übermensch) nedir ve Nietzsche'ye göre gerçek devrimsel eylem nerede yatar?

Üstinsan, insanın en son ve en üstün olanağıdır (aeusserste Möglichkeit); ancak insanın hiçbir ussal biçimde amaçlayıp hedefleyemeyeceği ve ulaşamayacağı bir gelişme aşamasıdır. Gerçek devrimsel eylem, "yeni değerlerin hakkı" ("das Recht zu neuen Werten") ele geçirildiğinde ortaya çıkar.

153. Nietzsche, "Çöküş, Gerileyiş" (Dekadenz) ile "Hiçcilik" (Nihilismus) kavramlarından ne anlar?

Dekadans, yaşamın ve bireylerdeki ve halklardaki yaşam istencinin (Lebenswillens) çöküşü (Verfall) ve dağılmasıdır (Zerfall). Nihilizm ise buradan kaynaklanıp, akıp gelen zayıf ve güçsüz bilinç varlığının (Schwaeche-und Ohnmachtsbewusstsein) artık yaşama ve pozitif değerlere inanmamasıdır.

154. Hangi duygu ve eğilimler ile hangi değerler insanda birbirleriyle tesadüfen karşılaşarak doğabilirler ve "Ressentiment" (Hınç) nedir?

"Ressentiment" (Hınç; yaşanmış deneyimlerin acıyla ve öç alma duygusuyla anımsanması; kin besleme -Groll-) ya da "bağışlanmış erdem". "Ressentiment", bir duygu olarak dekadan olanın güçlü ile karşılaşması sonucunda ortaya çıkar; ilkin aşağılık ve küçüklük duygusu (Unterlegenheitsgefühl) olarak başkalarında güçlünün kendisinden nefret etmesi (Selbsthass) biçiminde, eğer dekadanın hırsı (Ressentiment) ona da bulaşmışsa, ortaya çıkar.

155. "Bağışlanmış erdem" (schenkende Tugend) nedir?

Sağlıklı ve güçlü bir yaşam anlamında değerlerin altüst edilmesiyle (Umwertung der Werte) bağlantılı olarak fakirleşmeyen, ancak her şeyin giderek zenginleştiği yaratıcı bir tutum.

156. Friedrich Nietzsche'nin, "Ahlâkın Soykütüğü Üzerine" (Zur Genealogie der Moral) ile "Güç -ya da güçlülük-İstenci" (Wille zur Macht) neyi anlatır?

Nietzsche'nin bu kitabı, "İyinin ve Kötünün Ötesinde" (Jenseits von Gut und Böse)'nin devamıdır. "Wagner Olayı" (Der Fall Wagner) ve "Putların Düşüşü" (Götzendaemmerung) ile birlikte Nietzsche'nin son yıllarında hazırladığı ve bitmemiş olan büyük yapıtı "Güçlülük İstenci" (Der Wille zur Macht)'nin ayrı bir parçasını oluşturur. Kitap üç bölümdür: Efendi ahlâkı ile köleler ahlâkı; Günah ve suçluluk bilinci; Çilecilik (Asketizm) ideali. Yapıtın temel düşüncesi, ahlâkın geçirdiği değişim süreci üstüne kurulmuştur. Çilecilik ve bilim, ahlâkın iki cephesinden başka bir şey değildir. Ahlâk, yeteneksizliklerinden ötürü eyleme geçemeyen kimselerin, kendilerine olduğu gibi yaratıcı kişilere de eylemi yasaklayan kurallar koymasıyla, bu yeteneksizlikleri dengelemeye çalışanların hıncından doğmuştur. Avrupa nihilizminin tarihine katkı amacıyla hazırladığı kitabının plânını Nietzsche, 1887'de şöyle kaleme aldı: "Güçlülük İstenci: Bütün Değerlerin Altüst Edilmesi Üzerine Bir Araştırma" (Wille zur Macht: Versuch einer Umwertung aller Werte): "1. Kitap: Avrupa nihilizmi; 2. Kitap: En yüce değerlerin eleştirisi; 3. Kitap: Yeni bir değerlendirmenin ilkesi; 4. Kitap: Disiplin ve terbiye." *"Nihilizm, şimdiye kadar hayata vermiş olduğumuz değerin sonucundan başka bir şey değildir; bunun için, çeşitli değerler elekten geçirilir, soy analizine tabi tutulur ('köklerini' değil, 'nereden geldiklerini' bulmak için)."* Din, ahlâk ve felsefe sırasıyla ele alınıp incelenir; bu bakımdan Nietzscheci düşüncenin konusu bütün Batı kültür ve ahlâk tarihidir. Eleştirinin ar-

dından, yeni değerlerin ilkesi açıklanır. Bu ilke; bilgi, yaşam, toplum, birey ve nihayet sanat olarak anlaşılan güçlülük istencidir.

B) XX. YÜZYIL FELSEFESİ SORULARI

157. Nietzsche'nin yanında büyük bağımsızlığa sahip olan yaşam filozofları hangileridir?

Georg Simmel (1859-1918) ve Ludwıg Klages (1872-1956).

158. Georg Simmel'in düşüncesi nereye dayanır ve o, modern yaşamın hangi yüzünü vurgular?

İnsanın doğal toplumsallaşma ve devlet kurma, yani sosyolojik yanı üzerine düşüncesini oturtmuştur. O, modern yaşamın dinamik işlevsel karakteri üzerinde durmuştur; her şeyi ileriye doğru gitmeye zorlayan bu özellik, kazandığı, elde ettiği ve biçimlendirdiği her şeyi hemen yeniden trajik bir biçimde tehlikeye atar.

159. Modern yaşamın, kaypaklığı, kararsız dengesi (Labilitaet) ve çok yanlılığı açısından en anlamlı simge hangisidir?

Herkese ve her şeye karakteri belirsiz bir ortam sunması ve aracı olması ve aynı zamanda da anlamdan yoksun ve ihtiyari amaçlara yönelmesi nedeniyle paradır.

160. Ludwig Klages'e göre dünyanın dengesi nerede kötü biçimde bozulur?

Tin (ruhu hep gören olarak), her yerde (özellikle insanda) cısimsel ve bedensel ile ruhsal olan arasındaki doğal uyuma zorla müdahale ettiği zaman dünyanın dengesi (Gleichgewicht) sağlıksız biçimde bozulur.

161. Klages'e göre Tin, insana nasıl zarar verir?

Tin, şeylerin özünü seyretmeyi, sınırlandırılmış, kısıtlanmış amacı düşünmenin (eingeengtes Zweckdenken) aracılığıyla ak-

satır. Tin, doğal yaşam içgüdülerini ereği olan istence dönüştürür; bu istenç, doğal yaşamı sürdürme yasalarına karşı başarısızdır ve tek tek kişilerin olduğu gibi bütün halkların ve çağın yokedici kendinden nefretini sürdürür.

162. Klages, bedensel-ruhsal ifade biçimlerini ve fenomenlerini nasıl anlamlandırır?

Şu varsayımı öne sürer: Ruh, bedenin anlamıdır, beden ise ruhun ifadesidir. Bu varsayımdan o, özellikle kendi grafolojisini (Graphologie) (yani kişiliğin bir anlatımı olarak kabul edilen el yazısını yorumlama tekniğini) ortaya çıkarır.

163. Kişiliğin ya da karakterin belirgin yapısı nerede görülür?

Eğilim (Anlage) ile yetenek (Begabung) aracılığıyla olduğu gibi, gerçekleştirme derecesi aracılığıyla da; mizaç (Temperament) aracılığıyla olduğu gibi, içsellik ile çevre arasındaki karşılıklı oyun içinde ve aracılığıyla da izini bırakan bir tutum hâlinde kişilik ya da kararkter kendilerini gösterirler.

164. 19. yy.ın sonunda hangi tarih-kültür eleştirisine karşı çıkış yer alır?

İdealist ve pozitivist tarih anlayışına karşı realist bir eleştiri ortaya çıkar; bu eleştiri bakış noktasından değil, tarihsel fenomenlerin kendisinin eleştiri ölçeğinden çıkarılmak istenir.

165. Karl Lamprecht (1856-1915)'e göre insanların tarihsel tutum ve davranışları ne ile belirlenir ve tarihin akıp geçişi ile ruhsal yapı hangi ilişki içindedir?

Yeteneğe, (coğrafi) çevreye ve sosyal-kollektif (özellikle ekonomik) durum ve koşullara göre insanların tarihsel yapıp etmeleri belirlenir. Tarihin akışı içinde yalnızca tarihsel deneyimlerin niceliği dikkatle gözlenmekle kalmaz, aynı zamanda onların ruhsal olarak işlenip, ortaya çıkarılmaları, imal edilmeleri de gözlenir ve bu da her zaman daha büyük bir cazibe ve duyarlılığı, çekiciliği ve etkililiği (Reizsamkeit) (Reizempfindlichkeit;

çekimduyarlılığı), tepki vermenin daha büyük dengesizliğini ve kayganlığını (Labilitaet) özgürce dile getirir.

166. Max Weber (1864-1921) hangi deneyden yola çıkmıştır ve açıklama (Erklaeren) ile anlama (Verstehen) birbirine karşı nasıl bir tutum içindedir?

O, modern günlük yaşamın deneyiminden yola çıkmıştır. Ona göre bu kavramlar birbirlerini tamamlarlar, biri olmadan diğeri çıkarımlanamaz.

167. Tarihsel yaşamın hangi faktörlerini anlamak nisbeten daha kolaydır ve Weber, önyargısız bireysel ve sosyal davranışın hangi motivini özellikle kabul eder?

Anlamlı eylem ve davranışları, özellikle de sosyal ilgi ve bağlantıları, yani ilişkileri ve buradan da o dönemin yönetici ile yönetilen türlerini anlamak daha kolaydır. Bireysel ve sosyal tutumun metafizik-dinsel ögelerine, özellikle de kendi "din sosyolojisi" (Religionssoziologie)'ne büyük önem verir.

168. Weber'e göre bilim kendi malzemeleri karşısında hangi temel pozisyonu almalıdır?

Bilim değer biçilen ve önem verilen bütün fikir, kanı ve tavır alışları kapsamalıdır.

169. Oswald Spengler'de (1880-1936) tarihsel sürecin doğa ve yapısının tasarımı hangisidir?

Bir kültürel yapı bilgisidir, bir kültür morfolojisidir (Kulturmorphologie). Ona göre tarihteki oluşun ve geçip gidişin tasarımı, birbirini izleyen tarihi bir kültür çevrimini (Kulturkreise) oluşturur; bu oluşum alanında her şey birbirini izleyen bir yinelenmeyle kendini gösterir ve en sonunda ortadan kalkar.

170. Spengler, benzer hangi altı kültürü göz önüne alır ve onun tarihi inceleme yöntemi hangisidir?

Mısır, Eski Mezopotamya, Hint, Çin, Antikite, Eski Orta Amerika, İslâm Çevresi, Batı Dünyası. Onun tarihi araştırma yöntemi, ussal ve yasa arayan değil, ama anlayan, yapıyı araştı-

ran ve fizyonomik olan (physiognomisch) (özel bir karakteri, kişiliği ve mizacı dışavuran temel çizgilerin ve genel görünümün bütünü olan) bir yöntemdir.

171. Kültür nereden doğar; kendisini nasıl dışa vurur ve uygarlık ile kültür nasıl ayırd edilir?

Kültür, "Kültür ruhu" (Kulturseele)'nun (metafizik) ilkesinden ortaya çıkar; o, genel olarak insanlar ve şeylere kendi yaygın üslup ve damgasını vurur. Kültür, kültür ruhu daima yeni yaratıcı işler ve eserler, başarı ve verimler ortaya koydukça varolur. Uygarlık ise, bu eser ve başarıların yeni bir şey eklenmeksizin biricik varlığıdır. Spengler, uygarlığı zamanla sınırlandırılmış yaratıcılık gücüyle (Schaffenskraft) ilgili kültür ruhuna geri götürür.

172. Bir kültür gelişiminin, evriminin tipik durakları hangileridir?

1. "Erken dönem" (Ilkbahar) (Frühzeit), bilinçsiz ve üretken temelli mitosları ve sembolleri yaratır. 2. "Yaz" (Sommer), devleti ve kişiliği eserlerde ve işlerde olgunlaşmaya bırakır. Geleneğin reformcu biçimde gözden geçirilmesi ve test edilmesi yer alır. 3. "Sonbahar" (Herbst) (başlayan uygarlık), üretimi, verimliliği duraklatır. İçsel form kaybolur, dışsal form ise gevşer. Yeni bir şey yaratmaksızın elde bulunan ile rutin olanı, zihni ve örgütlenmeyi düzenler. 4. "Kış" (Winter) (Tamamlanmış dünya devleti uygarlığı-sich vollendende weltstaedtische Zivilisation), her üretimin ve verimliliğin son buluşunu ortaya koyar ve açıklar. Yaşam artık kendisi için sorunsallaşır. Zihin (Intellekt) aynı zamanda hem soyut, hem de etkisiz ve güçsüz olur. Kitleselleşme, bürokratikleşme ve otomatikleşmenin her yerde egemen olduğu gibi çaresiz, çıkar yol bulamayan kamuoyu da duygu durumlarıyla kendini ele verir, teslim olur.

173. Henri Bergson (1859-1941)'un "Sezgicilik" (Intuitionisme) anlayışı nasıldır?

Çeşitli yapıtlarında özgürlük, ruhun madde içindeki yeri, ko-

miğin anlamı, biyolojik yaşamın doğası, görelilik, ahlâkın ve dinin kökeni gibi sorunları ele alıp işleyen Bergson'un öğretisi, ger çeklikten yalnızca katı cisimleri, düşünceden yalnızca kavramları, bilinçten de yalnızca formu göz önünde tuttuğunu söylediği görüşleri, yani deneyciliği (ampirizm), akılcılığı (rasyonalizm) ve göreciliği (rölativizm) bir yana bırakır. Öğretisi hem akıl ve zekânın bir eleştirisi, hem de insan deneyinin başlangıcını sezgiyle kavramaya yönelik bir yöntemdir. Psikolojik nitelikteki sezgi anlayışı, gerçekliğin eklemlenmeleri ve farklılaşmaları üzerinde önemle durur ve sıçramalarla ilerler. Bu gerçeklik, ögelerin birbirine eklenmesinin sonucu olmayan ve geliştikçe bireylere bölünerek ortaya çıkan bir gerçekliktir. Terimleri iç içe geçen bir art arda geliş ve niteliksel bir ilerleme olan "süre", bireysel ya da toplumsal yaşamı koruma zorunluluklarının gözden kaybettirdiği ve düşüncede yeniden ele geçirilen salt dolayımsızlıktır.

174. Bergson, ahlâk anlayışı konusunda ne der?

Ona göre iki tür ahlâk vardır. Bunlardan biri, topluma egemen olan alışkanlıkların, yasaların ve törelerin sonucudur (Moral). Böyle bir ahlâk geleneği içinde özgürlük değil, yasalar egemendir. Sezgi ahlâkı olan ikinci tür ahlâk ise, içinde sevgi ve özgürlüğü egemen kılar (Ethik). Burada geçerli olan, yasalar değil, örneklerdir.

175. 1900'lerde "fenomenolojik hareketin" (phaenomenologischen Bewegung) ortaya çıkmasında rol oynayan en temel motif hangisidir?

Felsefenin dikkat ve çabası giderek artan bir koruyuculukla ve vasilikle tek tek özel bilimlerden kurtularak şeylerin ve nesnelerin karşısında aracısız, doğrudan bir kesin bilim tutumu takınmaktır.

176. Edmund Husserl (1859-1938)'in fenomenolojisi asıl ne anlamdadır ve ne anlamda değildir ve Fenomenolojinin hedefi nedir?

Fenomenoloji, "Özbilgisi" (Eidologie) olarak adlandırılan özün (Wesen; Eidos) kendisini değil, özü görülemenin (Wesensschau) felsefî öğretisidir. Fenomenolojinin amacı bir "evrensel matematik" (Mathesis universalis) projesi oluşturmaktır; yani bütün tek tek bilimlerin kendi bilimsellik ölçüsünü buldukları "tümüyle sistematik bilimselliğe dayalı bir öğreti" kurmaktır.

177. Husserl, hangi farklı bilinç türleri tanır ve yönelimsel bilinç (intentionalem Bewusstsein)'ten neyi anlar?

Yönelimsel bilinçvarlığı (intentionale Bewusstsein) ile salt bilinçvarlığı (reine Bewusstsein). Yönelimsel bilinçvarlığı, eğer bilinç somut, nesnel bir içeriğe sahipse intensiyonaldir, yönelimseldir. Bu yüzden de "(herhangi) bir şeyin bilincidir" (Bewusstsein von etwas). Buradan da bilincın kendisi gerçektir, ama (herhangi) bir şey, intensiyonaldir, yönelimseldir, yani gerçek değildir (irreal) sonucu çıkar.

178. Yönelimsel nesnenin (intentionalen Gegenstandes) ya da bir şeyin (Etwas) temel yapısı hangisidir ve öz nedir?

Yönelimsel şeyde, intensiyonal nesnede, gerçeklik özle birlikte bulunur. Öz, bir şeyin bireysel ve gerçek olan kendine özgü biçimi ya da kendine özgü belirtisidir; neliği bulunan varlık olarak bireysel bir nesnenin kendine özgü varlığıdır (Das im selbsteigenen Sein eines individuellen Gegenstandes als sein Was Vorfindliche).

179. Gerçek (Tatsache) ve Öz (Wesen) birbirine nasıl davranır?

Gerçeklikten Öz'e bir (Bilgı-) yolu açılır, ama Öz'den Gerçekliğe açılan hiçbir yol yoktur. *"Özbilgisi, gerçeklik hakkında hiçbir şey söylemez."* (Wesenswissen sagt also nichts über Wirklichkeit aus.)

180. Hangi bilinçvarlığı türünde yalnızca Öz görülür, ama gerçeklik görülmez ve "salt bilinçvarlığı" nasıl ortaya çıkar?

"Salt bilinçvarlığı"nda (reinen Bewusstsein) yalnızca öz görünür; salt, katışıksız, saf bilinçvarlığı da Husserl'in dile getirdiği "fenomenolojik Epoché" ile (epoché, Enthaltung: yargıda bulunmaktan kaçınma; bakışı salt olarak öze çevirebilmek için gerçeklik üzerine yargı vermeme, yargısızlık), yani gerçekliğin dikkate alınmayıp dışarda bırakılması (Ausschaltung), parantez içine alma (Einklammerung) sayesinde ortaya çıkar. Burada bilinç, günlük yaşamın, mantık ve matematiğin, psikolojinin, doğa ve tin bilimlerinin olduğu gibi teolojinin bilgi birikimlerinin de kendisini etki ve nufuz altında bulundurmasına izin vermez.

181. Salt bilinç varlığının (reinen Bewusstsein) yönelimsel (intensiyonal) olmayan edimlerinin hepsine ve buna karşılık olan yönelimsel edimlerine (Akte) ne ad verilir?

Madde ya da maddesel (yun. Hyle bzw. Hyletische (Stoff bzw. Stoffliches). Duyarlığı gerçekleştirme ya da canlandırma (Sinnerfülter): Noesis: (zekâ, anlık) Düşüncenin, nesnesine, yani neomatik bağlılaşığına (korelatif) yönelme eylemi. (çoğunlukla: Noesen).

182. Noesen'ın intensiyonal objelerine ne ad verilir ve Öz (Wesen; Eidos), Noema'ya nasıl davranır?

Duyu içeriği (Sinngehalt): Noema (zekâ, düşünce): Salt, düşünsel bilincin yönelim nesnesi; Noema, noesis'in bağlılaşığıdır (korelatif); (çoğunlukla: Noemen). Öz (Eidos), bir Noema'nın ya da bir Noemen grubunun çekirdeğidir.

183. 20. yy.ın başlarından itibaren "eleştirel gerçekçiliğin" (kritischen Realismus) ilk adımı hangisi olmuştur ve bu akım nereden doğmuştur?

Eleştirel gerçekçiliğin doğuşu, felsefenin olgusal ve gerçeklik temelinin aceleye getirilmiş skeptik sınırlamalarla psikolojik ya da bilgikuramsal mülahazalara dayandırılmasına ve onlardan çıkarımlanmasına karşı çıkılmasıyla başlamıştır. Bu akımın ortaya çıkışı temelde verili olanların eksiksiz, hiç azaltılmamış en

tam durumda olanlarına dayandırılır; bu veriler hiçbir önyargılı ve taraflı bakış açısı ile değerlendirilmeden ele alınırlar.

184. "Eleştirel gerçekçiliğin" (kritischen Realismus) başlıca akımları hangileridir ve temsilcileri kimlerdir?

Ontolojik-Kozmik Gerçekçilik (Der ontologisch-kosmologische Realismus): Johannes Rehmke (1848-1930), Hans Drisch (1867-1941), Nicolai Hartmann (1882-1950). Kişilikçi-Antropolojik Gerçekçilik (Der personalistisch-anthropologische Realismus): Sigmund Freud (1855-1939), Max Scheler (1874-1928).

185. Johannes Rehmke'ye göre felsefenin görevi nedir ve onun için en önemli birlik hangisidir?

Felsefe temel bilimdir (Grundwissenschaft) ve ödevi, verili olanların içindekilerden, birbirine karıştırmaksızın en genel olanını belirlemek ve tanımlamaktır. Tek öz (Einzelwesen) bir veri olup genelliklerden (Allgemeinheiten; genelleştirici ve özelleştirici biçim) ve biricikliklerden (Einzigkeiten) birlikte ortaya çıkar.

186. Değişme, dönüşme, başkalaşma (Veraenderung) nedir; Şey (Ding) ile Şey-An (Ding-Augenblick) (özellik değişimi) nedir?

Bir genelin özelliğinin, aynı genelin başka bir özelliğine karşı değişimidir (Die Auswechslung der Besonderheit eines Allgemeinen gegen eine andere Besonderheit desselben Allgemeinen). Şey, özsel genelliği, büyüklüğü, yapısı olan özel, tek, biricik özdür. Şey-An ise, bir şeyin özellik değişiminin başka birininkiyle karşılaştırılması durumudur.

187. Zaman, Gerçek (Etkiyen) -Birlik (Wirkens-Einheit) ya da Nedensellik (Kausalitaet), Gerçek (Wirklich) nedir?

Zaman, şeysel ve nesnesel içerikleri olmayan (şey-anlar) nesnelerdeki özellik değişimi alanıdır. Gerçek (Etkiyen) -Birlik ya da Nedensellik ise, genelin bir özelliğinin, tek bir özden (Einzelwesen), neden ya da özel durumdan (Ursahe) ikinci bir özel,

tek öze (der Wirkung) birlikte aynı genelin dönüşümüyle meydana gelmesidir. Gerçek, bu anlamda etkinlik birliği (Wirkenseinheit) gösterendir.

188. Karşılıklı etkileme, etkileşim (Wechselwirkung) ne zamandır; (şeysel; dingliche) dünya ve insan nedir?

İki özel ve biricik öz arasında (Einzelwesen) her iki yönden de özellik değişimi (Besonderheitswechsel) gerçekleştiğinde etkileşim olur. Şeysel, nesnesel dünya ise en kapsamlı ve yetkin karşılıklı etkileme ya da etkileşim birliğidir (Wechselwirkungs-Einheit). İnsan, tek ve biricik öz olmayıp, tek ve biricik öz (Einzelwesen) olan ruh ve beden arasındaki etkiyen birliktir (Wirkenseinheit).

189. Hans Drisch'e göre felsefe nerede temellendirilir?

Birbiri ardı sıra gelen, birbirini izleyen verililiği ya da verilmişliği (Gegebenheit), "nedenlilik tutumu" (Ursachverhalt) ile bilirim: *"Bilen bilgim ile bir şeyin bilincine sahip olurum."* (Ich habe, um mein Wissen wissend, bewusst etwas.)

190. Mantık ya da Düzen öğretisi (Ordnungslehre) neyi araştırır?

Mantık, düzeni tamamlayan ögelere ya da düzeni sağlayan belirginliklere (Ordnungsbestandteilen bzw. -zügen) göre, yani kategoriler, nitelikler, uzay-zaman ilişkileri ögelerine göre düzenlenmiş bir şeyi araştırır.

191. Bu düzen kurucu ögelerden ortaya çıkan yapı ya da formlar nasıl adlandırılır?

Doğrudan, aracısız nesneler olarak adlandırılırlar; onlar ne zamanla bağlı ne de herhangi bir biçimde gerçektirler.

192. Zaman, (benim) ruhum, doğa ve ampirik gerçeklik nedir?

Zaman, içerikten bağımsız düşünülmüş geçmiş tarihlerin toplu, bir aradaki görüsüdür. Nedensel tutumun (Ursachverhalts) zaman içinde sürekli düşünmüş olduğu "ben sahibim"i, "benim

var"ı ("Ich habe"), benim ruhumdur. Doğa, nedensel tutumun "düzenlenmiş bir şeyın"in zaman içindeki sürekli düşünülmüş toplamıdır. Ampirik gerçeklik ise (benim) ruhum ile doğanın birlikteliğidir, bir aradalığıdır.

193. Ampirik gerçekliğin nesneleri nasıl adlandırılır?

"Aracılı, dolaylı nesneler" (Mittelbare Gegenstaende) olarak adlandırılırlar; çünkü onlar aracısız, doğrudan nesneler sayesinde anlam kazanırlar, böylece de "eşit biçimde varlığa ve oluşa bağlı" (gleichsam selbstaendig in Sein und Werden) olarak kavranırlar.

194. Ampirik gerçekliğin iki türlü gelişim yasası (Verlaufgesetz) hangisidir?

Nedensellik: 1. Cansız doğanın mekanik teksel nedenselliği (Einzelheitskausalitaet) olarak; 2. Cansız doğanın biçim ve işlev yaratıcı tümsel nedenselliği (Ganzheitskausalitaet) olarak.

195. Tümsel nedenselliğe ne suretle sebep olunur; bu nedensellik ruhla hangi biçimde bağ kurar ve ruh ile bedenin davranışı hangi türdedir?

Tümsel nedenselliğe Entelekheia aracılığıyla sebep olunur. [Aristoteles'ten alınmış terim: enerjik ve plânlı olma (Zielstrebigkeit)]. Entelechie, özdeksel olmayan, uzaysız olan gerçeklik ilkesidir ve organizmadaki bütünleyici süreci açıklar. Ruhla işbirliği yaparak mekanik teksel nedensellik, sistematik düşünceyle birlikte de tümsel nedensellik işler. Ruh ve beden birbirini karşılıklı olarak etkiler; belirgin olarak birbirine bağlı bir paralelizm ve epifenomenalizm (bilinçsel olmayandan ortaya çıkan gölge olay) söz konusudur (Psikofizik Kişi).

196. Psikofizik kişiler (psychophysischen Personen) arasındaki ilişkiler ne tür ilişkilerdir?

Psikofizik kişiler, önce birbirleriyle etik öncesi duygu ilişkisi içinde sosyolojik bir yer alırlar (her şeyden önce merhamet duygusu); sonra da bütün insanlığın belki de odaklandığı ahlâk-

sal ana örnekler sayılan "olması gerek- yaşantılar" (Sollens-Erlebnissen) karşısında etik bir tavır alırlar.

197. Driesch'e göre metafiziğin özü hangisidir ve böyle bir metafizik nasıl adlandırılır?

Metafiziğin özü, gerçekliğin hipotetik kabulüne bir adım atıştır; gerçekliğe, kendi gerçek anlamını verebilmek için nesnelerin aracılığı gerekir. Böyle bir metafiziğe endüktif ya da hipotetik metafizik adı verilir.

198. Neden bu metafizik iki kez hipotetiktir?

1. Bu metafizik, kendinde gerçekliği (An-Sich Wirlichkeit) ihtiva eden bir nedensellik ortaya koyar. Buradan da doğa ve ahlâksallık üstüne düşünüp metafizik çıkarımlar yapmak mümkün olmaktadır. 2. Hipotetik metafizik, nedensiz bir kendinde gerçekliği ortaya koyar. Buradan ruh, özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı üzerine düşünüp çıkarımlar yapılabilmektedir.

199. Nicolai Hartmann, döneminin felsefesini hangi yone çevirmiştir ve bunun bilgi problemi ile bilgi kuramı bakımından ne anlamı vardır?

Zamanının felsefesini o, varlık problemi (Seinsproblem) ile varlık bilimine (Seinswissenschaft), yani ontolojiye (Ontologie) yöneltmiş ve ilk olarak bu konuları ele alıp işlemiştir. Ontolojinin, bilgi problemi ile bilgi kuramı için anlamı şudur: O, bütün bilgi kuramı için ontolojik ya da metafizik bir örnek oluşturur.

200. Böyle bir bilgi kuramını Hartmann nasıl adlandırır ve ona göre bilgi ile varlık ortamında özne ile nesne birbirine nasıl davranır?

Böyle bir bilgi kuramını o, bilgi metafiziği ya da gnozeoloji (Gnoseologie) (Yun. Gnosis, Bilgi) olarak adlandırır. Özne (Subjekt), nesnenin (Objekt) bilgi alanına bağlıdır: nesne, öznenin varlık alanına bağlı değildir.

201. Bilgi nedir ve olgusal bilinmeye (tatsaechlich Erkannte) ne denir?

Bilgi, öznenin içindeki nesnenın "resmi"dir (Das "Bild" des Objekts im Subjekt). Olgusal olarak bilinene nesnelleştirilmiş (Objiziertes) ya da nesnelleşmiş (Objektives) adı verilir.

202. Esas itibariyle bilinebilen, ama problematik olana ne denir ve nesnelleşmiş (Objektives) ile nesnelleşmiş ötesi (Transobjektives) hangi alanda kurulur?

İlkece bilinebilene, ama sorunlu olana nesnelleşmiş ötesi (Transobjektives) denir. Nesnelleşmiş (Objektives) ile nesnelleşmiş ötesi (Transobjektıves) düşünülür-anlaşılır (Intelligible) alanda kurulurlar.

203. Nesnenin hangi katmanı kendisini nesnelleşmiş ötesinin ya da anlaşılırın ötesinde bulur?

Esas itibariyle ve ilkece problematik olmalarına da bakılarak ulaşılamaz düşünülür-anlaşılır ötesinin (Transentelligible) tabakasında bulur.

204. "Gerçek dünyanın yapısı" (Aufbau der realen Welt) nasıl kurulur ve her katman nasıl nitelendirilir?

Gerçek dünyanın yapısı dört katmanda ortaya çıkar: 1. Anorganik, 2. Organik/Organizmik, 3. Ruhsal, 4. Tinsel. Kategorilerinin türü ve sistematiği aracılığıyla, yani kendi varlık alanlarının temel yaratıcılığıyla karakterlerini bulurlar.

205. Temel kategoriler (Fundamental kategorien) nelerdir ve dört tabakanın birbiriyle ilişkisi nasıl belirlenir?

Tarihi ve doğal varlık alanının belirlenim ilkeleri olan temel kategoriler, bütün varlığa, yani dört tabakanın hepsine dağılmış ve hepsinde bulunan olarak ortaya çıkarlar; ancak onlardan her biri kendi varlık alanını tipik kılacak biçimde tabakaya bağlanır. Tabakaların ilişkisi bunlardan sorumlu ve yetkili kategoriler arasındaki ilişki sayesine, yani "kategorilerin tabaka yasaları" (Schichtungsgesetze der Kategorien) aracılığıyla sağlanır.

206. Belirli tabakaların ortaya çıkmasından bağımsız

olarak kategoriler için başka hangi yasalar geçerlidir ve bağımlılık yasası ne ifade eder ve ne önemi vardır?

"Kategorilerin bağımlılık yasası" [Dependenz- (Abhaengigkeits-) Gesetze der Kategorien]. Bağımlılık yasaları (Dependenz-Gesetze), en alttaki anorganik kategorilerden çıkar ve en üstteki tinsel kategorilere değin uzanır; şu öneme ve anlama sahiptirler: 1. Daha alttaki varlık alanıyla ilgili kategoriler daha üsttekilerden daha güçlüdürler ve onlara bağımlı değildirler. 2. Daha yukarıdaki ilgili valık alanının kategorileri daha aşağıdaki varlık alanına bağımlıdırlar, nitelik bakımından ise bağımsızdırlar 3. Daha alttaki varlık alanıyla ilgili kategoriler kurucu (fundierend) ve taşıyıcı (tragend) olarak etki gösterirler. 4. Daha üsteki kategoriler ise biçimlendirici (überformend) ve yapı kurucu (gestaltend) olarak etkide bulunurlar.

207. Bütün ahlâksallığın (Moralitaet) varlıksal-yasal (seinsgesetzliche) (ontolojik) temeli nedir ve değerler hangi varlık türüne sahiptir?

Her moralitenin ontolojik temeli, kendi içinde ihtiva ettiği ve etkide bulunduğu etik değerler ve değer sistemleridir. Değerler, ideal kendinde varlıklardır (Ideales Ansichsein). Değerler, birbirlerini harekete geçirmenin dışındadırlar (ausserhalb der Motivierungszusammenhaenge) ve ortaya çıktıklarında da güçsüz ve etkisizdirler (wirkungslos).

208. Bütün ahlâksal değerler neye dayanır ve ahlâksal temel değerler hangileridir?

Bütün ahlâksal değerler insan kişiliği (menschliche Persönlichkeit) üstünde yer alır, ona dayanır; onlar aynı zamanda da kişi değerleridir. Ahlâksal temel değerler arasında ilk ön sırada İyi, daha sonra Yardımseverlik, Saflık ve Tinsel doyum (geistiger Fülle) gelir.

209. (Ahlâksal) Kişilik, ahlâksal değerlere ulaşmak için nasıl davranır?

(Ahlâksal) Kişilik, kendi edim yapısı (Aktstruktur) içindeki değerlerden, yani karakter (Gesinnung), davranış, istenç, iş yapma (Handlung) gibi motive eden değerlerden ahlâksal değerlere ulaşmayı gaye edinir.

210. İrade özgürlüğünün rolü nedir?

İrade özgürlüğü, ontolojik bakımdan mümkün, etik bakımdan zorunlu, en güçlü anlamda da ne kanıtlanabilir ve ne de çürütülebilir, ama büyük bir ölçüde hipotetik olarak kesindir.

211. Sigmund Freud'a göre gerçek insanın özsel kısmı hangisidir ve maskeleme ya da gizleme (Verhüllung) nedir ve nereden çıkar?

Gerçek insanın özsel alanı, onun içgüdüsel gerçekliğidir (Triebwirklichkeit). Örtme, maskeleme ya da saklama, (bilinçdışı; unbewusste) diye bilinen "sansür" (Zensur) aracılığıyla bir şeye ket vurma, engelleme (Hemmung), ihtibas etme, itme-bastırma (refoulement) (Verdraengung), başka yere göçertme, değiştirme (Abwandlung) anlamındadır.

212-İçgüdü yazgısında (Triebschicksal), yani içgüdü etkinliği (Triebbetaetigung) sayesinde belirlenen yaşam akışında (Lebenslauf) hangi faktörler vardır ve en derinde yatan hangi iki içgüdü birbiriyle çatışır?

1. İçgüdüsel Ben (Triebhaftes Ich) (Ego). 2. Gem vuran, engelleyen üst Ben (Hemmendes Über-Ich) (Superego). 3. Ben-dışı tarafından yüceleştirilen tinsel biçim (Ausser-ichliche Sublimierung geistiger Art) (Id). (kişisel) Ben'in yaşam güdüsü (Lebenstrieb) ile (kişisel olmayan) o (Es)'nun ölüm güdüsü (Todestrieb) çatışır.

213. Bu karşılıklı çatışmadan insanlar için nasıl bir sonuç doğar?

İnsanlar, kendilerini kişisel olmayan yıkıcı bir güce teslim olmuş hissederler ve buna, "kültüre karşı bir huzursuzluk ya da rahatsızlık" (Unbehagen an der Kultur) duygusu ile ve kendi başlarına bir tepki verirler

214. Max Scheler'e göre felsefenin tam orta noktasında hangi tema vardır?

Ona göre, insanın özü sorunu tam orta yerde durmaktadır. Buna ilişkin felsefe de felsefî antropolojidir (Philosophische Anthropologie), yani insanın özü öğretisidir.

215. Husserl ile Scheler'in fenomenolojisi arasındaki fark nedir?

Husserl, bir edım fenomenolojisi (Akt-Phaenomenologıe), yani özü görüleme (Wesensschau) öğretisi geliştirmiştir. Scheler ise bir şey fenomenolojisi (Sach-Phaenomenologie), yani özün kendi öğretisini geliştirmiştir.

216. "İçerikli apriori"nin (materiale apriori), "biçimsel apriori"den (formale apriori) farkı nedir?

Formal apriori, kuramsal aktların içeriği üzerine özsel ifadelerdir. Material apriori ise, tıpkı duygular ve irade eğilimleri gibi, kuramsal olmayan edimlerin içerikleri üzerine özsel ifadelerdir.

217. Değerler nedir ve belli başlı değer türleri hangileridir?

Değerler, duyguların içeriklerinin apriori malzemeleridir. Duyusal, yaşamsal, tinsel, dinsel duygulara karşılık olan değerler ise soyluluk, güzellik, hakikat ve kutsaldır.

218. İyi değeri hangi özel niteliği taşır ve kişiliğin hangi katmanı bu yeti ve güce sahiptir?

İyi değerinin kendine özgü karakteri, onun her zaman bir kişi değeri (Person-Wert) olması ve daha üstün bir değere ulaşabilmek için de, (ahlâksal) kişiliğin yeti ve gücü sayılmasıdır. Psikofizik kişi değil, tin kişiliği (Geistperson)'nin gerçek taşıyıcısı olan tinsel kişilik (Der geistigen Person), bu yeti ve güce sahiptir.

219. Max Scheler, ahlâksallığın hangi dört varlık tarzını ayırt eder?

1. Tarihsel, somut moralite. 2. Bunun içinden çıkarılabilen ethos türü, yani özne tarafının ahlâksal duygusu. 3. Aynı şekilde bunun içinden bulunup çıkarılan nesne tarafının kurum, başarı ve iş türleri olarak nesnel ethosu gerçekleştirmeleri. 4. Ethiğin, moralite ve ethosa kuramsal olarak yerleşmesi.

220. "İnsanın Evrendeki Yeri" (Stellung des Menschen im Kosmos)'nin özelliği nedir?

Bitkisel ve hayvansal yaşamın ögeleri, insanda tinsellik altında bir işleve göre çalışırlar. Bitkisel varoluştan bulanık, kendinden geçmiş bir duyum ortaya çıkar; hayvansal varoluşdan ise içgüdü, duyum ya da duygu ile bellek ve pratik zekâ doğar. İnsanda dinamik ve daima yinelenip yenilenen çevreye (Dünyaya) ısrarlı bir bağlılık kendini gösterir.

221. "İnsanın Evrendeki Özel Yeri" (Sonderstellung des Menschen im Kosmos) neye dayanır?

Alt tinsellikten bir sıçramayla kendi tinsel aralığını (Abstand seines Geistes vom Unter-Geistigen), boşluğunu kapatarak tinselliğini kazanmasıyla ve böylece (çevre) ve dünyaya sıkıca bağımlılıktan kurtulup, kazanılmış bir özgürlüğe ve dünyanın salt özsel yanına dönüşe dayanır.

222. Evrende hangi duygu bağları (gefühlshaften Bindungen) bulunur ve gerçeklikle bir arada hangi bilgi-bağı (Wissens-Verbindung) vardır?

Evrende altı duygusal bağ vardır: Bir tekin özdeşleyimi, içten duyumsanması (Einsfühlung), Özdeşleyim, içten sezip duyumsama (Einfühlung), Sonradan duyumsama (Nachfühlen), Birlikte duyumsama (Mitfühlen), İnsan sevgisi (Menschenliebe), Kişi ya da Tanrı sevgisi (Person- bzw. Gottesliebe). Gerçeklikle birlikte var olan bilgi bağları üç türdür: Yapıp etme ya da Yönetme bilgisi (Leistungs- bzw. Herrschaftswissen), Öz ya da İnşa bilgisi (Wesens- oder Bildungswissen), Kutsallık ya da Kurtuluş bilgisi (Heils- oder Erlösungswissen).

223. Benedetto Croce (1866-1952)'nin sanat anlayışı nedir?

Ona göre sanatçı, doğadan edindiği izlenimleri belli bir formda ifade eden insandır. İfade etmek (expressione), sanatçının iç dünyasında oluşan bir fenomendir ve bir defaya özgüdür. Aynı şeyi, aynı şekilde tekrar ifade etmesi mümkün değildir. Bu nedenle sanatçının yaratıcılığı, dış dünyadaki nesnelerle somutlaşarak şiir, resim, heykel ve benzeri şeyler ortaya çıkarır. Bütün bunlar, insanlarda beğeni (gusto) duygusunun oluşmasını sağlar. Sanat olayı, sanatçının duygularını dile getiren bir etkinliktir.

224. B. Croce'nin "Anlatım Bilimi ve Genel Dilbilim Olarak Estetik" adlı yapıtının ana fikri nedir?

Filozof bu kitabında, şairin içgüdüsel ve yaratıcı hayalgücünün, filozofun kavramsal bireşiminden çok daha değişik bir şey olduğu düşüncesinden yola çıkar. Ona göre, sanat, mantıksal bilgiden önce gelen ilk bilgi biçimidir. Bilgi, iki türlüdür; ya imge ya da kavram üretir. Dilbilimin (Lengüistik) dili göstergeler evrenine indirgemesini eleştiren Croce, her içgüdünün anlatım, başka deyişle sanat, şiir, bildirişim olduğunu öne sürer. Estetiği hem sanat, hem de bildirişim kuramı biçiminde algılayan filozof, böylece bir sözlü anlatım, müzik, bedensel anlatım bilimine ve simgeciliğin çözümlemesine giden yolu açar. Bunun yanı sıra, sanat yapıtının biçimsel niteliği ve özerkliğini vurgular. Croce'ye göre, sanat kozmiktir, dünyayı dile getirir ve bir dünya yaratır; öykünme (mimesis) değil, yaratımdır.

225. Varoluş felsefesi (Existenzphilosophie) nereden doğar ve yöntem olarak nereye varır?

Varoluş felsefesi, doğrudan maddî olmayan duyu varlığından (unmittelbaren ungegenstaendlichen Zumutesein), insanın kendi varoluşundan (Dasein) kaynaklanır. Yöntem olarak da öznenin dışsallaştırılması, nesnelleştirilmesi (Entobjektivierung des Subjekts) yöntemine varır. Kierkegaard'da, varoluş felsefesi,

bütün var olanlardan, bütün doğal ya da düşüncel olarak verilmiş varlık düzenlerinden ve varlık bağlarından ayrılarak tek başına kalmayı, Tanrı ya da hiçlik önünde yapayalnız olmayı göze alan insanın varoluşundan kaynaklanır.

226. Varoluş felsefesi neyi amaçlar?

Varoluşun (Dasein), yani insanın, asıl ve esasının, hakikî yanının ne olduğuna ve bu anlamda da onun varoluşuna (Existenz) ilişkin soruları aydınlatmayı hedefler. Hiçbir zaman bir nesne gibi verilmemiş olan, hiçbir zaman olmuş bitmiş bir varlık olarak hazır bulunmayan, tam tersine yalnız özgürce bir kendi kendini gerçekleştirme yoluyla gerçek ve yaşanabilir olan, insan varoluşunun kendi kendisi olma ya da olmama olanağını araştırmayı amaçlar. Kişinin kendi kendisi olarak (kendisi ya da Tanrı önünde) saltık bir sorumluluğun ciddîyetiyle eylemesine ve düşünmesine yol açan kaynağı arar.

227. Belli başlı varoluşçu filozoflar kimlerdir?

1. Varoluşçu felsefenin kaynağı olduğu, çıktığı benimsenen düşünürler: Pascal (1623-1662), Nietzsche (1844-1900), Kierkegaard (1813-1855), Dostoyevski (1821-1881). 2. Almanyada varoluşçu filozoflar: Martin Heidegger (1889-1976), Karl Jaspers (1883-1969), Martin Buber (1878-1965). 3. Fransada varoluşçu filozoflar: Maurice Merleau- Ponty (1908-1961), Jean- Paul Sartre (1905-1980), Gabriel Marcel (1889-1973), Simone de Beauvoir (1908-1986), Albert Camus (1913-1960).

228. Martin Heidegger, felsefesinin ana savlarını açıkladığı "Varlık ve Zaman" (Sein und Zeit)'da neler söyler?

Bu kitabında Heidegger, varlığın (Ontoloji) anlamını belirlemeye çalışır; bunu yapmak için de, fenomenolojik çözümlemeden yararlanır. Varlığın kendisinden onun özel yanlarını ayırt eder. Bunlar, tekvarlık (Seiende) ve aynı zamanda varolan olarak varoluş'tur (Dasein). Tekvarlığı ve onun dünyadaki çeşitli durumlarını uzun uzun inceler, beri yandan da tekvarlığın özünün

dünyada oluş olduğu (in der Welt sein) düşüncesine varır. Bu, kendisinde kavranmış, yani dünyaya fırlatılmış ve boğunç (Angst) duygusu içinde her zaman eksiklik ve yetkinsizlik olarak yaşanan varoluştur. Varoluş, tamamlanışına ve ereğine ancak ölümle kavuşur. Varoluşun varlığı, ölüm-için-varlık (Sein zum Tode)'tır. Kendi dışına çıkma ve başkalarına karışma konusundaki çabalarına rağmen varolan, her zaman yalnızdır, boğunç içindedir ve ancak yazgısını kabul ederek bir anlam edinebilir. Bunu da, zamanın (tarihçilik), içinden çıktığı hiçliğin ve dünyayı aşabilecek tek şey olan özgürlüğün bilinciyle gerçekleştirir.

229. Martin Heidegger (1889-1976)'e göre "Varoluş" (Existenz); "Burada-varlık" (Dasein) nedir ve daima neye eşlik eder?

Varoluş (Existenz), insanın varlık sorusunu sormakla doğrudan doğruya bir bağlantı kurduğu kendi varlığıdır. Varoluş, insanı kuşatan her şey ve insanın kendisi olan tekvarolanın (das Seiende), kendi varlığından (bilinç) varlığına gitmesidir. Burada-varlık, yani varoluş, dünya içinde olan varlıktır ve bir aşkınlık içinde kendini aşma yeteneği olarak ortaya çıkar; bu aşkınlığın yapısı da zamansallıktır. Kendi içsel varlığının (Seiner-selbst-Innesein), kendi asıl duyumsaması ve eylemi, varoluşun ortalama günlük yaşamına eşlik eder.

230. Heidegger'e göre, "Burada-varlık; varoluş (Dasein), kendi varoluşuna (Existenz) doğru hareket eder." ne demektir ve varoluş biçimleri hangileridir?

Bu cümleden o, şunu anlar: Burada-varlık, varoluş (Dasein), kendi hakikî yapısı ve belirgin özelliği yönünde gitmeyi anladığını gösterir ve kendi varoluşunu ya tamamlar ya da savsaklar. İnsan varlığının ya da varoluşunun varlık (var olma) belirtileri ya da temel yapıları olan varoluş biçimleri (Existenzialien), nesnel düşünce belirlenimleri olan kategorilerin karşıtı olarak, insan varoluşuyla ilgili belirlenimlerdir. Örnekle, dünyada olma, birlikte

olma, anlama, durum, kaygı, korku gibi. İnsanın dünyası nesnel ölçeklerle ölçülemez, niteliksel belirlenimler olan varoluş biçimleriyle ölçülebilir ancak. Dünyada olma, uzayla ilgili bir belirlenim değil, bir varoluş biçimidir.

231. "Burada-varlık" (Dasein), ne zaman kendi varoluşuna (Existenz) doğru hareket eder ve hangi verilmişlik ona dahildir?

Burada-varlık, kendi varlık-olabilirliğine (Sein-Können) doğru, yani kendine özgü özsel olanağına (Möglichkeit) doğru gittiği zaman, Burada-varlık (Dasein) kendi varoluşuna doğru hareket etmiş olur. Dünyada bulunma (In-der-Welt-Sein), yani pratik yaşamda karşılaşılan türlü çeşitliliklerle uğraşmak Burada-varlığa verilmiştir.

232. "Zuhandene" ile "Vorhandene" nedir?

Zuhandene: Karşılaşılan nesneleri, karşımıza çıkan şeyleri alet ve edevatla pratik biçimde işleme ve iş yapmadır, Heidegger'in adlandırdığı gibi alet-edevat (Zeug). Vorhandene: Zuhandene'de görülen şey, eylemsizliğin sınırı kalktığında (im Grenzfall taetigkeitsloses), boşa çalışmanın, hiç iş yapmamanın görüldüğü durum.

233. Kaygı (Sorge) nedir ve nasıl görünür ya da işler?

Kaygı, varoluşun (Existenz) temel niteliği ve doğası, yani burada varlığın, varoluşun (Dasein) asıl ve esasıdır. Varoluş, kaygı olarak asıl ve gerçek varlık olanağıdır (Seinkönnen). Kaygı için (Fürsorge) olarak başka bir burada varlık (İnsanla birlikte; Mitmenschen) içindir. Endişelenme olarak, yani endişe içinde alet edevatla çevreyle ilişkide olmadır (yani günlük nesne dünyasıyla-Sachwelt- ilşkide olmak).

234. Kendi varlığı (Selbstsein), yani kendi özel olanağının gerçekleşmesi nasıl tehdit edilir?

1. Burada varlığın, varoluşun içinde bulunduğu iç bulandırıcı varlığından (Zumutesein) fırlatılmak suretiyle: Savrulmuşluk

(Geworfenheit). 2. Burada varlığın (Dasein) kendi iş güç, çalışma varlığından kopması suretiyle. Düşüş-Çöküş (Verfallen). 3. Burada varlığın, varoluşun, eylem yapanın belirsizliğine, kişisizliğine (Man) geri dönüşü ya da teslim oluşu suretiyle, yani başkalarının aracılığıyla etki ve nufuz altında kalarak onların birlikte burada varlıkları sayesinde (Mitdasein), birlikte varlığın (Mitsein) (tek varlık olmayan: Nicht-allein-Sein), burada varlığa, varoluşa, başlangıçtaki ruh hâli gösterilir ya da gösterilmesi beklenir.

235. İçdaralması (Angst) neyi gösterir?

Burada varlığın, varoluşun (Dasein), kendine özgü olanağının, fırlatılmışlık (Geworfenheit), Düşüş (Verfallen) aracılığıyla elden kaçırılması; aynı biçimde anonim, kollektif -edilgin kişisiz eylem- (Man) aracılığıyla teslim alınması, içdaralmasını ortaya koyar. İçdaralması, varoluşun yokluk (hiçlik) karşısındaki temel durumudur. İçdaralması, varoluşu, yokluk uçurumunun önüne koyar. Ancak yokluk uçurumu üzerinde bulunan, kendi varoluşu için kaygılanmış olan kimse, tekvarolanın (Seiende) dar sınırını aşıp varlığa (Sein) adım atabilir ve ancak bu korku içinde kalmaya yüreği olan kimse, kendinde olan iç çekirdeği, kendi varoluşunu açığa çıkarır.

236. Ölüm nedir ve burada varlığın, varoluşun "ölüme doğru varlık" (Sein zum Tode) olması ne demektir?

Bütün ötekilere etkin ve kararlı biçimde renk katan burada varlığın, varoluşun, en son aşılamayan olanağıdır ölüm. Burada varlığın (Dasein), asıl ve gerçek tüm varlık yetisi ve gücünün, imkanının (Ganzseinkönnen) kabulüdür.

237. Vicdanın, törel bilincin (Gewissen) görevi nedir?

Tedirginlik (Sorge) beklentisini, kendine özel varlık olanağına (Seinkönnen) doğru, yani kendini gerçekleştirmeye doğru çekmektir.

238. Suç (Schuld), tasarlama (Entwerfen) ve kararlılık (Entschlosseheit) nedir?

Suç, törel bilincin (vicdanın) yardıma çağrıldığı durumdur. Kendini tasarlamak, bir suça vicdan aracılığıyla tanıklık edilmesi gibi, duygusal ortamın etkinliğine (stimmungsmaessige-taetige) kendini hazırlamak demektir. Kararlılık ise, *"Kendine has suçlu varlık üzerinde ağzı sıkıca kapalı biçimde endişelenmeye kendini tasarlamaktır."* (Das verschwiegene angstbereite Sichentwerfen auf das eigenste Schuldigsein.)

-Heidegger'in varoluşçuluğu nasıl özetlenebilir?

Ona göre, "insanın özü varoluşundadır"; yani "dünyada-olma"sındadır. Yalnızca insan "gerçek varoluş"tur. Çünkü yalnız insan var olanın (kendisinin) sınırlarını aşıp varlığa adım atabilir. Yalnız insan var olan olarak kalmaz, kendini var olan olarak anlayabilir; bütün öteki şeyleri anlayabilmesinin temeli de budur. Böyle olunca ontoloji, bütün öteki bilimlerin dayanağıdır. Ağırlık merkezi ahlâk felsefesi ve antropoloji ile ilgili sorunlar olan her varoluşçu felsefenin karşısına bilinçli olarak bir varoluşçu ontoloji koymak isteyen Heidegger, böylece varlığı, varoluşta (insanda) arayarak felsefenin temel sorunu olan varlık felsefesine dönmüş olur. Varlığın (Sein) araştırılması gereken yer varoluştur (Existenz). İnsan özü varoluşunda olduğuna göre, varoluştan kalkarak varlık sorusu yeniden düzenlenmelidir. Ancak o, bir ontoloji değil de, yalnızca ilerideki evrensel ontolojiye olanak sağlayacak bir hazırlık olmak üzere bir "temel ontoloji" kurmak ister.

239. İnsanın hangi ortak davranışı Karl Jaspers (1883-1969)'e göre insansal varoluşa yükseliştir ve "varoluş aydınlanması" ne demektir?

İnsanın kendi özünün, dünyanın hakikatinden etkilendiği coşkulu ve heyecanlı yerde (enthusiastischen Einstellung) insan, insansal varoluşa yükselir. Yalın deneyi, yani yaşantıyı aşıp insanın kendine özgü varlığını aydınlığa çıkarması demek olan varoluş aydınlanması (Existenzerhellung) kavramıyla, insanın ger-

çekte ne olduğunu ve ne olabileceğini anımsatmaya ve canlandırmaya çalışılır, giderek insan, nesneleştirici ve saptayıcı ilkelerden yüz çevirerek özgür olmaya çağrılır; çünkü bu tür ilkeler, varoluşun asıl gerçekliğini, tarihselliğini ve özgürlüğünü zorunlu olarak yozlaştırırlar.

240. Jaspers'e göre Varoluş felsefesi (Existenzphilosophie) nedir?

"Varoluş felsefesi, düşüncenin gözlemci eleğinden geçerek bütün sağaltıcı ve yararlı uzmanlıklardan meydana gelmiş olup, insan bu sayede kendini mümkün kılar. Bu düşünme nesneleri tanımaz." (Existenzphilosophie ist das alle Sachkunde nutzende, aber überschreitende Denken, durch das der Mensch er selbst werden möchte. Dieses Denken erkennt nicht Gegenstaende.) Her ontolojide, varoluşsal olanın bir katılaşması ve yozlaşması tehlikesi vardır. Onun yöntemi varoluşu açma, aydınlığa çıkarma, "varoluş aydınlanması" yöntemidir.

241. Varoluş (Existenz) nedir ve burada varlığın (Dasein), varoluşun (Existenz) ve dünyanın (Welt) dört kavranış biçimi hangisidir?

"Burada varlığım, pek varoluş değilse de; insan burada varlıkta mümkün bir varoluştur." (Nicht mein Dasein ist Existenz, sondern der Mensch ist im Dasein mögliche Exstenz.) 1. Bilinç varlığının ve onun temelinin nesneden bağımsız biçimde kavranması olarak burada varlığın çözümlenmesi (Daseinsanalyse). 2. Sonsuz nesne dünyasının kavranması anlamında dünyaya yönelme olarak (Weltorientierung). 3. Somut tek insanın koşulsuz biçimde kökenlerini ve amaçlarını aramak anlamındaki varoluş aydınlanması olarak (Existenzerhellung). 4. Aşkın-göstergeler yorumu olarak metafizik düşünme (Metaphysisches Denken).

242. Sınır durum (Grenzsituation) nedir?

İnsanın içinde bulunduğu ve kendisinin bir türlü kaçıp kur-

tulmayı başaramadığı ve bu yüzden de onların üzerinde işleyip hazmetmek zorunda kaldığı yaşam durumları: Acı çekme, hastalık, rastlantı, suç, ölüm. Bunlar, insanın varoluşunun altından kalkılamaz ve kaldırılamaz sınırına dayandığı durumlardır. Bu durumlarda insan, varoluşun kendisini bir sınır, bir çıkmaz, bir başarısızlık olarak yaşar, ama ancak bununla varoluş olarak uyanır. Insan her zaman belli bir durumda bulunur; bu durum aşılmaz bir duvar gibi karşısına dikildi mi sınır durum olur: bu durumda insan kalakalır, ama işte bu kalakalmada varoluş olmak üzere uyanır. *"Sınır durumlarını yaşamak ve varolmak aynı şeydir."* İnsanın zorunlu olarak durumlar içinde bir varlık oluşu; belli bağlantılar içinde değişmez bir belli insan olduğu olgusu bir sınır durumdur. Bu temel sınır durum yanında şu özel sınır durumlar da vardır: a) Edilgin olarak: ölüm ve acı çekme. b) Etkin olarak: savaşma ve suç işleme.

243. Sınır durumlarına giriş nasıl olur ve insanlar için sınır durumu hangi anlama sahiptir?

Bir sıçrama, atlama sayesinde, ya da bütün güvencelerin bir yana atılmasıyla sınır durumlarına giriş olur. Sınır durumunda, belki de onun gerçekliğine bir an olsun göz atmada başarısızlığa uğradığından, insan, mümkün varoluşunu bulur.

244. Aşkınlık (Transzendenz) nedir ve burada varlık (Dasein) aşkınlığı nasıl içselleştirir?

Aşkınlık, bütün burada varlıkta (Dasein) saklı, gizli olan ne varsa, asıl ve gerçek varlık olarak, daha önceden şu anda olanın ötesinde olmadır. (Das, was allem Dasein, diesem verborgen, jenseitig schon gegenwaertig ist als eigentliches Sein). Burada varlıkın ereklerinin onun kendi dışında varolması; bunların kendisine üstün olduğu ve kendisinden farklı herhangi bir şeyi etkileyen bir nedenin temel özelliğidir. *"İçsel bir eylemde başarısızlık sonucunda kendilik bu özel varlığın yanında kalmaz -yani onun içinde aşkınlaşır."* (In einem inneren Tun, das selbst im

Scheitern nicht bei diesem eigentlichen Sein bleibt - d. h. im Tranzendieren.)

245. Aşkınlık problematiğinden ne çıkar ve "uyandırılmış belirti" (erweckende Prognose) nedir?

Varlık olarak varlığın *"bir bilinç varlığı olan beni hiçbir zaman gerçekten anlayamayacağı"* sorunu çıkar (Die Frage nach dem Sein als Sein kann "von mir als Bewusstsein überhaupt nicht eigentlich verstanden werden"). İnsanın kendinde anımsamasıdır "uyandırılmış prognoz".

246. Jaspers'in "kötümser olanağı" (pessimistische Möglichkeit) ile "iyimser olanağı" (optimistische Möglichkeit) nedir?

İnsanın özgür olmak için yaşadığı tarih, yararsız bir araştırmadan başka bir şey değildir; doğaya bağlılık ile tekniğe tabi olmak arasındaki başarısız özgürlük savaşlarına bir göz atmak yeter (Dass die Geschichte des Menschen ein vergeblicher Versuch ist, frei zu sein). *"Çöküşün kıyılarında bağımsız, özgür insan ortaya çıkabildi, şeylerin olgusallığına el atabildi ve olayları avucunun içine alabildi ve böylece kendi gerçek varlığını anlamlandırabildi."* (Am Rande des Untergangs könnte der unabhaengige Mensch entstehen, der faktisch die Dinge in die Hand nehmen und das eigentliche Sein bedeuten würde.)

247. Jaspers, insan bilgisine ilişkin neler söyler?

"Bilme isteğinin sürekliliği, merak eden ve soru soran insanın varlığıyla mümkündür. Etrafındaki her türlü oluşumun bilgisine sahip olduğunu söyleyen biri, felsefeyle ilgisini kesmiştir. Bilimin sonuçlarının her türden varlığı ve soruyu açıkladığına inanan biri ise, kendisini boş inançlara teslim etmiştir. Bu iki durum, insanın artık hayret etmediğini, hayret etmeyen insanın ise, sorma ihtiyacı duymadığını gösterir."

248. Jean-Paul Sartre (1905-1980)'ın varoluşçu felsefesi neyi dile getirir?

İnsan, başlangıçta ne iyidir ne kötü; ne bilgilidir ne bilgisiz; ne dürüsttür ne de suçlu. O, yaşama sadece bir varoluş olarak başlar ve özünü kendi çabasıyla oluşturur; var olduktan sonra, amaçlarını ve özünü belirler. O hâlde insan kendisini ne yapmışsa, özünü nasıl oluşturmuşsa odur. İnsanın özü, varoluşundan sonra, yapıp ettikleriyle belirlenir. Başka deyişle, *"Varoluş, özden önce gelir."* (L'Existence, précède l'essence.)

249. J. -P. Sartre'ın ahlâk felsefesi hangi kavramlar üzerinde durur?

Onun başlıca etik kavramları özgürlük ve sorumluluktur. Ona göre, insan doğası, özü diye bir şey yoktur; insan kendisini nasıl biçimlendirmişse öyledir, nasıl yapmışsa odur. Dünyada yalnız olan insan, acı çekerek, mücadele ederek kendisini belirler ve var eder. Bu belirleme yolu hiç kapanmaz, her zaman açıktır. Yaşamına ve kararlarına ilişkin tüm sorumluluklar onundur, onun omuzlarındadır. Öte yandan insan, özgürlüğe mahkum bir varlıktır. İnsanın varoluşu onun özünden önce gelir ve her bir kimseye bir öz kazandırmayı sağlayacak özgürlükle özdeştir: *"İnsan ne ise o değildir, ne olmuşsa odur."* İnsan kendini kendi yapar, daha önce kazandığı bazı belirlenimlerin elverdiği ölçüde kendine biçim verir, kendini oluşturur.

250. J. -P. Sartre, "Varlık ve Hiçlik" adlı yapıtında nelerden söz eder?

"Varlık ve Hiçlik" (L'Être et le Néant) adlı yapıtına Sartre, "Fenomenolojik Ontoloji Denemesi" (Essai d'Ontologie phénoménologique) alt başlığını verir ve burada, insan varoluşunun yaşantı sorunlarını göz önünde bulundurduğu için, "varoluşsal" denilen metafiziği açıklar. Ama bu metafizik, söz konusu sorunları, "kendinde" (en soi) kavramından başlayan çok kesin, çok mantıksal bir ontolojinin uygulamaları olarak ele almaktan başka bir şey yapmaz. "Kendi için"in (pour soi), yani bilinç varlığı olan insanın, kendini sonunda yeniden döneceği anonim "ken-

dinde"den ayırmak için gösterdiği çabalar içinde yaşadığı serüvenler, J. -P. Sartre tarafından inceden inceye betimlenerek yapıtın büyük bir bölümünü oluşturur. Sartre, sırasıyla "Kendi-için'in-yapıları" (Les structures du pour soi), "Zamansallık" (La Temporalité), "Aşkınlık" (La Transcendance), "Başkasının varoluşu" (L'Existence d'autrui) ve "Özgürlük" (La Liberté) sorunlarını inceleyerek, bütün bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığı kanısına varır. "Varlık ve Hiçlik"ten oluşan "kendi için" (insan), sonuçta ilk varlık içinde dağılıp gider.

251. Kendi felsefesinin ilk adımında Ludwig Wittgenstein (1889-1951) neye karşı çıktı?

Problemlerini birer "görünüşler problemi" (Scheinprobleme) olarak betimlediği metafiziğin bütün türlerine karşı cephe aldı.

252. Metafizik bilginin olanağı üzerine ne der?

Metafizik bilgi olanaksızdır; o zaman *"Dilimin sınırları dünyamın sınırları anlamına gelir."* (Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt.) Buradan da şu çıkar: *"Ne'den söz edilemiyorsa, onun üzerine susmalıdır."* (Wowon man nicht sprehen kann, darüber muss man schweigen.)

253. Ona göre ilk sırada hangi felsefe problemi gelir ve o, hangi yöntemi kullanır?

İlk sırada ampirik bilginin temellerine ilişkin sorun gelir. Günlük konuşmanın çözümlemesi olarak dil çözümlemesi yöntemini (Die sprachanalytische Methode) kullanır.

254. Wittgenstein'a göre felsefe nedir?

Felsefe bir dil çleştirisidir (Philosophie ist Sprachkritik). Dil ile gerçeklik aynı yapıya sahiptir. Dolayısıyla dilin çözümlenmesi, gerçekliğin çözümlenmesi demektir. Dille ifade edilemeyen şeyler, anlamsızdır ve gerçek değildir.

255. Hangi bakış açısından o, iki farklı kurama varır?

"Mantık-Felsefe Denemesi" (Tractatus logico-philosophi-

cus)'nde (ilk kuram) mantıksal bir bakış açısından, "Felsefe Araştırmaları" (Philosophischen Untersuchengen)'nda da (ikinci kuram) bilgikuramsal bir bakış açısından iki farklı kuramına ulaşır.

256. İlk kurama göre düşünmek nedir?

Düşünmek, gerçekliğin "resmidir" -resmini yapmaktır- (Denken ist "Abbilden" der Wirklichkeit; Resim kuramı: Abbildtheorie). Varolan şeyleri düzenlemek için, dilsel göstergeleri (sözcükleri), tıpkı bir resim gibi şeylerin yerine koyar.

257. Gerçekliğin bilgisi nasıl mümkündür?

Resmin (sözcük) genel düzeni, mantıksal yasalılığa uygun biçimde resmedilmiş, sureti (şey, nesne) çıkarılmış olduğu zaman bilgi mümkündür.

258. Bu düzenin bilgisine insan nasıl ulaşır?

Ampirik dili, konuşmayı analiz ederek. Bu dilsel çözümleme, ampirik konuşmanın, dilin yapısını (düzenini) görülebilir kılar. Dilin yapısı aynı zamanda gerçekliğin yapısıyla (düzeni) da benzerlik gösterir.

259. Bu düzen nasıl sağlanmıştır ve böyle bir kuram ne olarak ifade edilir?

Böyle bir düzen insanın önceden hazır bulmuş olduğu bir düzendir, yani bu düzen apriori bir düzendir. Böyle bir kuram metafizik olarak değerlendirilir.

260. Hangi yapıtında Wittgenstein bu kuramı reddetmiş ve yeni bir kuram ortaya koymuştur?

"Felsefe Araştırmaları"nda (Philosophischen Untersuchungen).

261. Bu ikinci kuramda felsefeye hangi görev verilmiş ve ne esas alınmıştır?

Tam olarak açıklanmamış ancak yalnızca betimleme yapılmıştır. Asıl ölçüt olarak alınan şey yalnızca dilin ampirik olarak verilmiş özellikleri ve nitelikleridir.

262. Wittgenstein felsefeyi nereye indirgemek ister?

Felsefeyi o, yaşamın gerçekleriyle, olgularıyla bağlamak ister ve böylece düşüncenin çıkış noktası olarak insanın gerçek yaşamını, felsefeye geri götürmeye çalışır.

263. Metafizik problemini görünüşler problemi olarak nasıl betimler ve böyle bir karşılaştırma nasıl adlandırılır?

Görünüşler problemi olarak metafizik problemi, problematik olarak ele alınmayıp, gerçeklik ve olgularla karşılaştırılmamasından kaynaklanır. Böyle bir karşılaştırmaya Wittgenstein, "dil oyunu" (Sprachspiele) adını verir.

264. Dil oyunu ve bu dil oyunu için karakteristik olan nedir?

Dil oyunu, nesnelerin -birbirleriyle- karşılaştırılması (Vergleichsobjekte) olup onların benzerliği ya da benzemezliği sayesinde dilimiz açıklığa kavuşur ve aydınlanır. Bu dil oyununun özelliği, dil ile gerçeklik ve olgusallığın birbirleriyle ilşkilendirilmesidir.

265. Bir sözcük kendi anlamını ne suretle kazanır ya da kazanmaz?

Bir sözcük anlamını, yalnızca bir kurala göre kendi pratik kullanımı (praktischen Gebrauch nach einer Regel) sayesinde kazanır ve bir nesneyi düzenleme yoluyla kazanmaz.

266. Wittgenstein, mantıksal ve matematiksel zorunluluklar üzerine ne der?

Bu zorunluluklar özellikle belirlenmiş dilsel pratikler üzerinde temellenir, onlar pratik konuşmanın ürünüdürler, uzlaşma ve alışkanlığa dayanırlar ve dil dışında hiçbir dayanağa sahip değildirler.

267. Dil nasıl öğrenilir ve Wittgenstein özellikle hangi felsefî yönelimler üzerinde güçlü bir etkide bulundu?

Yapıp etmelerle, etkinlik ve çalışmalarla bağlantı içinde "bir şeyi önem vererek ve vurgulayarak tanımlama" (hinweisende

Definition) yoluyla dil öğrenilir. Yeni Pozitivizm (Neupositivismus) ile Dilsel Felsefe (linguistische Philosophie) üzerinde etkide bulundu.

268. Karl Reimund Popper (1902-1994) felsefesinin başlıca temaları nelerdir?

Popper'in çalışmaları bilim ve toplum-devlet felsefeleri olarak iki kısımda ele alınabilir. Onun bilimsel bilginin ilerlemesine yönelik özgün bilgi kuramına göre, ne denli uzun ve çok deney yapılırsa yapılsın, eldeki deney verileri, tümel ya da genelgeçer bir bilgi önermesinin doğruluğunu kesinlemek için yeterli değildir. Popper, kendisine bir sınır konarak bilgi alanı daraltılmamış, tümel önermeleri yanlışlayacak karşı bir örnek bulana dek, doğrulayarak kanıtlamaya çalışmanın uygun bir yaklaşım olmadığını öne sürer. Doğrulayarak kanıtlama süreci ya "sonsuz bir geriye gitme"ye yol açacak ya da önermeyi yanlışlayan bir örnekle karşılışıldığında önerme çürütülmüş olacaktır. Bilimde belirleyici olan doğrulama değil, yanlışlamadır. Her bilimsel kuram, istediği kadar sınamadan ya da doğrulamadan geçsin, sonunda yanlışlanarak çürütülmeye mahkumdur. Bilim, kestirim ve çürütmelerle ilerler; çünkü bilimdeki bütün kuramlar ilkece birgün yanlışlanabilir. Bilimin köşetaşı, "sınanabilirlik", "test edilebilirlik"tir. İşte bu nedenle Darwin, Marx ve Freud'un kuramları gerçekte sınanmaya açık olmayan koşullarda doğrulandıklarından bilimsel değillerdir. Bilimsel olan ile bilimsel olmayan arasındaki sınırı yanlışlanabilirlik ölçütüyle çizen Popper'e göre, ilkece hiçbir zaman hiçbir yeni gelişmeyle yanlışlanamayan bir kuram bilimsel olamaz. Metafizik açıklamalar anlamsız oldukları için değil, yanlışlanamadıkları için bilimsel değillerdir. Ona göre bilim, tümevarım (Induction)'a dayanmamaktadır; çünkü bilimsel çalışmanın özü, doğrulamada ve varsayımları tek tek örneklerle kesinlerken bilimin en çok kullandığı tümevarımda değil, çürütmede, yani yanlışlamadadır. Popper, bilgiye yak-

laşımını "üç dünya kuramı" ile destekler. Bilim, hiçbir zaman doğayla ilgili olarak kesin, değişmez ve mutlak doğrulara ulaştığını savunamaz.

269. K. R. Popper, siyaset felsefesinde nelerden söz eder?

Popper, siyaset felsefesinde, totalitarist (faşist ve komünist) rejimleri eleştirerek, liberal demokrasinin tam olarak kurulması için gerekli koşulları serimler. Onun siyasete ilişkin düşünceleri, gerek bilgimizin gerekse eylemlerimizin yanılabilir olduğu gerçeğinin altını çizerek, siyaset alanında politik öngörülerin her zaman için istenmeyen sonuçlar doğurabileceğini göstermeye yöneliktir. İnsan toplumunu oluşturan sistemde öndeyiye (prediction) ve öngörüye (prevision) yer yoktur. Bilimsel bilgideki birikim ve ilerleme, insanlık tarihinin akışını büyük ölçüde etkilediğinden, ancak bilimsel bilginin gelecekteki durumu ya da gelişme seyri, mantıksal ya da bilimsel yöntemlerle önceden kestirilemeyeceğinden dolayı, insanlık tarihinin gelecekte nasıl bir gelişme seyri içinde olacağına ilişkin bir öndeyide de bulunulamaz. Başka deyişle, teorik fiziğe karşılık gelen teorik bir tarih, yani tarihsel bir toplum bilimi olanaksızdır. Bilim, tarihsel araştırmayla, hatta tümevarımsal süreçlerle bile aynı değildir; imgelemin, ilkece yanlışlanabilir olması durumunda, bilimsel olan varsayım oluşturma faaliyetini içerir. Teorik konularda olduğu gibi, pratik alanda da doğru yanıtlara sahip olabileceğimizden asla emin olamayız. Yaşamayı her şeyden önce ve her şeyin üstünde bir sorun çözme çabası olarak gören Popper'e göre, iktidarın kimlerin elinde olduğundan çok, iktidarın kişisel çıkar için olduğu kadar, toplumsal ya da siyasal dogmalar adına kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi büyük önem taşır.

270. Yeni Marksçı "Frankfurt Okulu" (neomarxistischen "Frankfurter Schule")'ndan çıkan temsilciler hangileridir?

Max Horkheimer (1895-1973), Theodor Adorno (1903-1969), Herbert Marcuse (1898-1979).

271. Frankfurt Okulu'nun, Marx'ın öğretisine karşı duruşu nasıldır?

Bu okul Marx'ın öğretisini kendi varlık koşulu ve temeli olarak kabul eder ve kendisini Marksizmin özel ve Batıdaki geliştirilmiş bir devamı olarak düşünür. Bu nedenle de öğretisini "Eleştirel Kuram" (Kritische Theorie) olarak adlandırır.

272. Marksizmi yeniden ele alıp işlerken ve politik olarak kurarken bu okul hangi farklı düşünceyi benimsedi?

Ön plânda "Siyasi Ekonominin Eleştirisi" (Kritik der politischen Ökonomie) bulunmakla birlikte, Frankfurt Okulu, onun ifade ettiği anlamdan daha geriye çekildi. Onun asıl ve gerçek anlamının yerine bir tarih ve toplumun felsefî eleştirisini (philosophische Kritik an der Geschichte und der Gesellschaft) koydu.

273. Hedef belirlemede her iki yönelim de farklılık gösterir mi?

Hayır. Her iki yönelim de toplumdaki dönüşüme sebep olan şeyi ve de bilinç varlığının devrimci harekete geçirici (revolutionaere Motivierung des Bewusstseins) gücünü bulup ortaya çıkarmak ister.

274. Horkheimer özellikle kimlerin etkisinde kalmıştır?

Schopenhauer ile Marx'ın. Kendisini tamamen Marksizm'in tabanına yerleştirmekle birlikte Schopenhauer'in teslimiyetçi kötümserliğinin (resignativer Pessimismus) altından geçerek düşünmeyi yeğledi.

275. "Eleştirel Kuram" (Kritische Theorie)'ın hedefi nedir ve bu hedefe nasıl ulaşır?

"Eleştirel Kuram", (burjuva) sınıflar toplumunu, yapılarını çözümleyerek, aşmak ister. Böyle bir çözümleme sayesinde bilinç varlığındaki egemenlik ilişkileri ve düzeyi yükseltilir ve onlarla yönetilebilir kılınır.

276. "Eleştirel Kuram" kendi ödevi olarak neyi düşünür?

"Eleştirel Kuram", aklı dünyaya getirmeli -ve egemen kılmalı-dır (Sie soll Vernunft in die Welt bringen); böylece akıl, egemenlik, buyurganlık ile köleliği, boyunduruğu ortadan kaldırır (damit die Vernunft Herrschaft und Knechtschaft aufhebt) ve sınıfsız bir halk egemenliğinin ussal toplum formunun doğmasına yol açar.

277. "Eleştirel Kuram", diyalektiğe nasıl bakar ve hangi tarih anlayışını temsil eder?

Marx'ta olduğu gibi, diyalektik, sırf formal bir şey değil, ama sürecin real diyalektiğiyle (Realdialektik der Prozesse) aynı şeydir. "Eleştirel Kuram"a göre, tarih, kendinde varlığa (Ansichsein) sahip olmayıp ortaya çıkan olayların kavramsal olarak birlikte yorumlanması, bir arada kavranmasıdır. İnsanın görevi bu olayları kendi "özgürleşme tarihi" (Befreiungsgeschichte)'ne göre biçimlendirmektir.

278. "Eleştirel Kuram" bu bakımdan hedefini nasıl gösterir?

"Eleştirel Kuram"ın hedefi insanî materyalizmdir (humanistischer Materialismus). İnsanın insanı sömürmesine bir son vermek ve böylece belirgin bir toplum formu usunu gerçekleştirmek onun amacı olmaktadır.

279. "Eleştirel Kuram", Kapitalizm üzerine ne der?

Kapitalizm, insanın olumsuzlanmasıdır (Der Kapitalismus ist die Negation des Menschen). Kapitalizme özgü ekonomik ilişkiler insan egoizmini zorlar. Egoizm, otorite ve liberalizm ve bunların diyalektik karşıtı olan totalitarizm, kapitalizmin özüne ait şeylerdir.

280. Horkheimer, daha sonraki felsefesinde (Spaetphilosophie) Marksizm üzerine ne der?

Marksizm, tarihsel gelişmeyi açıklama ve aydınlatmada yeterli değildir. Marksist kuramın özsel gerçek temel ilkeleri tarihsel bakımdan aşılmıştır. Böylece işçi sınıfının varsayılan ilerleti-

ci ve devrimci gücü ve özelliği artık söz konusu değildir ve en son tahlilde o bir proletarya olarak düşünülemez.

281. Horkheimer, şimdi kapitalizm ile sosyalizmin ilişkisini nasıl görür?

Her ikisi de aynıdır, birbirine benzer (Beide gleichen sich an). Emperyalızm ile sınıf tahakkümü, kapitalist devletlerde olduğu gibi sosyalist devletlerde de bulunur.

282. Politik olarak kurulan sosyalist devletler için ne der?

Sosyalist ülkelerdeki devrim, özgürlük değil, yalnızca başka bir yönetim tekniği getirmiştir; bu devletler, kayıtsız koşulsuz otorite talep etmekte ve birer polis devleti hüviyeti taşımaktadırlar.

283. Horkheimer, sonuç olarak insanlığın politik geleceğini nasıl görür?

İlerlemeden, modernlikten yeni bir barbarlığa atlayış gerçekleşir. Böylece, insanın bizzat kendisini, reşit olamayan, aklı erginleşememiş ve ruhsuz yaptığı ve yine kendisinin tohumlarını ektiği tüm işlerini çıkarınca evirip çeviren, yoluna koyan bir dünyanın kollektif zorlaması olan bir durum karşımıza çıkar.

284. Burjuva egemenliğini ve yönetimini ne izler?

Burjuva egemenliğini, yetkinleşmiş biçimde organize olmuş "işini yürüten bir dünya" (verwaltete Welt) izler. Böyle bir dünyada insan ve onun düşüncesi, üretimin boş ve yalın bir tamamlayıcı ögesi olur. Aklın kendisini, araçsal anlığın lehine çözündürmesi (Durch Selbstauflösung der Vernunft zugunsten des instrumenthaften Verstandes), istençli, başına buyruk ve keyfi davranışın idealliğini, sevk ve idaresini ve ölçütlerini boyunduruk altına alır, onları tabi ve manipüle edilebilir kılar. Bu sürecin, Doğu ve Batı, bütün yüksek endüstri ülkelerinde gerçekleşmesi geri dönülemez şekilde görülmektedir.

285. Horkheimer'e göre bu ne anlama gelir?

İnsanlığın sonu anlamına gelir (Das bedeutet das Ende der Humanitaet). İnsanlık, öteden beri tarihinde görüldüğü gibi, özgürlüğün gerçekleşmesinden çok daha uzaklaşmış olur.

286. "Eleştirel Kuram" üzerine o, sonuç olarak ne der?

Toplumsal ilerleme, geçmişteki yönü ne idiyse, onu koruyup sürdürmektedir. "Eleştirel Kuram"ın dileği, daha önce olduğu gibi tek bireyin özgürlüğünü korumaktır.

287. Horkheimer'in hangi özlü sözü tam anlamıyla dile getirildiğinde onun daha sonraki felsefesine yön verdi?

"Marx'ta, ama onu izleyenlerinden pek emin değilim, büyük bir düşünürü görüyorum; ancak onun, Kant ya da Hegel'e tercih edilmesi gibi bir zorunluluğu gerektirecek kadar büyük değil." (Ich anerkenne in Marx, aber gewiss nicht in seinen Nachfolgern, einen grossen Denker, jedoch nicht so gross, dass er Kant oder Hegel vorgezogen werden müsste.)

288. Erich Fromm (1900-1980) kimdir ve "yaşamı yaratan insan"la ne demek ister?

Frankfurt Okulu'nun çalışmalarına katılmış olan Erich Fromm, marksçılıkla freudculuğu bağdaştırmaya girişmiş, nevrozun açıklanmasında sosyoekonomik etkenlerden yararlanmış, kültürcü psikanalist eğiliminin temsilcisi sayılmıştır. Yapıtlarında totaliterliğin her türlüsüne karşı çıkmış, ekonomik üretim ve tüketim ideolojisine karşı bir "insancıl plânlama ahlâkı"nı öne sürmüştür. Ona göre yaşamı yaratmak, onun içine rastgele atılmış insanın sade bir yaratık olma durumunu aşmasıdır. Bunu yapmak, edilgenliğin dayanılmaz acısından kurtulmaktır. Ne var ki, yaşamı yaratabilmek için güçsüz insanlarda bulunmayan bir takım niteliklere sahip olmak gerekir. Yaşama egemen olmak ve onu biçimlendirmek güçlü ve kararlı olmayı gerektirir.

289. Michel Foucault (1926-1984) felsefesninin ana fikirleri nelerdir?

Çalışmalarında metodolojik bir birlik ya da kuramsal bir bü-

tünlük yoksa da ortaya koyduğu kazıbilimsel (arkeolojik) ve soykütüğüne ilişkin (genealojik) yöntemlerle tarih ve toplum, birey ve iktidar, çeşitli hastalıkların genetiği konularında ilginç araştırmalar yapmıştır. Onun çıkış noktası, felsefenin her durumda bir takım tarihsel sınırlandırmalara ilişkin düşünce gelenekleri̇nden kurtulmanın bir aracı olarak görülmesidir. Felsefenin en son amacı, peşinde olduğu nihaî bir doğruluk yoktur. Felsefe oldum olası kendi kendisinin kavrayışını, bazen içerden nedenlerle, bazen de dışardan aldığı etkilerle dönüştüren bir etkinliktir. Michel Foucault, felsefenin etik bağlamındaki pratik değerini sonuna dek olumlamaktadır: *"Henüz düşünülmemiş olanı düşünmeye çalışmak, her zaman için kişinin kendi ben'ine karşı işleyen bir düşünce olduğu kadar, ne olduğumuzu olumsuzlamaya da hazır olmak demektir."*

290. "Bilgikuramsal kopma" (Coupure épistémologique) nedir?

M. Foucault, düşüncenin ve bilginin, öznelerin bilinçli yaratıları doğrultusunda bir süreklilik gösterdiğine yönelik geleneksel yaklaşımlara karşı, düşünce tarihinin kesintilerle ya da "kopmalar"la (coupure) evrilen bir yapı sergilediğini savunmuştur. Ona göre asıl yapılması gereken, bilgiyi olanaklı kılan doğruluk savlarının dile getirildiği söylemin koşullarına odaklanmak ve söylemlerin oluşumunda belirleyici olan söylemlerin altında yatan kurallar ile varsayımları araştırmaktır. Bilgi ile iktidar arasındaki temel bağlantıları ortaya çıkarmaya çalışmış olan filozof, sonunda iktidarın yalnızca bastıran ve baskı kuran olmayıp, yaratıcı bir doğaya da sahip bulunduğunu öne sürmüştür. Bilgi dizgeleri her durumda varolan iktidar rejimleriyle bağlantı içindedirler. Yani iktidar rejimleri zorunlu olarak denetimleri altında tuttukları nesnelere ilişkin bilgi yapılarına yol açmaktadırlar.

291. Michel Foucault, araştırmalarında hangi yontemle-

ri kullanmıştır ve tarih ile topluma ilişkin düşünceleri nelerdir?

Düşünce dizgelerine, bireylerin kanı ve inançlarından bağımsız "söylem yapıları" olarak yanaştığı bilgi arkeolojisi yöntemini geliştiren M. Foucault, sonra buna soybilim ya da soykütük (généalogie) yöntemini ekledi. Söylem dizgeleri arasında meydana gelen bilgikuramsal kopmaları, yani episteme değişimlerini toplumsal iktidar yapılarının söylemsel olmayan pratiklerinde meydana gelen kopmalarla ilişkilendirerek açıkladı. O, yapıtlarında özellikle tarih boyunca insan doğası ile toplum yaşamına ilişkin değişmez doğruluklar diye görülenlerin tarihin akışı içinde hep değişmiş olduklarını yaptığı arkeolojik çalışmalarla tanıtlama arayışı içinde olmuştur. Onun gözünde gerçek özgürlük, ancak bizden "normal" olmamız beklentisinden bütünüyle kopulduğunda ve böylesi bir kopmanın da bütün bedellerini ödemek göze alındığında gerçekleştirilebilir. Onun iktidara ilişkin bütün çalışmalarına hakim olan temel farkındalık, iktidarın özneyi nasıl ve hangi yollarla ürettiği sorusunu açıklığa kavuşturmayı amaçlar. Bunun için yaptığı genetik çözümleme ise en geniş anlamda söylem dizgelerindeki değişiklikleri, toplumsal iktidar yapılarına yönelik söylemsel olmayan pratiklerdeki değişikliklerle bağlantılandırarak açıklamaktan oluşmaktadır. Onun felsefesi bir bütün olarak tarihsel, toplumsal ve felsefî araştırmaların özgün bir kaynaşımıdır. Mesajlarından en önemlisi de gerek kuramsal düzeyde gerekse pratik düzeyde "düşünülür" olanın doğasının ve sınırlarının sanıldığından çok daha büyük bir değişim gösterdiğidir. Pek çok kavram (cinsellik, normal, anormal, sapkınlık, iyilik, vb.) aracılığıyla kendimiz üzerinde düşünür ve bunlar doğrultusunda kimliklerimizi oluştururuz. Oysa zorunlu birer gerçek olmaktan çok her biri tarihsel birer yapım olan bu kavramlar bütünüyle olumsal (contingent) bir yapı taşırlar.

5. BÖLÜM

GENEL (SİSTEMATİK) FELSEFE SORULARI

A) SANAT (ESTETİK) VE KÜLTÜR FELSEFELERİ

1. Bir sanat yapıtında beğenilen, hayran olunan nedir?
2. Düşselle gerçek birbirine karşıt şeyler midir?
3. Her sanat yapıtı bize insandan söz eder mi?
4. Sanat yapıtlarını gerçek şeylerden ayıran nedir?
5. Felsefe ile şiir arasındaki fark nedir?
6. Felsefe söylemleri ile fiksiyona dayalı metinler arasında ne gibi benzerlik ve ayrılıklar vardır?
7. Yazın ile moral imgelem arasında bir bağlantı var mıdır?
8. Yorumun sınırlarından söz edebilir miyiz?
9. Felsefedeki Postmodernizm, gelecek için bir nostalji, geçmiş için bir bekleyiş midir?
10. Hayalgücünün sınırları var mıdır?
11. Müzikal bir yapıtta sesler (beste) mi yoksa sözler (güfte) mi daha önemlidir?
12. Sanatın bir amacı var mıdır?
13. Hayalgücü (imgelem) ille de yanıltıcı mıdır?
14. Gerçekliğe kayıtsız kalınabilir mi?
15. Güzellik deneyimi mutlaka sanat yapıtı aracılığıyla mı olur?
16. Beğeni (zevk), sanatın kökeni ve amacı mıdır?
17. Sanat yapıtı bizlere bir şey öğretebilir mi?
18. Bir sanat yapıtını değerlendirebilmek için uzman olmak gerekir mi?
19. Sanatçı olabilmek için yeteneklerle donanmış olmak yeter mi?
20. Bilgi, hayalgücüne (imgelem) başvurmayı engeller mi?
21. Bir sanat yapıtı ahlâkdışı olabilir mi?
22. Üretim ile estetik tutum (durum) arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?
23. Sanat yapıtı "ben" ile "ben olmayan"ı birleştirebilir mi?

24. Biçimlerin yaşamı ile yaşamın biçimleri arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

24. Sanat yapıtı toplumun aynası mıdır?

25. Sanat yapıtı kendisi ile ilgi kuramı nasıl etkiler?

26. Sanatsal yaratma ile tasarlama arasında nasıl bir ilişki vardır?

27. Estetik ile sanat felsefesi arasındaki ayırım nedir?

28. Farklı bir estetik deneyim tipinden söz edebilir miyiz?

29. Güzelliğin yapısı belirlenebilir nitelikte midir?

30. Gerçek sanat yapıtlarını olmayanlarından nasıl ayırırız?

31. Sanat yapıtlarını değerlendirmek için nesnel ölçütler ya da ölçünler (standartlar) var mıdır?

32. Sanat yapıtının estetik ve artistik değerleri onun moral, politik ya da epistemik etkisinden bağımsız mıdır?

33. Bir sanat yapıtının güzel olduğu konusunda başkasını inandırmak mümkün müdür?

34. Güzellik yargılanabilir mi, yoksa yalnızca algılanabilir mi?

35. Sanat, gerçeklikle olan ilişkimizi değiştirir mi?

36. Sanatların görünür yararlarından söz edebilir miyiz?

37. Sanatsal yaratışın özellikleri nelerdir?

38. İmgelem (imagination), her türlü baskıdan kurtulabilir mi?

39. İmgelem (hayalgücü), insanı özgür kılabilir mi?

40. Estetik tavrın belirleyici özelliği nedir?

41. "Güzellik, sanat ile sınırlı değildir." ifadesi doğru mudur?

42. "Estetik, güzeli bütün alanlarda, doğada ve çevremizde sorgular." ifadesi doğru mudur?

43. "Sanat felsefesi, güzeli yalnızca sanat yapıtları çerçevesinde ele alır." ifadesi doğru mudur?

44. Sanat felsefesi, estetiğin kavram ve problemlerini sınırlı bir alanda mı inceler?

45. Estetik yargıların doğrulukla bir ilişkisi var mıdır?

46. Estetik yargılar, beğeniyi ifade eden değer yargıları mıdırlar?

47. Şiir gibi metafizik türden önermelerin de anlamları bilişimsel değil, duygusal mıdır?

48. Estetik yargılar, kişilere göre farklılık gösteren "beğeni" yargıları mıdırlar?

49. Sanatçılar, bilim adamlarının öncüleridirler diyebilir miyiz?

50. Herkes için ortak estetik yargılar var mıdır?

51. Bir sanat yapıtının estetik değeri, yalnız kendi nesnel niteliklerine mi bağlıdır?

52. Yalnızca sanat yapıtları karşısında mı estetik yargılarda bulunulur?

53. Beğeni içinde keyfilik bulunur mu? Belli kurallara göre mi beğenirim?

54. "Bir tek doğru olsaydı, aynı temada yüz tablo yapılmazdı." sözlerinden ne anlaşılır?

55. Bireyin yeteneklerini özgürce geliştirdiği eğitim ortamlarında, dünyada iz bırakan sanatçılar yetişmiştir diyebilir miyiz?

56. Çeşitli düşünce ve görüşlerin bir arada yaşaması, ilk önce, değişik kültürlerle iletişim olanağı bulan toplumlarda mı görülmüştür?

57. Sanat yapıtı yalnız güzel olması amacıyla mı yapılır?

58. Sanat yapıtı, bir şeyi nasıl güzelleştirdiği, bir benzerinin olmaması, belirli bir sanat akımının izlerini taşıması, sanatçının öz ve biçim arasında kurduğu dengenin bir sonucu olması ve alışık olunandan farklı bir anlayışı yansıtması özellikleriyle mi belirlenir?

59. Sanatta yaratma, yoktan (hiçten) bir yaratma (var etme) mıdır?

60. Insan düşüncesinin ürettiği değerlerin tümüne genel anlamda kültür diyebilir miyiz?

61. İnsanoğlunun doğaya egemen olmak için yaptığı tüm araç ve gereçler ile bunları kullanma bilgisine maddî kültür diyebilir miyiz?

62. Yaşamı düzenlemek, zenginleştirmek, korumak için konulmuş kurallar dizgesine manevî kültür diyebilir miyiz?

63. Eleştirel okuma kişiyi bilinçlendirip geliştirir mi?

64. Eleştirel okumayla bilinçlenmiş bir kişi, okuduklarını yargılama ve onlardan kendine özgü sonuçlar çıkarma becerisine sahip midir?

65. Günlük yaşamımızda renklerin önemli bir rolü var mıdır?

66. Soluk alışımız, kan basıncımız renklerden etkilenirler mi?

67. Kültür, hangi bilimin konusunu oluşturur?

68. Güzelin doğru ve iyi ile ilgisi nedir?

69 Büyük bilim adamları aynı zamanda sanatçı mıdırlar?

70. Sanatlar, toplumları dönüştürebilir mi?

71. Sanat alanında yanlışlıktan ve doğruluktan söz edebilir miyiz?

72. Sanatçı yöneldiği nesneyi her zaman yeni bir ışık altında, yeni bir gözle ve daima yeni baştan mı ele alır?

73. Sanat yapıtı, yeni, tek ve biricik (eşsiz), etkileyici olmak zorunda mıdır?

74. Sanat yapıtı bir başkası tarafından düzeltilebilir ya da tamamlanabilir mi?

75. Sanat nesnesine her yönelimde farklı anlamlarla mı karşılaşırız?

76. Bir nesnenin üretilmesindeki çokluk, sanat dışılığın göstergesi midir?

77. Sanat yapıtının ölçütlerinden biri de ona sayısız kez yönelebilmemiz midir?

78. Bir değer yargısı olan estetik yargıların kaynağı beğenilerimiz midir?

79. Nesnenin varlığından kaynaklanan bir nitelik olmayan güzellik, nesnel olarak temellendirilebilir mi?

80. Estetik yargıların kaynağı yalnızca haz duyma gibi öznel bir duygu mudur?

81. Estetik yargılar, ortak estetik yönelimin ürünü müdür?

82. Herkes için ortak estetik yargılar olabilir mi?

83. Estetik duygu evrensellik özelliği taşır mı?

84. Ortak estetik duygu deneysel yollarla mı kazanılmıştır?

85. Hoşa gitmeyen şeyler acaba ortak estetik duygudan uzak olanlar mıdır?

86. Estetik duyguların ortak hâle getirilmesi estetik eğitimle olanaklı mıdır?

87. Sanat yapıtı yalnızca gerçekliği mi yansıtmalıdır?

88. Sanat güzelliği ile doğa güzelliği ayrı şeyler midir?

89. Doğadan kalkan bir sanatın ortaya koyduğu güzellik, doğrulukla özdeş tutulabilir mi?

90. İyi, güzel ve doğruluk arasında bir ilişki var mıdır?

91. Yüce ve güzel birbirinden ayrılabilir mi?

92. Duygusal hazla estetik haz örtüşür mü?

93. Estetik heyecan uyandıracak eserleri yaratmayı amaçlayan çalışmaya sanat diyebilir miyiz?

94. Renkler, sesler, biçimler, sözler ve hareketlerle sanatsal yaratmada bulunup eser ortaya koyan kimseye sanatçı diyebilir miyiz?

95. Sanatçının ortaya koyduğu ürüne sanat yapıtı; müzik gibi kulağa seslenen sanata fonetik sanat; resim, heykel gibi göze hitabeden sanata da plastik sanat diyebilir miyiz?

96. Beğeni (Gusto; Zevk), güzeli çirkinden ayırma yetisi midir ve eğitim ve öğretim ile geliştirilmesi olanaklı mıdır?

97. Estetik beğeniler tartışılabilir mi?

98. Karşılaşılan eserler çeşitlendikçe sanattaki beğeni gelişir mi?

99. Üzerinde görüş birliğine varılan yapıtların sanatsal değerinden söz edebilir miyiz?

100. Sanat yapıtları ancak o ürünü yaratan sanatçılar tarafından mı açıklanabilir?

101. Bir sanat eserinin çoğunluk tarafından beğenilmesi için yapımının çok zaman ve emek mi gerektirmesi söz konusudur?

102. Müzik türlerini inceleyecek vakit, istek ve fırsat bulan bir kimse, yeğlediği türü ve tarzları yanılmadan ayırt edebilecek düzeye gelebilir mi? Artan bilgisi de müzikten daha ince tatlar almasına, bu konuda bir anlayışa ve seçicilige ulaşmasına katkıda bulunabilir mi?

103. Büyük bir sanat yapıtı karşısında kişi, dünyaya bakış açısının genişlediğini, hem dünyayı hem de kendi benliğini kavrayışının derinlik kazandığını algılayabilir mi?

104. Kişi gerçek bir sanat yapıtını alımladıktan sonra her şeye yeni bir ışık altında ve olgunlaşmış bir gözle mi bakar ve bir çok şeyi ilk kez mı görür?

105. Her sanat yapıtının dünyası, bir bakıma, onu alımlayanın dünyasıyla mı bütünleşir? İki dünyanın karşılıklı alışverişinden kendi benliğinin aydınlandığını gözler mi kişi?

106. Bir yarar gözetilmeden yapılmasına karşın gerçek sanat yapıtı alımlayıcıyı dönüştürür, geliştirir mi?

107. Bir yapıtın gerçek sanat yapıtı olup olmadığını nasıl biliriz?

108. Sanat yapıtının büyüklüğü ve gücü, alımlayıcı kesimin yoğunluğuyla koşut mudur?

109. Zamana karşı dayanmak, gerçek sanat yapıtı için bir ölçüt olabilir mi?

110. Beğeni yargısı göreceli ise, bir yapıtın sanat eseri olduğuna nasıl karar veririz?

111. Estetik yargı, ortak ve nesnel bir yargı mıdır?

112. İnsanın elinden çıkan her ürüne kültürün bir parçası gözüyle bakabilir miyiz?

113. Dünya kendiliğinden mi anlamlıdır yoksa ona anlam veren insan mıdır?

114. Estetik yargı, sanat yapıtını güzel çirkin bağlamında değerlendirme midir?

115. Estetik olgular, estetik obje, süje, değer ve yargı gibi dört temel ögeden mi oluşurlar?

116. Sanat yapıtı bir estetik obje midir?

117. Estetik süje, sanat yapıtını heyecanla inceleyen insan mıdır?

118. Sanat yapıtını güzel ya da çirkin olarak bulma ve dile getirme estetik değer midir, yoksa estetik yargı mıdır?

119. Bir ürünün sanat değeri taşıması için tek ve özgün mü olması gerekir?

120. Sanatçı eserini yaratırken duyduğu duyguları yalnızca bir kez mi yaşayarak ortaya koyar?

121. Sanat yapıtı bir defalık bir yaratma mıdır?

122. Teknolojinin ortaya koyduğu ürünler sanat değeri taşır mı?

123. Seri hâlinde üretilen elmas bir kolyenin niçin sanat değeri yoktur?

124. Ortak estetik yargılar var mıdır?

125. Etik değerler ile estetik değerlerin ortak noktaları nelerdir?

126. Sanat bilgisi, sanatçı denilen öznelere özgü, duygusal, öznel ve yaratıcı hayal gücünün ürünü olan bir bilgi türüdür diyebilir miyiz?

127. Estetik; doğa, insan, toplum ve sanattaki güzeli sorgularken, sanat felsefesi yalnızca sanat yapıtını ve sanattaki güzeli inceleme konusu yapar belirlemesi doğru mudur?

128. Sanat olgusu, insanın yaşantılarının ve iç dünyasının bilinmeyen yanlarını bir keşfe çıkış mıdır?

129. Sanat yapıtında alımlayıcıya (izleyene) sunulan şey, onun için yeni olan bir yorum mudur?

130. Sanat yapıtıyla ilk kez karşılaştığında, insanı şaşırtan şey onun yeni bir keşif, yeni bir adlandırma olması mıdır?

131. Sanat olayı, insanı önceden farkına varamadığıyla karşı karşıya mı getirir?

132. Sanat yapıtı, kurmaca yapısıyla alımlayıcıyı yaşadığı dünyadan çekip çıkararak olayların salt duyularla izlenemeyeceği bir dünyaya mı iter?

133. Sanat yapıtı gerçek dünyayı yücelterek yeniden mi kurgular?

134. Sanatın yalnız düşlemle (Hayalgücüyle) keşfedilebilecek ayrı bir dünyası mı vardır?

135. Sanat yapıtlarına felsefeyle bakmak, sanata ve felsefeye ne gibi katkılar sağlar?

136. Sanat bilgisi ne tür bir bilgidir? Sanat bilgisinin objesi ne tür bir objedir?

137. Sanatlar ve ürünleri toplumu dönüştürebilir mi? Nasıl?

138. Sanat insana zarar verebilir mi, onun yıkımını hazırlayabilir mi?

139. "Şiir, tarihten daha geniştir." tezini nasıl açıklarsınız?

140. İnsan zihni, düşünceleri ve hayal gücüyle, dış dünyayla birebir uyum kurabilir mi?

141. Pazar ekonomisinde sanatların yeri nedir?

142. Güzelliğe niçin duyarlıyızdır?

143. Sanatçının topluma örnek olma gibi bir sorumluluğu var mıdır?

144. Sanatsal yaratıcılık saltık özgürlüğü gerektirir mi?

145. Müzik; resim, şiir ve dansı kapsar mı?

146. İmgelem (Hayalgücü) insanın ikinci bir doğası mıdır?

147. Poetik ile bilimsel imgelem arasında ne fark vardır?

148. Akıl hastası ile sanatçı arasındaki fark nedir?

149. Sanatçı kişisel olarak, sanata, çevresine, çağına ve dünyaya karşı sorumlu mudur, değil midir?

150. Sanat yapıtları insanı insana gösteren yapıtlar mıdır?

151. Sanatta hakikatin yeri var mıdır?

152. Sanatta tatmin amaçlanır mı? Bu ne tür bir tatmin olabilir?

153. Büyük sanat yapıtlarının ölçütü herkes tarafından anlaşılması ve beğenilmesi midir?

154. Sanat şiddetin her türünü dışlar mı?

155. Büyük bir sanatçının mı yoksa bilim adamının mı ölümü insanlığı daha çok etkiler?

156. Sanatta ilerleme ya da gelişme var mıdır?

157. Çağdaş endüstri toplumunda sanatın yeri nedir?

158. Sanat bir oyun gibi düşünülebilir mi?

159. Sanat yapıtını herhangi bir nesneden hangi ölçütler ayırır?

160. Sanat ile ahlâk arasında ortak noktalar var mıdır?

161. Sanatçı ile zanaatçı (el sanatçısı) arasında ne gibi farklı yanlar vardır?

162. Sanatın tek işlevi yaratma mıdır? Başka ne gibi işlevleri vardır?

163. Bir sanat yapıtını ne ya da neler değerli kılar?

164. Sanat alanında ilerleme kavramının bir anlamı var mıdır?

165. Her sanat yapıtı bir dahinin yapıtı mıdır?

166. Güzelliğe adanmış bir sanat yapıtı bir mutluluk vaadi sayılır mı?

167. Bir sanat yapıtını nasıl çözümleriz, nasıl anlarız?

168. Gerçek yaşamda çirkin olandan uzaklaşırken, sanat yapıtında ifade edilen çirkini neden beğeniriz?

169. Sanat, tutkuların dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir mi?

170. Gerçekliği üreten sanat, sanat mıdır?

171. Sanat yalnızca bir görünüşler evreni midir?

172. Sanat yapıtından hoşlanmak için ne yapmamız gerekir?

173. İyi ile kötü beğeniyi (Zevk; Gusto) nasıl ayırırız?

174. Gerçek bir sanat yapıtını hangi ölçütler belirler? Sanat yapıtını gerçekten sanat yapıtı yapan ilke ve koşullar nelerdir?

175. Tercihlerimiz bir sanat yapıtını değerlendirmede yeterli midirler?

176. Sanat yapıtları bize bir şeyler öğretirler mi?

177. Sanatta zorunlu olarak dinsellik var mıdır?

178. Sanat ahlâkı gözetir mi? Sanat yapıtı ahlâksal olmak zorunda mıdır?

179. Estetik hoşlanmanın kaynağı neye dayanır?

180. İnsanoğlunu somut mu yoksa soyut mu daha çok kuşatır ve etkiler?

181. Sanatçı öncelikle kendisi için mi yoksa başkaları için mi yaratır?

182. Soyutun kendine özgü bir gerçeklik olduğunu söyleyebilir miyiz?

183. 20. yy.da hangi sanat dalı öne çıktı?

184. Müzik sosyal ve etik bilinçlenme sağlar mı?

185. Sanat yapıtı acı ve baskılarla mı daha büyük ve etkili olur?

186. Sanat mı bilimi, bilim mi sanatı ilerletir?

187. Müzik sanatı insanın tüm duygu, düşünce ve özlemlerini (yaşamını) eksiksiz yansıtabilir mi?

188. Güçlü ve gerçek sanat insanın pasını giderir, onu yeniler mi?

189. Gerçek sanat insanları bir araya getiren ve onlara umut veren sanat mıdır?

190. Homeros sorunu nedir?

191. Sanat insana bir şey katar mı, onu geliştirir mi?

192. Sanat eseri açık, bitmemiş bir yapıttır diyebilir miyiz?

193. Tükettiğini üretmek bir kültür müdür?

194. Sözlü müziğin mi, sözsüz müziğin mi ifade, anlam ve ileti bakımından olanakları daha fazladır?

195. Altın oran nedir ve sanatla ilgisi nasıldır?

196. Katharsis (Arınma) nedir?

197. Bir ulusun görüşünün kaynağına varmak, düşüncesinin özünü kavramak için onun güzellik anlayışını izlemek aydınlatıcı olur mu?

197 Şiir, düzyazıya çevrilemeyen bir nazım türü müdür?

198. Şiir, gerçekliği dile getirebilir mi?

199. Şiir için sözcükler dini diyebilir miyiz?

200. Şiir ile düzyazı dili birbiriyle ilişkisi olmayan yapılar mıdır?

201. Sanatçılar iyi yönetici olabilirler mi?

202. Güzellik, yararlılıkla (fayda ile) bağdaşır mı?

203. Her kültür felsefeyle hesaplaşmak zorunda mıdır?

204. Düşünce hayatının kurumsallaşması için neler yapılabilir?

205. Güzel bir araba ile güzel bir düşünce arasında ne fark vardır?

206. Sanat yapıtları toplumsal incelemelerde hangi noktaları aydınlatır?

207. Şiirde çelişik fikirleri yadırgamadığımız hâlde bilimde bu tür fikirlerden niçin kaçınırız?

208. Doğal güzel ile sanatsal güzel arasında ne fark vardır?

209. Güzel her zaman tuhaf ve acaip midir?

210. Güzel, bütünüyle yapaylıktan arınmış olan mıdır?

211. Sanat yapıtları açıklanabilir mi?

212. Asıllarını görmekten hoşlanmadığımız şeylere sanat

yapıtlarında rastlayınca neden hayran oluyoruz?

213. Doğruluk (Hakikat) sanatın mı, yoksa bilimlerin mi konusudur?

214. Sanat bir güç mü verir, yoksa bir teselli mi?

215. Sanat, demokrasinin doğrudan bir antitezi midir?

216. Sanat yapıtlarını gerçekten büyük kılan nedir?

217. Sanat, şiddeti ortadan kaldırabilir mi?

218. Bir bilim adamının erken ölümü insanlığı geriletebilir, sanatçınınki ise insanlığı sanat yapıtından yoksun mu bırakır?

219. Gerçek ile sanal (imgesel; imaginaire) arasında ne fark vardır?

220. İmgelemde (Hayalgucü) duygunun rolü nedir?

221. Hayalgücü, yanılgının efendisi midir?

222. Yaratıcı bir hayalgücü var mıdır?

223. Eğer her zaman mutlu ve özgür olsaydık rüya görmez miydik?

224. İmge (Image) bir şey değil, bir edim (Acte) midir?

225. Algılamak ve hayal kurmak, varlık ve yokluk gibi, birbirine karşıt mıdır?

226. Bellek (Zekâ; Intelligence) ile imgelem (Hayalgücü; Imagination) arasında ne gibi bir ilgi vardır?

227. Şiirsel hayalgücü ile bilimsel hayalgücü arasında ne fark vardır?

228. Yanılsama (Illusion) ile arzu (Desir) arasında ne gibi bir ilgi vardır?

229. Söylen (Mythos), varolmayan her şeyin adı mıdır?

230. Şiir, umut vermeyen bir din midir?

231. Mühendis ile sanatçı arasında ne gibi bir fark vardır?

232. Güzeli mi, iyiyi mi, doğruyu mu tercih etmeliyiz?

233. Bir manzaranın algılanması ne ölçüde doğuştanlığa (a priori), ne ölçüde sonradan kazanılmışlığa (a posteriori) bağlıdır?

234. Güzel kavramı, insan zekâsının uydurduğu bir şey mıdır?

235. İnsan ilk andan itibaren mi, yoksa gelişmesinin belli bir aşamasında mı iki şeyden birini daha çok beğendi?

236. Gözün, kulağın, burnun, yani duyu organlarımızın beyinden ayrı bir güzellik bilinci olabilir mi?

237. Göz için, belli bir sıraya göre dizilmiş nesnelerle rasgele dizilmiş nesneler arasında bir güzellik farkı kendiliğinden var mıdır?

238. Kulak, gürültü ile müziği, beyinden bağımsız olarak da ayırabilir mi?

239. Her sanat yapıtı, kendi çağının önyargılarının izlerini taşır mı?

240. Güzellik, bizden önce de var mıydı ve bizden sonra da varolacak mı?

241. Sanatsal yaratıcılık, doğadan mı, yoksa yine sanattan mı beslenir?

242. Sanat niçin vardır; insan sanatsal duygu ve özlemlerini yaşama geçiremediği için mi?

243. Sanat, ölümle biter, son bulur mu?

244. Sanat, ölümün karşısında ölümsüzlüğe mi oynar?

245. Sanatın tüm değerlerini yaşama maledebilsek o zaman sanata gerek kalır mı?

246. Sanat, yaşanan dönemin gereksinimlerine göre biçimlenip, kimi zaman da dinamik yönüyle toplumsal değişim sürecinde belirleyici olup öğrenmeye, geliştirmeye ve olumsuzlukları olumluya dönüştürmeye katkıda bulunup dünyamızı zenginleştirir mi?

247. Sanat, insanı ayrıcalıklı yapan değerleri yüceltir, insanın insanla el ele vererek altından kalkamayacağı hiçbir zorluğun olamayacağını anımsatır mı? Barışı, sevgiyi, hoşgörüyü ve umudu yeşerterek bizlere güç aşılar mı?

248. Bir ülkenin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasındaki te-

mel ölçütlerden biri, o ülkenin kültür ve sanatının evrensel anlatım olanaklarını kullanmadaki başarısı ve ulaştığı kitlelerin yoğunluğu mudur?

249. Sanatın erekleri yaşama geçirildiğinde sanat ortadan kalkar mı?

250. Güzellik yalnızca görsellikle (gözle) mi ilgilidir?

251. Yaratıcılık yalnızca insanlara özgü bir özellik midir?

252. Kültürel evrim, biyolojik evrimden daha mı hızlıdır?

253. Şairler, sözcüklerin gölgeleriyle mi şiir yazmalılar?

254. Çok sesli müzik ile demokratik yaşam arasında bir koşutluk var mıdır?

255. İkiyüz, üçyüz yıl önce tümüyle başka bir boyutta, başka koşullar altında, başka bir dünyada yaratılmış bir müzik yapıtı bugün neden bizi heyecanlandırıyor?

256. Konsere gelip müzik dinlemek, evde CD dinlemenin ötesinde ve ondan fazla bir şey midir?

257. Kültürel bir olgu, anlamını ancak farklılıklarla belirlenmiş bir dizi ya da bir kalıp içinde mi kazanır?

258. Sanat asıl gerçekliğin dışına çıkarak kendi gerçekliğini yaratan ve böylece insanı gevşeten, rahatlatan ve oyalayan bir uğraş mıdır?

259. Deliliğin yaratıcılıkla yakın bir ilgisi var mıdır?

260. Beğeni duygusu, estetik haz nasıl yaratılır?

261. Yazarın hayalgücüyle oluşturduğu yapıtlar, gerçeği olduğu gibi anlatanlardan daha mı inandırıcıdır?

262. Bir sanatçının yaşadığı döneme ilişkin tuttuğu kayıt, bir tarihçi ya da siyasetçininkinden çok daha anlamlı, önemli ve kalıcı olabilir mi?

263. Sanatçı gerçeği görmekten çok yeniler mi?

264. Beğeni yargısı ile bilgi yargısı arasındaki fark nedir?

265. Altın oran gerçekten sanat sınırlarının anahtarı olarak kabul edilebilir mi?

266. Elektronik kitap (CD Rom), kitabın yerini alabilir mi?

267. Resim mi, edebiyat mı, müzik mi daha kalıcı ve etkilidir?

268. Klâsisizmin ilkelerini (bakışım, denge ve belli sınır) uygulayan sanatçılar, hangi çağda yaşamış olurlarsa olsunlar klâsik midirler?

269. Şair, sözcüklerin birbirinden yansıyarak çoğaldığına inanan kimse midir?

270. Kitap üzerine kurulmamış bir toplumda yaşayıp gene de en derin anlamıyla "okur" olabilen insanlar var mıdır?

271. Sanat yapıtının temel niteliği alımlayıcısında ya da izleyicisinde farklı duygu ve düşünceler yaratmak mıdır?

272 Yaşam herhangi bir projeye sığar mı?

273. Güzel kavramı, insan zekâsının uydurduğu bir kavram mıdır?

274. İnsan doğuşundan itibaren mi, yoksa gelişmesinin belli bir aşamasında mı iki şeyden birini daha çok beğendi?

275. Duyu organlarımızın beyinden ayrı bir güzellik bilinci olabilir mi?

276. Kulak, müzik ile gürültüyü beyinden bağımsız olarak ayırabilir mi?

277. Bilim mi sanattan, sanat mı bilimden çıkar?

278. Sanatın ve bilimin, özleri ve amaçları buluşur, yolları ve yöntemleri ayrılır mı?

279. Deneysel yaklaşım bir sanat yapıtında neyi öne çıkarır?

280. Gerçeklikteki çıplaklıktan utandığımız hâlde sanat yapıtlarındaki çıplaklıktan niçin utanmayız?

281. Sanat yapıtının ölçütü nedir?

282. Anlamı var eden ilk koşul bilinmek midir?

283. "Tanrı ellerimizdir, / Tanrı yüreğimiz, aklımız, / Her yerde var olan Tanrı, / Toprakta, taşta, tunçta, / Tuvalde, çelikte ve plastikte / Ve bestecisi sayılarda ve satırlarda / Ulu uyumla-

rın." Bu dizelerin yazarı sizce ateist midir, yoksa panteist mi?

284. Doğaçlama (emprovize) müzik, nasıl doğaçlanır (emprovize edililir) ?

285. Sanatın işlevi ve amacı eğlendirmek midir, yoksa eğitmek, düşündürmek ve izleyende yeni ufuklar açmak mıdır?

286. Yaratıcılık, birbiriyle ilgisi yokmuş gibi görünen fikirleri yepyeni bir biçimde birbiriyle ilişkilendirmek midir?

287. Yaratıcı dahiler, akıl kalıpları dışında mı düşünürler?

288. Yaratıcı olmak ne demektir, yaratıcılık geliştirilebilir mi?

289. Yaratıcılıkta deneyimlerin rolü ve payı var mıdır?

290. İnsanın yaratıcı yanı mı, yoksa yıkıcı yanı mı daha güçlüdür?

291. Sanat, gerçekten insanı insana tanıtır mı?

292. Sanatsız kalmış bir toplumun hayat damarlarından biri kopmuş mu sayılır?

293. Sanatsal yaratıcılığın en temel yasası, hayalgücünün sürekli ürettikleri arasında aklın çalışıp seçim yapması mıdır?

294. Sanı, duyuların ve aklın doğru bilgi elde edemedikleri alandaki doğru gibi görünen şey midir?

295. Yaratma bir sentez işi midir, yoksa bir analiz işi mi?

296. Deha yalnızca devamlı bir sabır ile ince ve derin bir dikkatten mi ibarettir?

297. Bir etki, o etkiyi yapandan çok alana mı bağlıdır?

298. Şiir, dilin, yine dil (sözcükler) aracılığıyla kendi kendini aşması mıdır?

299. Sanat bizi hakikatin yıkıcılığından korur mu?

300. Sanat insanın doğa karşısındaki bir üstünlüğü müdür?

B) AHLÂK FELSEFESİ (ETİK)

1. Az çok özgür olmak olanaklı mıdır?
2. Her tutku saçma mıdır?
3. İnsanlar yalnızca çıkarları için mi toplum hâlinde yaşıyorlar?
4. Ahlâk, bilimlerde bir rol oynayabilir mi? Bilimin ahlâkı olur mu?
5. Mutluluk insan için erişilmez bir şey midir?
6. Çalışma ve emek, yalnızca bir zorlama mıdır?
7. Doğru, zorlayıcı mıdır yoksa kurtarıcı mı?
8. Saygı yalnızca kişiye mi gösterilmeli?
9. Yanılsamasız bir tutku olanaklı mıdır?
10. Zamanın akışına karşın nasıl olur da aynı kalırız ya da aynı kalabilir miyiz?
11. Bana "Yükümlüsün!" demeye yetkili olan kimdir?
12. Aklı kötüye kullanma mümkün müdür?
13. Yaşamın bir anlamı var mıdır?
14. Nasıl yaşamalıyım? Mutlu olmak insanın elinde midir?
15. Günümüzde insanların karşı karşıya kaldıkları yabancılaşma biçimleri nelerdir? Bunları nasıl aşabilirler?
16. "Ben neyim?" sorusuna kesin bir yanıt verilebilir mi?
17. Özgürlük, bir reddetme gücü olarak tanımlanabilir mi?
18. Verip karşılığını beklemek her değiş tokuşun ilkesi midir?
19. İnsanlığın bir hedefi var mıdır? Bunu nasıl saptarız?
20. Biz kimiz? Nerden geliyoruz? Nereye gidiyoruz?
21. Özgürlük için zaman bir engel midir yoksa bir araç mı?
22. "Özgürlüğünü yitirmek" deyiminin ne anlamı vardır?
23. Geçmişi anlamak geleceği kurmak için zorunlu mudur?
24. Zamanıyla birlikte yaşamak gerekir mi?
25. Hayalgücünden yoksun bir tutku mümkün müdür?

26. Her şey haklı gösterilerek doğrulanabilir mi?

27. Özgür olmaksızın mutlu olunabilir mi?

28. Gelecek bir korku konusu olmalı mıdır?

29. İnsanı çalışmaya götüren zorunluluk mudur?

30. İnsan bilimleri, insanlığın ne olduğunu bize söyleyebilirler mi?

31. Geçmişi olmayan bir insan özgür bir insan olabilir mi?

32. İnsan tutkularında mı yoksa yeteneklerinde mi tanır kendisini?

33. Yapılanı bilmemek mümkün müdür?

34. Aklın yardımına başvurmadan özgür olunabilir mi?

35. Bir filozof zorunlu olarak çağının insanı mıdır?

36. Kendimize karşı borçlarımız ve sorumluluklarımız var mıdır?

37. Tutku, bilgelikle uzlaşabilir mi?

38. Ölümsüz olmak istenmeye değer mi?

39. Bilgi mi yoksa değer mi insanı daha çok dönüşüme uğratır?

40. İnsan gerçekten insanın kurdu mudur?

41. İnsan doğuştan iyi midir, kötü mü?

42. İnsanın bu dünyada gerçekten bir görevi ve amacı var mıdır?

43. Ne bilebiliriz? Ne yapmalıyız? Ne umabiliriz (ümit edebiliriz) ?

44. İnsan aklının son amacı bilgide midir yoksa istençten kaynaklanan eylemde midir?

45. İnsanın bu dünyada bulunmasının bir anlamı var mıdır?

46. Felsefeyle uğraşan bir kimse ateist sayılır mı?

47. İnsanın bu dünyada son bir amacı var mıdır?

48. İnsan kararlarında özgür müdür?

49. Negatif ya da pozitif özgürlük örtüşür mü ya da birbirine koşut mudur?

50. Sevgi bilgi işi midir? Öğretilebilir mi?

51. Erdem bilinebilir ve öğretilebilir mi?

52. Ahlâk, bilimin yerini tutabilir mi?

53. Mutlak idealizm ile öznel idealizm arasındaki fark nedir?

54. Sevgi her güçlüğü yener mi?

55. Özgür düşünce mi felsefeyi yaratır, yoksa felsefe mi özgür düşünceyi?

56 Felsefe yapmanın etiğinden söz edebilir miyiz?

57. "Her insan kendi kaderini yapar." sözü ne kadar doğrudur?

58. Değer yargılarının evrensel geçerliliği var mıdır?

59. İnsan kendisine yalan söyleyebilir mi?

60. Bir etkinlik hangi koşullarda bir çalışma ya da bir emektir?

61. İnsanın özgürlüğü, çalışma zorunluluğu ile sınırlanmış mıdır?

62. "Gerçekten özgür insan, yalnızca yapabileceğini ister ve hoşuna gideni yapar." sözü sizce doğru mudur?

63. Tutkular, ödevlerimizi yerine getirmemizde bize engel olurlar mı?

64. Ahlâkta bir evrimleşmeden söz edebilir miyiz?

65. "Bir düşünürün kişisel birikimleri ve yaşantıları onun düşünce sistemini etkiler." görüşüne katılır mısınız?

66. "Bir düşünürün öğretisini açıklamak için, yaşadığı çağda egemen olan görüşleri bilmek gerekir." düşüncesi doğru mudur?

67. "Felsefeyi salt bir düşünme eylemi olarak değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak görmek gerekir." düşüncesine katılır mısınız?

68. Düşünce yalnızca bir eylem aracı olarak ele alınabilir mi?

69. Her felsefe sistemi onu oluşturan düşünürün kişiliğini mi yansıtır?

70. Apaçık olmayan soyut gerçeklere (hakikatlere), erdemli kişiler gibi, erdemsiz kişiler de ulaşabilirler mi?

71. Vicdan, iyi veya kötü eylemlerimizin hakemi midir?

72. Ahlâk yargıları, bilim ve matematik yargıları gibi nesnel ve zorunlu olabilirler mi?

73. Erdem, özgür iradenin (istenç) ahlâkça iyi olan eyleme yönelmesi midir?

74. İnsanlığın geleceğiyle ilgili beklentilerimizi neye dayandırabiliriz?

75. Gelecek beklentimizin olumlu ve olumsuz olma koşulları nelerdir?

76. Bilgelik yalnız bilme sevgisini değil, erdemli ve mutlu yaşam sürmeyi de içerir mi?

77. Filozof, her şeyi bilen değil, bilgiyi ve bilgeliği seven, onu elde etmek için uğraşan kimse midir?

78. Bilgelik, felsefe yapabilmek için gerekli midir?

79. Felsefe, bilgeliğe ulaşma çabası mıdır?

80. İnsanın kararları ve eylemleri içinde bulunduğu koşullara mı bağlıdır?

81. İnsan, eylemlerini ahlâk yasalarına göre mi düzenlemelidir?

82. İnsan, ahlâkî kararlarında ve yapıp etmelerinde özgür müdür?

83. İnsan, eylemlerinden sorumlu tutulabilir mi?

84. Davranışlarımız üzerinde etkili olan nelerdir?

85. Bilim ve teknoloji, bilgeliğin yerini tutabilir mi?

86. İnsanın yaşamındaki rolleri kolayca gözlenen nesnelerin üretiminde felsefenin doğrudan katkısı olmasa da onların dayandığı değer ve düşüncelerin oluşturulmasındaki katkısı yadsınabilir mi?

87. Felsefenin ürettiği değer ve düşüncelerin insan yaşamındaki yansımaları yalnızca dolaylı olarak mı gözlenebilir?

88. Yararcı ahlâk anlayışı, bir eylemin ahlâksal bakımdan doğru olup olmadığını hangi ölçütlere göre değerlendirir?

89. "En çok sayıda insana en büyük ölçüde mutluluk sağlayan eylem, ahlâksal bakımdan doğru eylemdir; bir eylemi doğru ya da yanlış olarak değerlendirmek için öncelikle o eylemin, ilgili kişilerin tümüne sağladığı hazlara ve getirdiği acılara bakmak gerekir." diyen yararcı ahlâk anlayışı eylemin hangi amaçla yapıldığını mı gösterir?

90. Kişiler grup içinde, yalnız başlarına olduğundan daha mı çok duygulu davranırlar?

91. İnsan, mutluluğa ancak topluluk içindeyken mi erişebilir?

92. Ömre yönelik değerlendirmeler yaşla birlikte değişir mi?

93. Bilgilenme, bilinçlenme yoluyla aydınlanmanın ışığına erişmiş; soran, sorgulayan, aydınlığı yayan bir kişiliğe sahip insana yetkin insan diyebilir miyiz?

94. Sorunları gören ve çözüm üreten insan aydın insan mıdır?

95. Adam öldürmek, iyi bir insan olmayı engeller mi?

96. Mutluluk, insanın elinde midir?

97. İnsan ahlâkî eylemde bulunurken özgür müdür? Insanın özgür iradesi (istenç) var mıdır?

98. Suça yatkınlık daha çok yoksul çevrelerde mi görülür?

99. İnsan yaşadıkça bazı alışkanlıklarını ve davranışlarını değiştirebilir mi?

100. İnsan gerçekten düşünmekte ve eylemekte özgür müdür?

101. Özgürlük bir olgu mu yoksa gerektirici bir ödev ve değer midir?

102. İnsan eylemleri hangi değere göre meydana gelir?

103. İnsan eyleminin en son ereği var mıdır?

104. İnsan eylemleri iyi dediğimiz bir değere mi yönelirler?

105. İnsan doğasının amacı yalnızca mutluluk mudur?

106. Erdemli olmak, bilgili olmayı gerektirir mi?

107. Göreceli olmayan, genelgeçer bir mutluluk kavramından söz edebilir miyiz?

108. Mutluluk, düşünerek yaşamak mıdır?

109. Sevgiyi yaşamak, mutluluk sağlar mı?

110. Bilgelikle erdem arasında nasıl bir ilişki vardır?

111. Erdem ile mutluluk arasında ilişki var mıdır?

112. Erdem, ahlâksal sevgiye bağlı mıdır?

113. Davranışlar değişirken değerler de değişir mi?

114. Mutluluk, ahlâkın amacı olabilir mi?

115. İnsan yaşamının bir amacı var mıdır; yoksa insan yaşamı çok amaçlı mıdır?

116. "Dostluk, iki bedende bir ruhtur." tanımına katılır mısınız?

117. Tıp etiği, doktor hatalarını önleyebilir mi?

118. Genelgeçer bir ahlâk olanaklı mıdır ve evrensel ahlâk yasaları var mıdır?

119. İnsan eylemlerinin bir amacı var mıdır?

120. Başka bir (öte) dünya vardır diye mi iyi ve erdemli olmalıyız?

121. Ahlâk, bireysel yaratıcılığın önünde bir engel midir?

122. Her bireyin ahlâksal değerleri farklı olabilir mi?

123. Nesnellik temelinde kurulmuş ahlâk yasaları olanaklı mıdır?

124. Davranışlarında özgür olan insan, öznel ahlâkını yaratmış sayılır mı?

125. Ahlâk değerleri insanın özgürlüğünü kısıtlamakta mıdır?

126. İş etiği, işletmelerde verimi arttırır mı?

127. Toplumda sağlıklı gelişme, evrensel değerlerin ulusal çizgiye oturtulmasıyla mı olanaklıdır?

128. Ulusal değerlerin yabancı değerlere karşı korunması mı, yoksa onlarla kaynaşması mı daha doğru olur?

129. Eylemlerimiz düşünceye sıkı sıkıya bağlı mıdır?

130. Güncel sorunlar, güncel felsefelerle mi çözülmelidir?

131. Eksiksiz (tam) bir dürüstlük, insanlara kapalı mıdır?

132. İnsanlar her zaman görevlerine uygun rolleri mi oynarlar?

133. İnsan eylemleri yaşamın boşluğunu mu gösterirler?

134. Aldatma, insan ilişkilerine egemen midir?

135. Mutlak iyilik ya da kötülükten söz edilebilir mi?

136. Doğruluk öğretilebilir mi ve bunu yapmak uygun mudur?

137. Bir öğreticinin öğrencisini kendi kopyası yapmaya hakkı var mıdır? Yoksa onu dolaylı yoldan mı yetiştirmelidir?

138. Bugünkü kültürümüzün eksikliği doğruların çok az dile getirilmesinde ve yaygınlaştırılmamasında mıdır, yoksa doğruların çok az yaşanmasında mıdır?

139. Eğitim, doğruları bulma yöntemlerini öğretmek midir?

140. Bireysel olanaklarla ele geçirilmiş doğru her an yaşanmalı mıdır?

141. Erdem gözlenemediğine göre bir eylemin erdemli olup olmadığına nasıl (neye göre) karar vereceğiz?

142. Erdeme ancak bilgili kişiler mi sahiptir?

143. Erdem, mutluluk verdiği ölçüde mi değerli sayılır?

144. Erdemli eylemin sonucunun kişiye bir başarı olarak dönmesi gerekir mi?

145. Doğruluk anlayışı toplumdan topluma değişir mi?

146. Ortak doğruların belirmesi, toplumsal gelişmişliğin bir sonucu mudur?

147. Bir kimsenin özgürlüğü için ölümü göze alması etiğe uygun bir davranış mıdır?

148. Iyi ve kötü göreceli kavramlar mıdır ve bunlar hakkında yargıya varılabilir mi?

149. Eylemin değeri bireye sağladığı yararla mı ölçülür?

150. Bizi mutlu etmeyen eylemleri de yapmalı mıyız?

151. Her eylemimizle, aslında ne istediğimize, dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğine ilişkin zihinsel tasarımızı mı ortaya koyarız?

152. Yaptığımız her eylem, insan olmaya ilişkin bir değeri korur ya da o değere zarar verir mi?

153. Değer yargıları kesin ve genel (genelgeçer) olabilirler mi?

154. Yalnızca erdemli olma özelliklerini taşıyıp bunun bilincinde olan, ama eylemleriyle sahip olduğu erdemleri yansıtmayan kimseye erdemli insan diyebilir miyiz?

155. Bilgisi ile yaptığı, düşüncesi ve sözleriyle eylemleri arasında kopukluk olmayan insan mı erdemli insandır?

156. Özgürce düşünmek felsefe yapmanın ilk ve temel koşulu mudur?

157. İnsan gereksinimlerini içgüdüleriyle mi yoksa bilinçli ve istençli eylemleriyle mi daha iyi giderir?

158. İnsan bilinçli eylemleriyle, içgüdüsel olarak yapabileceklerinden pek çoğunu ve çok daha etkili biçimde mi gerçekleştirebilir?

159. Kişinin sorumluluğu çok boyutlu mudur?

160. Sorumluluğun kabulü, kişi özgürlüğünün güvencesi midir?

161. Sorumlu olarak yaşama, eylem bilincinin sonucu mudur?

162. Sorumluluk, ahlâksal kişi olmanın zorunlu koşullarından mıdır?

163. Kişinin sorumluluğu salt toplumsal boyutlu mudur?

164. Sorumluluğun yadsınması kişi özgürlüğünün güvencesi midir?

165. Felsefe, özgür, ussal ve eleştirel bir tutumdan doğmuştur diyebilir miyiz?

166. Felsefî tutarlılık, bir filozofun savları arasındaki iç uyum mudur?

167. Felsefenin binlerce yıllık serüveninde filozofların sorumluluğundan söz edebilir miyiz?

168. Rasyonalist etikçilerden Sokrates iyi düşüncesini, Aristippos haz kavramını, Spinoza hakikat ve bilgi görüşünü, Kant ödev fikrini yaşam hakkında sahip oldukları evrensel görüşlerden yola çıkarak eylemlerin ilkesi yapmak ve bu ilkelerden tikel eylem kuralları çıkarmak isterlerken bunları akıldan dedüksiyon yoluyla mı çıkarmışlardır?

169. Filozoflar düşüncelerinden sorumlu tutulabilirler mi?

170. İnsan eylemlerinin amacı neler olabilir?

171. İradeli olan insan davranışlarının değerini ve iyi davranışın ilkelerini araştıran, eylem sergilenirken özgür ve buna bağlı olarak sorumlu olup olmadığını inceleyen; özgürlük, erdem, sorumluluk gibi durumları sorgulayan etkinliğe etik (ahlâk felsefesi) diyebilir miyiz?

172. Bedeni üzerinde bir egemenliği olan ve kendi bedeninin bir efendisi olarak kendisini duyumsayan bir kimse, bedenini "benim bedenim" bağı ile kendine ait bir şey olarak yaşıyor ve kendi bedenini denetliyorsa o kimseye kişi diyebilir miyiz?

173. Dünyada kötülük çoğu zaman bilmemekten mi kaynaklanır?

174. Tek başına iyi niyet, iyiyi istemek bir eylemin iyi sonuç vermesi için yeterli midir?

175. Sadece iyiyi istemekten yola çıkan bir eylem, eğer bilgiyle aydınlatılmamışsa, kötüyü istemek kadar zarar verebilir mi?

176. İyiyi istemek, iyinin gerçekleşmesi için yeterli olmasa da ahlâksal bir görev midir?

177. Kötü niyetle yapılan bir eylem de yarar sağlayabilir mi?

178. Bilgiye dayalı her eylem, iyi niyetle yapılmamış olsa da iyi bir eylem midir?

179. İyinin gerçekleşmesi için, hem iyinin amaçlanması, hem de bilgiden yararlanılması mı gerekir?

180. İnsanlık değerlerini korumak ve yücelтmek amacıyla yapılan her eylem, iyi bir eylem midir?

181. Moral ve etik değerler mi, yoksa ekonomik (parasal) değerler mi daha önemlidir?

182. Saygınlık mı, şöhret mi daha değerlidir?

183. Kişisel özgürlük, yasa ve kural tanımaya engel midir?

184. Bir canlı ahlâkından söz edebilir miyiz?

185. Doğa daima doğruyu, insan her zaman yanlışı mı seçer?

186. İnsan yanlışı bilerek ve isteyerek mi yapar?

187. İnsanın kendisini var olarak duyumsamasının biricik yolu nedir?

188. İnsan yok oluşu köklü biçimde duyumsadığı için mi durmadan varolma girişimleri sergiliyor?

189. İnsanın evrensel bir akla, dünyanın küresel bir dünyaya yöneldiği çağımızda değerler de dönüşmekte midir?

190. Etik ve estetik değerler sisteminde kökten bir değişim söz konusu olabilir mi?

191. 20. yüzyılın değerler sistemiyle 21. yüzyılı sürdürebilir miyiz?

192. Etik ve estetik, felsefenin hangi alt dalında yer alırlar?

193. İnsan, tüm canlılarla ve doğayla etik ilişki kurabilir mi? Çevre etiği olanaklı mıdır?

194. Hayvansal gıda ile beslenenin hayvan haklarından söz

etmesi, vejetaryen birisinin de yeşiller örgütünden olması neyi gösterir?

195. Tüm canlılar evrenin bir üyesi sayılabilir mi?

196. Canlıların hakkından söz edebilir miyiz?

197. Doğanın ihanetinden ya da öcünden söz etmek doğru olur mu?

198. Sorumluluk nedir? İnsan öncelikle kime karşı sorumludur?

199. Bilim değer dışı mıdır? Bilimin ahlâkından söz edebilir miyiz?

200. Bilim adamının değer yargısı dışında mı yoksa değerlerden uzak olması mı söz konusudur?

201. İnsan, doğru ve yanlışın ötesinde, üçüncü bir yola girmesi gereken trajik bir varlık sayılır mı?

202. Etiksiz epistemoloji, epistemolojisiz etik yapılabilir mi?

203. Etiksiz bir epistemik kaygı olanaklı mıdır?

204. Meslek etikleri arasında (gazeteci, doktor, hukukçu, yönetici, öğretmen) asgarî bir ortak payda kurulabilir mi?

205. Meslek etikleri yargıları çatıştığında ne yapılabilir?

206. İnsanın kendini yok etme hakkı var mıdır?

207. Özgürlük kendisi için istenebilir mi?

208. Etik, ontolojiden ayrılabilir mi?

209. Başkalık kökten biçimde aynılık ile bağlantılandırılabilir mi?

210. Diğer canlılara gösterilen saygı kendimizle bir hesaplaşma mıdır?

211. Günümüzde felsefenin en önemli sorunu sizce hangisidir?

212. Diğer canlılar arasında en şanslı varlık insan mıdır?

213. Özlemlerimiz ve düşüncelerimiz tümüyle dış dünyada gerçekleştirilebilir mi?

214. Sağlıklı beden, sağlıklı düşünmeyı güvenceler mi?

215. Doğuştan getirdiğimiz potansiel, insana "iyi insan" olabilme olanağı sunduğu için mi insan değerlidir?

216. Kişi uygun bir ortamda yeterli eğitim alarak yetiştiğinde herhangi bir alanda başarılı ve insanlığa yararlı olabilir mi?

217. Kendini geliştirmemiş bir kişinin insanlığa katkısı olabilir mi?

218. İnsanı değerli yapan, uygun koşullar sağlandığında insanlığa hizmet edebilecek yetenekte olması mıdır?

219. Sözleşmenin etik bir değeri var mıdır?

220. Ticaretin moralite ile bir ilgisi, moral temelleri var mıdır?

221. Kapitalizmin kültürel çelişkileri nelerdir?

222. Ekonomik büyümenin, ilerlemenin ve kültürün etiğinden söz edebilir miyiz?

223. Teknoloji ile çevre etiği arasında bir ilişki var mıdır?

224. Avcılık etik değerlerle bağdaşır mı?

225. Her türlü kirlenmenin sağduyuyla bir bağlantısı var mıdır?

226. Niçin çalışırız?

227. Kazancı artırma yollarını aramanın etiği olur mu?

228. Bireysel sorumluluk, paylaşılmış sorumluluk ve tüzel (kurumsal) sorumluluk nedir?

229. Pazarlamada dürüstlük ve doğru sözlülük, satıcılıkta karakter ve yetenek, reklamcılıkta güvenilirlik ve davranış kontrolü, girişimcilikte cesaret ve kendine güven erdemleri vazgeçilmezlerden midir?

230. Satış, reklam ve pazarlama pratiklerinin moral evriminden söz edebilir miyiz?

231. İş ve ticaretteki sosyal sorumluluk kazancı artırır mı?

232. Mutluluk, kişiye bağlı özel bir olgu mudur?

233. İnsan kendi bilincine varmakla kendine yabancılaşır mı?

234. Amiplerin de yaşantıları olduğunu söyleyebilir miyiz?

235. Haksızlığa uğramak mı, haksızlık etmek mi daha iyidir?

236. Tam (total; sınırsız) bir özgürlük fikrinin bir anlamı var mıdır?

237. İnsan, başkasını her yönüyle benimseyebilir mi?

238. Akıl, tutkuları dizginleyebilir mi?

239. Hayvanlar niçin suç işlemez?

240. Hayvan hayır diyebilir mi ya da baş kaldırabilir mi?

241. Hayvanın emeğinden söz edebilir miyiz?

242. Aşk, özgürlüğü ortadan kaldırır mı?

243. İnsan kavramı açık bir kavram mıdır? Tüketilebilir mi?

244. Hayvanların kendilerine özgü bir yanları var mıdır? Kendilerini saklarlar mı?

245. İnsan sevgisi sınırsız olabilir mi?

246. Mutlak (Saltık) ve sınırsız bir özgürlük, özgürlüğü ortadan kaldırmaz mı?

247. Bilinçsizlik düşüncesi özgürlük düşüncesini dışlar mı?

248. Bir tutkuyu haklı çıkarmada kullanılması aklı küçültür mü?

249. Sevmek ussal mıdır? Sevgi ile akıl arasında bir ilişki var mıdır?

250. Akıl, bir tutkuyu esinletebilir mi?

251. Tutkularımızdan sorumlu muyuz?

252. İnsan niçin başkaları tarafından tanınmayı arzular?

253. Başkası, başka bir ben midir? Ben ile başkası kesinlikle ayrıştırılabilir mi?

254. Başkasına saygıyı kim ve ne haklı kılar?

255. Başkasına güvenmek ile başkasıyla güvenmek arasında nasıl bir anlam farkı vardır?

256. Başkasının yargısından ya da bakışından korkmalı mıyız?

257. Başkasına saygı onu yargılamayı engeller mi?

258. Egemenliğe ve güce dayanmayan ilişkiler kurmak mümkün müdür?

259. Başkalarıyla ilişki içinde yer aldığı toplumun işlevini değiştirir mi?

260. Bir insanda özgürlüğün varoluşu ile onu bilimsel olarak inceleme projesi nasıl bağdaştırılabilir? (Bir insan aynı zamanda hem özne hem nesne olabilir mi?)

261. Verimlilik kaygısı ile işçinin kişiliğine duyulan saygı bağdaştırılabilir mi?

262. Çalışmada, işde en yetkin insan etkinliğini mi yoksa basit bir doğal ve sosyal zorunluluğu mu görmeliyiz?

263. Özgürlüğü düşünmek özgür olmak mıdır?

264. İstenç (İrade) özgürlüğünün bir kanıtı var mıdır ve nasıl bilinir?

265. Eşitlik olmadan özgürlük mümkün müdür?

266. Özgürlüğün ahlâksal gerektirimi (talebi) ile belirlenimciliğin bilimsel olumlanması (kesinlenmesi) arasında bir çelişki var mıdır?

267. Özgür bir insanı nasıl tanırız? Özgürlüğün başlıca ölçütleri nelerdir?

268. Özgürlüğü hayır deme gücü olarak tanımlayabilir miyiz?

269. Özgür olma seçebilmek midir?

270. Özgürlük düşmanlarının özgürlüklerini ortadan kaldırabilir miyiz?

271. Özgürlük, risk almadan yaşanabilir mi?

272. Özgür olma öğretilebilir ya da öğrenilebilir mi? Özgürlük eğitimi ve öğretimi mümkün müdür?

273. İyilik, kötülükle her zaman yarışır mı? Ne zaman kazanır, yitirir ya da başa baş gider?

274. Ahlâkta bir ilerleme var mıdır? Günümüz insanının eski günlerdekinden daha ahlâklı olduğunu söyleyebilir miyiz?

275. Doğruyu söylemek hangi anlamda ve kim için bir görevdir?

276. "Söylediğim doğrudur." önermesini nasıl inandırıcı kılabilirim?

277. Hatadan kaçınmak için ne yapmalıyız?

278. Her hakikat (doğruluk) kanıtlanabilir mi?

279. İnsanlar hakikatten (doğruluktan) korkarlar mı?

280. İnsan bazı koşullarda yalan söyleyebilir mi, yoksa her zaman doğruyu mu söylemelidir?

281. Herkesin kendi doğrusu mu vardır?

282. İnsan kendi hakikatini (doğrusunu) seçebilir mi?

283. Doğruluktan kuşku duyma (kuşkusu), başkasına hoşgörü göstermeyi sağlar mı?

284. Aynı konudaki olumlama bugün doğru, yarın yanlış olabilir mi?

285. Bir hatadan kaçıldığı gibi bir yanılsamadan da kurtulunabilir mi?

286. Açık ve kanıtlanmış olan her zaman doğru mudur?

287. Nesnelliğin sınırları nelerdir?

288. İnanan, inançlı tartışmacılar arasında çıkan anlaşmazlığı nasıl açıklarsınız?

289. İlk doğrular yoktur, yalnızca ilk yanlışlar vardır görüşüne katılır mısınız?

290. Hoşgörü, doğruluğa kayıtsız mıdır?

291. Her şeyi kanıtlayabilir miyiz? Her şey kanıta dayandırılabilir mi?

292. Niçin yalan söyleriz? Yalan insan için vazgeçilmez bir gereksinim midir?

293. Sevgi yalnızca insana özgü müdür? Hayvanlar da severler mi?

294. İnsan ilişkilerinde iyilik ve yalanlar, doğrulardan daha çok değere sahip midirler?

295. Ahlâksal bilinç, toplumun izin verdiği ya da yasakladığı şeyin içselleştirilmesi midir?

296. Bilinç her zaman örtük biçimde ahlâksal mıdır?

297. Ben, her zaman saklanan ya da kendini gösteren bir şey midir?

298. Tutkular ve akıl bağdaştırılabilir mi?

299. Tutkularımız bizim hastalıklarımız, hastalıklı yanlarımız mıdırlar?

300. İyi tutkular (ya da kötü tutkular) var mıdır?

301. Özgürlük, baskının yokluğu mudur?

302. Teknik, etiğe yabancı mıdır?

303. Kim delidir, kime deli deriz?

304. Aydın kişi mutlu olabilir mi?

305. Geçmiş ve gelecek için acı duyulabilir mi?

306. Bilgelik ile tutkular arasında bir ilinti var mıdır, bir bağıntı olabilir mi?

307. Doğaya uymak insan için yeterli midir?

308. İnsan doğası düşüncesi bize güçlükler yaratır mı?

309. Eğitimin amacı doğallığı ortadan kaldırmak mıdır?

310. İnsan yetkinleşebilen bir varlık mıdır?

311. İnsan, doğası bozulmuş bir varlık mıdır?

312. Bir toplumu en iyi onun bilimsel ve teknik düzeyi mi yoksa ahlâksal kurum ve kuralları mı belirler?

313. Günümüzün teknolojik örgütlenme dünyası bireyin özgür ve ahlâklı tutum ve davranışlarına hâlâ bir yer bırakmış mıdır?

314. Teknik buluşlar ahlâk sorunlarını gidermede katkıda bulunabilirler mi?

315. Çalışma köleleştirir mi, özgürleştirir mi?

316. İşbölümü insanları karşı karşıya mı getirmiştir yoksa onların dayanışmasını mı güçlendirmiştir?

317. En zor iş hangisidir?

318. İnsan mı makine için, makine mi insan için çalışır?

319. İnsan tarih bilgisinden kendi eyleminin ahlâksal ilkesini çıkarabilir mi?

320. Geleceğimizi kurmak bizim elimizde midir? (Suae quisque fortunae faber est.)

321. Dostluk için iki bedende bir ruhtur diyebilir miyiz? (Amicitia est unus animus in duobus corporibus.)

322. Yasadışı davrananların (mafia, terör ve haydut çetesi) da bir etiği var mıdır?

323. Yenen her zaman yenilenden daha haklı mıdır?

324. İnsanların içdünyalarındaki benzemezlikler acaba benzerliklerden daha mı fazladır?

325. İnsanın hırslarının ve tutkularının sınırı var mıdır?

326. İnsanın sonsuz özgürlüğü varsa, kendini öldürme özgürlüğüne de sahip demektir. Bu iki durum nasıl bağdaşır?

327. İyi niyetle her sorun çözülebilir mi?

328. Yaşam gerçekleri (savaşmak, yalan söylemek) ile etik ilkeler ("Öldürmeyeceksin, yalan söylemeyeceksin!") çatıştığında ne yapacağız?

329. İstenç (irade) özgürlüğünün (libre arbitre) ya da seçme özgürlüğünün dayandığı temel nedir?

330. Şiddetin kaynağında inanç ya da bilgi olabilir mi?

331. Sevgi ve bilgi insanı mutlu eder mi?

332. Bedensel gereksinimler ile toplumsal ya da ahlâksal talepler çatıştığında ne yapacağız, hangi yolu izleyeceğiz?

333. Bilim ve teknoloji ile birlikte değerlerde de değişme ve ilerleme olmakta mıdır?

334. İnsan tümüyle karamsarlıktan, kötümserlikten kurtulabilir mi?

335. "Çocuk, insanın babasıdır." ne demektir?

336. Hoşgörü, doğruluğa kayıtsız mıdır, haksızlığı da hoşgörür mü?

337. Her ahlâk despot mudur?

338. Ahlâksal değer ve eğlemlerimiz değişebilir ama ahlâklı olmak bilinci değişmez sözüne katılır mısınız?

339. Tüm insanlar nasıl oluyor da benzer olaylar karşısında aynı tepkileri gösteriyor ve aynı duyguları paylaşıyorlar?

340. Geçmişe bakmak geleceği görmeyi sağlar mı?

341. Uygarlığın ve gelişmişliğin ölçütü nedir?

342. Ahlâk insanı edilgenliğe sürükler mi?

343. İnsanın kendini geliştirmesi özgür olması nedeniyle midir?

344. Tarafsızlık (Nötralite) ile nesnellik (Objektivite) arasında ne gibi bir fark vardır?

345. Savaşın da bir etiği var mıdır?

346. Sorumluluğun bulunmadığı yerde kişi ortadan kalkar mı?

347. İnsan çevresinde olup bitenler karşısında yalnızca bir gözlemci olarak kalabilir mi?

348. Gözlemlerimiz sırasında önyargılarımızdan kurtulmak, sıyrılmak mümkün müdür?

349. Niçin yalan söyleriz? İnandırmanın güçlü etkisinden dolayı mı?

350. "Kaç paralık adamsın?", "Cebindeki paran kadar konuş!" sözleri hangi anlamda kullanılmıştır?

351. İnsan doğaya egemen olduğu kadar kendisine de hakim mi?

352. "Bedenimi sattım, ama kendimi satmadım." demekle ne söylenmek istenmiştir?

353. İnsan ahlâklı bir varlık olmak zorunda mıdır?

354. İnsan kendisine bir türlü yaklaşamayan ve en uzak olan varlık mıdır?

355. Daha sonra gelen daha iyi midir?

356. Hoşgörü olmadan felsefe olur mu?

357. Özgürlük ve sorumluluk birbirini sınırlar mı?

358. Her şeyi affetmek affedilir bir davranış mıdır?

359. Çocuğunu öldüren bir katili affeden anneyi biz affedebilir miyiz?

360. Yabancılaşma (alienasyon) insan için kaçınılmaz bir olgu mudur?

361. Hoşgörü, her türlü düşünce ve davranışa tahammül göstermek midir?

362. Sorumluluk, kişiye her şeyi yapma yetkisi verir mi?

363. Özgürlük yalnız onu hakedenlerin midir?

364. Düşünceler yasayla (zorla) topluma kabul ettirilebilir mi?

365. Niçin dedikodu yaparız?

366. Dayak ne içindir, neyi anlatır?

367. Yasaklar niçin hep çekici olmuşlardır?

368. Niçin başkalarını kandırma ihtiyacını duyarız?

369. Eleştirilmekten niçin hoşlanmayız?

370. Sizi aldatanı sevebilir misiniz?

371. Bağışlamak ne demektir?

372. Sevgi öğretilebilir mi?

373. Kesin buyruk (kategorik imperativ) nedir?

374. İnsanın yaşamına son verdiği (intihar) gibi, insanlık da kendisini yeryüzünden silebilir mi?

375. Yargılarımızı her zaman gözden geçirmeli miyiz?

376. Herkes için geçerli, ortak bir yaşam modeli kurulabilir mi?

377. Hukuk, formel ahlâktır diyebilir miyiz?

378. Yaşamın bir anlam, amaç ve değeri var mıdır?

379. Yaşamak bir değer gerçekleştirmek midir?

380. İnsan kendisini bütünüyle tanıyabilir mi?

381. Mutluluk nedir ve insanın elinde midir?

382. İnsan kendi yazgısını (kader) kendi başına kurabilir mi?

383. İnsanın güç ve yeteneklerinin sınır ve boyutlarını bilebilir miyiz?

384. Öncesiz sonrasız bir süreç olarak yaşamın boyutları anlaşılabilir mi?

385. Başarı yaşam için yeterli midir?

386. İnsanı keşfederken aynı zamanda kurabilir miyiz?

387. Psikanaliz nedir, başarıları ve başarısızlıkları nelerdir?

388. İnsanı insan yapan başlıca ögeler nelerdir?

389. Mesleki davranışlar için etik kurallar neden gereklidir?

390. Bilimlerin etiğe gereksinimleri var mıdır?

391. Herhangi bir davranışın ahlâksal olarak iyi bir davranış sayılabilmesi için, ahlâkî kurallara uygun olması yeterli midir?

392. İnsanın güvenebileceği ve sığınabileceği tek (en son) yer yüreği ve vicdanı mıdır?

393. Kişiliğin gelişmesinde felsefenin bir rolü var mıdır?

394. Siyasal etik yasalarla sağlanabilir mi?

395. Cinsel yaşamını özgürleştirmek, bütün baskılardan arındırmak insanı geliştirir mi?

396. Cinsel yaşamın yoğunluğu ile uygarlığın gelişimi doğru orantılı mıdır, ters orantılı mı?

397. Bir insanın cinsel yaşamı sıfırlanabilir mi?

398. İnsanların dışındaki canlılardan da sorumlu muyuz?

399. Ölülerimize karşı da sorumluluğumuz var mı?

400. Bizi biz yapan tercihlerimiz midir?

401. Vahşi kimdir, nedir?

402. Bir insan doğası var mıdır?

403. İnsan hayvanlaşabilir mi?

404. Deli kimdir, nedir?

405. Kibir (Gurur), hatalarımızı başkalarından, özellikle de kendimizden saklamanın bir yolu mudur?

406. İnsan güdüldüğü zaman çoğu kez güttüğünü mü sanır?

407. Eğilim (Tendence) nedir ve bütün psikolojinin vazgeçilmez bir postülatı mıdır?

408. Eğilim kendiliğinden gözlemlenebilir mi, yoksa aktif ve duygusal etkileriyle mi su yüzüne çıkar?

409. Eğilim insanın özü müdür?

410. Arzu, her şeyi çiçeklendirir, sahip olma ise soldurur mu?

411. Heyecanda (Emotion) bedenin rolü nedir?

412. Heyecan bedenin bir işlevi midir, yoksa bir yıkımı ve bozgunu mu?

413. Heyecan, içgüdünün başarısızlığa uğraması mıdır?

414. Bir tutkuyu (Passion) hemen açık ve seçik (aydınlanmış ve ayrımlanmış) bir ide şekline sokarsak o, tutku olmaktan çıkar mı?

415. Eşcinsellik ve lezbiyenliğin ahlâkla bir bağlantısı var mıdır?

416. İntihar etme ve kurban olma eylemi aynı şey midir?

417. Tutkular (passion) hastalık mıdırlar?

418. Duygusal bir bellek var mıdır?

419. Neden yalan söyleme ihtiyacını duyarız?

420. Sevgi her güçlüğü yener mi?

421. Farklı özel ahlâk dizgeleri, bir takım amaçlara, ötekilerden daha iyi mi hizmet ederler?

422. Bir insanı sevmek için onun kendisine ihtiyacımız var mıdır?

423. Umut hiç gerçekleşir mi, yoksa insanın biricik avuntusu mudur?

424. Birey için hayatın tekrarı var mıdır?

425. Seçme özgürlüğü insanı kısıtlar mı?

426. Bütün dünyaya barışın hakim olacağına inanabilir miyiz?

427. Dünyada yoksulluk ve cehalet ortadan kaldırılmadıkça

barış ve huzurun geleceğine inanıyor musunuz?

428 Teröristler amaçlarına hiç ulaşmışlar mıdır? Ulaşma şansları var mıdır?

429. Sizi öldükten sonra ünlü yapacak bir düşünceyi savunmak yaşarken sakıncalı ise bu düşünceyi savunur musunuz?

430. Özgecilik (Altrüizm), insanın kendini güvence altına alma isteğinden mi kaynaklanır?

431. Bizi insan yapan özellikler nedir?

432. Onurlu yoksulluk, onursuz varsıllık (zenginlik) olur mu?

433. Kişiliğimizden kaçabilir miyiz? İnsan, kendi kişiliğinden kaçabilir mi?

434. Her yaşam biçimi bir tür din midir?

435. Spor karşılaşmalarının (müsabaka) ahlâka neden gereksinimi vardır?

436. İnsanın ölme (ötenazi) ve kendini öldürme (intihar) hakkı olabilir mi?

437. Korku, erdemi boğar mı?

438. Namuslu biri ile erdemli biri arasında ne fark vardır?

439. Bir kötülüğü hoş karşılayan onu işleyenden daha mı kötüdür?

440. Ahlâk, hakikatle (doğruluk) bağdaşır mı?

441. Buluş yapma (invention), insanın en üstün erdemi midir?

442. Kendine sınır koyma, yaratıcı bir eylem midir?

443. Değerlerin yaratılması varoluşun temel düşüncesi midir?

444. İnsanın yaratıcılığı, insanın kendi yaratıcı eylemiyle bizzat kendisine sınırlar koymak zorunluluğu mudur?

445. Sınırsız yaratıcılık karşısında sınırlı bir varlık olan insanın durumu nedir?

446. Ulusal bir etikten söz edilebilir mi?

447. İnsan hakkı etik bir hak mıdır?

448. Yaşam bir bütün müdür, bölünebilir mi?

449. Kendini merkeze koyan algı ile başkasını merkeze koyan algı nasıl denkleştirilebilir?

450. En üstün etik değer sizce hangisidir?

451. Tüketim, üretimi kamçılar mı?

452. Ortak hata, haklılık kazandırır mı?

453. İnsan, inanılmaz kıyımlar yapma gücünü ve cesaretını nereden alıyor?

454. Çevreye uyum sağlama esnekliği (plastisite) en fazla olan canlı insan mıdır?

455. Zaman, bütün acıları giderir mi?

456. Doğumla ölüm arasına sıkışıp kalmış olan insanoğlu özgür ve mutlu olabilir mi?

457. Yaşam bir sıkıntıdan başka bir şey değil mi?

458. Yaşamdaki bazı şeyleri açıklamak mı, yoksa saklamak mı daha uygundur?

459. Aşk, başkası aracılığıyla aslında kendini sevmek midir?

460. Erkek-kadın cinselliğindeki asimetrik davranışın sebebi yalnızca biyolojik midir?

461. Namus düşüncesinin temelinde yatan basit bir biyolojik neden midir?

462. Cinsel ilişki evrimin bizlere sunduğu hoş ve zevkli bir hediye midir?

463. Cinsel ilişkinin tersi düzü olur mu?

464. Aile günümüzde artık cinsel ilişkiden bağımsız bir kavram mıdır?

465. İçgüdüler içinde ilkel olmayan var mıdır?

466. Aşk mı bize sahip olur, biz mi ona?

467. Zenginlik ve iyilik insanı mutlu kılar mı?

468. Bir sanatçı, bir bilim adamı, bir düşünür en güzel, en ka-

lıcı yapıtlarını yazmayı bir yana bırakıp, içinde yaşadığı toplumun olaylarının akışına kendini kaptırmalı mı, kaptırmamalı mı?

469. Para, yabancılaşmış emek midir, yoksa toplumsal yaşamı kolaylaştıran geliştirilmiş bir araç mıdır?

470. Kişi, kendi varlığı üzerinde sınırsız bir tasarruf hakkına sahip olabilir mi?

471. Dürüstlüğün ve kötülüğün bir sınırı olmalı mı, olmamalı mı?

472. Yaşam, anlamlı mıdır, anlamsız mıdır?

473. Gerçek seçkin (elit), kendi başına bir şeyler yapabilen, üreten ve toplumu karşısında sorumluluğunu bilen kimse midir?

474. Küreselleşme, her şeye açık olma mıdır?

475. Dünyamızı gerçekten seviyor muyuz, yoksa ondan yararlanmayı mı düşünüyoruz?

476. Metaetik (analitik ya da eleştirel etik) ile uygulamalı (normatif ya da kurgusal) etik arasındaki fark nedir?

477. Yazılı ve görsel medya mensupları, ya iş adamlarına, ya siyasilere ya da patronlarına bağımlı kaldıkça gerçekleri özgürce yazıp söyleyebilirler mi?

478. Alışkanlıklar, insan doğasını değiştirir mi?

479. Sanat ve bilimlerin gelişmesi, insanların gereksinimlerini, hırslarını ve düşkünlüklerini artırır, sonunda ahlâkın da bozulmasına yol açar mı?

480. Cinsel yaşamı yadsıma ve baskı altına alma eğilimleri uygarlık düzeyiyle koşut mudur?

481. Cinsellikle ilgili hiç konuşmamak, cinselliğin tabu olduğu, tartışılmaması gerektiği, hatta gizli ve kötü bir şey olduğu mesajını mı içerir?

482. Cinsel eğitim konusunda doğru tutum ve davranış modelinin belirlenmesi, çocukların cinsel gelişim süreçleri hakkında doğru bilgi sahibi olunması ile mi mümkün olabilmektedir?

483. Başkalarının başarılarını kıskananlar ve onları çekeme-

yenler kendi varlıklarını da kuramaz ve kendilerini de gerçekleştiremezler mi?

484. Bir şeyi kabul etme sınırlarımızın zorlandığı noktalarda tepki mi veririz?

485. Bir davranışın ahlâkî sayılabilmesinin önkoşulu hangisidir?

486. Vahşet korkudan, yıkıcılık zayıflıktan mı gelir?

487. Çalışmadan, üretip yararlı olmadan nasıl yaşanabilir?

488. İnsan, yaşadığını bilerek mi yaşamalı; yoksa öldüğünü başkalarının bilip anımsayacağı şekilde mi ölmeli?

489. Gerçeklik yargıları ile değer yargıları arasındaki fark nedir?

490. Insanın ahlâklı olmasının temel belirleyicisi bilgili olmak mıdır?

491. Anlam sorunu, bir değer sorunu mudur?

492. Gelişmiş iletişim teknolojileri, modern insanı yalıtıp yalnızlaştırarak gerçek iletişimsizliğe mi yol açmıştır?

493. İnsanlık onurunu zedeleyen herhangi bir çözüm, başka çözümsüzlükler yaratır mı?

494. Kişinin üstünlüğünü kendisi mi, yoksa içinde bulunduğu koşullar mı belirler?

495. Yaşamını özgürce belirlemek, insanın elinde midir?

496. Evrendeki yasalar, insan yaşamını da belirler mi?

497. Uzun dönemde en fazla acı çekecek olanlar, kısa dönemli çıkarlar peşinde koşanlar mıdır?

498. Medya mensupları hiçbir zaman tam bağımsız olamazlar mı?

499. Gerçek ahlâk, doğada mı gizlidir: ahlâkın temeli. özü doğada mı saklıdır?

500. Çıplaklıktan niçin utanırız?

501. Ahlâksal olarak doğru olan ile doğru olmayanın ölçüsü nedir?

502. Hangi tür bilgi, insanı özgür ve güçlü kılar?

503. Ahlâkın ereği, amacı nedir?

504. İyi, kötü olmadan var olabilir mi?

505. Niçin herkes kendi davranışını ahlâka uygun bulur?

506. Ahlâk eğer göreli ise herkesin onun ilkelerine katılımını nasıl sağlarız?

507. Mutlak ve genelgeçer (herkes tarafından kabul edilebilir) bir ahlâktan söz edebilir miyiz?

508. Açgözlülük, kazanma ve sahip olma hırsı yeryüzünden kaldırılabilir mi?

509. Bilim, değerler hakkında bir şeyler öğretebilir mi?

510. İnsanlığın en büyük başarısı nedir?

511. Daha büyük bir iyilik için masum bir insanı öldürmek etik midir?

512. Savaşlar, etiğe dayandırılabilirler mi?

513. I. Kant ve S. Mill günümüzde yaşasalardı, klonlama üzerine ne düşünürlerdi?

514. Aşktan dolayı acı çekme, çelişik bir duygu durumu mudur?

515. Niçin çok eski dönemlerde yaşamış düşünürlerden etkileniyoruz?

516. Kendimiz hakkındaki duygumuz ne zaman ve nereden ortaya çıkar?

517. Yaşayan şeyi öncelikle ne belirler?

518. Yeryüzünde hiç barış oldu mu; dünya gelecekte barışa kavuşabilecek mi?

519. Bir hapla gerçek mutluluk yaşanabilir mi?

520. Bilim mi değerler hakkında, yoksa değerler mi bilim hakkında daha çok bilgi verir?

521. Acı çekme, insanı olgunlaştırır mı?

522. Esareti göze alma, boyun eğme etik dışı mıdır?

523. Bütün dünyanın huzura kavuşması bir hayal midir?

524. Başkalarının yaptıklarını görmekten nefret ettiğimiz şeyleri biz niçin yaparız?

525. Evrensel moral bir hakikat var mıdır?

526. Doğru ile yanlışı ayırt etmede nasıl bir yol izlemeliyiz?

527. Bir konuda kişisel düşünce ya da kanı oluşturmanın yolu nedir?

528. Hangi yapıdaki kişiler, bir bilgiyi sorgulamadan kabul etmez?

529. Umut, herkesin ortaklaşa paylaştığı bir şey midir?

530. En güçlü olan şey zorunluluk mudur?

531. Sağduyuya güvenebilir miyiz?

532. Cinsel baskılama, her zaman yüceltmeye yol açar mı?

533. Mutsuzluğun nedeni, seçenek bolluğu mudur?

534. Eğitim-öğretim kurumları, geleceğe egemen olmanın güvencesi olabilirler mi?

535. Bireysel psikoloji ile toplumsal psikoloji arasında bir korelasyon var mıdır?

536. Modern insan, doğayla bütünleşemeyen, doğadışı doğada yaşayan insan mıdır?

537. Çağdaş insan, doğayla iç içe ve barışık yaşayamaz mı?

538. Yaşayan yanılır mı; hiç yanılmayanlar ölüler midir?

539. Cinselliğin ya da cinsel organların ayıp, utanılacak veya kaçınılacak bir şey olduğu inancı nereden kaynaklanır?

540. Yaşamı hangi temel motivasyonlar yönetir?

541. Yaşamımızı yönetmesi gereken gerçek kaynaklar sevgi, çalışma ve bilgi midir?

542. Bir konuda sağduyunun kazanılması, o konuya zaman ayırma, öğrenme ve sevgiyle mi sağlanabilir?

543. Tanrı ahlâka uyar mı?

544. Öteki, bir başka ben midir?

545. Etkileme ve etkilenme daha çok etkileyene mi, yoksa etkilenene mi bağlıdır?

546. Kötülük, iyi insanlar bir şey yapmadığı zaman mı yeryüzünde var olabilir?

547. Kozmik, total bir mutluluk mümkün müdür?

548. Birçok insanı öldürmüş birine iyi diyebilir miyiz?

549. Sosyal bir etik; fakirlikle mücadeleyi, sürdürülebilir kalkınmayı, refahın paylaşımını, kültürel çeşitliliğin ve kimliklerin korunmasını ve kültürel dışlamaları sona erdirmeyi mi kapsar?

550. Açlık cehalet, sefalet ve umutsuzluğun pençesindeki insanlar en son çare olarak teröre mi başvuruyorlar?

C) BİLGİ, BİLİM, MANTIK VE TEKNOLOJİ FELSEFELERİ

1. Gelecek, bilginin konusu olabilir mi?
2. Bir yöntem hangi koşullarda bilimsel sayılır?
3. Niçin yanılıp aldanıyoruz?
4. Bilimlerde gerçeğin araştırılmasına imgelemin katılmasını bir yana mı bırakmalı?
5. Tanımak ve bilmek için yalnızca gözlem yeterli midir?
6. Hangi alanlarda doğayı model olarak almalıyız?
7. Yalnızca bilimsel olarak tanıtlanmış olanı mı doğru saymalıyız?
8. Kuşku duymak, doğruya sırtını çevirmek midir?
9. Bilim; felsefe, sanat ve dinden hangi noktalarda ayrılır?
10. Bilmek ile bilmemek arasında aracı bir durum var mıdır?
11. "Bildiğimi bilmiyorum." ya da "Ne biliyorum?" tümcelerini nasıl yorumlarsınız?
12. Belleğin niçin bir görevi vardır?
13. İnsan aklı, yapısı gereği, dünyada olduğundan daha fazla düzen varsayma eğiliminde midir?
14. Gerçek, her zaman gerçeğe yakın mıdır?
15. Bilimlerin gelişmesi, kesinlikle yerleşmiş hiçbir gerçeğin olmadığını düşünmeye mi götürür bizi?
16. Felsefe niçin yapılır? Ne gibi yararlarından söz edebiliriz?
17. Felsefe yapmak öğrenilebilir mi?
18. Bir felsefe sorusu nasıl sorulur?
19. Felsefe neye yarar? İnsan felsefesiz yapabilir mi?
20. Bir önermeyi ne doğru ya da yanlış kılar?
21. Zihin, beynin aynası mıdır? Değilse nedir ve nerededir?
22. Duyularımızca algılanmayan şeyler için var diyebilir miyiz?

23. Felsefe bir seyir midir yoksa bir müdahale mi?

24. Eylem ve düşünme (yorum) bir arada yürütülebilir mi?

25. Akıl kendisini düzeltir mi? Nasıl?

26. Doğada çelişme ya da özdeşlik var mıdır?

27. Gerçeklik üstüne bilgimiz, bilimsel bilgi ile mi sınırlıdır?

28. Aklın işlevleri nelerdir?

29. Evrenin, yaşamın ve insan bilincinin özünün kavranması olanaklı mıdır?

30. İnsan aklının gizemi çözülebilir mi?

31. Bilinç, bilimsel olarak açıklanabilir mi?

32. Gelecekte bilincin bir kuramı oluşturulabilecek mi?

33. İnsan beyni istenilen biçime sokulabilir mi?

34. Gerçeklikle ilgili yeni bilgiler elde etmeyi sonsuza dek sürdürebilir miyiz? Yoksa bu süreç bir yerde son mu bulacak?

35. İnsanoğlunun buluş serüveninin bir sonu var mı?

36. Evren bir süreç midir yoksa değişmeyen bir yapı mı?

37. Evrenin evrimleşmesinden söz edebilir miyiz?

38. Bilim ve mühendislik arasında ne gibi yapısal ayırımlar vardır?

39. Teknik ilerlemeler zorunlu olarak aklın da ilerlemesi mi demektir?

40. Gerçek zorlayıcı mıdır yoksa kurtarıcı mı?

41. Bilim, bilgeliğin yerini tutabilir mi?

42. Algılama, bir bilgidir denebilir mi?

43. Bilim yalnızca kesinlikler mi sağlar?

44. Bilgililik ile bilgisizlik arasında orta bir yol var mıdır?

45. Bilgilerimizin tek kaynağı deney (duyumlar) midir?

46. Tanımak için canlıyı bir nesne olarak görmek gerekli midir?

47. Doğada düzensizlik (kaos) var mıdır?

48. Canlıyla ilgili bilimsel bilgi, onun bedenine bir makine gibi bakmaya bizi götürür mü?

49. Bilimlerin ilerlemesine engel olan nedir?

50. Bilimsel bir felsefe olanaklı mıdır?

51. Felsefe bilgisinin ilerlemesinden söz edebilir miyiz?

52. Bilmek her zaman bilmemekten daha mı iyidir?

53. Doğa süreçleri diyalektik bir yapıya sahiptir diyebilir miyiz?

54. Matematik her şeyi anlamamızda bize yardımcı olabilir mi?

55. Uzay ve zaman gerçeklik mıdırler yoksa düşüncede mi varlar?

56. Bakmak, görmek midir?

57. İnsan daha çok duyuya sahip olsaydı evrende daha çok şeyi bilebilir miydi?

58. Olgular ile düşünceler arasında birebir bir uygunluktan söz edebilir miyiz?

59. Cebimdeki bin lira ile kafamdaki bin lira arasında nasıl bir fark vardır?

60. Felsefenin dünyayı dönüştürmede etkin bir payı olabilir mi?

61. Felsefe bilgisinin bilimsel bilgiden farkı nedir?

62. Tek bir felsefe etkinliğinden söz edebilir miyiz?

63. Felsefe yüce ve ulaşılmaz bir etkinlik sayılır mı?

64. Felsefe insanın tüm sorunlarını çözebilir mi?

65. Felsefe her insan etkinliğine bir temel oluşturabilir mi?

66. Bilim bildiklerimizden, felsefe ise bilmediklerimizden oluşmuştur diyebilir miyiz?

67. Filozofla düşünür aynı şey midir ya da özdeşleştirilebilir mi?

68. Felsefede yalnız soruların önem taşıdığı ve bunlara yanıtların aranmadığı ya da verilen yanıtların pek önem taşımadığı doğru mudur?

69. Doğaya yöneltilen sorulara verilen yanıtların öncelikle

temel bilimlerdeki bilimsel çalışmalarla verildiği doğru mudur?

70. Bilimlerin zaman içinde felsefeden çıktığı ve geliştiği savı doğru mudur?

71. Felsefî düşünmede bir evrimleşmeden söz edebilir miyiz?

72. Felsefe ve bilim birbirlerini hangi noktalarda tamamlarlar?

73. Felsefe, doğa bilimleri kümesi içinde mi yoksa toplum bilimleri kümesi içinde mi yer almalıdır?

74. Felsefe, öteki bilim dalları açısından ele alınabilir mi?

75. Bir felsefe sorusunun özelliği nedir?

76. Doğru bilginin ölçütü var mıdır?

77. "Bütün doğru bilgilerimiz zamanla değişir." bilgisi, doğru bir bilgiyse, nasıl bir problemle karşılaşılır?

78. Bir karşılaştırmalı felsefe sorusuna eksiksiz yanıt vermenin koşulları nelerdir?

79. Spekülatif olmayan metafizik yargılar teori midirler, sistem midirler, yoksa konstrüksiyon mudurlar?

80. Çağdaş bilim, fenomenolojik eğilimli mi, yoksa ontolojik eğilimli midir?

81. Felsefe, bilimler üstüne bir düşünceden vazgeçebilir mi?

82. Bilgi olmadan beceri olur mu?

83. Değişken ya da her an değişebilir olanı tanımaktan vazgeçmeli miyiz?

84. Değişmenin, değişmez ve kesin bilgisini elde edebilir miyiz?

85. İnsan bilimleri insanı öngörülebilir ve belirlenebilir bir varlık olarak mı düşünüyorlar?

86. Bilimlerin kendi başlarına bir yararları var mıdır? Bilimler neye yarar?

87. Teknik gelişme insanı gerçekten değiştiriyor mu?

88. Doğa bilimlerindeki ve teknolojideki gelişmelere neden toplum ve insan bilimlerinde rastlamıyoruz?

89. Insan ve toplum bilimleri doğa bilimlerine indirgenebilir mi?

90. Felsefenin doğuşu, çeşitli uygarlıkların bilgi birikiminden yararlanıldığı bir refah ortamının oluşmasına mı bağlıdır?

91. Bilimler tarihinin temel amacı yalnızca bilimsel anlayışın doğuşunu ve gelişme sürecini incelemek midir?

92. Bir bilimsel savın doğruluğunun araştırma sürecinden geçerek bilimsel gerçek hâline gelmesi için temel koşul nedir?

93. Bir bilimsel gerçeğin nesnel olarak sınanabilir nitelikte olması yeterli midir?

94. Bilimsel bilginin temel özellikleri nelerdir?

95. Filozoflar, felsefedeki bilgi birikimini sorgulayarak mı kendi görüşlerini oluşturmaya çalışırlar?

96. Felsefede üretilen bilgiler doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılamaz nitelikte midirler?

97. Felsefî düşünmenin gelişmesinde başlıca hangi etmenler rol oynar?

98. Doğrular, duyularımızın algılayabilme ve aklımızın kavrayabilme gücüyle mi sınırlıdırlar?

99. Duyumları küçümseyen salt akılcı görüşe karşı bir duyumcu filozof, duyuların ağzından: "Zavallı akıl, beni çürütmek için bile dayandığın kanıtları yine benden alıyorsun." demekle neyi söylemek ister?

100. "Bilimsel bilgi olgulara dayalı, yinelenebilir ve nesnel ölçütlerle denetlenebilir niteliktedir." yargısı doğru mudur?

101. Bilim, insanın çevresinde olup bitenleri anlama ve açıklama gereksiniminden mi doğmuştur?

102. "Bilimsel bilgiler, doğru olarak kabul edilen birtakım temel varsayımlara dayanır." ifadesi doğru mudur?

103. "Bilimsel bilgi, olgular arasındaki ilişkileri açıklayarak bu olguların kontrol edilebilmesini sağlar." ifadesi doğru mudur?

104. "Bilim genelleyicidir; tek tek olgularla değil, aynı tür-

den olguların ortak yönleriyle ilgilenir." ifadesi doğru mudur?

105. Felsefe, öncelikle bir soru sorma etkinliği midir?

106. Felsefe sorularının farklı yanıtları olabilir mi?

107. Tüm denemelere karşın felsefe soruları yanıtsız kalabilir mi?

108. Felsefe sorularına eksiksiz, her durumda geçerli, başka türlüsü tasarlanamayan yanıtlar bekleyenler her zaman hayal kırıklığına mı uğrayacaklardır?

109. Felsefe sorularına kesin yanıt verilmesi olanaksız mıdır?

110. Bir düşüncenin mantığın konusu olabilmesi için öncelikle ne gereklidir?

111. Kendi kendisiyle çelişik bir kavrama örnek verir misiniz?

112. Felsefeyle uğraşacak kimsenin, maddî gereksinimlerini karşılamak için çalışmak yerine boş zamanının olması gerekli midir?

113. Bilimsel bilginin özellikleri arasında, sistemli ve tutarlı olma, olgular arasındaki ilişkileri açıklama, mantık ilkelerine uygun olma, olgu türlerini düzenli biçimde ifade etme ve bilimsel yönteme bağlı kalarak üretme dışında başka hangi özellikleri sayabiliriz?

114. Bilimsel yargılar ile estetik yargılar hangi bakımlardan ayrılırlar?

115. Yalnız bilimsel bilgi mi doğruluk değerine sahiptir?

116. Bilimdışı olma, doğruluk değerine sahip olmama, düşlemgücüne dayanılarak üretilme, tartışılamaz ve tümüyle spekülatif olma metafizik önermelerin özellikleri midir?

117. Teknik ilerlemeler, aklın da zorunlu olarak ilerlemesi anlamına mı gelir?

118. Felsefenin insana ve topluma yaptığı katkıları, günlük yaşam üzerindeki etkilerini kolayca gözleyebilir miyiz?

119. Felsefenin ürettiği düşünceler arasında tutarsızlıklar bulunabilir mi?

120. Felsefenın sorguladığı kavramlar zamanla değişir mi?

121. Felsefe, her toplumu farklı biçimde mi etkiler?

122. Felsefenin ortaya koyduğu idealler konusunda bireylerin uzlaşması zor mudur?

123. Felsefe, insanı, içinde yaşadığı toplumu ve onu çevreleyen evreni tanımak ve bilmek amacında olduğu için çeşitli bilim alanlarının bu konulardaki bulgularını kullanmalı mıdır?

124. Bilim, doğru bilginin koşulları, kaynakları ve sınırları konusunda kendisine yol gösterebilecek ve onu eleştirebilecek olan felsefe görüşlerinden yararlanmalı mıdır?

125. Bilim ve felsefenin aynı sorulara yanıtları farklılık gösterir mi?

126. Bilim ve felsefe, bilgi edinmede aynı yöntemleri mi kullanırlar?

127. Bilım ve felsefe, toplumsal değişmelerden aynı ölçüde mi etkilenirler?

128. Felsefesiz bir bilimsel araştırma düşünülebilir mi?

129. Bilim ve felsefe, birbirlerini karşılıklı olarak beslerler mi?

130. Çocukların merak duygularının yeterince karşılanmaması onları bilimden soğutur mu?

131. Bir toplumbilimci, değerleri ve insanlar arasındaki ilişkileri incelerken bireyleri belli bir biçimde davranmaya yöneltmeden yalnızca olanı olduğu gibi mi ele alır?

132. Kepler yasaları, gezegenlerin nasıl hareket etmesi gerektiğini değil de nasıl hareket ettiğini belirtirken bilimsel bilginin varolan durumu betimlemesi özelliğini mi dile getirir?

133. Evrensel olması, mantık ilkelerine dayanması, birikimli olarak ilerlemesi, olguların denetim altına alınmasına olanak vermesi ve varolan durumu betimlemesi bilimsel bilginin özelliklerinden midir?

134. Bütünün sınırlı sayıdaki elemanlarıyla ilgili deneylere dayanarak bütün hakkında yargıya varması tümevarım yönteminin sakıncalı bir yanı mıdır?

135. Genellemenin herhangi bir olguya dayanmadan, akıl ve mantık ilkeleriyle yapılması yöntemine ne ad verilir?

136. Bilimsel araştırmada doğanın akışına müdahale edilmeyip, gözlenecek nesnelerin doğanın kendi akışı içinde ortaya çıkmasının beklenmesi bilimsel bilginin hangi özelliğini dile getirir?

137. Duyulara dayalı bilgi edinme yolu olan gözlemden yararlanılması yöntemine ne ad verilir?

138. Bilimsel bilgi, bilimsel yönteme uygun biçimde yapılan deneyler sonucunda mı elde edilir?

139. Farklı bilim dalları arasındaki dayanışma, bilimsel gelişmeyi hızlandırır mı?

140. Bilim adamının sahip olduğu dünya görüşü, ne tür bilimsel çalışma yapacağını ve bulgularını nasıl yorumlayacağını etkileyebilir mi?

141. Bugün birtakım olguları açıklamada yararlanılan bir bilimsel görüş, zamanla yerini başka bir bilimsel görüşe terk edebilir mi?

142. Düşüncelerin savunulmasından gerçekler doğar mı?

143. İnsanların düşünce ve görüşlerini serbestçe ifade etmesi, doğruların ve gerçeklerin ortaya çıkmasına ve kavranmasına katkıda bulunur mu?

144. Bilim ve felsefedeki başlıca ilerlemeler, düşünce ve inanç özgürlüğünün olduğu dönemlerde ve ülkelerde mi gerçekleşmiştir?

145. Kavramlar açısından duruluk kazanamamış, açık seçik düşünemeyen bir zihin, bir buluş ya da yapıt ortaya koyabilir mi?

146. Doğuştan getirilen yetinin (gücün), çevre olanaklarıyla işlenmesi sonucu oluşmasına zekâ diyebilir miyiz?

147. "Hiçbir üçgen, dört köşeli değildir." önermesi nasıl bir önermedir?

148. Tutarlılık koşulu, yeni varsayımların kabul edilmiş kuramlarla uyuşmasını şart koşar mı?

149. Daha iyi bir kuramı değil de, eski kuramı koruduğundan tutarlılık koşulu akla uygun mudur?

150. Sıkı sıkıya pekiştirilmiş varsayımlarla çelişen kuramlar, bize başka türlü elde edilemeyecek apaçık ipuçları verirler mi?

151. Kuramların çoğaltılması bilime yararlı mıdır?

152. Bilimsel bilgiler, insan bilincinden bağımsız (nesnel) olarak mı vardırlar?

153. Bilimsel bilgiler, yalnız olgulara mı dayanırlar?

154. Bilimde, yeni bilimsel bilgiler, eski bilgilerin üzerinde yükselerek birikimsel biçimde mi oluşurlar?

155. Bütün bilimlerin birbirleriyle bağlantıları kurulabilir mi?

156. Bilimsel bilgi, bilinmeyenin alanını giderek daraltır mı?

157. İnsan yaşadığı çevre koşullarına amaca uygun olarak egemen olabilir mi?

158. Bilgi, doğrudan doğruya aklımızın bir ürünü müdür?

159. Bilgi yalnızca deneyin, nesnelerle duyusal ve algısal ilişkimizin bir ürünü müdür?

160. İnsan düşüncesi ilerleyici bir akışa sahip midir?

161. Herhangi bir düşünce, ancak tarihi sayesinde mi iyice anlaşılabilir?

162. Mutlağı bilmek olanaklı mıdır?

163. Yaşam ve olaylar mı insanın gereksinimlerini değiştirir, yoksa insanın gereksinimleri mi yaşam ve olayları?

164. Evrende varolan her şey değişken midir?

165. Bilimin kendisi, konusu, kavramları, yöntemi ve ulaş-

tığı sonuçlar bir sorun olarak felsefenin hangi dalında ele alınır?

166. Bilimlerin belirli ve sınırlı varlık alanlarını bir varlık bütünlüğü içinde birleştirerek tümel bir evren görüşünü felsefenin hangi dalı oluşturur?

167. Doğru bilgi kesin midir, göreceli midir?

168. Alanının soyut olması, tümdengelim yöntemini kullanması, mantıksal bir tutarlılığı gözetmesi ve nesneler yerine kavramlar dilini kullanması formel ya da ideal bilimlerin özelliklerinden midir?

169. Akla ve mantığa bağlılığı, kuşku ve eleştiriye dayanması, sistemli ve birleştirilmiş bilgilere varması, farklı görüşlere yer vermesi, bilimlerin sonuçlarını birleştirmesi hangi insan başarısının özellikleridir

170. Felsefe, tüm varlık biçimlerinin bilgisine ulaşma denemesi midir?

171. Felsefeyi, bütün bilgiler üzerinde bir bilme çabası olarak tanımlayabilir miyiz?

172. İnsan zihnine konu olan her şey felsefenin de konusu mudur?

173. Nesnel dünyanın temel yapısı maddî açıklama aktında, özne ile nesne arasındaki ilişkiyi sağlayan bağ dolaylı bir ilişki midir?

174. Ussal çözümlemenin yararı, nesnel gerçekliği kavramadaki güçlükleri aşmasında mıdır?

175. Deneysel çalışmaların yetersizliği, ussal çözümlerle giderilebilir mi?

176. Mantıksal açıdan geçerli bir çıkarım, bilimsel açıdan yanlış olabilir mi?

177. Mantıksal bir çıkarım, bir akıl yürütmenin ürünü olmasına ve sonucun öncüllerden zorunlu olarak çıkmasına mı bağlıdır?

178. Zekâ, dinamizmi kavratan bir yeti midir?

179. Evren, maddî niteliğiyle bilginin sürekliliğine olanak sağlar mı?

180. Yaşam, bir tür atılım ve dinamizm sayılır mı?

181. Nesneler, bilincin yansımasından başka bir şey mıdırler?

182. Geçmişte, şimdi ve gelecekte insanın doğadaki konumu farklılıklar gösterir mi?

183. Bilimin gelişimi ticaret ve endüstriye bağlı mıdır?

174. Açıklama aktında araç olan daima bilinen bir ilke, bir temel, bir kanun mudur?

175. Açıklama aktında bir ilkeye, temele ya da kanuna dayanılmadan bir şey açıklanabilir mi?

176. Anlama ya da algı aktlarında özne ile nesne arasındaki ilişki doğrudan bir ilişki midir?

177. Anlama aktında özne, olup biten şeyin, fenomenin doğrudan doğruya kendisiyle mi ilişki hâlindedir?

178. Açıklama aktı, ilkeye dayanan dolaylı ilişki kurma özelliğiyle mi anlama atkından ayrılır?

179. Düşünce ile düşünme arasında özne ile olan ilişkileri bakımından ne fark vardır?

180. Felsefe için tutarlı dizgeler bütünüdür diyebilir miyiz?

181. Her felsefe öğretisinin bir geçmişi var mıdır?

182. Felsefe, evreni tanımanın ötesinde bir değiştirme etkinliği midir?

183. Felsefe dizgeleri, düşünce tarihinden soyutlanabilirler mi?

184. Felsefe bireysel bir etkinlik midir? Toplu hâlde felsefe yapılabilir mi? Kültürel yaşantının özel bir boyutu mudur?

185. Nesneye yönelen, onun hakkında bilgi ortaya koymaya çalışan, akıl sahibi varlığa özne (süje) diyebilir miyiz?

186. Bilgi, bilen varlığın sahip olduğu bilme yetileriyle mi olanaklıdır?

187. Öznenın bilgı ilişkisi için yönelimi varolanı nesneleştirir mi?

188. Nesnenin varolma niteliği, öznenin yönelimiyle mi olanaklıdır?

189. Düşünceler arası uygunluk, yani düşüncelerden meydana gelen önermelerin, bu önermelerden edinilen çıkarımların mantığın temel ilkelerine uygunluğu demek olan rasyonel hakikat, ampirik hakikat olmadan olabilir mi?

185. Düşünme aktının bilgiye ulaşmada real varlıkla ilişkiye girmesi gerekli midir?

186. Algı aktı yalnız real varlık alanı içinde mi kalır, yoksa sınırlı, zaman ve mekâna bağlı mıdır?

187. Düşünme, varlık alanının fenomenleri içinde kalmak koşuluyla mı bize bilgi sağlar?

188. Düşünme aktı, bilgi sağlayabilmek için algı aktıyla kontrol edilmek zorunda mıdır?

189. Bilim, genelleştirilmiş bilgiler yığını mıdır?

190. Bilimsel bilgi, öngörü olanağı sağlayan nesnel bir tutumun ürünü müdür?

191. Bilgi-varlık ilişkisi bakımından bilginin kaynağı, ögeleri, değeri ve aktların bilgideki rolü nelerdir?

192. Bilginin oluşumunda duyumların ve deneysel çalışmaların payı yadsınabilir mi?

193. Doğruluk, bilginin konusuna olan uygunluğu mudur?

194. Nesnelerin birer gerçeklik ögesi olarak doğruluğundan söz edilebilir mi?

195. Bilimsel doğruyu, mantıksal geçerlilikten ayıran şey, önermenin konusuna uygun olması mıdır?

196. Mantıksal açıdan geçersiz bir çıkarım, bilimsel açıdan doğru olabilir mi?

197. Bilim ve felsefeden gündelik problemlerin çözülmesinde yararlanılabilir mi?

198. Bilim ve felsefe, halka indirilebilir, popülerleştirilebilir mi?

199. Sürekli yeniye yönelme insanlığın vazgeçemeyeceği bir özelliği midir?

200. Günümüzde felsefenin konusunun yalnızca bilim olması gerektiğini öne süren anlayışlar, onun alanını daraltıcı, sınırlandırıcı girişimler olarak görülebilir mi?

201. Felsefe günümüzde varlık, bilgi ve değerler alanları dışında bilim, sanat, din, teknoloji, çevre, insan hakları, barış, savaş vb. gibi alanlarda da yeni görevler üstlenebilir ve çözümler üretebilir mi?

202. Felsefe, bilimsel çözümlemeye uygun olmayan konularla da doğrudan ilgilenmeli midir?

203. Dünya görüşü, yaşam anlayışı, etik ve estetik değerler felsefî ilginin dışına taşınabilir mi?

204. Felsefe, salt bilim ve teknoloji üzerine bir düşünme ve sorgulama etkinliği midir?

205. Felsefe de bilimler gibi yalnız doğayı mı incelemelidir?

206. Günümüzde felsefenin konu problematiğini gözden geçirmeye ihtiyaç var mıdır?

207. Olgulara dayanan, deneylenebilen bilgilerin pozitivizme göre doğruluk şansı var mıdır?

208. Din ve metafizik gibi deneyleme olanağı bulunmayan bilgilerin doğrulama yapmaları mümkün müdür ve doğruluk şansları olabilir mi?

209. Pozitivist düşünür, deneysel yöntemin aşamalarının saptanmasıyla, olguların yine olgularla açıklanmasıyla, bilginin olgulara uygunluğunun deneysel koşullarının araştırılmasıyla ve bilimsel bilgilerin sınıflandırılmasıyla mı ilgilenir?

210. Aklın belli bir alanda, belli bir yöntemle elde ettiği tutarlı, düzenli ve sistemli bilgiye bilimsel bilgi diyebilir miyiz?

211. Bir yargının öncelikle öznesini, nesnesini ve yüklemini doğru saptamaya ve bu dilsel ögelerin içeriklerinin dış gerçekliğe uygunluğunu ölçebilmeye bilmek diyebilir miyiz?

212. Ekonomik yasaların doğa yasalarından farkı, sürekli olmamaları ve toplumsal koşullarla bağımlı olmaları mıdır?

213. Ekonomi politiğin özel çizgilerinden biri, yasalarının doğa yasalarından farklı olarak, sürekli olmaması ve hiç değilse çoğunun belirli bir tarihsel dönem içinde geçerli olup bundan sonra yerlerini başka yasalara mı bırakmalarıdır?

214. Ekonominin yasaları ortadan kalkmazlar, ama yeni ekonomik koşulların sonucunda güçlerini yitirerek, yerlerini insanların iradesiyle yaratılmış olmayan, ama yeni ekonomik koşulların temeli üzerinde ortaya çıkmış bulunan yeni yasalara bırakmak üzere sahneyi terk mi ederler?

215. Bilimsel bir önermenin doğruluğunun ölçütü olarak başta düzgün bir dilsel anlatım, doğrulanabilirlik, deneylenebilirlik, mantıksallık (tutarlılık) ve nesnellik sayılabilir mi?

216. Felsefenin işlevleri arasında düşünsel tabandan toplumsal tabana geçme, toplumsal değerleri sorgulama, doğanın anlaşılabilirliğini benimseme, doğa güçlerinin insanın hizmetine sokulmasına katkıda bulunma ve salt düşünmeyle yetinmemeyi sayabilir miyiz?

217. Bir olgunun oluş nedenini göstermek, o olgu dışında başka olgulara başvurmayı gerektirir mi?

218. Anlamak, açıklamaktan hangi bakımlardan farklıdır?

219. Bir olgunun oluş biçimini ve nedenini gösterme sürecine açıklama diyebilir miyiz?

220. Bilimi felsefen ayıran temel özellik açıklama mıdır? Felsefe, bilimden yorumlama özelliğiyle mi ayrılır?

221. Olgular arasındaki ilişkiler ancak deneysel yollarla mı saptanabilir?

222. Bir doğa olgusunu dikkatle izleyerek gözlem yaparken

onun nasıl olduğunu anlarız; ama neden meydana geldiğini niçin anlamayız?

223. Belirlenimcilik (Determinizm), bilimin temel ilkesi olarak alınabilir mi?

224. Bilim, olması gerekeni değil, olanı mı inceler?

225. Bilim, genelleştirilmiş bilgilerden oluşan tutarlı savlar toplamı mıdır?

226. Bilimsel bilgiyi, felsefe bilgisinden ayıran özellik onun birikimli olarak ilerlemesi midir?

227. Bilim için atomun parçalarından galaksilere kadar uzanan evreni, insanın içinde yaşadığı toplumu ve insanı konu alan bir bilgi türüdür diyebilir miyiz?

228. Doğadaki olguların nedenlerini, bağlantılarını bularak, onları genelleştirmek, kuramsallaştırmak ve bu genel kuramsal bilgi yardımıyla meydana gelecek olguların nasıl ve ne zaman meydana geleceklerini saptamayı (öngörü) amaçlayan kimseye bilim adamı diyebilir miyiz?

229. İnsan yanılması kaçınılmazsa, bilginin gelişmemesi de kaçınılmaz mıdır?

230. Sorun çözme, bilim tarafından desteklenen felsefelerle mi olanaklıdır?

231. Felsefe dizgeleri birbirlerini desteklerler mi?

232. Felsefe soruları açık sorular mıdır?

233. Bilgi, boyutları her an genişleyen bir şey midir?

234. İnsan mı doğanın (dünyanın) ürünüdür, yoksa doğa (dünya) mı insanın ürünü?

235. İnsan ortadan kalktığında dünya da ortadan kalkar mı?

236. Dünya insan için anlaşılabilir bir alan mıdır?

237. Felsefe için her şey hakkında hiçbir şey bilmemektir diyebilir miyiz?

238. Matematik için hiçbir şey hakkında her şeyi bilmektir diyebilir miyiz?

239. Deneysel bilimler hakkında bazı olgulara dayalı sınırlı birkaç bilgi edinmektir diyebilir miyiz?

240. İnsan, doğayı ve kendini her an dönüştürmekte midir?

241. İnsanla ilişkilendirilmiş evren anlayışları eksik midir, yeterli midir?

242. Akıl ilkeleri doğuştansa ilksel (primitif) insan nasıl kendini aynı zamanda hem kendi hem de tapındığı totem sayabiliyor veya resmi ile kendisi arasındaki farkı anlayamıyor ya da yadsıyabiliyor?

243. Bilgi, anlık sezişlerin bir sonucu mudur?

244. Bilginin oluşumunda içinde yaşanılan toplum etkili midir?

245. Zaman, insan belleğinin işleyişinin en temelli koşullarından biri midir?

246. Bellek, bilincin koşulu mudur? Belleksiz bilinç olur mu?

247. Düşünce belleğe, bellek de zaman tasarımına mı dayanır?

248. Düşüncemizin temeli ve zaman tasarımımız toplumsal kökenli midir?

249. Bilgi, bir model sayılabilir mi?

250. Bellek, edinilen bilgilerin depolanma yetisi midir?

251. Zaman düşüncesi bilincin uzantısı mıdır?

252. Bilinç, ancak ön bilgilerle mi çalışır?

253. Bilinç ve zaman tasarımı, toplumsal yaşamı olanaklı kılar mı?

254. Bilinçle ilgili süreçlerin kaynağı toplumsal yaşam mıdır?

255. Zihin mi eşyanın kanunlarına yoksa eşya mı zihnin kanunlarına uymak suretiyle onların bilgisine sahip olur?

256. Bilgi, nesnelerin zihindeki yansımaları mıdır?

257. Bilgi, nesnelerle ilgili özelliklerin zihnin yapısına uygun olarak tanınması, kavranması mıdır?

258. Bilgi, nesneler dünyasının özelliklerinin açığa çıkarılması mıdır?

259. Bilimsel bilgi, bir takım temel sayıltılara dayanır mı?

260. Kendi dışımızda bir olgular dünyasının varolduğu, bu dünyanın bizim için anlaşılabilir olduğu, bu dünyayı anlama ve bilmenin bizim için önemli bir uğraş olduğu gibi sayıltılar bilim ve felsefenin kesiştiği noktalar mıdır?

261. Felsefe, bilimin temel kabullerini sorgulayarak düşünsel problematiğe katkıda bulunabilir mi?

262. Bilim, evreni bütünüyle ve tüketesiye bilebilir mi?

263. Felsefe bilimlere yol gösterebilir mi, yoksa yalnızca bilimin temel ilkelerini mi sorgular?

264. Olgular yalnızca deney ve gözlemle mi anlaşılır?

265. Felsefe yapan zihin yalnızca bir nesne hakkında mı düşünür?

266. Herhangi bir nesneyi düşünürken aynı zamanda hep o nesneye ilişkin kendi düşüncesi hakkında da düşünen felsefeye ikinci dereceden düşünce, düşünce hakkında düşünme, kendine dönük düşünme (refleksiyon) diyebilir miyiz?

267. Felsefe etkinliği yanıtlarından çok sorularıyla mı vardır?

268. Felsefe, kendi etkinliği üzerinde yoğunlaşıp kendi kendini de sorgular mı?

269. Felsefe, düşünme sürecinin her aşamasında yer alır mı?

270. Bir bilginin bilimsel olarak ortaya konması için her şeyden önce onu öteki bilgilerden ayıranın, yani ona özgü olanın kesinlikle bilinmesi gerekir mi?

271. Bilginin sınırları belirlenmediğinde, bilgiler çoğaldıkça, terim ve kavramlar birbirine karışır ve bilim bundan zarar görür mü?

272. Açıklama çabası şaşkınlığımızı giderme, beklentilerimizle olup bitenler arasındaki uygunluğu sağlama ihtiyacımızdan mı doğmaktadır?

273. Her soru yeterli bilgiye sahip olunduğunda yanıtlanabilir mi?

274. Açıklama, beklenmeyen bir durumun yarattığı huzursuzluğu giderme isteğinden mi kaynaklanmaktadır?

275. Bir filozof bir başka meslektaşının bir temele oturtulmuş ama sonuna kadar geliştirilmemiş bir düşüncesinden işe başlar ve bu düşünce üzerine çalışmaya devam ederse, bu ışığın ilk kıvılcımlarını borçlu olduğu düşünürün ulaştığı yerden daha ileri gidebilir mi?

276. Her düşünürün işine önyargısız ve eskimiş genellemelerden arınarak başlaması yolunu açar mı?

277. Filozoflar felsefî düşünce birikiminden beslenir ve bu birikime katkıda bulunurlar mı?

278. Felsefe etkinliği, filozofların kendi aralarındaki tartışmalarla mı gelişir?

279. Filozof, yaşadığı çağın ele alınmamış temel sorunlarından mı yola çıkmalıdır?

280. Filozof, felsefî soruşturmaya başlarken, sorulabilecek tüm soruları öncelikle kendisine mi sormalıdır?

281. İnsanın doğayı incelemesinin amacı, doğa üzerinde etkide bulunmak mıdır?

282. Olguların yasalarının bilgisi, bizi olguları kendi yararımıza değiştirmeye götürecek tek araç mıdır?

283. Evreni insanın yararına dönüştüren tek araç bilgi midir?

284. Bilimsel çalışmaların tek ereği salt doğru bilgi midir?

285. Felsefede aynı soruya farklı yanıtlar verilebilir mi?

286. Kavramsal dizgelerin nesnel yorumu ancak felsefe ile mi olanaklıdır?

287. Felsefî düşünceye ussal eleştiride açıklık ve dinamizm kazandırmak kaçınılmaz mıdır?

288. İlişkilendirme, soyutlamanın ürünü müdür?

289. Her filozofun felsefesi ortak akıl ilkeleri tarafından mı belirlenir?

290. Felsefî düşünce öngörülü savlara sahip midir?

291. Nesneleri ele alırken onlar arasındaki ilişkileri kavramaya dikkat etmek gerekir mi?

292. Nesneleri inceleme ve araştırma sürecinin ilk adımı soyutlama mıdır?

293. Evreni, insanı ve toplumu deneysel/duyusal yollarla tanıyıp, akılla anlamlı hâle getirmeye çalışan insan etkinliğine bilim diyebilir miyiz?

294. Bilimin özellikleri arasında, konusu, önemi ve kullandığı yöntem, nesnel gerçeklikle ilişkisi, dayandığı temel kabuller ve insanla ilişkisi sayılabilir mi?

295. Algılama, düşünme, anlama, inanma, yaratıcı hayalgücü bilgi aktları mıdır?

296. Çemberin alanını bulmada algı aktı kullanılabilir mi?

297. Süjeyle obje arasındaki ilişkiyi sağlayan bağlara bilgi aktı mı denir ve bilgi, bilgi aktlarının ürünü müdür?

298. Anlama ve açıklama farklı aktlar mıdır?

299. Açıklamada zihnin çıkarımsal bir çabası görülür mü ve doğrudan doğruya bilme amaçlanır mı?

300. Açıklamada hareket noktası real varlık alanı mıdır?

301. Bir durum ya da olayın düşünsel çözümlemeye gerek kalmadan kavranması anlamayla olanaklı mıdır?

302. Bir durumu, hareketi, niyeti, bir sanat yapıtını, bir felsefe metnini hiçbir düşünme olayına girmeden doğrudan doğruya kavramak ve bilmek anlama mıdır?

303. Belli bir ilkeden kalkarak bir durumun ya da olayın kavranması için gösterilen çabaya açıklama diyebilir miyiz?

304. Açıklama aktında doğrudan doğruya bilme değil; temel alınan mantıksal, fiziksel bir nedenden hareketle salt açıklama mı hedeflenir?

305. Bilgide süjenin ağırlığı yadsınabilir mi?

306. Önyargıların etkisinden tümüyle kurtulmak olanaklı mıdır?

307. Doğa her zaman tekdüzelilik mi gösterir?

308. Olgular arasında değişmez neden sonuç ilişkisi var mıdır?

309. Doğa, nesnelerin ilişki yumağıdır diyebilir miyiz?

310. Bilimin ereği evrensel değişimin yasası mıdır?

311. Herhangi bir savın konusu olan gerçek nesnel bir dünya bulunur mu?

312. Bilginin bir özelliği olan doğruluk, gerçeklik gibi objeye özgü bir özellik midir?

313. Sadece süjenin öne sürdüğü bilginin doğruluğu mu söz konusudur?

314. Bilen süjenin de, bilinen objenin de doğruluğundan söz edebilir miyiz?

315. Gerçek, doğru bilginin bir özelliği midir ve zihin dışında bulunur mu?

316. Salt süje ve objenin doğruluğundan söz edebilir miyiz?

317. Gerçek (realitas) ve doğru/hakikat (veritas) farklı alanlarla mı ilgilidir?

318. Doğruluk, ileri sürülen savlara ait bir özellik midir?

319. Relativizm, mutlak hakikatlerin olanaksızlığını ve doğru bilginin kabul edilen ölçütlere göre oluştuğunu mu savunur?

320. Relativizm'in (Görecelik), Skeptisizm'den ayrıldığı yanlar nelerdir?

321. Bilme yetileri açısından bireyler arasında fark var mıdır?

322. İnsanı ve değerlerini, bilgi ve varlığı en geniş biçimde araştıran, önceden kazanılmış bilgileri birleştirip sistemli ve bütünleyici bir görüş ortaya koyma çabası olan felsefe, herhangi bir nesneyi tanımlamayı değil, varolanı her yönüyle açıklamayı deneyen düşünsel bir eylemdir tanımına katılır mısınız?

323. Zamanca daha önde olan bilimsel bilginin düzeyce de önde olacağını söyleyebiliriz. Acaba bu durum neden felsefede böyle değildir?

324. İnsanın bilgisi sınırlı kalmaya mahkum mudur ya da sınırlarını aşabilir mi?

325. Epistemoloji için bilgiyi doğrudan masaya yatıran, tüm boyutlarıyla bilgi problemi üzerinde eleştirel bir düşünme süreci gerçekleştiren felsefe dalıdır diyebilir miyiz?

326. Doğru düşüncelerden oluşan bir kavramsal dizge bize gerçekliğin resmini verebilir mi?

327. Felsefe yapmanın önkoşulu ele aldığı problemleri sorgulamasıdır diyebilir miyiz?

328. Bilinç, mutlağı, yani hiçbir şeye bağlı olmayan hakikati kavrayabilir mi?

329. Bilinç, yaşam sırasında oluşan, doğal ve toplumsal belirlenimin ürünü müdür?

330. Bilimler, felsefî düşünmenin ileri aşaması sayılırlar mı?

331. Bilimsiz felsefe üretmek olanaklı mıdır?

332. Hakikatlerin ve değerlendirmelerin ölçüsü insan olduğuna ve insanın da bireysel yetenekleri ve biyolojik yapısı farklı olduğuna göre değişmez hakikatlere ulaşılamaz yargısına katılır mısınız?

333. Süje ve obje, bilgi ilişkisi sayesinde mi meydana getirilmişlerdir yoksa bilgi ilişkisinden önce ne iseler yine öyle kalırlar mı?

334. Objenin bilinmesi ya da bilinmeye çalışılması onu etkiler mi? Süje, obje hâline getirilebilir mi?

335. Bilgi ve teknoloji çağı olan yüzyılımız, bizlere yeni bir epistemolojik dünya tablosu sunmakta mıdır?

336. İnsan beynini tümüyle denetleyebilir mi? İnsan beynini aşabilir mi?

337. Aynı probleme çözüm arayan bilim adamları, aynı noktadan yola çıksalar bile farklı sonuçlara ulaşabilirler mi?

338. Bilim adamının başarılı olabilmesi, yalnızca eğitimine değil, probleme çözüm getirecek noktaları fark edebilme yeteneğine de bağlı mıdır?

339. Bilim adamının izlediği yöntem doğruysa, ulaştığı sonuç da doğru olur mu?

340. Bilim adamı çalışmalarına başlarken, kendisinden önceki çalışmaları incelemeli ve onlardaki eksiklikleri görebilmeli midir?

341. Düşünme, öğrenmeyle gelişen bir etkinlik midir?

342. Herkes düşünme öğrencisi sayılabilir mi?

343. İnsanoğlu yanlış yapmaktan kurtulamayacağına göre her seferinde bilginin kristal kalesini yıkıp, sonra yeniden daha yükseğini kurmaya mı girişir?

344. Her düşünürün kendi çağının tüm önyargılarına karşın, saygınlığının zedelenmesi pahasına, gerçeği olduğu gibi söyleyebilecek yüreklilikte olması gerekmez mi?

345. Bilimsel özgür düşünme, genel görüş ve kabullerin tutsağı olmaktan kaçınma ile mi olanaklıdır?

346. Kavramlar ve ilkeler olmadan sorunlara çözümler bulmak olanaklı mıdır?

347. Düşünürün ve bilim adamının sorduğu sorular problemlerin çözümüne ışık tutar mı?

348. Bilimın büyük trajedisi, güzelim bir hipotezin acımasız bir gerçek tarafından öldürülmesi midir?

349. Bir hipotez doğru görünse de araştırma bulguları onun yanlış olduğunu ortaya koyabilir mi?

350. Bir hipotezi çürütecek kanıtın bulunamamış olması, o hipotezin doğru olduğunu bize gösterir mi?

351. Hipotez oluştururken bilimsel yasalardan yararlanmalı ve onun hem yalın, hem de doğru olmasına çalışmalı mıdır?

352. Bilim adamı problem çözme sürecinde, önce problemini aydınlatacak noktaları saptamalı, sonra bu saptamalardan deneysel olarak sınanabilir sonuçlar mı çıkarmalıdır?

353. Problem çözme sürecinde, bilim adamının problemini aydınlatacak noktaları saptama aşamasında başarılı olabilmesi için elinde bilinen bir yöntem var mıdır?

354. Felsefede ve bilimde öne sürülen her şeyi veri olarak kabul edebilir miyiz? Söylenen doğrunun da doğruluğunu araştırmak gerekir mi?

355. Felsefede metafor ne amaçla kullanılır?

356. Felsefede aynı metni farklı okumalar ve farklı yorumlamalar mümkün müdür?

357. Doğa yasalarını bilmek, doğaya egemen olmak anlamına gelir mi?

358. Doğru bilgilerimiz değişmekte iseler bu bilgilerin doğruluğundan söz edebilir miyiz?

359. "Doğru bilgi mümkündür; ama bu dogmatiklerin dediği gibi değildir. Ben doğrunun aklın eleştirel süzgecinden geçtikten sonra ortaya çıkacağına inanıyorum." diyen bir filozof hangi akımı savunmuş olur?

360. Bilginin doğuşla gelmediğini, tüm bilgilerin sonradan oluştuğunu ve deneyin ürünü olduğunu savunan felsefe görüşü hangisidir?

361. "Ancak üzerinde deney ve gözlem yapılabilen alanlarda doğruya ulaşmak mümkündür." demek dinin, metafiziğin, mantık ve matematiğin doğrularını (hakikatlerini) yadsımak anlamına mı gelir?

362. Bilimsel bilgi, evrendeki değişmez ilişkilerin deneysel yöntemlerle saptandığı nesnel, genelgeçer ve dinamik nitelikte bir bilgidir diyebilir miyiz?

363. Doğa bilimlerinin varlığı hangi koşullara bağlıdır?

364. Objeleri olan sayı ve şekillerin düşünsel (idesel) oldu-

ğu mantık ve matematiğe formel bilimler; objeleri real ve somut olan fizik, kimya gibi bilimlere ise doğa bilimleri diyebilir miyiz?

365. Teknik bilgi ile teknolojik bilgi arasında bir ayrım yapmak gerekir mi?

366. Bilimsel bilgiyi gerektirmeyen, bir ustalığın bilgisi olan, yeteneğe ve deneyime dayalı, günlük bilgi ile edinilebilen bilgiye teknik bilgi; bilimsel bilginin bir ürünü olan ve uygulanabilen bilgiye de teknolojik bilgi diyebilir miyiz?

367. Bilimsel üretim olmadan teknoloji olabilir mi?

368. Teknik, teknolojik ve bilimsel bilgi zamanla eskir mi?

369. Bilim, felsefe ve teknolojinin ortak yönleri nelerdir?

370. Bir felsefe dizgesinin başlıca özellikleri arasında, ele aldığı konuları değerlendirirken mantık ilkelerine son derece önem vermesi ve etkili biçimde kullanması, konu ve kavramların örülmesinde çelişkili yargılara yer vermemesi, konularını çağının koşullarına göre değerlendirmesi, olgulara dayanma gibi bir zorunluluk duymaması, evrensel nitelikteki konuları ele alması, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturması ve konulara yaklaşımının öznel olması gibi nitelikler sayılabilir mi?

371. Bilginin oluşumunda öncelikli pay duyu organlarında mıdır, yoksa akılda mıdır?

372. Her filozofun mutlaka ortak yanıtlamak zorunda olduğu bir soru var mıdır?

373. Bilimsel bilginin başlıca özellikleri arasında tutarlı, dinamik, nesnel, somut ve genelleştirilebilir olması, öngörü olanağı sağlaması, doğanın yapısal işleyişine ilişkin bir soruya yanıt vermesi, birikimli biçimde ilerlemesi, zamanla insanlığın yararına kullanılabilmesi ve olasılık yüzdesinin yüksek olması (genelgeçerliğe ve evrenselliğe yakın) sayılabilir mi?

374. Gündelik bilgi türü sistemli bir çabanın ürünü müdür ve genelgeçer olabilir mi?

375. Fizik ve kimya bilimleri, ekonominin buyruğu altına girebilirler mi?

376. Bilgi disiplinleri içinde en insancıl ve en kutsal olanı hangisidir?

377. İnsan, bilgisine sahip olmadığı ve anlamadığı konularda neye bakarsa baksın, yalnız kafasının içindekini mi görür?

378. Kendi moleküler varoluş yazgısını elinde tutan evrendeki tek varlık olan insan bu yazgıyı değiştirme gücüne sahip olabilir mi, yani kendisini aşabilir mi?

379. Gözlemle çelişebilecek öndeyiler üretebilen bir kuram olabilir mi?

380. İnsan yapıp etmeleriyle doğa yasalarının üstüne çıkabilir mi?

381. Bilimlerde nedensellik ilkesi, "Her olayın bir nedeni vardır, aynı koşullar altında aynı nedenler aynı sonuçları doğurur." biçimindedir. Aynı koşullar altında havaya atılan taşlar bazen yere düşse, bazen düşmeseydi böyle bir bekleyişte hiç kimse bulunmazdı. Olguların düzenli olmadığı bir durumda ne nedensellik ilkesi, ne de doğa bilimleri olurdu savına katılır mısınız?

382. Mantık ve matematikteki kesinlik, doğa bilimlerinde hangi nedenlerden ötürü yoktur?

383. Genellemelere ulaşmak amacındaki doğa bilimlerinde bu genellemeler deneye ve gözleme dayanan tümevarımın izin verdiği ölçüde kesindir. Buradaki kesinlik, tümevarımın yapısından dolayı "yüksek ölçüde olasılık" anlamına gelir diyebilir miyiz?

384. Gündelik bilgi, duyum ve algılara dayanan, tek tek olaylar için geçerli, öznel bir bilgi türü müdür?

385. Bilimde mutlak nesnellik mümkün müdür?

386. "Toplumsal yaşamın ürünü olan bilim adamı araştırmalarını kişisel eğilimlerinden, duygu ve düşüncelerinden soyutla-

mak zorunda olsa da bir kamera ya da fotoğraf makinesi olmadığı için bunu tam olarak başaramaz." yargısına katılıyor musunuz?

387. Bilginin konusuna olan uygunluğuna doğru; bir nesnenin bilincin dışında varolma durumuna da gerçek diyebilir miyiz?

388. Formel bilimlerle doğa bilimleri hangi özelliklerinden dolayı ayrılırlar?

389. Bir bilim olan bilim tarihi felsefeden yararlanır mı ve onu besler mi? Nasıl?

390. Bilim tarihinde araştırma ile bilimde araştırma arasında ne gibi ayırımlar vardır?

391. Descartes'ın yöntem çalışmalarının bilimsel yönteme bir katkısı olmuş mudur?

392. Yalnız kavram analiziyle felsefe yapılabilir mi?

393. Felsefe bilgisini felsefe bilgisi yapan özellikler nelerdir?

394. İnsan zihni sürekli bir ilerleme ve gelişme içinde midir?

395. Doğal kaynakların arzı sınırsız olabilir mi?

396. Bilgi kuramının amacı ve hedefleri nelerdir?

397. Öğretici merak, bilimsel sorgulama ve eleştirel düşünmeye nasıl model olabilir?

398. Birey ve grup bilgisi arasında ne gibi farklar vardır?

399. Bilgi nasıl edinilir? Bilginin kaynakları nelerdir? Bilgi ediniminin yaş, eğitim, kültürel geçmiş gibi faktörlerle ilişkisi nedir?

400. Bilgi edinmede kişisel deneyimlerin rolü nedir?

401. Kişisel ya da ideolojik önyargılar bilgi edinmede nasıl bir rol oynar?

402. Bilgi içeriden mi gelir, dışarıdan mı? Gerçekleri kurar mıyız, fark mı ederiz?

403. Bir makinenın bir şey bildiğini söylemek ne anlama gelir? Bir makinenin düşünebildiğine inanmak mümkün müdür? (Artificial intelligence)

404. Bir bilginin doğruluğunu kanıtlamak için ikna yeterli midir?

405. 'Eminim' ile 'kesinlikle biliyorum' arasında ne fark vardır?

406. Herhangi bir makine belirli bir düğmeye basma talimatı verdiğinde, o bilgi nereye yerleştirilmiştir?

407. Teknoloji, insandan başka şeylere de bilginin yerleştirilmesi olanağını verir mi?

408. Kişisel inancın bilgi olarak kabul edildiğini gösteren örnekler var mıdır? Nelerdir?

409. Teknoloji duyuların yeteneğini nasıl genişletir ya da geliştirir?

410. Yaşayan bir organizmanın biyolojik yapısı onun algılamasını hangi yönlerden etkiler ya da sınırlandırır?

411. Beklentiler, varsayımlar ya da inançlar algıyı nasıl ve nereye kadar etkiler?

412. Algının farklı öğrenme alanlarındaki rolü nedir?

413. Algının kısmi sübjektif yapısı veri olarak alınırsa, farklı kişiler algılanan şey hakkında aynı yargıya nasıl varabilirler?

414. Bilginin gerçek organı göz değil, görme biçimidir diyebilir miyiz?

415. Algısal süreçte kültürün ve dilin rolü nedir?

416. Akıl yürütme şekli farklı kültürlere göre farklılık gösterir mi?

417. Bilgi her zaman rasyonel bir temele oturmalı mıdır?

418. Akılla temellendirilemeyen bilgi red mi edilmelidir?

419. Formel olmayan yanlışlar neden insanları inandırır ve akla yakın gelir?

420. Önerme ve mantıksal kanıtları (argüman) sembollerle ifade etmemizin yararları nelerdir?

421. Mantık, matematik gibi sembolik dili kullandığında ve devreye mantık değişmezleri girdiğinde bu işleyiş biçimi mantığın işlevini nasıl etkiler?

422. Duyguların akılcı bir temeli var mıdır?

423. Duygusal tepkilerle edinilen bilgi kültürden etkilenir mi?

424. Bilgi edinmede duygunun rolü nedir?

425. Diyalog gerçeğe varmanın yolu mudur?

426. Gerçek bize bağlı mıdır?

427. Ussal eleştiri ile ussal sorgulama arasındaki fark nedir?

428. İnsanlar için her şeyi bilmek mümkün müdür?

429. İnsanlar yeryüzünde geçerli evrensel bir düzeni kurmaya yatkın ve elverişli midirler?

430. Bir davranış genetiğinden söz edebilir miyiz?

431. İnsanın biyolojik ve kültürel gelişmesinde bir koşutluk var mıdır?

432. Bakteriler birbirleriyle iletişim kurarlar mı ya da konuşurlar mı?

433. İnsan yaratıcılığında bir evrim olmuş mudur? İnsan yaratıcılığı gelişmiş midir?

434. Zihni ya da aklı görselleştirebilir miyiz?

435. Yaşamın moleküler evrimi olası mıdır ya da moleküller de evrimleşirler mi?

436. Duygusal (heyecansal) durumun bilgisel, sosyal ve fizyolojik belirleyenleri var mıdır?

437. İnsan aklının ve düşünmesinin sınırları (Dianetik) var mıdır?

438. Bilme ve kültürlenme insanda koşut olarak mı evrimleşirler?

439. İnsan zihni evrimleşmekte midir?

440. Yaşamın temeli ruhsal mıdır yoksa moleküler mi?

441. Bakterinin bir ruhu var mıdır?

442. Tek başına bir insanın belleğe gereksinimi var mıdır?

443. Anılar sadık mıdırlar? Anılarımıza güvenebilir miyiz?

444. Bellek geçmişin yeniden bir kuruluşu, bir üretilişi midir?

445. Duygusal bir bellek var mıdır?

446. Anılarımızı artık düşünmediğimiz zaman ne olurlar?

447. İmgelemde (Hayalgücünde) duygusallığın bir rolü var mıdır?

448. İmgelem, yanılgının metresi, dostu mudur?

449. Eğer her zaman mutlu ve özgür olsaydık rüya görür müydük?

450. Algılamak ve hayal etmek karşıt eylemler midir?

451. Bellek (zekâ) gelişir mi ve bütünüyle (teorik ve pratik açıdan) ölçülebilir mi?

452. Ben, Bilinç, Bilinçlenmek ne demektir?

453. Teknik neye yarar? Tekniksiz bir dünya nasıl olurdu?

454. Bilimsel ve teknolojik gelişme insanın ruhsal ve kültürel yanını ne yönde etkilemiştir?

455. Yaşayan varlığı bir makineye (otomata) indirgeyebilir miyiz?

456. Bilimsel ilerleme bilimsel bir tekniğin başarısızlık koşuluna mı bağlıdır?

457. Teknikte buluştan (icat), bilimde keşiften söz edebilir miyiz?

458. Modern dünya, teknik dünya olarak nitelenebilir mi?

459. Bilimsel ve teknolojik başarıları yaşama geçirmek için bir kültür de gerekir mi?

460. Pratik teoriğin, teknoloji bilimlerin uygulamasıdır diyebilir miyiz?

461. Bir temel ya da pozitif bilimler kültüründen ya da etiğinden söz edebilir miyiz?

462. Bilim ve tekniğin kültürel bir değeri var mıdır?

463. Teknik, hayalden mi yoksa gereksinimlerden mi kaynaklanır?

464. Tekniğin gelişmesinde kölelik kurumunun bir etkisi olmuş mudur?

465. Bilinç insanı yanıltır mı? Kendi bilincimi deney ne ölçüde dönüştürebilir?

466. Bilinçsiz bir düşünme varolabilir mi?

467. Matematiği bir oyuna benzetebilir miyiz? Matematiklerle oyunları karşılaştırabilir miyiz?

468. Günümüzde niçin bütün bilimler için matematik formasyonu gerekli?

469. Matematik kesinlik her doğruluğun ölçütü müdür?

470. Matematik pozitif bir bilim midir? Neden?

471. Matematikleri (cebir, aritmetik, geometri) öğrendiğinizde hangi nesneyi (konuyu) incelemiş oluyorsunuz?

472. Fizik ve insan bilimlerinde matematiklerin kullanılışı nasıl haklı gösterilebilir?

473. Matematikler niçin filozof için hep düşünümlemenin (refleksiyon) nesnesi olmuştur?

474. Matematiksel ile deneysel bir doğruluk arasında nasıl bir ayrım vardır?

475. Matematiklerin eğitici değeri var mıdır?

476. Bir önermenin doğru olması için mantıksal olması yeterli midir?

477. İnsan biyolojisi üzerindeki araştırmalara sınırlamalar getirmek gerekir mi?

478. Yaşam, bilimsel bilgi için bir araştırma nesnesi olabilir mi?

479. Canlılar makinelerle karşılaştırılabilirler mi?

480. Canlılık ve ereklilik (finalite) bağdaşır mı?

481. Deney aklın bir ayrıcalığı mıdır?

482. Bir varsayım hangi koşullarda bilimsel bir ilgiye layık olabilir?

483. Duyu bilgisi bizi bilimin yoluna mı yoksa onun dışına mı çıkarır?

484. Bir deney hangi koşullarda kanıt hizmeti görebilir?

485. Akıl neden varsayıma başvurur?

486. Bir teori ne zaman bilimseldir?

487. Deney hangi koşullarda bilimsel olabilir?

488. Zaman bir gerçekliğe sahip midir?

489. "Zamana bırakmak" ne demektir?

490. Gelecek nasıl (hangi biçimde) ve ne dereceye kadar bilinebilir?

491. Yaşanan süre ile nesnelerin zamanını karşıt konumlayabilir miyiz?

492. İnsan için geçmiş, şimdi ve geleceğin hangisi daha çok önem taşır?

493. İnsan zamanın tutsağı mıdır?

494. İnsan içgözlem ile kendisi hakkında hakikî bir bilgiye sahip olabilir mi?

495. İnsan bilimleri her türlü felsefeden vazgeçebilirler mi?

496. Görünüş (fenomen) bir aldatmaca mıdır?

497. Bugünün yanlışı yarının doğrusu olabilir mi?

498. Bilim ve teknoloji çağında felsefeye hâlâ bir yer var mı?

499. Felsefe yapmak için işe her şeyden şüphe ederek mi başlamalı?

500. Felsefe güncelliği sürdürebilir mi, nasıl?

501. Felsefeyi bütün bilgiler üstüne bir düşünümleme (refleksiyon) olarak tanımlayabilir miyiz?

502. Bilimlerde doğru ve yanlış arasında olasıya da yer vermek gerekir mi?

503. Kuşku duymayan zihin, zihnin gerisine düşer mi?

504. Bütün bilgilerimiz deneyden (dış dünyadan) kaynaklanır diyebilir miyiz?

505. Bilim ve felsefenin insana vaadi ne olabilir?

506. Freudculuk bir materyalizm olarak anlaşılabilir mi?

507. Sanat ve bilgi sosyolojisi yapıldığına göre felsefe sosyolojisi de olabilir mi?

508. Bilim kesintisiz birikimlerle mi ilerler yoksa kesintilerle mi yol alır?

509. Bilim (ler) Tarihı nasıl bır yöntem kullanır ya da kullanmalıdır?

510. Bilim, kuramsal bir uğraş olarak ilk kez ne zaman ve nerede başladı?

511. Doğada başarı elde etmeleri için canlıların yüksek zekâya gereksinimleri var mıdır?

512. Bilimin doğruları, siyaset ve ticaretin doğrularıyla çatıştığında ne yapacağız?

513. Göz temasından neden etkileniriz?

514. Eğer, "Bütün doğru bilgilerimiz zamanla değişir." bilgisi doğru bir bilgiyse, kesin doğrulardan söz edebilir miyiz?

515. Bilimsel devrimler mi, toplumsal ve siyasal devrimler mi uygarlık bakımından daha önemlidir?

516. Bilgi üretme yöntemi araştırmaya mı dayanır?

517. Aydınlanma çağı mı bilimsel buluşları, bilimsel buluşlar mı Aydınlanma çağını doğurmuştur?

518. Yer merkezli evren sisteminin yerine geçen güneş merkezli evren sistemi insanın dünyaya bakışına ne gibi bir rahatlama ve genişleme getirmiştir?

519. Nükleer atıklardan nasıl kurtulabiliriz?

520. Bilim, bilim için midir yoksa toplum için mi?

521. Dinamizm ve değişme mi yoksa istikrar ve değişmeme mi daha önemli ve değerlidir?

522. Irklar arasında doğuştan sahıp olduklarına inanılan fiziksel ve ussal yetenek ve ayrıcalıklar nedeniyle öze ilişkin bir eşitsizlikten söz edebilir miyiz?

523. Arkeoloji mi, prehistorya mı ortaya koydukları veri ve kanıtlar bakımından daha üstündür?

524. Bilimsel düşünme için bilimsel şüphe gerekli midir?

525. Kültürün temeli eğitimdir diyebilir miyiz?

526. Hayalgücü, geleceğin doğuracağı sorunlara karşı bir sigorta mıdır?

527. Yöntem (Metod) fikri insanlığa ne kazandırmıştır?

528. Bilgisizliğin bilgisini edinmek mümkün müdür?

529. Bilgi sosyolojisi, bilim ile toplumdaki gelişmeler arasındaki bağlantıları mı araştırıp ortaya çıkarır?

530. Yaratıcı bir kaosdan söz edebilir miyiz?

531. Çeldirici yöntem düşünmeyi geliştirir mi?

532. Ateşin bulunması insanın hayal gücünü genişletip zenginleştirmiş midir?

533. Dünyada zaman ve mekân kategorilerinden başka hangi boyutlar vardır?

534. Geleceğin bilimlerinden neler bekleyebiliriz ve onları öngörebilir miyiz?

535. Hiçbir kuram yaşamı kapsayamaz sözü için ne dersiniz?

536. Kategori (genel kavram) nedir, ne gibi özellikleri vardır?

537. Yöntemsel şüphe (doute méthodique) nedir, felsefeye ne kazandırmıştır?

538. Bilginin temel elemanları, ögeleri nelerdir?

539. Özne, bilgiye ne gibi ögeler ve formlar katar?

540. Anlama yetimiz bilgiye neler katar?

541. Bilim, teknik araştırması bir ülke için lüks müdür?

542. Üniversitelerin gerçek işlevleri nelerdir?

543. Bilimsel ve teknolojik devrimler toplumları ve giderek uygarlığı dönüşüme uğratırlar mı?

544. Pozitif bilimler yalnız Avrupada mı ortaya çıkmıştır?

545. Yanlış ve doğru soruyu nasıl birbirinden ayırırız?

546. Bilimsel araştırma ve öğretimin bağımsızlığı ve serbestliği her çeşit bilimsel araştırma ve deneye izin verir mi?

547. Bilimsel araştırma özgürlüğünün ve bilim adamının kendini denetleme sorumluluğunun sınırları ve boyutları nelerdir?

548. Bilimsel araştırmanın özgürleştirilmesinin ve sınırlandırılmasının dayandığı haklılık ve meşruiyet yükümlülüğünün gerekçesi nedir?

549. Doğruyu aramak ve bulmak için uluslar arası geçerli standartlara uygun bilimsel çalışma yöntemi izlenmesi zorunlu mudur?

550. Bilim adamı kendine mi yoksa topluma karşı mı daha çok sorumludur?

551. Bilim adamı kendisi ile arasına eleştirel bir mesafe koymalı mıdır?

552. Bilim, bilgi için midir, yoksa toplum için mi?

553. Bilim adamının topluma karşı sorumlulukları var mıdır, nelerdir bunlar?

554. Yunus Emre'nin "Bir ben vardır bende, benden içeru." dizesi, 8 yy. önceden psikanalizin bilinçaltını mı öngörmektedir?

555. Düzensiz bilgiler olmasaydı bilim doğabilir miydi?

556. Bilim adamlarının düşünceleriyle halkınkiler arasında ne gibi ayrılıklar vardır?

557. Bilimden haberi olmadan felsefe yapan birinin düşünce düzeyi ne durumdadır?

558. Parça parça bilgilerle bilim olur mu?

559. Bilimler, gelecekte felsefeyi gereksiz kılabilirler mi?

560. Bilim mi, felsefe mi yaşam için daha yararlıdır?

561. Çelişmezlik ilkesi olmasaydı düşüncelerimiz nasıl olurdu?

562. Acaba bir terimin kaplamı azaldıkça niçin içlemi ge-

nişliyor, içlemi daraldıkça kaplamı niçin çoğalıyor?

563. Bir terimin içlem ve kaplamını bilmenin yararı nedir?

564. Yüklem, konulara verilen nitelikler midir?

565. Bir doğa yasasını bulmak ve ondan tikel sonuçlar çıkarmak için hangi usavurma yollarını kullanırız?

566. Deney ve gözlem yapılmadan doğa ve yaşam hakkında yalnızca zihnimizdeki düşüncelerimizle doğru bilgiler elde edebilir miyiz?

567. Tümdengelim (Dedüksiyon) yoluyla düşünemeseydik geometri kurulabilir miydi?

568. Doğruluk (hakikat) ve yanlışlık (hata) nedir, nasıl bilinir?

569. Tam olarak bilmek, nedenleri bilmek midir?

570. Bir varsayım (hipotez) nasıl gerçekleşir?

571. İnsan niçin bilgisini artırdıkça yanlış düşünme tehlikesinden uzaklaşır?

572. Bilgi gerçekten insanın gücüne güç mü katar, güçsüzlük mü?

573. İnsan bildiği kadar mı, bildiğinden daha çoğunu mu yapabilir?

574. Bilimin kuramsal ereği ne olabilir?

575. En yüksek bilim, çıkardan en uzak olan bilim midir?

576. Bir bilimin kuramsal yanları oluşmadan pratik kısmı, yani teknik var olabilir mi?

577. Doğaya egemen (hakim) olabilmek ve söz geçirebilmek için onun yasalarına uymak şart mıdır?

578. Pozitif bilimler neden başka coğrafyalarda değil de Batıda doğdu?

579. Şüphe nereye kadar giderse doğruyu buldurur? Her şeyden şüphe ederek pozitif bilimler kurulabilir mi?

580. Politika ile bilim arasında nasıl bir ilgi vardır?

581. Bilim araştırıcı ve anlayıcı mıdır, yoksa ezberci ve tekrarcı mıdır?

582. Yasalarla ya da rastlantılarla açıklanan iki dünya arasında nasıl bir ayrım vardır?

583. Mantık olmadan da düşünmek mümkün müdür?

584. Bilimlerin konuları değişince yöntemleri de değişir mi?

585. Mantıkla matematik arasında bir benzerlik var mıdır?

586. Mantık, metodolojiden farklı mıdır?

587. Psikoloji bilinmeden mantık iyice kavranabilir mi?

588. Bilimlerin tarihi bilinmeden metodoloji iyi anlaşılabilir mi?

589. Bilimler yalnız mantıkla yetinselerdi ilerleyebilirler miydi?

590. Aritmetikte her sayının kendine bölündüğünde bir elde edilmesi, özdeşlik ilkesiyla nasıl açıklanır?

591. Üçgen imgesiyle, üçgen fikri arasında nasıl bir ayrım vardır?

592. Zihnimiz kaç türlü çalışır?

593. Karşıtla çelişik arasında nasıl bir ayrım vardır?

594. Kaç türlü nicelik vardır?

595. Tümdengelimin (Dedüksiyon) sağladığı yararlar nelerdir?

596. Bilimde doğruluğun ölçütü ve değeri nedir?

597. Doğru düşünmek ve düşündürmek varken acaba neden bazı insanlar karşılarındakileri mantık oyunlarıyla yanıltırlar?

598. Pozitivizm ile pozitif düşünce arasında ne gibi bir ilgi vardır?

599. Bilimde otorite kabul etmediğimiz hâlde bazı büyük düşünür ve bilim adamlarının sözlerini ve düşüncelerini neden benimser örnek alırız?

600. İnsanlar bilmek için mi yaşarlar, yoksa yaşamak için mi bilmeye çalışırlar?

601. Bir kimsenin günümüzde hem matematikçi, hem doğa ve toplum bilimcisi olması mümkün müdür?

602. Belli bir bilime kendisini veren, yalnız ona ilişkin problemlerle uğraşan ve yaşamın öteki alanlarıyla ilgilenmeyen bir bilim adamının düşünce dünyası nasıldır?

603. Bir bilimle uğraşan kişinin, bu bilimin öteki bilimlerle olan ilişkisini iyice kavramadan söz konusu bilimde derinleşmesi olanağı var mıdır?

604. Bir bilim adamının bilimleri nasıl sınıflandırdığına bakarak bilgi konusundaki görüşünü anlamak mümkün müdür?

605. İslâm bilginleri bilimleri niçin nakle ve akla göre bölmüşlerdir?

606. İslâm filozofları, dine temel olan dogmaları içeren nakil, aklın dışında mıdır ki, akla ait bilimleri ondan ayırmışlardır?

607. Bildiğimizden ne zaman eminizdir?

608. Matematik dünyayı algılamamızda yardımcı olur mu?

609. Büyük kişiliklerin yapıtları ve yaşam öyküleri psikoloji incelemeleri için neden ilgi uyandırır?

610. Araştırma ve gözlem biçimi bakımından psikoloji ile kimya arasında nasıl bir fark vardır?

611. Ruhsal olayları tanımak için fizik, fizyoloji ve nörolojiden nasıl yararlanılır?

612. Ruhsal olgu ve olayların yasalarına ulaşmada psikoloji neden fizikten daha güç durumdadır?

613. Bilinçli davranışları mı, yoksa bilinçdışı (bilinçaltı) durumları mı incelemek daha kolaydır?

614. Bilinçaltı olayları incelemede hangi yöntemler kullanılabilir?

615. Bir psikoloji yasasıyla (serbest çağrışım yasası) bir fizik yasasını (evrensel çekim yasası) karşılaştırdığımızda ne gibi farklar ortaya çıkar?

616. Fizik, kimya, fizyoloji, nöroloji ve sosyolojiden bütünüyle el çekmiş bir psikoloji araştırmasında ne gibi güçlüklerle karşılaşılır?

617. İnsan konusuna ilişkin bilgilerin, pratik ve politik yaşam bakımından önemi nedir?

618. Her bir bilim, başka bir bilimin yardımına gereksinim duyar mı?

619. Biyolojinin fizik ve kimya ile ilgisi ne boyuttadır?

620. Bağışıklık (immunisation) ile aşırı duyarlık (anaphylaxie), biyolojide deneye nasıl olanak sağlar?

621. Canlı varlıklara ilişkin yapılan sınıflandırmalar niçin değişmez değillerdir?

622. Hayvanla bitkinin ortak ve ayırıcı özellikleri nelerdir?

623. Ortakyaşama (symbiosis) nedir ve bir biyolojik ilke sayılır mı?

624. İnsanın ellerinin aslanın pençesi kadar güçlü olmayışı, burnunun köpek kadar koku alamaması hangi biyolojik ilke ile açıklanır?

625. Canlılarda işlevi olmayan bir organ var olabilir mi, neden?

626. Yaşam olaylarını incelemek neden fizik olguları incelemekten güçtür?

627. Matematikteki tanımlama ile biyolojideki tanımlama arasında ne fark vardır?

628. Yaşam ve ölümün sınır ve boyutları nelerdir?

629. Kendi ruhumuzdan önce çevremizdeki eşyayı mı tanıyoruz?

630. İçgözlem (Introspection) yöntemi, yüksek bir ruh eğitimine mi gereksinim duyar?

631. Matematik bilmeden niçin fizik ve kimyada başarılı olamayız?

632. Fizik yasalarını matematik formüllerle saptamamızın nedeni nedir?

633. Fizik, kimya ve biyoloji hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir kimse doğadaki olguları nasıl görür ve yorumlar?

634. Bilimlerde buluşçu ve kurucu bilginler yetiştirememe-mizin sebepleri arasında çalışma ruhunun ve araştırma yönteminin eksikliği mi, yoksa başka sebepler mi vardır?

635. Bilim ve felsefedeki başarılar, birey ve ulusların genetik üstünlükleriyle açıklanabilir mi?

636. İnsanların genleri, onların alınyazıları (kader) mıdır?

637. Nedensellik ilkesi (Causalité), bütün doğa olgularının birtakım yasalara bağlanmasından başka bir şey değil midir?

638. Nedensellik yasası, doğanın bize karşılıksız verdiği bir hediye olmayıp, kendimizin kazandığı bir zafer midir?

639. Canlılık nedir, bir taş parçası neden canlı değildir?

640. Doğadaki her olgu için ayrı bir yöntemimiz mi, yoksa genel bir yöntemimiz mi vardır?

641. Teknik araçlar olmasaydı, yaşam olaylarını nasıl incelerdik?

642. Canlı varlıklardaki organların yalnız işleyişlerini tanımak, onları iyice anlamak için yeterli midir?

643. Hekimler hastalandıkları zaman neden kendi kendilerini muayene ve tedavi etmiyorlar da çoğu kez başka meslektaşlarına başvuruyorlar?

644. Zekâ doğuştan mıdır, yoksa sonradan mı kazanılmıştır?

645. Biyolojik evrim ile insanlığın ilerlemesi arasında nasıl bir bağ vardır?

646. Zekâ tam olarak ölçülebilir mi?

647. Pratik zekâ ile teorik zekâ arasındaki fark nedir?

648. Yanlış (hata; erreur) ile yanılsama (illusion) arasında ne fark vardır?

649. Soyut zaman ile somut süre arasında ne gibi bir ilgi vardır?

650. Uzay gücümün formu, zaman ise güçsüzlüğümün formu mudur?

651. Teknoloji geliştikçe insan daha çok mu yanlızlaşıyor?

652. Yapay zekâya (artificial intelligence) sezgi ve duygu kazandırılabilir mi?

653. Algı yeni başlamış, acemi bir bilim midir, yoksa tersine epistemolojik bir engel midir?

654. Tutkular algıyı deforme ederler mi?

655. Yapayalnız, tek başına olsaydık belleğe gereksinimimiz olur muydu?

656. Teknik nesneleri nasıl kullanacağımızı bize öğretiyor, ama biz neyin kendimiz için kullanılabilir olduğunu biliyor muyuz?

657. Doğanın belirlenebilirliği (Determinizm) ne demektir?

658. Doğal belirlenimcilik niçin olan ve olacak olan her şeyi ayırımsız bir genel yasaya dayandırır?

659. Doğa birtürlü (üniform) mü, yoksa çoktürlü (mültiform) müdür?

660. "Havada bir yere dayanmayan cisimler düşerler." yargısı bir yasa mıdır; istisnası var mıdır, eğer varsa bu istisnaları başka hangi kanunla açıklayabiliriz?

661. Varsayımda bulunma gücünü zekâmız hangi yetilerimizden alıyor?

662. Varsayım yapma gücü olmasa, kuramlar ve varsayımlar oluşturulmasa, pozitif bilim hangi olanaklardan yoksun kalmış olurdu?

663. Fizikde tümevarım (endüksiyon) ve tümdengelimin (dedüksiyon) rolleri nelerdir?

664. Antik Yunandaki atom varsayımı ile günümüzdeki arasında ne farklar vardır?

665. Doğadaki bir olguyu bir bilim adamının anlaması ve yorumlamasıyla sıradan bir insanın anlaması ve yorumlaması arasında bilgi dereceleri bakımından nasıl bir ayrım vardır?

666. İyi bir doğa bilimci olmak için başlıca neler gerekir?

667. İyi bir matematikçi olmak için başlıca neler gerekir?

668. İyi bir filozof olmak için başlıca neler gerekir?

669. Matematiğin nesnel (objektif) değeri var mıdır?

670. Matematikler (Aritmetik, Cebir, Geometri, vd.)'in konusu niceliklerdir; nicelikler doğrudan olguları ve nesneleri mi, yoksa bunlar arasındaki oran ve ilintileri mi gösterirler?

671. Deney bilgisi ile akıl bilgisi arasında ne gibi farklar vardır?

672. İnsanın bulduğunu anlaması için ne aradığını bilmesi gerekir mi?

673. Bilimsel bir yasada gözlem (deney) ile varsayımın (hesaplar) görev ve yerleri nelerdir?

674. Deneysel bir bilim olan fizikte yaratıcılığın rolü ve payı var mıdır?

675. İnsanlar yalnız deney (Experimentation) yapabilseler de deneyim (Experience) yapamasalardı pozitif bilim ne durumda olurdu?

676. Rastlantı doğada her şeyi kımıldatarak altını yoklamaya ve her olasılığı göz önünde tutmaya çalışanlara ve bunun yüküne katlananlara mı yardım eder?

677. Fizik ve kimyada uygulanan "birlikte değişmeler yöntemi" nedir?

678. İki olay (sebep) ya da olgu (neden) arasında nedensellik ilkesiyle açıklanamayacak bir ilinti olabilir mi?

679. Bir doğa yasasının önceden (eskiden) birçok olgusal ilişkilerde sökmüş olması, gelecekte de sökeceğini gösterir mi?

680. Geometride "nokta"nın, aritmatikte "sıfır"ın görev, işlev ve değeri nedir?

681. Postulatlar zorunlu olmadıkları hâlde neden onları ispatlamak ihtiyacını hissetmiyoruz; aksiyomlardan farkları nedir?

682. Eukleides, Lobaçevski ve Riemann postülatlarından hangisinin daha kolay olduğu düşünülebilir; en kolay öğrenebi-

leceğimiz ve dış dünyada yapacağımız deneylere en uygun olanı hangisidir?

683. Matematikteki tanımlama ile eşyayı tanımlama arasında ne fark vardır?

684. Matematikte a posteriori tanımlamalar var mıdır?

685. Matematikle genel mantık arasında ne gibi bir ilgi vardır?

686. Matematikte neden daha çok tümdengelimci düşünme biçimi kullanılır?

687. Matematik hangi nedenlerle düşünmemize yardım ve hizmet eder?

688. Çıkarımlamayı istediğimiz sonuca bilinir gözüyle bakarak bundan önce kabul edilmiş önermelere gidip ona karşıt olarak yapılan kanıtlama (ispatlama) yoluna ne denir?

689. Buluş (icat; invention) ile kanıtlama (ispat; demonstration) arasında ne fark vardır?

690. Matematiğin amaçları nelerdir?

691. Deney ve gözlemlerle bulduğumuz doğadaki olgusal bağıntıları neden matematik formüllerle ifadeye çalışırız?

692. Pek çok sonucu en az emekle elde etme kanununda zihnin çalışması bakımından çözümleme ve bireşimin rolü ne olabilir?

693. Nedenlerle sonuçları ve sonuçlarla nedenleri açıklarken fizik olgular ile sosyal olaylar benzerlik gösterirler mi?

694. Sınıflama, parçalama, bölme ve çözümleme arasında ne gibi farklar vardır?

695. Çözümlemeye (analiz) bulma (buluş; icat) yöntemi, bireşime (sentez) de kurma (kuruş; keşif) yöntemi diyebilir miyiz?

696. Geometri mi daha soyuttur, aritmetik mi?

697. Yoğunluk bir nicelik midir, yoksa bir nitelik mi?

698. Sayılar sürekli niceliklerden midir, yoksa süreksiz niceliklerden midir?

699. Astronomi, fizikomatematik bir bilim midir?

700. Bütün olguların bağlı kaldıkları kanunlar ortaya konmuş olsaydı, olasılıklar (ihtimaliyet) hesabı diye bir bilim dalına gerek kalır mıydı?

701. Aksiyomları (axiom) neden ispatlamaya gerek görmüyoruz?

702. "Bir teoremin bir N sayısı için doğru olduğu taktirde, N+l sayısı için de doğru olacağı ispat edilebilirse, bu teorem diğer tam sayılar için de doğru olur." önermesini matematik ilkelerinin hangisine bağlayabiliriz?

703. Genel bir kanunla bütün varlığı açıklama gereksinimi insan zekâsının hangi niteliğinden ve özelliğinden kaynaklanıyor?

704. İyi bir sosyal bilimci olmak için neden matematik bilmek gerekir?

705. Bilimleri sınıflandırma sorununun pratik ve teorik gerekçeleri neler olabilir?

706. Her bilimin kendine özgü bir yöntemi mi vardır, yoksa bütün bilimlerin yöntemleri birkaç bölüme mi sığdırılabilmiştir?

707. Apaçık bilgilerin karşıtı nedir ve bilim, apaçık bilgiye varmadan niçin kurulamaz?

708. Bilimde serbest araştırma ve özgür inceleme gerekli midir ve ne zaman başladı?

709. Serbest araştırmada bizden önceki bilim adamlarının yetkesine bağlı kalarak düşünmekle, onların bilgi ve deneylerinden yararlanmak arasında ne gibi bir ayrım vardır?

710. Nesnede çözümleme ile zihinde çözümleme arasında nasıl bir ayrım vardır?

711. Psikolojideki bir zihinsel işlemde yapılan çözümleme ve bireşim, deneysel mi, yoksa ussal mıdır?

712. Tümevarım (Induction) ve Tümdengelim (Deduction) yöntemlerinin çözümleme ve bireşimle ne ilgisi vardır?

713. Bilişsel (Cognitiv) bilginin öteki bilgi türlerinden farkı nedir?

714. Bilmek mi, bilmemek mi daha büyük bir sorundur?

715. Araştırma yapmadan güvenilir bir gelecek sağlanır mı?

716. Yeryüzünde iklimin geleceği bitkilere mi bağlıdır?

717. Evrenin kaynağı nereden gelir ve ötesinde ne vardır?

718. Zaman bir aldanma mıdır?

719. Işık hızı hiç aşılamaz bir hız mıdır? Sonsuz hız mümkün mü?

720. Işıktan hızlı giden parçacıklar var mıdır?

721. Evren bir yokoluşa doğru mu gidiyor?

722. Bir beyinle bir bilgisayar arasında ne gibi farklar vardır?

723. Düşünmenin hızı nedir? Yavaş ve hızlı düşünme olabilir mi?

724. Niçin yaşlanıyoruz? Yaşlanmamızın bir gereği var mıdır?

725. Sanal sayılar en soyut sayılar mıdır?

726. Bütün zamanların en büyük bilim adamı kimdir?

727. Toplumsal, ekonomik, nüfussal, tarımsal ve çevresel değişimler genetik yapıda da değişimleri doğurur mu?

728. Farklı bilimlerin ortak noktaları var mıdır?

729. Bilgilerimiz ne dereceye kadar güvenilir ve doğrudur?

730. Evrende kesin bir düzenlilik var mıdır?

731. Bilinçaltı, bilincin karşıtı mıdır?

732. Aklın işleyiş biçiminin özelliği nedir?

733. Eşzamanlı, eşsüremli (senkronik) düzen ile ardzamanlı, ardsüremli (diakronik) tarihsel düzen arasında ne fark vardır?

734. Kaos, düzensizliğin düzeni midir, yoksa düzenin düzensizliği mi?

735. Bilim adamları olmasaydı insanlar yaşamlarını sürdürebilirler miydi?

736. Matematik, yalnızca bir dil, simgesel ve göstergesel bir yapı mıdır?

737. Şizofreni, kişinin sağlıklı düşünmesinde, duygularında ve davranış yetilerinde gerilemeye yol açan bir hastalık mıdır?

738. Bilim, bilim için midir, insanlık için mi?

739. Bilimi, bilmediklerimizi öğrenmek için mi, yoksa doğaya egemen olmak için mi yapıyoruz?

740. Bilimsel kuramlar yaygın olarak benimsendiklerinde doğrulanmış mı sayılırlar?

741. İhtiyaçlara yanıt vermesi, bir bilimsel teorinin benimsenmesini kolaylaştırır mı?

742. Doğru bilgi ile kanıtlanmış bilgi arasındaki ilişki nedir?

743. Evrende geçerli en genel kural canlılık ilkesi midir?

744. Bilim toplumu olgusu, ülkelere hangi yükümlülükleri getirir ve politikanın bu noktada sorumlulukları nelerdir?

745. Bir ülkenin geleceği ve kaderi, bilgi toplumu yaratıp yaratamayacağına ve eğitim potansiyelini bu amaçla kullanıp kullanamayacağına mı bağlıdır?

746. Bir robot, bir insana zarar verebilir mi?

747. Beynimizin yapı ve işleyişini tam olarak anlayabilecek miyiz?

748. Bilgisayarlar insan zekâsının yerini alabilecekler mi?

749. Tanımı bilinmeyen bir kavram üzerine ne söylenebilir?

750. Doğal sayılar ne kadar doğaldır?

751. Bir şeyin varolması için illa da o şeyin bütün ögelerini bilmemiz gerekir mi?

752. Matematikte çelişki nasıl giderilir?

753. Soyut (Pür) matematik aslında bilimden çok sanata mı yakındır?

754. Doğada matematik var mıdır?

755. Matematik kavramları yaratı (buluş, icat) mı, yoksa keşif midirler?

756. Bilim ve teknoloji, doğal yaşamı yok ederek insanı kendisine yabancılaştırıyor mu?

757. Düşünmeyle eşdeğer hâle getirilmek istenen ve bunun başarılması durumunda bizzat düşünmenin kendisini ortadan kaldıracak olan bilgisayar, bilincin tamamen iflas etmesini mi talep eder?

758. Düşünen makinalar (yapay zekâ) yapmak mümkün müdür?

759. İnsanlık hâlâ evrim geçiriyor mu?

760. Bilimin temeli eleştirel akılcı düşünme midir?

761. İnsan embriyolojisi, filogenetiği (soyoluş) mi izler?

762. Zaman geriye alınabilir mi?

763. Matematik işlemler mutlaka sayısal olmak zorunda mıdır?

764. Matematik çok basit ve açık yöntemlerle kanıtlamaya yöneldiği için, doğanın karmaşıklığını ve usla açıklanması olanaksız yönlerini yadsımak zorunda mıdır?

765. Mantık, tümel bir kanıtlama aracı olduğu için, bir düşünceyle hem aynı doğrultuda, hem de ona karşı kullanılabilir mi?

766. Bilim ve teknoloji üretimini geliştirmekle, kalkınma arasında nasıl bir doğrudan ve dolaylı ilişki vardır?

767. Dünyada bilim, teknoloji ve sanayi alanlarında parlayan, gelişen ya da ortadan kalkan sektörler hangileridir?

768. Bilgi teknolojilerinin kullanımı nasıl hızla yaygınlaştırılabilir?

769. Günümüzde üniversiteler, öğrencilerine giderek daralan fakat aynı zamanda da giderek derinleşen bir eğitim-öğretim vermek zorunda mı kalmaktadırlar?

770. Öğretmen, öğrenciliği hiç bitmeyen kişi midir?

771. Bilime ilgi, artık büyük paralar getiren bir iş olması nedeniyle mi artmıştır?

772. Bilim dünyasının günümüzdeki en ciddî sorunu, bilimin çıkar için yapılması mıdır?

773. Seçkin bir üniversite yaratabilmek için başlıca nelere gereksinim vardır?

774. Matematikten başka bir şeyle ilgilenmeyen matematikçi, iyi bir matematikçi sayılır mı?

775. Deneyimden (Erlebnis; Erfahrung; Expérience vécue), duyularla elde edilmiş tüm bilgiler atılsa bile, geride tümüyle apriori, yani deneyden bağımsız bazı bilgiler kalır mı?

776. Deneyimden bağımsız bilgi, göreceli olmayan genelgeçer sonuçlara ulaşmayı sağlar mı?

777. Yeni ekonomi, bilimsel gelişmelere ya da üniversite ve araştırma laboratuvarlarındaki araştırmacılara mı dayanır?

778. Farklı bilimlerin gelişim hızları da farklılık gösterir mi?

779. Bir bilimsel önermenin doğruluğunun ölçütü nedir?

780. Duyuların ve deneyimlerin sonucu olan bilgi, göreceli ve değişken midir?

781. Genelgeçer bilgiye ulaşma, deneyden bağımsız bilgiyle mi mümkündür?

782. Duyular, bireysel varlık ile olgulardan meydana gelen ve sürekli değişen dünya hakkında yine sürekli değişen bir bilgi mi verir?

783. İnsan bilimlerinin açıklama ve genellemeleri neden doğa bilimlerinin yasa ve genellemeleri kadar kesin ve nesnel değildir?

784. Bilginin oluşumunda en önde ne gelir?

785. Nedensel her açıklama göreceli midir?

786. Pozitif bilimlerin yöntemi, dünya ve olgular hakkında net bir bilgi verebilir mi?

787. Çevrenin niçin korunmaya gereksinimi yoktur?

788. Yapay zekâ (artificial intelligence), felsefeye gereksinim duyar mı?

789. Matematikçinin mi felsefeye, yoksa filozofun mu matematiğe gereksinimi daha fazladır?

790. Sözde sanrı (halüsinasyon) ile bilinçli normal imge oluşturma arasında ne gibi farklılık vardır?

791. Bir cümle ne doğru, ne de yanlış olabilir mi?

792. Entropi, her zaman kaçınılmaz mıdır?

793. Yaşamımızı mümkün kılan DNA molekülleri, şans eseri (random chance) olarak mı ortaya çıkarlar, yoksa böyle bir yaşamı sürdürmek için moleküller arası etkileşimi yönlendiren başka bir güç mü vardır?

794. Görmeyen insanlar, renkli rüya görebilirler mi?

795. Bilgilerimizin doğruluğundan ve kesinliğinden nasıl emin olabiliriz?

796. Neden ve sonuç, algılanabilir, deneysel değil; sadece düşünülebilen ve insan zihninde doğuştan var olan kavramlar mıdır?

797. Bir araştırma projesi ya da tezinin öğretim sürecindeki yeri ve yararları nelerdir?

798. Klâsik bilimin neden-sonuç (nedensellik) ilişkisi temelindeki paradigma içinde kalarak çağdaş bilimdeki yeni gelişmeleri anlamak ve çözümlemek giderek zorlaşıyor mu?

799. De Broglie'nin, "Determinizm duvarında Planck sabitesi kadar bir çatlak meydana geldi." sözünü nasıl anlamalıyız?

800. Einstein, "Tanrı zar atmaz." demekle neyi savunmuştur?

801. İnsanla öteki canlılar arasındaki başlıca fark nedir?

802. Bilimde esas olan sürekli bir ilerleme midir, yoksa değişme midir?

803. Bilim etiğinin bilime ne gibi katkıları olabilir?

804. Bilimdeki gelişmeler insanlığa mutluluk mu, yoksa mutsuzluk mu getirmiştir?

D) DİL FELSEFESİ

1. Dil yalnızca iletişimi mi sağlar? Dil yalnızca bir iletişim aracı mıdır?

2. Dilde zorunlu olarak yetersizlikler bulunur mu?

3. Dil, bizi birbirimize yaklaştıran ya da ayıran bir şey midir?

4. Bir anlatım aracı olarak farklı dillerden (resim, müzik, dans) söz edebilir miyiz?

5. Jest ve mimikler bir tür dil sayılabilir mi?

6. Her insan rüyasını ana dilinde mi görür?

7. En gelişmiş dil, sözcük sayısı en fazla olan dil midir?

8. Başka kültürlerdeki insanların ürettikleri şeylere kendi kavramlarımızı uygulamamızı ne haklı kılar?

9. Dil ile düşünce arasında nasıl bir ilişki vardır?

10. Bilgin ya da sanatçı, bulgu ve yargılarını, gözlem ve deneyimlerini ana dilinin kavramları üzerine kurmak zorunda mıdır?

11. Dilini ses, biçim, anlam özellikleriyle iyi bilen ve kullanan; bu anlamda dile yeni kavramlar, kalıplar, sözcükler kazandıran; dilini işlerken yalnız dilciye değil, edebiyat tarihçisine, toplumbilimcilere ve başka araştırmacılara da malzeme yaratan; dilin söz varlığını geliştiren ve anlatım olanaklarını genişleten ve yapıtıyla kalıcı olmaya çalışan kimseye gerçek yazar diyebilir miyiz?

12. Okumanın sağladığı bir yarar var mıdır? Okuma ne işe yarar?

13. Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı topluluktaki insanların ya da bir alt kültür grubunun kullandığı özel dile ve sözcük dağarcığına ve onu kullanan yeni bir kültür ve yaşama dokusunun varlığına işaret eden şeye ne denir?

14. Bilgilerin aktarımını sağlamak, nesne, olgu ve olayların yerini tutan simgeler dizgesi olmak, ortak duyuş ve düşünüş biçimlerinin ifadesi olmak, bilgilerin saklanıp biriktirilmesine ola-

nak vermek ve insanlar arasındaki iletişimi sağlamak neyin işlevleri arasına girer?

15. Dil mi düşüncenin, düşünce mi dilin ürünüdür?

16. Dil, bilgi arttıkça gelişir mi?

17. İnsan ne ise dili sayesinde mi odur?

18. İnsan dili sayesinde tüm düşündüklerini bildirebilir, deneyimlerini aktarabilir, bilim ve felsefeyi kişiye bağlı olmayan bir kurum hâline getirebilir mi?

19. İnsan dili aracılığıyla geçmişteki başarılarını saptayabilir ve kendinden sonrakilerin yararlanmasına bırakabilir mi?

20. Dil, varlığın ve mantığın (düşüncenin) evidir diyebilir miyiz?

21. En geniş anlamında bir ifade aracı olarak diller, insanın düşüncelerinden ve duygularından geçen her şeyi dile getirebilirler. ifade edebilirler mi?

22. Dil; varlık, düşünce, bilgi ve değer alanlarının varlıksal sınırlarını belirler mi?

23. Farklı dil ve kültürü olan insanlar bir bakıma farklı dünyalarda mı yaşarlar?

24. Dilin düşünce ve davranışlar üzerindeki etkileri nelerdir?

25. Konuşurken çıkartılan sesler ve sözcükler nasıl anlam kazanmıştır? Seslerin temsil ettiği anlamla ses arasında bir bağlantı var mıdır?

26. Dil olmaksızın düşünmek mümkün müdür?

27. Dil düşünceyi nasıl yönlendirir, geliştirir veya sınırlandırır?

28. Dil ne dereceye kadar bireysel deneyimleri yansıtır?

29. Dili jestler, işaret dili, dans, müzik, resim, matematik gibi öteki ifade biçimleriyle karşılaştırabilir miyiz? Dilin bu tür iletişim araçlarıyla benzer ve farklı yönleri nelerdir?

30. Dilin içeriğinde bilgi var mıdır?

31. Bilgisayar dilini alışageldiğimiz günlük dilimizle karşılaştırdığımızda ne gibi benzerlikler ve ayrımlar gözlemleriz?

32. Kişisel deneyim ve düşüncelerimizi dille ifade edebilme becerimiz bilgiyi nasıl etkiler?

33. Bilgi edinme becerisi dile ne kadar bağlıdır?

34. Bir kişiden diğerine, bir kuşaktan öteki kuşağa kavramların aktarılması için dile ihtiyaç var mıdır?

35. Dil nasıl fark edilmiştir? İnsanlar dil öğrenme becerisiyle mi doğmuşlardır?

36. Dil ne gibi farklı işlevler görür? Dilin hangi işlevleri bilgiyi yaratma ve aktarmayla ilgilidir?

37. Bilgiyle bağlantılı olarak yazılı dil ile konuşma dili arasında ne gibi ayrımlar vardır?

38. Bütün dünyada tek bir dilin kullanılması olanaklı mıdır?

39. Sosyal sınıf, etnik yapı gibi sosyal farklılıkların yaratılması veya güçlendirilmesinde dilin etkisi var mıdır?

40. Otorite ilişkilerinde dilin rolü nedir?

41. Hiyerarşik düzende alt tabakayla üst tabaka arasındaki iletişim dili aynı mıdır?

42. Birden fazla dil bilen insanın her dilde bildikleri farklı şeyler midir?

43. Ses tonu, vücut dili, mimikler vb. gibi faktörler anlamı nasıl etkiler?

44. Tam çeviri mümkün müdür? Çeviride neler kaybolur? Neden?

45. Mantıktaki formüllendirme yoluyla günlük dilin çok anlamlılığı ve belirsizliği ortadan kaldırılabilir mi?

46. Dille ifade edilemeyecek bir duyguyu yaşamış olmak mümkün müdür?

47. Duygu olmadan dilsel yaratıcılık olabilir mi?

48. İnsan önce dili mi yoksa kültürü mü yarattı?

49. Dil ve beyin birlikte mi evrimleşmişlerdir?

50. İnsan kurduğu ve kullandığı diliyle mi vardır?

51. İnsanın en ayırdedici yanı semboller üreten, ideleştirmeler yapan bir tür olması mıdır?

52. Söz bizi bağlar mı?

53. Dil insanın bir buluşu mudur?

54. Yeryüzündeki bütün dillerin üstünde evrensel ve ortak bir dil kurulabilir mi?

55. Yalnızca bilincine sahip olduğumuz şey mi dile getirilebilir?

56. Dil, bir egemenlik (nufuz) kurma aracı mıdır?

57. Dili kötü kullanmak, düşünceyi hor görmek mıdır?

58. İyi kavranan, anlaşılan iyi dile getirilebilir mi?

59. İyi kurulmuş bir dil her türlü anlaşmazlığa ve tartışmaya son verebilir mi?

60. Dilin söyleyemediği, dile getiremediği bir şey var mıdır?

61. Gerçek iletişim akıl yoluyla mı yoksa duygular yoluyla mı sağlanır?

62. Herhangi bir alfabede sesli harflerin bulunmayışı insanların mantıklı düşünmesine engel midir?

63. Her çeviri bir yorum mudur?

64. Aslına uygun çeviri ne kadar olanaklıdır?

65. Çevirmen hain (ya da dönek ve sadakatsiz) midir? (Traduttore, traditore)

66. Anlamsız dil olur mu?

67. Dil olmadan anlaşma olmaz mı?

68. Dil olmadan düşünülemez mi?

69. Dil ile ülke yönetimi arasında bir ilişki var mıdır?

70. Yabancı dille eğitim ile yabancı dil eğitimi arasında ne gibi ayırımlar vardır?

71. Yabancı bir dil, yalnızca dilbilgisi kitapları okunarak öğrenilebilir mi?

72. Konuşma dili (sözlü anlatım) mi yoksa yazı dili (yazılı anlatım) mi daha etkilidir?

73. Dil, bir toplumun kültürünün taşıyıcısı olabilir mi?

74. Çeviri, dilin (langue) mi yoksa sözün (parole) mü bir aktarımıdır?

75. Dildeki sesin ve sözün aslı (atomu) harf midir?

76. Dilde söz, sesin olgun hâli midir?

77. Sözün aslı gönül müdür, akıl mı?

78. Dil, evreni kuşatabilir mi?

79. Konuşmak mı, dinlemek mi daha yararlıdır?

80. Çok anlamlı olmayan dil var mıdır?

81. Söz söyleme (söyleyen) ile söz bilme (bilen) aynı şey midir?

82. Söz uçar, yazı kalır mı?

83. Niçin farklı diller var ve bunlar nereden kaynaklanıyorlar?

84. İdyolekt (idiolecte) ile sosyolekt (sociolecte) ne demektir?

85. Dil, evrene bakışımızı yansıtır mı?

86. Dil ile ulus bilinci arasında nasıl bir bağ vardır?

87. İki farklı dil birbirine, aynı dilin iki lehçesinden daha çok benzeyebilir mi?

88. Dillerin kökeni için ne denebilir?

89. Bazı dillerdeki adlarda neden cinsiyet (eril, dişil, türsüz) farklılıkları vardır ve bu durum neyi anlatır?

90. Dilin mantığı var mıdır? Dili mantıksal yolla çözümleyebilir miyiz?

91. Atasözleri niçin vardırlar ve neyı anlatırlar?

92. Bir dilin anlam gücü (semantik), kuruluş kurallarına (sentaks) mı bağlıdır?

93. Dilin çokanlamlılığı onun zenginliğini mi gösterir?

94. Anadilin, iyi bilinen başka yabancı dillerden farkı nedir?

95. Argo, iletişimciler için önemli bir dil midir?

96. Kurgusal yazılar bizi bilgilendirirler mi?

97. Toplumsal yaşamdaki devinim, dilde de etkisini gösterir mi?

98. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki uçurum tümüyle kapatılabilir mi?

99. Dille ulusal duygu arasında bir bağ var mıdır; nasıl bir bağdır bu?

100. Kendı dilini iyi bilene kültürlü, başka dilleri iyi bilene de uygar diyebilir miyiz?

101. Güçlü ve büyük dil yabancı sözcükleri içinde barındırabilen dil midir, yoksa onları içinden atan dil midir?

102. Kendi dilini tam olarak öğrenemeyen biri başka, yabancı bir dili layıkıyla öğrenebilir mi?

103. Dil, aklın dışavurumu mudur?

104. Dil mi, yoksa silâh mı daha güçlüdür?

105. İyi yazmak, iyi düşünmek demek midir?

106. Okuma alışkanlığı edinilebilir mi, nasıl?

107. Türk dilinin yapısı matematiksel bir özellik gösterir mi?

108. İnsanı, dili değerlendirir mi; insan diliyle değer kazanabilir mi?

109. Dil, insanı mutlu ya da mutsuz kılabilir mi?

110. İnsanlar ancak kendi anadilleriyle mi tam olarak düşünebilirler?

111. Dil, düşüncenin aynası mıdır?

112. Filozofun kullandığı biricik araç dil midir?

113. Yapma dillerin gücü doğal dillerden daha mı azdır?

114. Nesnel dil, üst dil nedir?

115. Dilde bildirişmeyi hangi engeller aksatır?

116. Sentaktik ve semantik çok anlamlılık nedir?

117. Tekil ve genel terimlerin çok anlamlılığı nedir?

118. Dilde belirsizlik iletişimi durdurur mu?

119. Semantik ve pragmatik belirsizlik nedir?

120. Dilde anlama ve tanımlama nedir?

121. Sessiz ve sözsüz dil olur mu?

122. Dilbilimi (Lengüistik), Lisaniyat (Filoloji), Edebiyat (Literatür) nedir?

123. Dilbilgisi, grameri olmayan bir dil var mıdır?

124. Mantık ile dil arasında bir bağ var mıdır?

125. Mantıksal düşünme dil aracılığıyla mı gerçekleşir?

126. Semiyotik nedir?

127. Dilin görevleri nelerdir?

128. Cümle dilin en küçük birimi midir?

129. Dil, çok görevli bir insan başarısı mıdır?

130. Sözcüklerin bilgisel anlamı ve duygusal yükü nedir?

131. Dilin retorik etkisi var mıdır?

132. Bir yazı duygusal etkiden arınmış bir hâle dönüştürülebilir mi?

133. Dilde pragmatik ve semantık çok anlamlılık ne demektir?

134. "Herkes", "hiç kimse" terimlerini niceliklerine göre mi, yoksa niteliklerine göre mi adlandırırız?

135. Dilde isimler mi daha soyuttur, yoksa sıfatlar mı?

136. Sıfatlarla fiiller ne zaman somut olurlar?

137. Mantıkla gramer örtüşür mü?

138. Dil, yanılsamaların kaynağı ve yaratıcısı mıdır?

139. Dilleri birbirlerinden farklı kılan özellikler nelerdir?

140. Bir anlatımda sözün mü, çizginin mi, rengin mi, yoksa sesin mi ağırlığı ve önceliği vardır?

141. Bir dili bilim dili yapan özellikler ve ayrıcalıklar nelerdir?

142. Sözcüklerin anlamları doğal değil, tarihsel bir sürecin ürünü müdürler ve zamanla değişirler mi?

143. Bilgi eskimeye başladıkça onu güncelleyecek bir aktarma sistemi nasıl geliştirilebilir?

144. Geleceğin dilleri nasıl olacak?

145. Birkaç yüzyıl sonrasına ilişkin bir metinle karşılaştığımızda, metinde sözcük ya da gramer bakımından günümüzdekilerden çok da farklı bir şey bulunmasa da, acaba bu metni anlamakta güçlük çeker miyiz?

146. Bir yeti olarak dil, hazır (a priori) bir veri midir?

147. Dil, iletişim işleviyle sınırlanamayan bir işlevler bütünü müdür?

148. İnsan dilının düzenleyici ilkeleri, ilk insanların fizyolojilerinde mi saklıdır?

149. Dil kavramı, önceden varolan, dolaysız bir biçimde gözlemlenebilen bir gerçekle eşdeğer midir?

150. Dil, bireysel bir başarı mıdır, yoksa toplumsal bir başarı mıdır?

151. Bireylerin dili yaratmaya ya da değiştirmeye güçleri yeter mi?

152. Dil, bireylerin dışında, toplumun içinde midir?

153. Dilin sınırları nerede başlar, nerede biter?

154. Dil, insanın passif (edilgen) bir edimi midir?

155. Dil, her beyinde bulunan bir izler bütünü müdür?

156. Dil, bağımlı birimlerin biçimsel dizgesi midir?

157. Göstergelerin, dünyanın somut kendilikleriyle olan bir bağlantısı var mıdır?

158. Dil, sınırlı ama sonsuz bir olanaklar varlığıdır diyebilir miyiz?

159. Dilin mantıksal çözümlemesi olanaklı mıdır?

160. Dilsel gelişim ile bilişsel (kognitif) gelişim koşut mudur?

161. Simgesel işlevlerin gerçekleşmesinden başka bir şey olmayan dilin gelişimi mi, yoksa bilişsel işlevlerin gelişimi mi önce gelir?

162. Dillerin çeşitliliğinin ve insan topluluklarında adlandırmaların birbirini tutmamasının kaynağında ne yatar?

163. Bütün dillerde tümellerin ortak noktaları bulunabilir mi?

164. Dünyadaki tüm dillerde yüklem işlevini adlar ve fiiller mi üstlenir?

165. "Yüklem (özne) nesne" (YÖN) biçiminde düzenlenmiş diller, her zaman öntakılı (Arapça), (ÖNY) düzenindeki diller (Türkçe), rastlantıya bağlanamayacak bir sıklıkla, sontakılı mıdır?

166. Bütün diller, belgisiz biçimleri soru biçimlerinden mi oluştururlar?

167. Bütün dillerde çevre ögelerini ve belli sayıda bitki ve hayvan türlerini adlandırmada insan vücudundan eğretileme yoluyla alınmış terimler var mıdır?

168. Dünyayı betimlemede dil, insanbiçimli (antropomorfik) adlandırmalar mı kullanır?

169. Dillerin çoğunda eğretileme (istiare; metafor), botanik ve zooloji sözcüklerini oluşturmada kullanılan bir yöntem midir?

170. Dil tümelleri araştırmalarının (biçim-anlam bağıntıları açısından), her şeyden önce insanın fizik ya da fizyolojik devinimlerine, tavır ve eylemlerine denk düşen anlam alanlarına yönelmesi gerekir mi?

171. Bir kişi konuştuğu zaman, anlam ve kullanım ya da anlam ve yönelimler arasındaki ilişki nedir?

172. İnsan dili değişime (çeşitlenmeye) uğrarken hayvan dili değişmez mi?

173. İnsan dilinin ögeleri olan göstergeler son derece küçük parçalara ayrılarak bunların değişik biçimlerde birleştirilmesiyle (bölünme ve eklemlenme) yeni dil ögeleri, yeni anlamlar ve yeni sözcükler mi doğar?

174. Dil, toplumsal yaşamın hem ifadesi, hem de varlık koşulu; hem sonuç, hem de neden midir?

175. Dil, yazıdan mı, yoksa konuşmadan mı bağımsız olarak düşünülebilir?

176. Konuşma, fiziksel ve fizyolojik koşullara bağlı mıdır?

177. İnsanların seslerindeki farklılık nereden kaynaklanır?

178. Her insan sesini bir başkasınınkinden nasıl ayırt ederiz?

179. Dilin gelişmesiyle insanın iki ayak üzerinde yürümesi arasında bir bağ var mıdır?

180. İnsanın biyolojik kalıtımı konuşma yeteneğini ne ölçüde etkilemiştir?

181. İçinde yetiştiği ailenin ya da çevrenin dili, insanın anadili midir?

182. Dil öğreniminde, sözcükleri ve cümle kalıplarını öğrenmek mi, yoksa öncekilerden farklı, dilbilgisi kurallarına uygun yeni sözler söyleme ve yeni cümleler kurma yeteneği mi daha önemlidir?

183. İnsan dilini, papağanın "sözleri"nden ayıran temel özellik nedir?

184. İnsan beyninde doğuştan bir cümle kurma, anlam üretme yeteneği var mıdır?

185. Dilin tek amacı anlaşmayı sağlamak ve anlam iletişimini gerçekleştirmek midir?

186. Sözdizimi (sentaks), sözcük biçimi ve vurgu, yapısal (dilbilgisel) anlamı mı belirler?

187. Her dildeki sözcükler (adlar, eylemler, sıfatlar) aynı nesneleri, işlemleri ve özellikleri mi karşılar?

188. Biçem (üslup, stil), dilin en değişken, en bireysel, en kültürel ögesi sayılabilir mi?

189. Dil öğrenme yeteneği kalıtımsal mıdır, toplumsal mıdır?

190. Dil ile kültür birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler mi?

191. Dil, bireylerin toplumsallaşmasını sağlar mı?

192. Dilin sınırsızca yeni anlamlar üretme, yeni bağıntılar kurma yeteneği bireylere, birbirinden farklı anlam dünyaları kurma, farklı sözcüklerle, farklı üsluplarla konuşma ve yazma olanağı mı verir?

193. Dil, kültürleri birbirinden ayırır mı; farklı dillerin farklı kültürleri mi vardır?

194. Tarihöncesi çağlarda iki yarı ilksel (primitif) topluluğun ya da sürü içinde yaşayan iki dilsiz "insan"ın birbiriyle anlaşması, bir Türk ile bir Çinlinin anlaşmasından daha mı güçtür?

195. Çevirinin gerçekleşebilmesi için ortada iki anlamın, birbirine uzak ya da yakın iki anlamın bulunması mı gerekir?

196. Bütün diller aynı anadilden türemiş, ortak bir kökene mi bağlıdırlar?

197. Dilbilimsel felsefe ile dil felsefesinin farkı nedir?

198. Dil, insan davranışının bir parçası mıdır?

199. İlksel (primitif) kültürlerde insanlar adlarını yabancılara açıklamaktan niçin kaçınırlardı?

200. Dünyadaki bütün diller başlangıçtaki ortak tek bir dilden mi çıkıp türemiştir?

201. Farklı diller insanları bölmüş müdür?

202. Dil olgusu hangi koşullar altında ortaya çıkmış olabilir?

203. İlk diller acaba neye benzemekteydiler?

204. Dilin doğuşu, "Homo Sapiens"in ortaya çıkışıyla eşzamanlı mıdır?

205. Konuşma, zihnın yaşantılarının canlandırılması, temsil edilmesi midir?

206. Konuşma, düşüncenin bir amaç için yaratılmış göstergelerle ifade edilmesi midir?

207. Düşüncenin farklı yönlerini ifade etmek için farklı sözcük türleri mi ortaya çıkmıştır?

208. Dilin düşünceleri anlatmaktan başka işlevleri de var mıdır?

209. Dilden önce, dilden bağımsız bir düşünce varolabilir mi?

210. Farklı diller, farklı düşünce yapılarından mı kaynaklanır?

211. İnsanlar ve kültürler arasındaki farklılık, diller arasındaki farklılıktan mı kaynaklanır?

212. Dil, bir kavramla bir ses imgesinin ya da o sesin zihindeki karşılığının birbirine bağlanmasından mı doğar?

213. Dilde kavram-ses imgesi bağının, aynı toplumun üyeleri için zorunlu olması gerekir mi?

214. İnsan, dili, kalıtım yoluyla mı, yoksa toplumsal çevre içinde öğrenim yoluyla mı kazanır?

215. Dilsel simgeler olan göstergeler, toplumsal bir anlaşma ya da uzlaşmadan mı kaynaklanırlar?

216. Dil yalnızca insan toplumlarında bulunan bir yetenek midir?

217. Dil, düşüncelerin sözcük hâline getirilmiş sesler aracılığıyla anlatılması mıdır?

218. Yeryüzündeki farklı dilleri, farklı sesli iletişim sistemleri mi oluşturur?

219. İnsanlar önce tek bir dil öğrenerek mi konuşmaya başlarlar?

220. Bir insan iki ya da daha fazla anadile birden sahip olabilir mi?

221. İnsan dili öteki türlerin dillerinden hangi bakımlardan üstündür?

222. İnsan dilinin en önemli özelliklerinden çift eklemliliğe, tutumluluğa, sınırsız üretkenliğe ve yaratıcılığa hayvan türünün iletişiminde rastlanır mı?

223. İnsanların konuşma konularının sınırları var mıdır?

224. Dilin kapsayamayacağı alan (zaman ve mekân bakımından) var mıdır?

225. Dil, her şeye egemen olmanın tek aracı mıdır; onun önemi ve gücü nereden kaynaklanır?

226. Nesnelere ad verme, adlandırma yeteneği, nesneler üzerinde denetim kurmanın, onlara sahip olmanın en kesin yolu mudur?

227. Bir dilin zenginliği ve gücü nelere bağlıdır?

228. İnsan dilinin kökeni insanın doğasına mı, yoksa içinde yaşadığı topluluğa mı indirgenebilir?

229. Dilde nedensellik mi, yoksa raslantı mı öne çıkar?

230. Birleşik sözcük (buzdolabı, demiryolu), bir araya getirdiği iki ögeden başka bir kavramı mı dile getirir?

231. Dil, insanın kendisini saklayıp gizlediği bir paravana mıdır?

232. Dilin amacı bildirişim midir, sözdizimi midir?

233. Nesne karşılığı bulunmayan bir kavram oluşturulabilir mi, nasıl?

234. Dil kavramı, önceden varolan, dolaysız biçimde gözlemlenebilen bir gerçekle eşdeğermiş gibi ele alınabilir mi?

235. Dil, epistemolojik türden kararlara bağlanan kurgusal bir konu olabilir mi?

236. İnsan, sözdizimsel (sentaktik) ya da anlambilimsel (semantik) bir hayvan mıdır?

237. Dilin bir mantığı var mıdır, ne olabilir?

238. Bir dili öteki dillerden ayıran özelikler nelerdir?

239. Bir sözcüğün anlamını, bu sözcüğü kullananın zihninde belirdiği varsayılan imgeler mi, yoksa sözcüğün kullanımını

yöneten sözdizim (sentaks) ve anlambilim (semantik) kuralları mı belirler?

240. Dil, insan türünü tanımlamaya yeter mi; insanın özgül bir niteliği midir?

241. Bireyoluş (ontogenez), soyoluşu (filogenez) yeterince özetler mi?

242. Dil, insan beyninin evrimiyle koşut bir gelişme mi göstermiştir?

243. Dilde gösterge nedensizliğe mi dayanır?

244. Dilde nedenliliğin mi, yoksa nedensizliğin mi payı daha fazladır?

245. Dilde biçimsel- anlamsal alanların titizlikle incelenmesi, sözlükteki nedensizlik payını azaltır mı?

246. Dilde adlandırmalar salt fizyolojik bir zorunluluk nedeniyle mi gelişmiştir?

247. Dünya ile dil arasındaki ilişki nedir?

248. Dil mi öncedir, yoksa anlam mı?

249. Dilin dünya ile olan ilintisi, insanların bu ilintiyi nasıl kurduklarına mı bağlıdır?

250. Dilsel davranış nasıl bir davranıştır?

251. Kavram dili ile nesne dili arasında ne gibi farklar vardır?

252. Dilsel iletişimdeki cümle-anlam ilişkisi doğal mıdır, değil midir?

253. Farklı toplumların insanları niçin varlıkları farklı sözcüklerle adlandırırlar?

254. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini yalnızca sözcükler aracılığıyla mı ifade edebilirler?

255. Farklı dillerin varlığı, dilin insan eseri olduğunu mu gösterir?

256. Bir nesneyi ifade eden sözcüğün sesleriyle o nesne arasında doğrudan bir ilişki ya da bağlantı var mıdır?

257. Eğer dildeki sözcükler, cümleler doğal olsalardı, dünyada birbirinden farklı diller bulunur muydu?

258. Duygu dili, beden dili denilen bir iletişim aracı var mıdır?

259. İnsanlar kendilerini ifade etmek için her zaman sözcükleri mi kullanırlar?

260. Dilde yenilik, sözcük değişiklikleriyle mi, yoksa yeni düşünce ve buluşlarla mı olur?

261. Sözcüklerin türü, peşin yargılarla mı, yoksa içinde bulundukları cümledeki kullanıma ve işlevine göre mi belirlenir?

262. Varlık, dilin sınırları içine çekilebilir mi?

263. Anlamı var eden ilk koşul bilinmek midir?

264. Ulusal dil ile ulusal bağımsızlık ve egemenlik arasında sıkı bir bağ var mıdır?

265. Her sözcük resmın bir parçası, her cümle de bir resim midir?

266. Bilimsel söylemi, yazınsal söylemden nasıl ayırırız?

267. İnsan beyninin ve dilinin yaratıcılık sınırı var mıdır?

268. Yazınsal metinlerin okur üzerindeki etkisi niçin geçici değil de kalıcıdır?

269. Kitap tüketicisi olmak, gerçek okur olmak anlamına gelir mi?

270. Düşünmeyi öğrenmek, kavramları öğrenmekle mi başlar?

271. Bizdeki Batılılaşma süreci dilimizin mantığına (Amerikanın keşfi, Ortadoğu, Kraliçe arı, vb.) da yansımış mıdır?

272. Bilim dilinin Türkçeleşmemesi, bilimin topluma yayılmasını engeller mi?

273. Modern iletişim dünyasında haber oranı arttıkça, anlam oranı azalmakta mıdır?

274. Dil felsefesinin dile ne gibi katkıları olabilir?

275. Birkaç yüzyıl önce yazılmış bir metni, dilin sentaksı değişmese de neden anlamakta zorlanırız?

276. Bir söylemin dile getirilemeyişi, onun düşüncede var olmayışından mıdır?

E) DIN FELSEFESI

1. Ölümü yenmek mümkün müdür?
2. Değişmez, kesin gerçekler (mutlak hakikatler) var mıdır?
3. Bir dinsel tutumun özellikleri nelerdir?
4. İnsana bu dünyada özel bir yer tanımak gerekir mi?
5. Ölümsüzlükten söz edebilir miyiz?
6. Dünyada niçin kötülükler var?
7. Yetkin bir Tanrı niçin yetkin olmayan bır dünya yaratmış?
8. Yoktan hiçbir şey meydana gelmez ise Tanrı evreni nasıl yarattı?
9. Tek bir Tanrı niçin birden çok dinin ortaya çıkmasına izin verdi?
10. Eğer insanın yazgısı bir gerçekse özgürlüğü ne olacak?
11. İyi önyargılar ya da boşinanlar var mıdır?
12. Bilimsel bilgiler, bağnazlığa karşı mücadelede işe yarayabilir mi?
13. Bir toplum dinden vazgeçebilir mi?
14. Mistiklik, bir değerle mi yoksa bir bilgiyle mi bağlantılıdır?
15. İnsan bu dünyaya bir görevi yerine getirmek için mi gelmiştir?
16. Dının amacı nedir? İnsanları mutlu kılabilir mi?
17. Ölümden sonra yaşam diye bir şey var mıdır?
18. İnsan kaderini değiştirebilir mi?
19. Dinsel yapılar toplumun, ekonominin ve kültürün düzeyiyle koşut mudur?
20. Aydın din adamı olur mu?
21. Eğer Tanrı bir ise niçin birden çok kitap gönderdi?
22. Tanrı, peygamberlerin aracılığı olmaksızın isteklerini bizzat kendisi iletemez miydi?
23. Eğer Tanrı tek ise neden bu kadar çok din var?

24. Din insan için vazgeçilmez, olmazsa olmaz mıdır?

25. Ölüm bir yokoluş mudur yoksa varlığa bir katılma mıdır?

26. Varolmama, hiçlik ya da yokluk acaba varlığın bir parçası mıdır?

27. Tanrı eğer insanın yazgısını belirliyorsa bireyin çabaları boşuna değil midir?

28. Dinlerin gücü neye bağlıdır?

29. Dinin yeri bireylerin vicdanları mıdır?

30. Gerçek dindar ile olmayanı nasıl ayırırız?

31. Dinler insanlığı bu dünyada kurtuluşa hazırlayıp götürebilirler mi?

32. Tarihte niçin insanlar en çok din savaşlarında öldüler?

33. Dine sıkıca bağlanmak bizi mutlu kılar mı?

34. Din bilgisinin özellikleri nelerdir?

35. Neden tarihte en çok kıyımlar dinler yüzünden olmuştur?

36. Din ve vicdan özgürlüğü, insanın dini kendi amaçları için kullanmasına yol açar mı?

37. Dinsel inanışın kökeninde ne vardır?

38. Din ile hoşgörü, din ile bilim ve felsefe arasında nasıl bir ilişki vardır ve bunlar uzlaşırlar mı?

39. Laiklik, dinin sekülarizasyonu mudur?

40. "İnsan olunuz, Tanrı da Tanrı olacaktır." sözlerinden ne anlaşılır?

41. "Eğer Tanrı olmasaydı bile onu yaratmak gerekecekti." diyen filozof ne demek istemiştir?

42. "Yoktan (hiçten) yok (hiç) çıkar." (Ex nihilo nihil); felsefe ve bilimin benimsediği bu görüş karşısında dinin tutumu ne olacaktır?

43. İnanç, bir gereksinim midir, yoksa bir arzu mu?

44. Dinsel yasaklar, farklı cinsel eylemleri engelleyebilir mi?

45. Din, insanlara gerçek bir mutluluk sağlar mı?

46. Din mi yoksa inanç mı önceliklidir?

47. Dogmatik düşüncenin yararları var mı?

48. İnanç ile bilgi uzlaştırılabilir mi?

49. Dinsel öğreti, bilimsel bir sisteme dönüştürülebilir mi?

50. Dini, dünya işlerinin dışında ve üstünde tutmaya ne denir?

51. Manevî varlık alanı salt insana mı özgüdür?

52. Teoloji (İlâhiyat) ile Din felsefesi arasında ne gibi ayırımlar vardır?

53. Teoloji (Din öğretisi), dinsel dogmaları açıklayan, yorumlayan ve mantıksallaştıran bir alan; Din felsefesi ise dinsel savları, kavramları, kuramları rasyonel bir tutumla sorgulayan bir alan mıdır?

54. Teolojiyi Din felsefesinden ayıran başlıca özellik, inanç objelerine mantıksal temel arama mıdır?

55. "Tanrı cinsiyetsizdir." önermesi bilgiye açık mıdır?

56. "Meleklerin cinsiyeti yoktur." önermesi doğrulanabilir mi?

57. "Eğer Tanrı olmasaydı, her şey mubah (hoşgörülebilir) olurdu." sözü ile ne anlatılmak istenmiştir?

58. İnsanın total (bütünsel) özgürlüğü, Tanrı'nın varlığını yadsımakla olanaklı hâle gelir mi?

59. Din felsefesinde aşkın (transandantal) olan, Tanrı'nın doğadan ayrı olması, doğayı yaratması ve onun üzerinde bulunması özelliği midir?

60. "Tanrı evreni yaratmıştır ve yönetmektedir." ifadesi hangi felsefe görüşünü dile getirir?

61. "Tanrı yaratıcıdır, ancak yönetici değildir." görüşü hangi felsefe anlayışını dile getirir?

62. Birden çok Tanrı düşünülebilir mi?

63. Tanrı evreni sonsuz çoklukta ögeler olarak mı yaratmıştır?

64. Bilimin kabul etmediği cin ve melekleri yadsımak dine ters düşer mi?

65. Günümüzde dinin yerini psikoterapi alabilir mi?

66. Din, insanın hangi yaşında daha çok etkili olabilir?

67. Bir inançlar sistemi olan dini incelerken, belli bir dinin temel inançlarını hareket noktası olarak almak felsefeye mi, yoksa teolojiye (ilâhiyat) mi özgü bir tutumdur?

68. Felsefenin dine ilişkin temellendirmeleri, herhangi bir inançtan ya da inanç sisteminden hareketle gerçekleştirilebilir mi?

69. Felsefe, dinlere karşı nesnel ve yansız olabilir mi?

70. Bilginin iki ayağı akıl ve deney ise, Tanrı'nın varlığını da yalnızca akılla temellendirebiliyorsak, Tanrı hakkındaki bilgimiz topal sayılmaz mı?

71. Dinle, tarihsel ve toplumsal bir hesaplaşma yapılabilir mi?

72. İnsanoğlu ölümsüzlüğü gerçekleştirebilir ve ölümü yenebilir mi?

73. Evrende canlılar da dahil her şey bir bozulma, bir değişme içinde ise öte dünya bir vehim midir?

74. Hayvanların ruhu var mıdır?

75. Din düşüncesi değişimlere uğramış, evrim geçirmiş midir?

76. Değişme ile değişmemeyi açıklayabilir miyiz?

77. İnançlar, mantıksal düşünme ve geçerli kanıtları tanıma yetisini nasıl etkiler?

78. İnançlar, yanlışları ve ussallaştırmayı bilme kapasitesini nasıl etkiler?

79. İnformel yanlışlar neden insanları inandırır ve akla uygun gelir?

80. İnanç tümüyle duygusal bir şey midir, yoksa dinsel inanç için ussal bir temel bulunabilir mi?

81. Kişisel inancın bilgi olarak kabul edildiğini gösteren örnekler var mıdır?

82. İnanç ve akıl bağdaştırılabilir mi?

83. Eğer tek bir Tanrı varsa niçin dört ayrı kitap gönderdi?

84. Insanlık tarihinde dinler mi insanlara yoksa insanlar mı dinlere egemen olmuşlardır?

85. İnsanlık tarihinde niçin en büyük, kanlı ve uzun süren savaşlar din savaşları olmuştur?

86. Tanrı mı insanı yaratmıştır, yoksa insan mı Tanrıyı?

87. Vicdanın kökeninde din ya da etik olduğunu söyleyebilir miyiz?

88. Vicdanda evrimleşmeden söz edebilir miyiz?

89. Din ile ideoloji birbirlerinin yerine geçebilirler mi?

90. Dinler için herbiri birer semavi ideolojidir diyebilir miyiz?

91. Özgür irade ile kadercilik bağdaşır mı?

92. Dinlerin tanrısı ile filozofların tanrısı aynı mıdır?

93. Tanrının varlığı, insanın varlığı karşısında bir olumsuzluk mudur?

94. Tanrıtanımaz matematikçi ya da bilim adamı olabilir mi?

95. Ateizm, zihin gücünün bir göstergesi midir?

96. Tanrının varlığı akılla kanıtlanabilir mi?

97. Tanrı (ve dinler) varolmasaydı insanlık ne durumda olurdu?

98. İnanan (mümin) ile inanmayan (ateist) bir kimse ortak bir noktada buluşabilir mi?

99. İnanç mı bilim mi daha kesin ve etkindir?

100. Akıl zorunlu olarak dinsel inançla bir çatışmaya girer mi?

101. Din ile bilim; akıl ile inanç uzlaşabilir mi?

102. Din felsefeleştirilebilir mi? Dine felsefî bir temel kazandırılabilir mi?

103. İnsanoğlunu din mi yoksa bilim mi daha çok etkilemiştir?

104. Din insanı kendi boyutlarının ötesine götürür mü?

105. Batıl inanç dinin özünden mı kaynaklanır?

106. Dinin kendisini zor kullanarak kabul ettirmesi din anlayışına uygun mudur?

107. İnançsız bir din olanaklı mıdır?

108. İnanma ihtiyacı bir zayıflık kanıtı mıdır?

109. İnsan Tanrı için midir yoksa insan için midir?

110. Eğer Tanrı varolmasaydı bizim için her şeyi yapmak mümkün olur muydu?

111. Tanrı varolduğu için mi bize pek çok yasak konmuştur?

112. Eğer insan varsa, Tanrı için her şey serbest değildir diyebilir miyiz?

113. Eğer Tanrı olmazsa insanın günahları bağışlanmaz; o zaman insanın günahlarını kim affeder?

114. Eğer dinler olmasaydı insanlık ne durumda olurdu?

115. Tanrı düşüncesi insanlığı geliştirmiş midir yoksa geri mi bırakmıştır?

116. Parsilik nedir?

117. Yahudi dininin temel özelliği nedir?

118. Kuran'da niçin birliğe (Tevhid) önem verilmiştir?

119. "Aslî suç" kuramı nasıl anlaşılır?

120. "Üçleme" (Teslis, Trinitas) nedir?

121. Tevhid ile Teslis'i uzlaştırmak mümkün müdür? Bu iki din anlayışı aynı Tanrı'dan gelmiyor mu?

122. İlâhî dinlerde "Teslis"e yer var mıdır?

123. İnciller neden birden çoktur?

124. Dinsiz bir insan ya da toplum olur mu?

125. Dinsel ibadetlerin ne gibi yararları vardır?

126. İnsanın özü sözüne, içi dışına uyması ne demektir ve bu mümkün müdür?

127. İslâm niçin ahlâka önem vermiştir?

128. Canla ruh aynı şey midir?

129. Yaratıcı bir Tanrı'nın varlığı fikri ile insanın özgürlüğü fikri çelişir mi?

130. Demokrasi ile şeriat bağdaşır mı?

131. Yeryüzünde birbuçuk milyar müslüman değil, müslümanlık vardır diyebilir miyiz?

132. Bir müslüman toplumun nasıl yönetileceğine dair belirgin bir model var mıdır?

133. Dini olmayan (dinsiz) bir insanın kutsal değerleri olabilir mi?

134. Dinler değişen zamanla esnerler mi?

135. İslâmiyette değişen zamana uyma ne demektir?

136. İslâmda faiz ve örtünme zamanla değişmiş midir?

137. Hıristiyanlıkla İslâmiyetin temel özsel farkı nedir?

138. Günümüzde hilafet mümkün müdür?

139. Hilafet farklı İslâmiyet anlayışlarını bağdaştırabilmiş midir?

140. Hilafetin Osmanlıya yararı mı yoksa zararı mı olmuştur?

141. Hilafet ile laiklik bağdaşır mı?

142. Din ussallaştırılabilir, rasyonalize edilebilir mi?

143. Laiklik dünyasal (seküler) bir kavram mıdır, kapsam ve sınırları değişir mi?

144. Milli irade ile ilâhî irade bağdaşır mı?

145. Bütün insanları kuşatan evrensel bir din olabilir mi?

146. Hilafet ile Cumhuriyet rejimi bağdaşır mı?

147. Çağdaş bir din devleti (Teokrasi) düşünülebilir mi?

148. Laiklik evrimleşmiş midir?

149. İslâm dini bireyci bir din midir?

150. Hilafet olmadan İslâmiyet mümkün müdür?

151. Şeriat olmadan İslâmiyet mümkün müdür?

152. Bilgi, bilim, ekonomi ve siyaset dinselleştirilebilir mi?

153. Din, yeryüzündeki bütün sorunları halledebilir mi?

154. Dinlerin özünde insan hakları ihlalleri var mıdır?

155. Dindarlık, ahlâklılığı ve akıllılığı kapsar mı?

156. Dinin mesajları her zaman toplumsal olgularla çelişir ya da çakışır mı?

157. Dinler, bilginin gelişimine koşut olarak yorumlanabilirler mi?

158. Dinde kesin bilgi olabilir mi, din kesin bilgiyle uzlaşır mı?

159. Misyonerlik, insanların zaaflarını kullanmaya mı dayanır?

160. Her dinin bir bilgi temeli var mıdır?

161. Bilim ile din bir konuda çatıştığında hangisinin yolunu izlememiz gerekir?

162. "Bilim, güneşe benzer, kendisine kayıtsız (bigane) olanı yakıp kavurur." görüşü ile dinin cezalandırması arasında ne fark vardır?

163. Şiddetin haklı bir gerekçesi olabilir mi?

164. Bilim ya da felsefe dine yol gösterebilir mi?

165. İnsanların başına kötü bir şey geldiğinde Tanrı nerededir, neden engel olmaz?

166. Ölüm olmasaydı yeryüzü ne durumda olurdu?

167. Dinin yerini tutacak başka bir şey var mıdır?

168. Din bir fiksiyon ya da afyon mudur?

169. İnanmak hastalıklı (patolojik) bir durum mudur?

170. İnanmanın temelinde ne bulunur?

171. Olağanüstü olayların karşı konulmaz bir çekiciliği mi vardır?

172. Yerleşmiş boş, akıldışı inançlardan nasıl kurtuluruz?

173. Her dinin yapısında baskı ve korku bulunur mu?

174. İnanma bir sorumluluk ve bilinç işi midir?

175. Caynizm nasıl bir dindir?

176. Din kitapları neden farklılık gösterirler?

177. İnsan niçin Tanrı'yı bütünüyle kavrayamaz; kavrayamadığımız şeye nasıl inanırız?

178. Bu dünya mı öte dünya mı daha aldatıcı görünmektedir?

179. Ahlâk ile din arasında nasıl bir ilişki vardır?

180. Bir tek Tanrı varsa bu kadar çok din niye var?

181. Dinler arasındaki farklılıkları nasıl açıklarız?

182. Milli din olur mu?

183. Şintoizm nasıl bir dindir?

184. Dinler niçin insanlık tarihi kadar eski ve önemlidir?

185. Din duygusunun kaynağını nerede aramalıyız?

186. Ruhgöçü (Tenasüh) nedir?

187. Sihizm bir din midir?

188. Taoizm nedir?

189. Konfüçyüsçülük (Konfüçyanizm) bir din midir?

190. Zerdüştçülük (Zoroastrianizm) nasıl bir dindir? Mecusilik nedir?

191. Dinin yapısında, içinde başlıca hangi ögeler bulunur?

192. Kültür, siyaset ve ekonominin dinle ne gibi ilişkileri vardır?

193. İnsan din olmadan da yaşayabilir mi?

194. Yüce kavramı ilksel (primitiv) insanlarda da var mıdır?

195. Dinin insan üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

196. Din, insandaki ilkelliği (arkaizm) törpüler mi?

197. Din ölüme karşı bir panzehir olabilir mi?

198. Din duygusunu ortadan kaldırmak, dini yok saymak mümkün müdür?

199. Tarihteki barışçıl dinsel inançlarla bu inançlar uğruna yapılan savaşları nasıl bağdaştırırız?

200. İnsanın sorumluluk duygusu dinden mi kaynaklanır?

201. Dinin kaynağı ve yapısı nedir?

202. Dinler insanları doğru yola getirmede başarılı olmuşlar mıdır?

203. Tek tanrılı (ilâhî) dinlerin ortak özellikleri nelerdir?

204. Karma ile tenasüh arasında ne gibi bir ilinti vardır?

205. Peygamberlik ile hulûl inanışı arasında ne gibi bir ilgi vardır?

206. Yoga nedır, neyi simgeler?

207. Budizm ya da Hinduizm ile İslâmiyet arasında ne gibi farklar ve benzerlikler vardır?

208. Kelam, Fıkıh, Hadis nedir?

209. Tasavvuf düşüncesinin İslâm felsefesindeki yeri ve önemi nedir?

210. Tümeller (Universalis) sorunu nedir?

211. Tasavvuf düşüncesinin felsefe bakımından bir önemi var mıdır?

212. Tanrı affetse de insan işlediği suçlar (günahlar) karşısında kendisini gerçekten affedebilir mi?

213. Dünyayı bunca acılarla dolu olarak yaratan Tanrı'yı insan affedebilir mi?

214. Tanrı'nın bulunduğu yerde kötülük nasıl olur?

215. Tanrı'nın varlığı ile özgürlük fikri çatışır mı?

216. Din açısından felsefe niçin tehlikeli görülür?

217. Bir yakınımızın mezarı ya da genel olarak mezarlık biz geride kalanlara ne ifade eder?

218. Devlet din kurallarıyla düzenlenirse ne olur?

219. Din siyasal amaçla kullanılırsa nereye varılır?

220. Farklı anlayışların bir arada yaşamasından ne kazanılır?

221. Laik olmak ne sağlar, ne kazandırır ya da kaybettirir?

222. İnsanlar niçin batıl inanışlara kapılırlar, fal bakarlar, büyü yaparlar?

223. Din. her derde deva olabilir mi?

224. Din, insanlığın yaşamından tümüyle çıkabilir mi?

225. Din, gelişme ve ilerlemeyi engeller mi, bir afyon mudur?

226. Teoloji ile din felsefesi birbirini tamamlar mı?

227. Tanrı düşüncesi özgür varoluşa bir karşı çıkış mıdır?

228. Kanıtlanan her şey sıradan ve dar mıdır? Kanıtlanamayan şey ise inancı mı gerektirir?

229. Tanrının işine akıl, sır ermezse onu nasıl tanıyacağız?

230. Tanrının varlığı yalnız akılla olumlanabilir, kavranabilir mi?

231. Kötülüğün kaynağı nedir?

232. Eğer Tanrı olmasaydı, onu bulup ortaya çıkarmak (icat etmek) gerekir miydi?

233. Tanrı varolsa bile, onu ortadan kaldırmak gerekir mi?

234. Nesneler anımsanır mı, yoksa insan yalnız kendisini mi anımsar?

235. Tanrı öldürülebilir, ortadan kaldırılabilir mi?

236. Eğer Tanrı varolmasaydı her şey serbest mi olurdu? Her şeye izin verilir miydi?

237. Eğer insan bütün bağlarından kurtulmuş olarak varolsaydı Tanrıya her şey yasak mı olurdu?

238. Eğer Tanrı varolmasaydı insanın günahları affolmaz mıydı?

239. Hayvan ve bitkilerin de ruhları var mıdır?

240. Tanrı bir varsayım (hipotez), bir uydurma (fiksiyon) mıdır?

241. Panteizm (Tümtanrıcılık), bir ateizm (Tanrıtanımazlık) midir?

242. Filozofların tanrısı ile dinlerin tanrısı arasında ne gibi farklar vardır?

243. Tanrı düşüncesi, insanın özgür varoluş fikrine büyük bir karşı çıkış mıdır?

244. Tanrıyı yadsıyarak dünyayı kurtarmış olur muyuz?

245. Bir tanrıtanımaz (athe), geometrici olamaz mı?

246. Tanrının varlığı insan için yeterli midir?

247. Tanrıya bilindiğinden çok sevildiği ya da korkulduğu için mi inanıyoruz?

248. Ateizm, yalnızca bir dereceye kadar zihnin bir güç gösterisi midir?

249. İnançlı olmak için mi, yoksa tanrıtanımaz olmak için mi daha çok güce gereksinim vardır?

250. Eğer Tanrı olmasaydı, günahlar da olmaz mıydı?

251. Hukuk ve dinin kural ve ilkeleri örtüşür mü?

252. Dinibütün bir eşcinsel ya da lezbien olabilir mi?

253. Aşkın olduğu yerde zina ve sapıklık olabilir mi?

254. Akıldan ne geçirilirse geçirilsin eyleme dönüştürülmedikçe günah sayılır mı?

255. Medyumculuk, falcılık, gelecekten haber verme dinle bağdaşır mı?

256. Kusursuz, eksiksiz bir inanmış (mümın) (Hıristiyan ya da müslüman) var mıdır?

257. Bir dine her türlü soru yöneltilebilir mi?

258. Ateist birine saygı duyulabilir mi?

259. Din adamının özgürlükleri hangi kurallarla sınırlıdır?

260. Dine uygun yaşamayan ama içi temiz insanlar için kurtuluş var mıdır?

261. Dinsel inanç mı yoksa aşk mı daha güçlüdür?

262. İnançlı birinin mi, yoksa tanrıtanımaz birinin mi daha çok dirence, dayanma gücüne ihtiyacı vardır?

263. Günah çıkarmada (Absolution) söylenen her şey rahipte saklı kalacak ve hiçbir zaman başka bir tarafa aktarılmayacaksa, günah çıkaran bir hafta içinde birini öldüreceğini ya da kalabalık bir yere sabotaj yapacağını söylerse ne olacak?

264. Din bilgileri matematikle doğrulanabilir mi?

265. Dinsel simge, yalnızca bir kavram ile işitsel bir simgeyi mi birleştirir?

266. Üç tek tanrılı dinin hangisi daha üstündür?

267. Musevi mi, Hıristiyan mı, yoksa Müslüman mı Tanrı katında daha dindardır?

268. Dinsel bilinç, ütopyacı arzuları gerçekleştirme aracı olabilir mi?

269. İnançsız mutlu, inanmadan başarılı olunur mu?

270. Mitolojiler, toplumların geçmişlerini saklayan sosyal bilinçaltları mıdır?

271. İnancı ortadan kaldırmak mümkün müdür? İnancı başka bir inançla değiştirmek niçin güçtür?

272. İnanma özveri ister mi? Sağlam bir inanç neye dayanır?

273. İnanç, yaşama içgüdüsünden de güçlü müdür?

274. Bilimsiz ve felsefesiz din olur mu?

275. Gerçek yaratıcı Tanrı mıdır, insan mı?

276. Doğum mu, yoksa ölüm mü daha kutsaldır?

277. İnanç nedir, niçin inanırız? İnanmak zorunda mıyız?

278. Kişisel inanma mı, kitlesel inanma mı daha güçlü ve etkilidir?

279. İslâmın cennet anlayışı iki yüzlü müdür?

280. Din, insanın bütün sorularına yanıt verebilir mi?

281. Zaman değiştikçe dinin kuralları da değişmeli midir?

282. İnanan bir insan ile inanmayan bir insan arasında ne fark vardır?

283. Dinlere göre yaşam kendi başına önemli midir?

284. Tanrı payı mı, kul payı mı daha üstündür?

285. Tanrı katında hangi dine mensup dindarın yaptıkları daha makbuldür?

286. İnsan bedeninin hizmetkârı mıdır?

287. Dinin dünya ile olan ilintisi, insanların bu ilintiyi nasıl kurduklarına mı bağlıdır?

288. Birer sosyal öğreti olarak dinler de gelenek ve töreler gibi akılcı eleştiriye açık olmak zorunda mıdır?

289. Ortaya çıktıkları zamanın ve ortaya çıkaranların bilgi ve görgü düzeyi ile sınırlı olan dinleri günümüz bilgisinin egemen olduğu dünyada uygulamaya kalkmak mümkün müdür?

290. Eğer Tanrı her şeye kadir ise, o zaman kötülükleri neden ortadan kaldırmıyor?

291. İnsanlar kendi kusur ve eksikliklerini örtmek ve gizlemek için mi din ve Tanrıyı uydurup onlara sığındılar?

292. Öte dünya fikri, insan bu dünyayı istediği şekle sokamadığı için mi yaratılmıştır?

293. Korkunun doğuşuna bilinçsiz algılar mı neden olur?

294. İnsan sperminde ya da yumurtasında ruh var mıdır?

295. Eğer Tanrı adil ise bu dünyada kötülüklere niçin izin veriyor ve onları yapanları cezalandırmıyor?

296. İnsanı canlı kılan nedir?

297. İnanma, anlama zaafiyetinden mi kaynaklanır?

298. Bütün dinler dünyada varolan koşullar eksik bulunduğu ve beğenilmediği için mi ortaya çıkmışlardır?

299. Dinler olmasaydı insanlık nasıl bir görünüm sergilerdi?

300. Ussal temellere dayanan bir akıl dini kurulabilir mi?

301. Anlamanın, bilmenin gerekçesi olur; inanmanın gerekçesi olur mu?

302. Tanrı, cin, melek, şeytan kavramları insan zihninin bir uydurması (fiksiyon) mıdır?

303. İnsanın yarattığı en son ve en üstün tasarı Tanrı kavramı mıdır?

304. Tanrı insanları kıskandığı için mi dünyayı böyle yarattı?

305. İslâm, Ortaçağ koşullarında kalmaya direnirse varlığını sürdürebilir mi?

306. Bizden önce yaşayanlardan (ölülerimizden) bir medet umabilir miyiz?

307. Akıl ile inanç uzlaşa, bağdaşa bilir mi?

308. Tanrı'yı usla açıklamaya çalışmanın sonucu Tanrı'yı yadsımak mıdır?

309. Bizleri hakikate götürebilecek tek yol tasavvuf mudur?

310. Hatasız insan, kul olur mu?

311. Tanrı buyrukları, insan doğasıyla uyuşur mu?

312. Din, doğaya aykırı mıdır?

313. Tek tanrılı dinler olmasaydı, insanlık daha iyi durumda mı, yoksa daha kötü durumda mı olurdu?

314. Eğer Tanrı olmasaydı yaşam saçma olur muydu?

315. Naziler, "Tanrı'ya inanan" (Gottglaubiger) kavramını nasıl kullandılar?

316. İnanç (iman), ussallaştırılabilir mi?

317. İnancın bilgisel temeli var mıdır?

318. Din, yalnızca Tanrı'ya ibadeti mi içerir?

319. Müslümanların cennet anlayışları bir ikiyüzlülüğün göstergesi midir?

320. Işık doğudan, yasa batıdan (Lux oriente, lex occidente est) mı gelir?

321. İslâm fanatizminin ilkesi korkutma (terör) mıdır?

322. Doğu (Asya) başlatır, Batı (Avrupa) sürdürür mü?

323. Tanrı kavramı, aklın bir soyutlaması mıdır?

324. Özgür düşünme, gerçek düşünme midir?

325. Şeytan, ayrıntıda mı gizlenmiştir?

326. İnsanın hiçbir şekilde değiştiremediği bir alınyazısı varsa, o, Tanrı tarafından belirlenen eylemleri yapmakla görevliyse ve tümel iradeye kayıtsız koşulsuz bağlıysa, insan Tanrı'ya karşı eylemlerinden sorumlu tutulabilir mi ve suçlanabilir mi?

327. Din, insanın mutluluk içgüdüsünün kendini hayalgücünde tatmin etmesi midir?

328. Din, insanlığın çocukluk rüyası mıdır?

329. Tek tanrılı dinlerin tanrıları farklı mıdır?

330. Tanrının ahlâkı var mıdır?

331. İnsan, insan için bir ufuk mudur?

332. Dinin açılmaması gereken konuları (Mesail-i Müstetire) gerçekten gizli ve saklı kalmalı mıdırlar?

333. İnanma insanın doğuştan getirdiği bir yeti midir, yoksa sonradan kazandığı bir yeti mi?

334. İnanç yalnızca dinsel kökenli midir?

335. Bir yakınımın ölümü, onunla aramdaki tüm yaşanmışlıklara son verir mi?

336. Din, toplumda belli bir sınıfın çıkarlarına hizmet için mi ortaya çıkarılmıştır?

337. Din kitaplarında pek çok çelişkili ve tutarsız ifadelerin yer alması neyin kanıtıdır?

338. Dinler niçin kadına ikinci sırada yer vermişlerdir? Bu durum toplumsal bir kabulün yansıması değil midir?

339. Bedensiz bir ruh işlevlerini nasıl yerine getirir?

340. Tanrı iradesinin yeryüzünde eksiksiz uygulanma ve yerine getirilme olanağı ve olasılığı var mıdır?

341. İçtihad kapısının kapatılması İslâmı geriletmiş midir?

342. Din kitaplarının mitolojilerden kaynaklandığını söyleyebilir miyiz?

343. Dinin etiğinden söz edebilir miyiz?

F) TARİH VE TOPLUM FELSEFELERİ

1. "Tarih yargılayacak!" demek doğru mudur? Tarihin mahkemesi olur mu?

2. Geçmiş bilinmezlikten gelinirse bugün anlaşılabilir mi?

3. Tarihin akışı değiştirilebilir mi?

4. Tarihte sürekli bir ilerlemeden söz edebilir miyiz?

5. Tarih, insanın uğradığı bir şey mi, yoksa insanın uğrattığı bir şey midir?

6. İnsan, tarihin bir ürünü müdür?

7. İnsanlar hem özgür, hem de eşit olabilirler mi?

8. Gerçekliğin bir tarihi var mıdır?

9. Toplumda yaşamanın anahtarı olarak sempatiyi gösterebilir miyiz?

10. Sosyal bağ toplumda neyi betimler?

12. Kamuoyu hangi gerçeği ortaya koyabilir?

13. Tarihi iyi tanımak, özgürlüğünü iyi kullanma olanağını verir mi insana?

14. İnsanlığın tarihi bir insanın yaşamöyküsü ile karşılaştırılabilir mi?

15. Tarihin bize sundukları, hayal gücünün bize sağladıklarından daha zengindir diyebilir miyiz?

16. Tarihin akışı insanlığın yürüyüşünde bir ilerleme gösteriyor mu?

17. Tarih çağdaş olabilir mi?

18. Doğada tekrarlanma, tarihte ilerleme vardır diyebilir miyiz?

19. İnsanlığın 21. yy.da yeni bir siyasal ekonomiye gereksinimi var mı?

20. Felsefe, tarihinden başka bir şey midir?

21. Tarih bir yinelenme (tekerrür) midir, yoksa ilerleme mi?

22. Aydınlanma düşüncesinin dayandığı temel ilke nedir?

23. Bir olayın tarihsel oluşu neye bağlıdır?

24. Tarihçiye bellek yeterli midir?

25. Tarihe niçin ilgi duyuyoruz?

26. Tarih ne tür bir bilgi ortaya koyar? Tarih bilgisi ne tür bir bilgidir?

27. Çağına göre ileri olan toplumlar, felsefenin gelişmesine katkıda bulunurlar mı?

28. İnsanlık tarihi geliştikçe, felsefenin ele aldığı sorunlarda da artış görülür mü?

29. Çağının görüşlerine aykırı olan düşünür ve düşünceleri kabul görürler mi?

30. Bir çağa damgasını vuran olaylar o çağın felsefesini de etkiler mi?

31. Her felsefe akımı, kendinden sonra ortaya çıkan felsefe görüşlerini etkiler mi?

32. "Söylediklerinizin hiçbirine katılmıyorum; ancak onları söyleme hakkınızı ölünceye kadar savunacağım." diyen filozof aslında neyi savunmaktadır?

33. Felsefenin içinde gelişebileceği toplumun belirli ya da yüksek bir refah düzeyine erişmiş olması gerekli midir?

34. Felsefenin doğuşu, özgür bir düşünce ortamına mı yoksa üretim fazlasına mı bağlıdır?

35. Tarih biliminin özellikleri arasında, araştırırken önyargısız ve yansız olmaya çalışmak, tarihsel olayların kimler arasında ve ne zaman olduğunu belirtmek, tarihsel olayları kronolojik sıraya göre vermek sayılabilir mi?

36. Tarih niçin kesin bir bilim olamaz? Geçmişi eksiksiz bilebilir miyiz?

37. İnsanın tarihsel bir varlık oluşunun nedeni kültür yaratması mıdır?

38. Hayvanların geçmişi doğa dışında bir koşula bağımlı mıdır?

39. Kendi tarihini kendisi yapan tek varlık insan mıdır?

40. Doğal olan üzerine kendi yaptıklarını ekleyen, ekledikçe sürekli değişen insan böylece tarihsel bir varlık mı olur?

41. Toplumlar her türlü olumsuzluğa karşın gelişme sürecine devam ederler mi?

42. Kültürdeki çok yanlılık, toplumsal bütünlüğün bozulmasına yol açar mı?

43. Bilim ve felsefe tarihindeki eski görüşler bugünkü düşüncelerimize destek ve temel görevi yapabilirler mi ve onlarla bugünkü sorunlarımızı çözebilir miyiz?

44. Düşün ve bilim binasını olabildiğince yükseltmek her zaman için mümkün müdür?

45. Toplumsal değişme bilimin ışığında açıklanabilir mi?

46. Savaşta, güç ve hile en büyük iki erdem midir?

47. Mülkiyet, egemenlik, benim, senin ayrımlarının sözünün edilmediği savaşta, herkesin eline geçirebileceği şeye, elinde tutabileceği sürece sahip olması bir hak mıdır?

48. İdeal bir toplum düzeninin gerçekleşme olasılığı var mıdır?

49. Demokrasi, bireyin sınırsız özgürlüğü demek olan başıboşluğu ya da oya irrasyonel yollardan sahip olmayı kabullenmek midir?

50. Demokrasiler partilerin sayısıyla mı, yoksa toplum dinamiklerini her bakımdan dengelemeleriyle mi meşruluk kazanırlar?

51. Demokrasiler birbirleriyle çatışırlar mı?

52. Tek partili bir demokrasi olanaklı mıdır?

53. Demokratik uluslar barışçı mıdırlar?

54. Günümüz mü geçmişin anahtarı, yoksa geçmiş mi günümüzün anahtarıdır?

55. Kültür, ticaret ve sanatlar arasında nasıl bir etkileşim vardır?

56. Tarih rastlantılarla mı yoksa önceden belirlenmiş bir plâna göre mi yürür?

57. Tarihte ilerleme, gelişme mi yoksa yinelenmeler mi vardır?

58. Doğa ve tarih arasındaki en önemli ayırım sizce ne olabilir?

59. Büyük adamlar mı tarihi yaratır, tarih mi büyük adamları?

60. Tarihe büyük adamlar mı yön verir, yoksa tarih mi büyük adamlara?

61. Geleceğin tarihi ve bilimi olabilir mi?

62. Tarihçi geçmişi bugünden yola çıkarak mı yorumlar?

63. Ütopyalar gerçekleştirilebilir ideler midirler?

64. Tarih bizim kollektif hafızamız mıdır?

65. Gazeteci bir olayın tarihsel olduğuna karar verebilir mi?

66. Tarih insanı doğal belirlenimcilikten kurtarabilir mi?

67. Tarihimizi bilmemek bizi onu yeniden yaşamaya mahkum eder mi?

68. Tarih bilgisi her yurttaş için gerekli midir?

69. Tarihten çıkarılacak dersler var mıdır?

70. Tarihin mahkemesinden (yargılamasından) söz edebilir miyiz? Tarihin yargılaması ne demek?

71. Teknolojik ilerleme kültür tarihi açısından bir düşüş müdür, bir yükseliş midir?

72. Tarih ve deneyim (kişisel yaşantı) insanları eğitir mi?

73. Tarih bir öyküleme, geçmişin bir anlatımı mıdır?

74. Geçmişin bilgisi ile geleceğin öngörüsünü nasıl karşılaştırırız?

75. İnsan hem tarihin bir ürünü hem de tarihi yapandır diyebilir miyiz?

76. "Çocuk insanın babasıdır." ne demektir?

77. İnsan tarih bilgisinden kendi eyleminin ahlâk ilkesini çıkarabilir mi?

78. Tarihçinin öznelliği geçmişin anlaşılmasında bir engel midir, yoksa bir yardımcı mı?

79. İnsan kendi tarihsel oluşumuna boyun mu eğer, yoksa onu yönlendirir mi?

80. Tarihin bir anlam ve amacı var mıdır?

81. Tarihte ilerleme ve ereklilikten söz edebilir miyiz?

82. Gazete şu anın, şimdinin tarihidir diyebilir miyiz?

83. Niçin geçmişi, geçmişimizi bilmek isteriz?

84. İnsanın eylemleri tarihin gözünden kaçabilir mi?

85. Hava gibi özgür olmak mümkün müdür?

86. Özgürlüğün ele geçirilmesi amacı bir yaşama nedeni olarak düşünülebilir mi?

87. Özgür olmak öğrenilebilir ya da öğretilebilir mi?

88. Eğitim ve öğretim gencin düşünme özgürlüğünü engeller mi, yoksa geliştirir mi?

89. Özgürlük ile sorumluluk kavramları arasında ne gibi bağlantılar vardır?

90. Özgürlük, hayır diyebilme gücü olarak nitelenebilir mi?

91. Özgürlük, kendini ortadan kaldırmadan kurallara uyabilir mi?

92. Özgürlük, her türlü sınırlamaya karşı çıkmak mıdır?

93. Özgür olma kendini aşan her şeyi yapabilmek midir?

94. Özgürce düşünmek kolay mıdır? Bir eğitimi gerektirir mi?

95. Özgürlüğüm, başkalarının özgürlüğünün bittiği yerde mi başlar?

96. Özgürlük, belli bir gerekçe olmadan harekete geçebilmek midir?

97. İnsan insanın geleceği olabilir mi?

98. Özgürlük, engelleri araçlara (vasıtalara) dönüştürebilir mi?

99. İnsan ülkesinin yasalarına itaat etmekle yalnız kendisine itaat etmekten daha çok mu özgür olur?

100. Özgürlük düşmanlarının özgürlüğünü ortadan kaldırmalı mıyız?

101. Bilgimiz artıkça özgürlüğümüz de artar mı?

102. Hangi koşullarda iş (çalışma), özgürlüğün bir aracı olur?

103. Anarşi bir özgürlük müdür?

104. Terörizm için insan haklarının ve özgürlüğün önünde bir engeldir diyebilir miyiz?

105. Ekonomik büyüme bizi özgürlük alanına daha çok yaklaştırır mı?

106. Özgürlüğün en tamamlanmış biçim hangisidir?

107. Kötülüklerin en büyüğü çözümsüzlük olabilir mi?

108. Bir şeyi yükümlenmek, özgürlüğü yadsımak mıdır ya da özgürlüğü sınırlar mı?

109. Özgürlüğü yadsımak özgür olmamaktan mı kaynaklanır?

110. Yapmaya karar verdiğim bir şeyi yapamazsam özgür sayılır mıyım?

111. Özgür olmakla bağımsız olmak aynı şey midir?

112. Her birey uygarlığın bir düşmanı mıdır?

113. İnsana her şey toplumdan mı gelir?

114. Toplumsal yaşamın insan ihtiyaçlarının sağlanmasından başka bir gerekçesi var mıdır?

115. Tarih, ırkların biyografisi olarak görülebilir mi?

116. Tarih, güçlü ve başat halkların zayıf ve güçsüz halklar üzerindeki zafer ve egemenliğinden mi ibarettir?

117. Dünya tarihi Ariler ile Samiler arasındaki diyaloğun bir tarihidir diyebilir miyiz?

118. Marxizmin geçerli ve geçersiz yanları nelerdir?

119. Darwinizmin geçerli ve geçersiz yanları nelerdir?

120. Freudizmin geçerli ve geçersiz yanları nelerdir?

121. İnsan bilimleri neden doğa bilimleri kadar hızlı gelişmez?

122. Emperyalizmin kaç türü vardır?

123. Liberalizmin temel görüşleri insanlığa ne kazandırmıştır?

124. 20. yy.ın ikinci yarısına Yeni Rönesans (Uzay ve Bilgi Çağı) diyebilir miyiz?

125. Yeni sanayi devrimi neyi gerçekleştirdi?

126. Aydınlanmanın ilerleme düşüncesi ile 20. yy.ın ilerleme düşüncesi arasındaki fark nedir?

127. Savaş insanlar için kaçınılmaz bir zorunluluk mudur?

128. Osmanlı İmparatorluğu bir uygarlık mıdır? Batıya olumlu ve olumsuz ne gibi etkileri olmuştur?

129. Tarihin kendi akışında ve tarihi inceleme yönteminde nesnellik (objektiflik) olabilir mi?

130. Tarih ve toplum felsefesi dünyayı değiştirebilir mi?

131. Tarih, insanlığın, ulusların ve uygarlığın belleğidir diyebilir miyiz?

132. Zorba yönetimler yalnızca despot ve köle mi yetiştirirler?

133. Bilim ve teknolojiyi elinde bulunduran kesim topluma egemen olabilir mi?

134. Nominalizm, Skolastik felsefeye yıkıcı bir etkide bulunmuş mudur?

135. Yüzyıl savaşlarının sonuçları nedenlerini haklı çıkarmış mıdır?

136. İslâm uygarlığı Batı uygarlığını hangi konularda etkilemiştir?

137. Reformasyon hareketinin uygarlık tarihindeki yeri ve önemi nedir?

138. Rönesansın doğuşunda Osmanlıların rolü ne olmuştur ve sonuçları neyi getirmiştir?

139. Kentleşme uygarlığa ne katmıştır?

140. Aydınlanma felsefesinin uygarlık tarihi bakımından önemi nedir?

141. Akıl çağının başlıca özellikleri neydi?

142. Deizm, akılcılığın dine uygulanması mıdır?

143. Sanayi devrimi Avrupa'da hangi değişikliklere yol açmıştır?

144. Aydınlanma ve sanayi toplumuna ne gibi tepkiler olmuştur?

145. Yunan mucizesi gerçekten olmuş mudur?

146. Homeros sorunu ile ne anlatılmak istenir?

147. Atina demokrasısinin çağdaş demokrasiye katkısı olmuş mudur?

148. Hellen (Atina) kültürü Batı uygarlığının temel taşlarından biri olduğuna göra başka hangi kültürleri Batının ana ögeleri olarak sayabiliriz?

149. Dünyanın ilk üniversitesi kim tarafından ve nerede kurulmuştur?

150. Batı Anadolu (Ionya) ve Hellen (Atina) felsefeleri arasındaki temel ayrılık nedir?

151. Ortaçağ üniversitelerinin öğretim programı neydi?

152. Irkların kendilerine özgü değişmez özellikleri var mıdır?

153. Değişme ve yenileşme aynı şey midir?

154. Tarih ve toplumdaki gelişmenin temel ilkesi nedir?

155. Teori (kuram) pratikten (uygulayım) ayrılır mı?

156. Bir Türk felsefesinden söz edebilir miyiz?

157. Rönessans (Renaissance) felsefesinin belirgin özelliği nedir?

158. Aydınlanma felsefesi hangi bakımlardan önemlidir?

159. Skolastiğin Doğu ve Batı felsefesindeki anlamı ve yeri neydi?

160. İslâm felsefesinin temel problemleri ve tarihsel önemi neydi?

161. Geçmişi olmayan bir ulus ve onun geleceği olabilir mi?

162. Aydının temel özelliği eleştirmek ve tepki vermek midir?

163. Yüksek kültür ya da uygarlık başka uluslara da geçer mi, sari midir?

164. Uygarlığa katkısı olmayan toplumlar varlıklarını sürdürebilirler mi?

165. Türkler tarihte hangi başarılara imza atmışlardır?

166. Tarihte uygarlıkların çatıştığı görülmüş müdür?

167. Diktatörlerin kullandığı en büyük güç ve silâh korku mudur?

168. Sansür, söylenen sözlere önem ve değer vermek anlamına gelir mi?

169. Çağdaşlık ve Batılılık aynı şey midir?

170. İnsanlar, olayları istedikleri gibi değiştirebilirler mi?

171. Tarihte en çok devlet kuran toplum hangisidir?

172. Geçmiş, geleceğin kurulmasında (inşasında) bizlere yardımcı olur mu?

173. Tarihin hızlandırılması (acceleration) mümkün müdür?

174. Tarihte ilerlemenin kabulü bir inancı ya da inanmayı gerekli kılar mı?

175. Gelecek masum mudur?

176. İnsan insan için bir kurt mudur, yoksa üstün bir varlık mıdır?

177. Tüm totalitarizmlerin ve despotizmlerin kaynağı, evrensel doğruyu (hakikati) kendilerinin bildiği inancı ve bunu başkalarıyla paylaşma arzusu mudur?

178. Toplumsal düzenlemeler herkesi memnun edecek bir bütünlüğe (tamamlanmışlığa ve eksiksizliğe) ulaşabilirler mi?

179. Dünyada tutku olmadan hiçbir büyük iş başarılmamış mıdır?

180. Toplumbilimin kuruluşu neden doğabilimininkine göre geç olmuştur?

181. Toplumbilim neden ilkönce Fransa'da kuruldu da başka bir Avrupa ülkesinde kurulmadı; bunun fransız toplumuyla bir ilgisi var mıdır?

182. Aynı toplum olaylarını yorumlarken bir tarihçiyle bir toplumbilimci arasında ne gibi bir yöntem ve amaç farkı vardır?

183. Eğitim sorunu toplumbilimin konusuna girer mi; eğitimciler, psikoloji ve sosyolojiden nasıl yararlanmalıdırlar?

184. Küreselleşme (Globalizasyon), Tek Dünya fikri sosyolojik bakımdan mümkün müdür; hangi toplum kuramlarına benzer ve geçerlilik değeri nedir?

185. Tarihte olup bitenler, insanın hayalgücünü bile aşan olaylar mıdır?

186. Tarihte söylence (efsane), söylencede de tarih mi vardır?

187. Günlük gazeteler ve anılar birer tarih belgesi olabilirler mi?

188. Tarihte araştırma yönteminin doğruluk ve kesinliğinin ölçütü nedir?

189. Geçmişteki eski bir toplumun yalnız belgelere dayanarak eksiksiz, tam ve yetkin bir tarihi yazılabilir mi?

190. Tarih yazımında klâsik dilleri iyi bilmenin önemi var mıdır, nedir bunlar?

191. Başlangıcından günümüze kadar süren bir Türk Tarihi yazılmak istense belgeleri okuyabilmek için hangi dilleri bilmek gerekir?

192. Eski eser müzeleri neden önemlidirler?

193. Kendi tarihlerini bilmeyen birey ve toplumlar nelerle karşılaşırlar?

194. Tarih, aslı faslı olmayan birçok şey arasından hakikate en yakın olanları seçmek sanatı mıdır?

195. Tarihçi olmak isteyen bir kimsenın genel kültür donanımı nasıl olmalıdır?

196. Tarihsel maddeciliğin yanılgıları var mıdır, varsa nelerdir?

197. Serbest pazar (Liberalizm) ve sınıfsız ekonomi (sosyokomünizm) anlayışlarının olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?

198. Toplum mutlu olmadıkça birey mutlu olabilir mi?

199. Yaşamda zorunluluk mu, yoksa raslantı mı daha egemendir?

200. Tarihte ilerleme mi, yoksa tekrarlanma mı vardır?

201. Tarihçinin belgeleri hiçbir zaman tam olmaz mı?

202. Sosyalizm olmadan demokrasi, demokrasi olmadan sosyalizm olamaz mı?

203. Geçmişi bilmek mi daha zordur, geleceği bilmek mi?

204. Tarih en büyük yargıç mıdır? Tarihi bir yargı yeri (mahkeme) olarak düşünebilir miyiz?

205. Uygar toplumun en önemli görevlerinden biri gelenek ve töreleri, gelişen bilim ve teknoloji ışığında zaman zaman eleştirel bir süzgeçten geçirerek çağın gerçekleriyle çelişenlerini ortadan kaldırmak mıdır?

206. Aşağılık kompleksinden ve boş böbürlenmelerden kurtulmanın çaresi geçmişi doğru dürüst öğrenmek midir?

207. Tarihçiler yalnızca kaynaklarını ve malzemelerini değil, kendilerini de sorgulamalı mıdırlar?

208. Tarih, geçmişteki olayları kaynak malzemelerin eleştirel bir incelemesine dayanarak zamandizinsel bir tutarlılık içinde irdeleyen ve genellikle bunların nedenleri konusunda açıklamalarda bulunan bir bilim dalı mıdır?

209. Tarih, doğa bilimleri gibi dolaysız gözleme dayanmak yerine, eksik ve kusurlu belgesel kayıtlardan ya da anlatılanlardan yola çıkarak akılyürütme yoluyla geçmişte olanların çıkarsanmasını ve yeniden kurgulanmasını mı içerir?

210. Edebiyat yazarlarının ardındaki kaynakları daha iyi anlamak için tarihe yönelmek gerekir mi?

211. Tarih araştırmacılığı, kaynakların amaca uygun olup olmadığını saptayan "dışsal eleştiri" ile bunları çözümleyen ve özümleyen "içsel eleştiri" olmadan olmaz mı?

212. Tarihçinin asıl işi elindeki malzemeden bir sentez oluşturmak mıdır?

213. Tarihçinin, bir teknisyenden çok şair ya da sanatçınınkine benzer yeteneklerle donanmış olması mı gerekir?

214. Tarihçinin tarih yazımındaki başarısı, çok farklı kültür ve uygarlıklarla yakınlık kurabilmesi ile incelediği dönem ve kişileri kendi çağının koşulları içinde anlayabimesine mi bağlıdır?

215. Bilimsel ve belgesel tarihçiliğin özellikleri nelerdir?

216. Mutlak anlamda ideolojiler üstü, kesinlikle nesnel

ve tarafsız bir tarihçilik bir yanılsama mıdır?

217. Bütün teknik titizliğine karşın içinde yaşadığı ve geçmişi algılayışını belirleyen toplumun bir parçası olması; belgeleri seçmesine, konusunu tanımlayıp belirlemesine, ulaştığı sentezе yansıyan bir dünyasının varolması çağdaş tarihçinin nesnelliğini olanaksız mı kılar?

218. Disiplininin bütün teknik gereklerine sadık kalmanın yanı sıra kendisini sürekli sorgulayan bir tarihçi tarihsel gerçeğe daha yakın mıdır?

219. Tarihçi tek yorum saplantısından korunarak geçmişin birçok biçimde yorumlanabileceğini ve farklı sentezlerden yararlanabileceğini kabul mü etmelidir?

220. Tarihçinin görevi olayları olduğu gibi anlatmak ve aktarmak, ideolojik bir bakış açısına eşlik eden önyargıları aşmak mı olmalıdır?

221. Günümüzün tarihçisi ideolojiler üstü bir konuma yerleşebilmiş midir?

222. Toplumsal ve sınıfsal belirlenimler tarihçinin geçmişe bakışını ister istemez etkileyip biçimlendirir mi?

223. Tarihte taraf olan bertaraf olur mu, olmaz mı?

224. Politika savaşın ağırlaştırılmış, savaş da politikanın hızlandırılmış bir biçimi midir?

225. Güvensizlik, eşitlikten mi, yoksa eşitsizlikten mi doğar?

226. Gelecek mi geçmişin, geçmiş mi geleceğin içindedir?

227. Savaşlar insanın doğasından mı, yoksa sosyal ve ekonomik nedenlerden mi kaynaklanırlar?

228. Kapitalin özgürleştiği gibi emeğin de özgürleşeceği bir dünya toplumu mümkün müdür?

229. Toplumsal hoşgörünün az olduğu ülkelerde daha ayrımcı bir tutum mu gözlenmektedir?

230. Bir toplumun refah düzeyi, teknolojik gelişmelerden yararlanabilme düzeyi ile ölçülebilir mi?

231. Toplumsallaşma, bir yönüyle bireyselleşme, kendine özgü bir kişilik sahibi olma mı demektir?

232. ABD'nin Afganistan ile Irak'ta yaptıkları bir barbarizm ya da vandalizm sayılır mı?

233. Zamana uymayan ve zamanla değişmeyen ne olur?

234. Her zenginlik, gelişmişlik anlamına gelir mi?

235. Toplumların ve devletlerin tarihlerindeki aşamalar bir bireyin yaşamındaki aşamalara benzetilebilir mi?

236. Marksizm bir teori olarak günümüzdeki sorunlara bir çözüm sunabilir mi?

237. Tarihçiler, evrensel gelişmeleri niçin farklı yorumlarlar?

238. Bazı toplumlar, zengin bir düşünce geleneği yaratma ayrıcalığına sahip midirler?

239. Toplumu yönetenler yalnız emretme ve yönetme gücüne mi, yoksa emretme ve yönetme hakkına mı sahiptirler?

240. Batı uygarlığının temeli, kültürel zenginliğe mi, yoksa ekonomik çıkarlara mı dayanır?

241. Doğa ve tarihteki oluşumlar daha önceki belli bir programın açılımı ya da projenin (öntasarım) gerçekleşmesi midir?

242. Tarih, sınıflar arasındaki ekonomik savaşların tarihi midir?

243. Bir toplumda özgürlük ile eşitlik bağdaşır mı?

244. Bireylerin tek tek karakterleri ile bu bireylerden oluşan toplumların karakterleri aynı mıdır?

245. Kuramları tarihsel birikimin dışına itebilir miyiz?

246. İnsanlığın yarattığı tüm gelişmeleri (din, siyaset, ekonomi, bilim, spor, sanat, felsefe) farklı düşüncelere ve onların çatışmasına mı borçluyuz?

247. Felsefî düşünce ile tarihsel ve toplumsal koşullar arasında nasıl bir ilişki vardır?

248. Türklerin temel karakteristiği yayılmacılık ve kültür taşımacılığı mıdır?

249. Siyasetin hiçbir ahlâk kuralı yok mudur?

250. Modernizm ile çağdaşlık aynı şey midir?

251. Tarihçi ile sanatçı birbirlerine hangi noktalarda yaklaşırlar?

252. Emek ve sermayeden yalnız birine dayanan bir toplum aksar mı?

253. Tarihte bir etki, o etkiyi yapandan çok alana mı bağlıdır?

254. Hak ve özgürlüklerin sınırı, yalnızca başkalarının hak ve özgülükleri mi olmalıdır?

255. 21. yy.da Avrasya, dünya siyasetinin merkezi olmaya aday mıdır?

256. Enerjiye sahıp olan dünya liderliğine mi sahip olur?

257. Avrasya 21. yy.da üzerinde küresel öncelik mücadelesinin sürdürleceği bir satranç tahtası mı olacaktır?

258. ABD demokrasisi, sanayicilerin desteği olmadan seçimi kazanamama, ama onlarla birlikte de ülkeyi yönetememe ikilemi arasında sıkışıp kalmış mıdır?

259. Laiklik olmadan demokrasi, demokrasi olmadan laiklik olur mu?

260. Sosyal dengeleri ve çevreyi yok eden, yoksulları ezen, insan haklarını reddeden bir küreselleşmenin geleceği var mıdır?

261. Uluslar arası alandaki bencilce sömürünün bedeli isyanlar ve terör müdür?

262. Yeni dünya düzeninin temelinde sermaye ile emek arasında, bireysel çıkar ile kolektif çıkarlar arasında yeni bir denge kurulması gerekliliği var mıdır?

263. Sağlık hizmetleri, refah, özgürlükler, demokrasi ve sosyal adalet küreselleşebilir mi?

264. Tarihin bir mantığı var mıdır? Tarih, bir mantığa göre mi işler?

G) HUKUK VE DEVLET FELSEFELERİ

1. Barış adaletsizlikle bağdaşabilir mi?
2. Yasalara karşı çıkmak kimi zaman gerekli midir? (Sivil itaatsizlik)
3. Hukuk, zamana ve yere ilişkinse, evrensel bir adalet düşüncesinden vaz mı geçmelidir?
4. İnsanlar, görevler olmadan haklara sahıp olabilmeli mi?
5. Adaletsiz bir dünya insanca mıdır?
6. İş (çalışma) ile eğlence arasında bir farklılığa gitmek her zaman mümkün müdür?
7. İş (çalışma), insan için yalnızca gereksinmelerini karşılama aracı mıdır?
8. Niçin yasalara uymak zorundayız?
9. Adalet neyin üzerine dayanmalıdır?
10. Devlet, özgürlüğün bir düşmanı mıdır?
11. Her iktidar beraberinde şiddeti de getirir mi?
12. Adalet kavramından öncelikle neyi anlamamız gerekir?
13. Düşünmek, hayır demek midir?
14. Başkalarını eksiksiz anlama güçlüğü, onlarla her türlü ilişkiyi bozar mı?
15. Kamuoyu, siyasal iktidarın rehberi olabilir mi?
16. Devletin başta gelen görevi ne olmalıdır?
17. Çalışma, insanları birleşmeye mi yoksa bölünmeye mi götürür?
18. Bütün haklara sahip olmak özgür olmak mıdır?
19. Hukukun uygulanması koşullara mı bağlıdır?
20. İşbölümü, insanları birbirinden ayırıyor mu?
21. Devletin rolü adaleti sürdürmek midir?
22. Her şey devletten beklenmeli midir?
23. Devletin egemen olduğu bir yönetimde söz sahibi de devlet olmaz mı?

24. Haklarını istemekle çıkarlarını savunmak aynı şey midir?

25. Demokrasi her türlü ideolojinin üstünde mi yer alır?

26. Cezalar eğer caydırıcıysalar, neden hâlâ suç işleniyor?

27. Yalnız hukuku uygulamakla adalet sağlanabilir mi?

28. Hukuk bize yalnızca yapılması doğru olan şeyi mi gösterir?

29. Adalet ile özgürlük gerekliliği (zorunluluğu) birbirinden ayrılabilir şeyler midir?

30. Devletin varlık nedeni ve amacı nedir?

31. Devlet bir organizma mıdır?

32. Hukuksuz ve devletsiz bir toplum düşünülebilir mi?

33. Devletin ekonomik alana müdahalesinin azaldığı, bireylerin özgürce ekonomik girişim ve ilişkide bulunduğu dönemlerde toplumsal refah artmış mıdır?

34. Bireylerin yurttaş olarak haklarının korunduğu toplumlarda oluşan güven ortamı, insanların daha üretken olmasını sağlamış mıdır?

35. Yönetim yetkisinin birçok kişiye dağıtılması iktidar kavgasını önler mi?

36. Devlet işlerindeki işbölümünün, halk arasındaki dayanışmayı artıracağı söylenebilir mi?

37. Yönetim sorumluluğunun bir gruba paylaştırılması gerekli midir?

38. Devlet, egemen sınıfın bir baskı aracı mıdır?

39. Devlet, bireylerin toplamı mıdır?

40. Bireysel özgürlükler devlet olmadan sağlanamaz mı?

41. Devletin oluşum ve yönetim biçimiyle birey tipi arasında bir ilişki var mıdır?

42. Devlet, bireylerin çıkarlarını her zaman koruyan bir örgüt müdür?

43. Devletin kendi yapısını sorgulaması ve çıkabilecek sorunlara karşı önlem alması gerekir mi?

44. Devletin varlığı, sürekliliği ve kendini yenilemesi için yurttaşlık bilincinin güçlendirilmesi gerekli midir?

45. Yurttaşların eğitim düzeyi yükseldikçe devlete karşı tutumları ne olmalıdır?

46. Herhangi bir yönetimde ortaya çıkma olasılığı bulunan aksaklık ve huzursuzluklar önceden saptandığında, tehlikeyi önlemek daha mı kolay olur?

47. Bir devlette aksaklıkların herkes tarafından görülecek ölçüde filizlenip büyümesine izin verilecek olursa olayları kontrol altına almak için etkili çareler bulmakta zorlanılabilir mi?

48. Hukukun kuralları ahlâk kurallarına indirgenebilir mi?

49. Doğal hakların kalıcılığına hangi yönetimler son verebilirler?

50. Birey ve birey hakları, bütün (toplum) adına ve kendini bütünle özdeşleştiren devlet adına feda edilebilir mi? Edilirse bu yönetime ne ad verilir?

51. Bireyler; kurumların, yetkelerin ve devletin önüne geçerlerse ne olur?

52. Herkesin herkesle savaş hâlinde bulunduğu bir ortamda hiçbir şey adalete aykırı değildir diyebilir miyiz?

53. Yasa, genel (ortak) bir gücün varlığını mı gerektirir?

54. Yasa yoksa, adaletsizlik de yoktur diyebilir miyiz?

55. Küresel (global) bir yönetim daha barışçıl bir sistem sağlanmasına yardım edebilir mi?

56. Savaşların temel nedeni uluslar arası bir yönetimin (hükümetin) yokluğu mudur?

57. Hukukun yapısı, dayandığı temel kavramlara göre değişir mi?

58. Hukuk kuralları belirlenirken hak, adalet, eşitlik, görev ve sorumluluk, etik gibi temel kavramlardan mı yola çıkılmalıdır?

59. Yasalar hangi temel kavramlardan türetilir?

60. İnsan dışındaki canlıların haklarından söz edilebilir mi?

61. Tarih boyunca ister teokrasiyle, ister otokrasiyle, ister demokrasiyle yönetilsin tüm devletler hukuka gereksinim duymuşlar mıdır?

62. Hukuk kuralları hava gibi yokluğunda fark edilen ve gereksinim duyulan kurallar mıdır?

63. Bir devletin hukuk sistemi o devletin yapısının biçimlenmesinde etkili midir?

64. Devletlerin hukuk sistemleri arasındaki farkı belirleyen, yasa yaparken gerekli temel kavramları hangi ilkelerden aldıkları ve o kavramları nasıl kullandıkları mıdır?

65. İnsan yapısı kendi üstünde bir yetkeyi (otorite) içine sindirebilir mi?

66. Adaletsizlik mi yoksa düzensizlik mi tercihe şayandır?

67. Haklarını savunmak bir ödev midir?

68. Hakkını kötüye kullandığında insan vicdanıyla çelişkiye düşer mi?

69. İnsan hakları bildirgesi niçin ilân edilmiştir ve amacına ulaşmış mıdır?

70. Haklar ve güçler arasında bir denge kurulabilmiş midir?

71. Toplumsal düzenin doğal temelleri var mıdır?

72. Hukuğa saygı göstermeden adaletsizlikle mücadele edilebilir mi?

73. Hukuğa saygı, özgürlük için bir engel midir, yoksa bir güvence mi?

74. Yasalar ne içindir, neye yararlar?

75. Her birey adalet ve adaletsizlikten ilk sorumlu olan değil midir?

76. Haklarını, çıkarlarını ve ayrıcalıklarını savunmak aynı şey midir?

77. Hukuku eleştirmek ve tartışmak hakkına sahip miyiz?

78. Hukukun gerektirimleri insan doğası ile çatışır mı?

79. Niçin yasalara itaat ederiz?

80. Özgürlük insanın tam bir hak talebi midir?

81. Bilinçlilik ile özgürlük koşut mudur? Bilinçlilik artıkça özgürlük de artar mı?

82. Yasa karşısına bilinci koyabilir miyiz?

83. Bir devlet adaletli olabilir mi?

84. Şiddet göstermeyen bir devlet düşünülebilir mi?

85. Devlet, birey için bir engel midir, yoksa zorunlu bir koşul mu?

86. Devlete itaat her zaman bir yükümlülük müdür?

87. Devletin gücü sınırlanmalı mı?

88. Siyaset özgürlüğü, huzur içinde yaşama gücüne indirgenebilir mi?

89. Politika bir teknik midir yoksa bir sanat mı?

90. Devlet yurttaşlarının mutluluğunu güvence altına almak için mi vardır?

91. Siyaset ile ahlâk arasında nasıl bir ilişki bulunur?

92. Düzen (otorite) zorunlu olarak adalete karşı mıdır?

93. Adalet ile özgürlüğün gerektirimleri arasında bir karşıtlık olduğunu söyleyebilir miyiz?

94. Doğru (haklı) bir fikir ile doğru (haklı) bir insan arasındaki fark nedir?

95. Bütün eşitsizlikler adaletsiz midirler?

96. Haklı olan ussal bir sebebi olan mıdır?

97. Başkalarının haklı olmadığı yer ve zamanda haklı olunabilir mi?

98. Adaleti yerine getirme girişimi bir öçalma girişimi anlamına gelebilir mi?

99. Cezanın öçalma arzusuyla bir ilintisi var mıdır?

100. Zayıf niçin korunur?

101. Hukuk kuralları mutlak mıdır?

102. Hakların eşitliği ile özgürlük hakkını nasıl bağdaştırabiliriz?

103. Adaletsizliğe boyun eğme ya da onu gerçekleştirme seçeneğine sahip miyiz?

104. Adaletsizliği şiddet uygulayarak giderebilir miyiz?

105. Adalet nedir? Hakları koruyan hukuk üstüne bir kuşku mudur?

106. Hukuk bir toplumda gücün aracı ya da zayıfın savunulması mıdır?

107. Düzen şeylerin içinde mi yoksa zihinde midir?

108. Otorite ne zaman yasallık kazanır?

109. Şiddet adaletle bağdaşır mı?

110. Hukuk devleti ile demokratik özgürlükler çelişir mi?

111. Yasa ve vicdandan hangisinin önceliği ve ağırlığı vardır?

112. Sivil itaatsizlik toplumsal düzene ve yasalara saygıya aykırı mıdır?

113. Roma hukuku hangi özellikleriyle önem taşır?

114. Demokrasi kültürü nasıl yaratılır?

115. Laik eğitimin temeli neye dayanır?

116. İnsanlık için savaşsız, mutlu bir dünya mümkün mü?

117. Suçlunun da hakları var mıdır?

118. Aydınlanma düşüncesi ile anayasalar arasında bir ilinti var mıdır?

119. Napoleon yasaları olarak bilinen hukuk reformu Avrupaya ne getirmiştir?

120. Yönetimin denetlenmesi ve yargılanması bir hak mıdır?

121. Devlet felsefeyi ciddîye alır mı, onun için önemli midir?

122. Cumhuriyetsiz demokrasi olur mu?

123. Her demokrasi laik olmak zorunda mıdır?

124. Eşitlik konuşmayı öğrenmekle mi sağlanır?

125. Hukuk, formel ahlâkla aynı şey midir?

126. İnsanın doğruya uymama özgürlüğü var mıdır?

127. Bir hukukçu niçin iyi sosyoloji bilmek zorundadır?

128. Mahkemelerin ve yargıçların toplum içindeki sosyal rolleri nedir?

129. Devletin sorumluluk ve işlev alanları nelerdir?

130. Devletin adaletiyle ahlâksal adalet arasında ne gibi bir fark vardır?

131. Yasaların sağladığı özgürlükle ahlâk alanındaki özgürlük arasında ne gibi bir bağ vardır?

132. Hukuk sistemlerinin varlık temeli nedir?

133. Dinde, ahlâkta ve hukukta geçerli kuralların belirgin nitelikleri nelerdir?

134. Yasaların önünde herkesin eşit olmasını sağlamak için ne yapmalıdır?

135. Doğal hukukun orman yasasından farkı nedir?

136. Siyaset felsefesinin işlevi nedir?

137. Hak ve hukuk kuralları nereden kaynaklanır ve neye uygundur?

138. Mülkiyet neyi ifade eder? Mülkiyet olmadan adalet olur mu?

139. Hukuk kurallarını öteki davranış kurallarından ayıran ölçü nedir?

140. Belli bir normu hukuk normu kılan öge ve gerekçe nedir?

141. Hukukta yaptırımı koşula bağlayan normlar olmalı mıdır?

142. Hukuk kurallarının yükümlü kılıcı niteliği nereden kaynaklanır?

143. Üretim ilişkileri hukuksal ilişkiler midir?

144. Ekonomik yapı ile hukuk arasında ne gibi bir ilgi vardır?

145. "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" formülü adaletli midir?

146. Bilgi ile iktidar (yönetim) örtüşür mü?
147. İktidar, hak ve hukuktan önde mi gider?
148. Zengin olan her zaman haklı ve güçlü müdür?
149. En güçlü olan, hukuka bağlı kalan mıdır?
150. Yasalar olmadan bir toplum kurulabilir mi?
151. Adalet nedir sorusu, bilgiyle temellendirilebilir mi?
152. Sağlıklı bir iletişim kurmak neden güçtür?
153. Yasanın üstünde adalet var mıdır?
154. Hukuk, içsel eylemlerle niçin ilgilenmez?
155. Özgürlüksüz eşitlik, eşitliksiz özgürlükten daha dengeli bir toplum düzeni mi yaratır?
156. Adalet bir erdem midir, neden?
157. Eşitlik mi, yoksa eşitsizlik mi sebep gerektirir?
158. Adaletin özü eşitlik düşüncesi midir?
159. Herkese eşit davranmak, hukuksal adalet düşüncesinin özü müdür?
160. Yasa, yasakoyucudan daha mı akıllıdır?
161. Hukuk yaşamı, mantığa mı, yoksa deneyime mi dayanır?
162. Olumsuz olan kanıtlanabilir mi?
163. Kötü niyet her şeyi bozar mı?
164. İnsanlığın geleceği artık devrimlere gebe değil mi?
165. Hukuk, başkasının kural koyduğu (heteronom); ahlâk, kendisinin kural koyduğu (otonom) bir yapıya mı sahiptir?
166. Hukukun en büyük düşmanı ayrıcalık mıdır?
167. İyi yargıçlar mı, yoksa iyi yasalar mı daha önemlidir?
168. Katı bir hukuk, kesin haksızlık demek midir?
169. Bir hakkı insan hakkı yapan ölçüt nedir?
170. İnsan haklarını koruyup yaygınlaştırma neye bağlıdır?
171. Hangi tür haklar temel insan haklarıdır?
172. İnsan hakları öncelikle neyi isterler?
173. Sürekli barış hakkı, bir barış ödev ve sorumluluğunu mu gerektirir?

174. Kapalı bir toplumun sakıncaları nelerdir?

175. Haklar, ödevlerden mi kaynaklanır?

176. Yasalar mı yaşamı biçimlendirirler, yoksa yaşam mı yasalara biçim verir?

177. Devlet kurumu, insan doğasına aykırı mıdır?

178. Yasa, isteklerimizin etkisinde kalmayan akıl mıdır?

179. İnsan haklarının yaygınlaştırılmasında iyi bir felsefe bilgisine sahip olmak gerekir mi?

180. İnsan haklarının yaygınlaştırılmasında kitle iletişim araçlarının (mass media) rolü nedir?

181. İnsan hakları neden ve nasıl korunmalı?

182. İnsanın yaratma hakkı sınırlanabilir mi?

183. İnsan haklarını en çok çiğneyenler, yönetim gücünü elinde bulunduranlar mıdır?

184. Yasal terörizmle ihtilalci terörizm arasında ne fark vardır?

185. İnsan haklarının korunması. siyasal bir sorun mudur, etik bir sorun mudur?

186. İnsan haklarının özü, evrensellik taleplerine mi bağlıdır?

187. Kişinin temel insan haklarını korumak, bir bütün olarak, insanlığın hakkı mıdır?

188. Doğruları bulgulamak mı, yoksa onları kıtlelere mal etmek mi önemlidir?

189. Temel insan hakları, insanın en önde gelen hakları mıdır, neden?

190. Tüm öteki haklardan yararlanabilmek için temel insan haklarının korunması gerekir mi?

191. İnsanın öteki kişilere ve üyesi olduğu topluluğa karşı ödevleri ve sorumluluğu var mıdır?

192. Bütün insanlar dünya kültürünün üyesi midirler?

193. Yaşamak neden temel bir haktır?

194. İnsan haklarının korunmasındaki güçlükler başlıca hangi sorunlarda karşımıza çıkar?

195. Özgürlük hakkı, varolma hakkıyla özdeş midir?

196. Salt bir özgürlük hakkından söz edebilir miyiz?

197. Her insanın gönenci özerkliğini doğru kullanmasına mı bağlıdır?

198. Bir düşünceyı açıklama özgürlüğü sınırsız olabilir mi?

199. Bilme ve bildiklerini aktarma hakkının sınırları ne olmalıdır?

200. Yaratma bir temel hak mıdır, sınırlandırılabilir mi?

201. Yasa karşısında eşitlik, bütün yurttaşların her yönden aynı hükümlere bağlı tutulması mı demektir?

202. İnsan hakları, insan ödevlerinden ayrı tutulabilir mi?

203. Haklar, yasalardan mı doğar?

204. Özgürlüklerin kısıtlanmasının ölçütü nedir?

205. İnsan hakları için bir öncelik ve önemlilik tablosu var mıdır?

206. Yasal ya da siyasi terörizm olabilir mi?

207. "Duruşmasız mahkumiyet", "yargısız infaz" gibi kavramların temelinde ne yatmaktadır?

208. İnsan özgürlüğüne ve haklarına saygıda eğitim ve öğretimin payı nedir?

209. Bitki ve hayvan haklarından da söz etmeli miyiz?

210. Totalitarizmin ortaya çıkmasında eğitimin rolü var mıdır?

211. İnsanlık yasaları mı, yoksa devlet yasaları mı daha güçlü ve etkilidirler?

212. Adalet, her türlü ilişkinin temelinde bulunur mu?

213. İnsanın eşitliği ve özgürlüğü çelişen kavramlar mıdır?

214. Hukuk devleti, etkinliklerinin sınırını kişilerin özgürlüğünde gören, yasaların genelliği ilkesine uyan ve kişilerin devletin gücü karşısında korunması için yargı organları kuran devlet midir?

215. Hukuk devletinin güvence altına alınması için anayasada kamu hak ve özgürlüklerinin düzenlenmiş olması yeterli midir; yoksa bunların uygulamada değer kazanabilmesi için her şeyden önce devletin en etkin organı olan idarenin, özel bir yargı sistemince (idari yargı) sıkı biçimde denetlenmesi mi gerekir?

216. Hukuk devleti ile demokrasi kavramları arasındaki bağı kuran ilke, temel hak ve özgürlüklerin korunması ilkesi midir?

217. İdarenin bazı işlemlerini yargı denetiminin dışında tutmak hukuk devleti anlayışıyla bağdaşır mı?

218. Anarşizm ile totaliterlik birbirine karşıt hukuk felsefesi görüşleri midir?

219. Adil (adaletli) bir hukuk sitemi en önce temeline hangi ilkeyi koymalıdır?

220. Pozitif hukuk açısından adil olan bir şey ya da durum, doğal hukuk açısından da adil midir?

221. Doğaya uygun yaşayarak dünya vatandaşı olunabilir mi?

222. Devlet yapay bir ürün müdür, yoksa doğanın bir ürünü müdür?

223. Hukuk kurallarını öteki toplumsal kurallardan ayıran en önemli özellik devletin yaptırım gücüyle desteklenmiş olması mıdır?

224. Hukuk, toplumsal ilişkilerle koşutluk gösterir mi?

225. Hukuk, toplumların temel ve yapısal özelliklerine göre mi biçimlenir?

226. Bir toplumun ekonomik yapısı onun hukuk düzenini etkiler mi?

227. Evrensel bir hukuk düzeni ve sistemi olanaklı mıdır?

228. Kamu hukuku ile özel hukuku birbirinden ayıran temel özellik ilkinde kamu yararı, ikincisinde ise özel kişilerin çıkarları mıdır?

229. Haklar ve yükümlülükler, özgürlükler ve ödevler birbirlerini sınırlarlar mı?

230. Bireysel özgürlük ile devlet arasında bir karşıtlık ya da çelişki var mıdır?

231. Güvenlik mi, özgürlük mü öncelikli ve daha önemlidir?

232. Hukuk felsefesi, hukukun kaynağını ve niteliğini araştıran, hak ve adalet kavramlarını olması gereken açısından ele alan kuramlar bütünü müdür?

233. Hukuk sosyolojisi, hukuk kurallarının toplumun yapısıyla ve öteki toplumsal olgularla olan ilişkilerini inceleyen bilim midir?

234. Doğal hukuk, insanın doğasına ve yeryüzündeki amacına önem veren kurallar bütünü müdür?

235. Pozitif hukuk, belirli bir toplumda yürürlükte olan hukuk kurallarının tümü müdür?

236. Hukuk kurallarının din ve ahlâk kurallarından farkı nedir?

237. Devletin hukukla bağlı oluşu bizlere ne sağlar?

238. Hukukun belli başlı kaynakları nelerdir?

239. Doğal hukuk, sağlam aklın belirli ilkelerine mi dayanır; bu ilkeler bize, bir eylemin, ussal ve toplumsal bir doğaya uyarlığı ya da uyarsızlığı açısından, ahlâken dürüst olup olmadığını tanıma olanağı verir mi?

240. Doğal hukuk sonsuza dek uzanır mı ve değişmez nitelikte midir?

241. Siyasal hukuk, yönetenlerin yönetilenlerle olan ilişkilerini mi düzenler?

242. Kimseye zarar vermeme ilkesine dayanan gerçek anlamdaki hukuku, herkese hakkı olanı vermek anlamına gelen hakkaniyetten ve özellikle de başkalarına saygılı ve dürüst olma buyruklarına uyma ilkesinden ayırmak gerekir mi?

243. Hukuk, insana öteki insanlarla birlikte yaşamını sürdürme ve geliştirme olanağı veren belirlemeler bütününden mi oluşur?

244. Hukukun ayırtedici yanı ve çıkış noktası özgür olan irade (istenç) midir?

245. Hukuk kurallarıyla birey özgürlüğü çatışır, çelişir mı?

246. Hukuk, ekonomik temelin belirlediği egemen sınıfın iradesini mi temsil eder?

247. Hukuk, toplumun ekonomik temeli tarafından belirlenirken aynı zamanda ekonomik temeli güvence altına alır, onu yasalaştırır ve korur mu?

248. Terörün kaynağında yoksulluk mu, yoksa adaletsizlik mi vardır?

249. Bir ulus diğer ulusa zor kullanarak iyilik etme hakkına sahip midir? (ABD'nin Irak'a silâh zoruyla demokrasiyi getireceğini söylemesi).

250. İnsanın devlet karşısındaki konumu, içinde yaşanan toplumun ve devletin niteliği ile yakından ilgili midir?

251. Birey için devlet feda edilebilir mi?

252. Yasama hakkı, mutlak ve sınırsız olabilir mi?

253. Sivil toplum örgütleri, devlete karşı bireyi koruyan baskı grupları mıdır?

254. Hukuk, hukuka aykırı eylemleri korumak için kullanılırsa ne olur?

255. Politikacıların niçin ikiyüzlü olduklarını düşünürüz?

256. Onaylayıcı eylem ne zaman haklı gösterilir?

257. İdeal bir siyasal düzenin ve devletin var olması olanaksız mıdır?

258. Kişi hak ve özgürlüklerinin düzeyi, eğitim düzeyiyle mi, yoksa yaşama standartlarının yüksekliğiyle mi daha yakından ilgilidir?

259. Devlet, insanca olan her şeyin içine gömüldüğü bir mezarlık olarak görülebilir mi?

260. Toplum, devletsiz de var olabilir mi?

261. Devlet adamının temel özellikleri nelerdir?

262. Sağlıklı bir yönetim için birey ile devletin görev ve sorumluluklarını dengelemek mi gerekir?

263. Adalet bir toplumun temeli midir?

264. Laiklik, yönetim erkinin gökten yere inmesi midir?

265. Şeriatla demokrasi bağdaşır mı?

266. Hukukun üstünlüğü anlayışı toplumda nasıl yaygınlaştırılabilir?

267. Devlet, terör uygulama hakkına sahip midir?

268. Sınırsız özgürlük, özgürlüksüzlük müdür?

269. Bireyi devlet karşısında kim korur?

270. Teokratik yönetim, insan hak ve özgürlüklerine olanak verir mi?

271. Çağımızın en önemli hukuk sorunu nedir?

272. Bürokrasi, hukuk devleti için bir engel midir?

273. Anayasal bir yönetim sisteminde herhangi bir yasa tasarısını savunanların çoğunluk ya da azınlık olmasının bir önemi var mıdır?

274. Laiklik ile demokrasinin varoluş ilişkileri nasıldır?

275. Açlık, kitle imha silâhlarından daha mı tehlikelidir?

276. Demokrasi, laiklik ve sosyal adaletin küreselleşmesi, siyasal ve ekonomik küreselleşmeden daha mı önceliklidir?

H) METAFİZİK, ONTOLOJİ

1. Varolanın dinamizmini kavratan yeti sezgi midir?

2. Ussal çözümlemenin yararı, nesnel gerçekliği kavramadaki güçlükleri aşmasında mıdır?

3. Düşünceler, süjeden (özneden) çözülerek ideal, mantıksal alana kaldırılabilirler mi?

4. Düşünme, süjesiz (öznesiz) varolabilir mi?

5. Düşünmenin varlık tarzı süjeye (özneye) bağlı kalmak mıdır?

6. Düşünce, süjeye ve onun düşünmesinin kendileri hakkındaki aktlarına bağlı mıdır?

7. Düşünceler, değişmeyen bir varlıksal özelliğe mi sahiptirler?

8. Düşunce süjeden çözülerek varlık kazanma özelliğiyle mi düşünmeden ayrılır?

9. Oluş sırasında meydana gelen bir şeyin başka bir şekle girmesine durum diyebilir miyiz?

10. Durum değişir, oluş sürüp gider mi?

11. Oluş, durumların sürekli olarak değişmesinden başka bir şey midir?

12. Oluş gelip geçicidir, fakat durum kalıcıdır diyebilir miyiz? (Kalıcılık durumun, gelip geçicilik oluşun özelliği midir?)

13. Durum gelip geçicidir, devamlılık ve kalıcılık ise oluşun özellikleridir diyebilir miyiz?

14. Durumların sürekli değişmesine oluş diyebilir miyiz?

15. Düşünme aktı, bütün varlık alanlarını, hatta irreal olan şeyleri, varolanla ilgisi olmayan hayal alanını da içine alabilir mi?

16. Düşünme aktı, zaman ve mekanın sınırlarını aşabilir mi?

17. Varolan her şey düşüncenin ürünü müdür ve düşünsel nitelikte midir?

18. Salt sezgi ile evrendeki dinamizm kavranabilir mi?

19. Madde ile nesneler, bizim zihnimizin dışında varolduğunu düşünerek inandığımız şeyler midir?

20. Duyumlarımız sadece zihnimizde varolan fikirler midir?

21. Duyumlarımız aracılığı ile algıladığımız nesneler fikirlerden başka bir şey değil midirler ve fikirler de zihnimizin dışında varolabilirler mi?

22. Gerçekliğin doğruluktan farkı bilincin dışında varolması mıdır?

23. Gerçek, herhangi bir savın konusu olan bir şey midir ve nesnel dünyanın bir ögesi midir?

24. Zaman ve mekân içinde bulunan varlık türüne real varlık mı denir?

25. Bir şeyi o şey yapan özellikler özü (essentia) mü oluşturur?

26. Varolmak için kendisinden başka hiçbir şeye gereksinim duymayan varlığa töz (substantia) mü denir?

27. Dış dünyada nesnel bir varoluşa sahip olan şeye gerçeklik mi diyoruz?

28. Asıl varolandan farklı olan ve farklı olarak duyularımıza görünen şeye görünüş (fenomen) mü diyoruz?

29. Zaman ve mekân içinde bulunmayan, onun üstünde yer alan, değişmeyen, oluş içinde olmayan varlık türüne ideal varlık diyebilir miyiz?

30. Kategori, varlığı belirleyen ilke midir?

31. Varlığı varlık olarak ele alıp inceleyen felsefe dalı ontoloji midir?

32. Varlık, düşünebildiğimiz ve düşünemediğimiz varolabilen her şeyden mi meydana gelmektedir?

33. Varoluşu kendine bağlı olana töz (substantia) mü denir?

34. Nereden geldik? Neyiz? Nereye gidiyoruz?

35. İnsan ve evrendeki yeri bir erekle açıklanabilir mi?

36. Ne bilebiliriz? Ne yapmalıyız? Ne ümit edebilırız?

37. Ortaçağ'da bilimlerin kraliçesi olarak kabul edilen felsefe için günümüzde nasıl bir benzetme yapabiliriz?

38. Felsefe, dünyayı ve toplumları dönüştürebilir mi?

39. Felsefesiz bir insan ve dünya nasıl olurdu?

40. İster doğa dünyasında, ister insana özgü manevî varlık dünyasında varolan her şeye nesne (obje) diyebilir miyiz?

41. Bir şeyin varolması onun bilgi nesnesi (objesi) olmasına yeter mi?

42. Varolan bir şeyin bilgi nesnesi (objesi) hâline gelmesi için, öznenin (süjenin), bilen insanın, bilgi ortaya koymak üzere ona yönelmesi mi gerekir?

43. Nesnenin varolma özelliği bilince mi bağlıdır?

44. Düşüncenin, önermenin konusuna olan uygunluğu demek olan ampirik hakikat, rasyonel hakikat olmadan gerçekleşebilir mi?

45. Ussal hakikat, ampirik (duyusal) hakikate kayıtsız kalabilir mi?

46. Ussal hakikat, savların mantık ilkelerine uygunluğu mudur?

47. Konusuna uygun olmayan savların ussal hakikati yadsınabilir mi?

48. Olumlu ve olumsuz metafizik ne anlama gelir? Problem metafiziğinden ne anlaşılır?

49. Metafizik kavramların olgusal olanakları soruşturulabilir mi?

50. Evreni devrimsel süreçle mi yoksa evrimsel süreçle mi açıklayabiliriz?

51. Tabandan, yeryüzünden, eylem süreçlerinden gelen; doğa fenomenlerini insanın hizmetine sokan bir felsefe olanaklı ve yeterli midir?

52. Tanrı-Evren özdeşliği aşkınlık özelliği taşır mı?

53. Antimetafizik tavırlar bir safdillik ve bağnazlık mı sergilerler?

54. Bilim ve felsefede sonuna kadar çözülemeyen problemler her zaman varolageldiğine göre kimi bilim ve felsefe adamlarının kendi alanlarında varolan içkin (immanent) metafiziklerin farkında olmamaları onların yüzeysel bakışlarının ürünü olan safdilliklerinden mi kaynaklanır?

55. Bilimler evrenin tüm gizlerini tanıyıp açıklayabilirler mi?

56. Felsefe öğretilerinden birinin ötekini geçmesi ya da diğerinden daha önde olması gibi durumlar kabul edilebilir mi?

57. Metafiziği, gündemdeki çözülememiş sorunların alanı olarak düşünebilir miyiz?

58. Evrensel değişimin ilkelerini saptamak için felsefî bir yaklaşım gerekli midir?

59. Değişmenin yasaları tüm varolanlar için geçerli midir?

60. İnsanlığın değişme yasaları bireylerin yaşantısı için de geçerli midir?

61. Felsefe, evreni tanımamızda ve bilmemizde yardımcı olabilir mi?

62. Her nesnenin ereksel bir nedeni var mıdır?

63. Evren, değişimden soyutlanabilir mi?

64. Felsefe için, nedenler zincirindeki ilk nedenin ve amaçlar zincirindeki son amacın incelenmesidir diyebilir miyiz?

65. Akıl ilk nedenleri ve son amaçları bilme gücüne sahip midir?

66. Evrende amaçsızlığın egemen olduğunu söyleyebilir miyiz?

67. Metafizik için, deneyin sınırları dışında araştırmalar yapan akıl aracılığıyla, nesneler ve varlıkların gerçek yapılarının kurgulandığı bir alandır diyebilir miyiz?

68. Nihilizm ve İdealizm, hangi sorulara yanıt arar?

69. İdealizm ve Materyalizm, hangi tartışmanın ürünüdür?

70. Felsefede yanıtlanamamış soruların ve problem kalıntılarının alanına metafizik diyebilir miyiz?

71. Metafizik yalnızca felsefenin çözülmemiş problem artıklarıyla mı uğraşır?

72. İnsanda hiç değişmeyen bir yan var mıdır?

73. Metafizik huzursuzluk (tedirginlik) ile diş ağrısı arasında temel bir farklılık var mıdır?

74. Felsefeyi her şeyi merak etme ve hiçbir şeye şaşmama olarak tanımlayabilir miyiz?

75. İnsan nedir sorusu tüketesiye yanıtlanabilir mi?

76. Geçmiş, geleceği kurmaya yardım eder mi?

77. Belirtilerle, işaretlerle hakikati tanıyabilir miyiz?

78. Felsefî düşünümleme (refleksiyon) bizi hangi tip bir hakikate götürür?

79. Hakikat insanı korkutur mu? Terör doğurur mu?

80. Tartışılmaz doğrular var mıdır?

81. Bilimsel bir doğruluk (hakikat) zamandan bağımsız mıdır?

82. Felsefî düşünümleme dünyayla ilişkimizi koparır mı, bizi bu dünyadan ayırır mı?

83. Hakikati yeniden ve yeniden aramayı istemeli miyiz?

84. Hakikati seven diktatör olamaz; çünkü hakikat boyun eğmez. Ne dersiniz?

85. Felsefenin değeri onun kesin olmayışından mı kaynaklanır?

86. Felsefede sorular yanıtlardan daha mı temeldedir?

87. Felsefenin trajik olması çelişkisini kendi içinde taşımasından mı kaynaklanır?

88. Yaşam yaşanmaya değer mi?

89. Ölüm olmasaydı felsefe de olmazdı, filozof da olunmazdı sözüne katılır mısınız?

90. Yaşama bir anlam vermek, ölüme de bir anlam vermek demek midir?

91. Akıl öteki canlılara kıyasla insanın kendi özgürlüğünü kurmada yeterli midir?

92. Teknik ve bilimsel başarıların katlanarak çoğalması insanı daha ussal kılar mı?

93. Dünyayı aklın yönetmesi tercihe şayan mıdır?

94. Sistemli olan her şey ussal mıdır?

95. Usdışı olan zorunlu olarak saçma mıdır?

96. Akıl her zaman haklı mıdır?

97. Akıl sahibi olmak ne demektir?

98. Kanıtlama, doğrulama ve haklı çıkarma ne demektir?

99. Akıl sahibi olmak inandırmak için yeterli midir?

100. Mutluluk, aklın değil imgelemin bir ideali midir?

101. Aklın evriminden söz edebilir miyiz?

102. Aklı dışlamak ya da yalnızca aklı kabul etmek iki aşırı tutum mudur?

103. İnsan için aklın bir değeri var mıdır?

104. Akıl bütün insanlara eşit olarak mı dağıtılmıştır?

105. Akılla iftihar edebilir, övünebilir miyiz?

106. Ben haklıyım dediğimde karşımdaki susmalı mıdır, onun söyleyecek bir şeyi kalmamış mı demektir?

107. Aklın kötüye kullanımı olabilir mi?

108. Hiç düşünmeyen bir insan olabilir mi?

109. Yasalılık karşısına bilinci koyabilir miyiz?

110. Bilinç bizi yanıltır mı? Bilinç yanılsamaların kaynağı olabilir mi?

111 İnsanların varoluşunu bilinçleri mi, yoksa bilinçlerini sosyal varlıkları mı belirler?

112. Yalnızca üzerinde bilinç sahibi olduğumuz bir şeyi mi açıklayabiliriz?

113. Öğrenmeye ruh mu, beden mi daha yatkınlık gösterir?

114. Kişi olarak varolmak ile nesne olarak varolmak arasında ne gibi farklar vardır?

115. Niçin unuturuz? Unutmak bir ihtiyaç mıdır?

116. Bilinç bizim için yalnızca ikincil bir öge midir ve psikolojik yaşam için yararsız mıdır?

117. Akla uygun olan (Rasyonel) gerçek, gerçek olan (Real) da akla uygun mudur?

118. Akıldışı (İrrasyonel) felsefe olanaklı mıdır?

119. Doğa, evrendeki akıl sahibi her varlık için de aynı mıdır?

120. Felsefe dünyayı yorumlar mı, yoksa dönüştürür mü?

121. Problemsiz felsefe olur mu?

122. Dogmatizm, ilerlemeye engel midir?

123. Hakikat (doğruluk, vérité, truth, wahrheit)) ve Gerçek (réalité, wirklichkeit, reality) aynı şey midir?

124. Sebep (raison) ve neden (cause) aynı şey midir?

125. Şeyleşme (Reification) ne demektir?

126. Metafizik nedir, onsuz felsefe mümkün müdür?

127. İnsan deneyüstü/duyuüstü olanla ilinti kurabilir mi?

128. Ruh gelişir mi?

129. Öz ile varoluş arasında bir ilişki var mıdır?

130. Hiçlik (Yokluk) nedir?

131. Felsefe ne işe yarar, bir işe yaramak zorunda mıdır?

132. Felsefenin başarısızlığından söz edebilir miyiz?

133. Felsefe için yapılması ve sakınılması gerekenler nelerdir?

134. Problem bilinci olmadan felsefe de olmaz görüşüne katılır mısınız?

135. Felsefenin tek başına öğretilmesi doğru mudur?

136. Felsefe öğretimi ve eğitimi nasıl olmalıdır?

137. Felsefenin bir görevi var mıdır, nedir bu görev?

138. Felsefenin geleceği var mı?

139. Filozof çağı için bir takoz mudur?

140. Halkın felsefeyle ilgisi genelde ne durumdadır? Halkın felsefe bilinci var mıdır?

141. Felsefeyle hiçbir alış verişi olmayan bir kesim var mıdır?

142. Felsefeyi besleyen kaynaklar nelerdir?

143. Gerçek felsefe, düşünce deneyleri yapan felsefedir diyebilir miyiz?

144. Diyalektik nedir, diyalektik yöntemin temel özellikleri nelerdir?

145. Felsefenin dalları nelerdir?

146. Antik Yunan'dan önce felsefe ve bilimsel düşünme yok muydu?

147. Sofistler düşünce tarihinde ne bakımdan önemlidirler?

148. Madde (materiae) ve Form (formae) teorisi nedir?

149. Ölüm bütünüyle yitip gitmek midir?

150. Her yakınımızı yitirdiğimizde yaşamla ölüm arasındaki uzaklık azalmış mı sayılır?

151. Felsefe, özel bir bilme alanı mıdır?

152. Metafizik felsefe midir?

153. Doğruluk (Hakikat) ortaya çıkmak için bir arayıcı ve bulucu mu bekler?

154. İnsanlar doğru düşünmeye mi, yoksa yanlış düşünmeye mi eğilimlidir?

155. Düşüncenin doğru yönetimi için bazı kurallar söz konusu mudur?

156. Doğru olduğunu savunduğumuz şeye neden başkaları yanlış der? Doğru ve yanlışın ölçütü nedir?

157. İlkseller de (primitivler) ölmüş bir insanı diri sanma düşüncesi hangi mantık ilkesiyle çelişir?

158. Pek çok kimsenin farkında olmadan, pek azının da bilerek felsefe yapması, felsefenin herkese lazım olduğu anlamına mı gelir?

159. Felsefeden vazgeçilebilir mi? İnsanlar felsefe yapmasalardı ne durumda olurlardı?

160. Doğruyu üretmek için mi düşünürüz?

161. Felsefe öğretimi nasıl olmalıdır?

162. Felsefe eğitimi, felsefeyle yapılan eğitim midir?

163. Felsefeyi yapma ve yaşama öğretilebilir mi?

164. Felsefe, her şeye en genel kuramsal bir bakış olarak anlaşılabilir mi?

165. Metafizik, filozofların yaşam ve varlığa ilişkin sorunlar üzerindeki düşüntülemeleri (spekülasyon) ve düşünlemeleri (refleksiyon) midir?

166. Felsefe için, hemen her şeyin genel bir kuramı olan disiplindir diyebilir miyiz?

167. Uyum, ölümde midir, yoksa aşkta mıdır?

168. Sonsuzluk insanın bir uydurması (fiction) mıdır?

169. Filozof, ölümden daha az hiçbir şeyi düşünmeyen ve felsefesi de ölüm üzerine değil ama yaşam üzerine derin bir düşünleme (refleksiyon) olan kimse midir?

170. İnsanlık yalnızca çözebileceği problemleri mi önüne koyar?

171. Ölümlülük bir ayrıcalık mıdır?

172. Ölüm nedir; doğal bir olay mıdır, değil midir?

173. Yaşama bir anlam veren, ölüme de bir anlam vermiş olur mu?

174. Kişinin ölümsüzlüğünün anlam ve değeri var mıdır?

175. Ölüm dünyanın en gülünç şeyi olarak görülebilir mi?

176. Metafizik çağı, hayran olma ve hayret etme çağı mıdır?

177. Felsefe ile bilgelik arasında ne gibi bir ilgi vardır?

178. Filozof, olabildiği ölçüde bilginin tümüne sahip olan kişi midir?

179. Felsefe, her şeyin bilimi olarak değil, hiçbir şeyin bilimi olarak tanımlanabilir mi?

180. Felsefe öğretilemez mi; yalnızca felsefe yapmak mı öğretilebilir?

181. İnsan doğanın bir kısmından, parçasından başka bir şey değil midir?

182. Yaşam, bu dünyaya gelmeye değer mi?

183. Ölüm ilham veren üstün bir güç, bir deha, felsefenin yönlendiricisi midir? Onsuz felsefe yapılamaz mıydı?

184. Konusu, nesnesi (objesi) zaman olan yargılar, zaman dışı yargılar mıdır?

185. Varlık ve varoluş aynı şey midir?

186. Varoluş ile özgürlük arasında nasıl bir ilgi vardır?

187. Her felsefe sistemi zorunlu olarak somut varoluşa ihanet eder mi?

188. Varoluş ile tedirginlik (kaygı) arasında nasıl bir bağ vardır?

189. Sonsuza kadar yaşamadıktan sonra neden doğuyoruz?

190. Felsefî düşünümleme (refleksiyon) bizi dünyadan koparır mı?

191. Felsefenin değeri, onun yoruma kapalı ve kesin olmayışında mıdır?

192. Uyanık insanların tek bir dünyası, uyuyan insanların ise herbirinin kendi dünyası mı vardır?

193. Bilinçaltı (ya da dışı) yaşamın değeri ve geçerliliği nedir?

194. Baş ağrısı ile metafizik huzursuzluk arasında temel bir ayrım var mıdır?

195. Ölüm karşısında bazılarının gösterdiği soğukkanlılık hayalgücü yoksunluğundan mı kaynaklanır?

196. En saf formu içinde (ya da biçimi altında) zamanın bilinci sıkıntıya mı dönüşür?

197. Zaman üzerine derin düşünme (meditation), filozof olmanın gerçek kanıtı mıdır?

198. Bilgelik sürekli kılar (sürer gider), tutkular yaşatır mı?

199. Anılarımız sadık mıdırlar?

200. Bellek (hafıza), geçmişin bir dirilişi, canlanışı ya da yeniden kuruluşu mudur?

201. Anının keşfi, yaşanmış keşif ya da düşünülmüş keşif olarak mı sağlanır?

202. Artık düşünmediğimizde anılarımız ne olurlar?

203. Unutma nedir; isteyerek mi, zorunlulukla mı gerçekleşir?

204. Felsefe somutlaştırılabilir mi, nasıl?

205. İnsan "ussal bir hayvan" (animal rationalae) mıdır, yoksa "kültürel bir hayvan" (animal vitalae) mıdır?

206. Filozoflar, yalnızca kendi düşüncelerinin mi doğru olduğuna inanma eğilimindedirler?

207. Filozofların hemen her konudaki düşünceleri birbirinden ayrılır mı, farklı mıdır?

208. Filozoflar, her şeye eleştirel bir bakışla baktıkları, yöneldikleri için mi aynı şeyi farklı biçimde, başka türde görürler?

209. Filozofların farklı görüşleri bir mozaik bütünlüğü mü oluşturur?

210. Özgür olmak, özgür olmadığını bilmek midir?

211. İnsan, zamanın elinde bir oyuncak mıdır?

212. Madde mi, düşünce mi daha etkin ve güçlüdür?

213. Bilgiye dayanmayan düşüncenin bir önemi ve değeri var mıdır?

214. Ölüler mi, yoksa diriler mi daha etkin ve güçlüdürler?

215. Kavramlar suçlu olabilirler mi, onlardan korkmalı mıyız?

216. Niçin bilmek isteriz, bilgililik güçlülük müdür?

217. Düşünümleme (refleksiyon), düşünceyi düşünebilmek midir?

218. Yaratıcılığın felsefesi yapılabilir mi?

219. Bütün yapabildiklerimiz, bildiklerimizin tümüne karşılık (denk) mıdır?

220. Felsefe, problemleri kendisi mi yaratır, yoksa zaten varolan problemleri mi ele alır?

221. Yaşamak bir neden midir. bir sonuç mu?

222. Felsefede temellendirme yapılabilir mi, nasıl?

223. Evren bir gün geçmişi ve geleceği ile bir sır olmaktan çıkacak mı?

224. Geçmiş mi, yoksa gelecek mi daha kapsamlı ve geniştir?

225. Metafizik bir usavurmayla ulaşılan bir sonucun yanlışlığı, herhangi bir gerçek nesnenin olgusal durumuna bakarak değil, daha çok mantıksal zincirin tutarlılığı açısından mı tartışılmalıdır?

226. Metafiziğin gerçek dünya ile sınanamaması onun öteki bilgi dallarından üstün olduğu anlamına mı gelir?

227. Tanrı tarafından yaratılmış bir dünyada yaşayan ve ölümlü olan insan, özgür ve istenç sahibi olabilir mi?

228. Felsefe, bilimsel bilginin ötesine geçmeye çalışmalı mı, çalışmamalı mı?

229. Bütün insanlar için ve bütün dünyayı kuşatan bir metafizik anlayışı olanaklı mıdır?

230. Varlığın mutlak bilgisini biz gelip geçici canlılar edinebilir miyiz?

231. Metafizik, bütün bilimlerin kökü olabilir mi?

232. Metafizik, aklın kurgusal (spekülatif) bilgisi midir?

233. Gerçek bilginin tek kaynağı akıl mıdır?

234. Metafiziği ve tarihini yıkmak da bir metafizik yapmak mıdır?

235. Metafizik, deneyin dışında kalan soyut kavramlar üzerine kısır bir tartışma olmayıp, insanlık durumunu bütünüyle içerden kucaklamak için harcanan canlı bir çaba mıdır?

236. Kötülük nedir, yeryüzünden kaldırılabilir mi?

237. Nedensizlikle rastlantı eşdeğer midir?

238. Nedeni olmayan hiçbir şey yok mudur?

239. Çeşitli zorunlulukları karşılayabilmek için rastlantıdan yararlanılabilir mi?

240. İnsanoğlunun felsefenin yapacağı yorum ve açıklamalara ihtiyacı var mıdır?

241. İnsan düşüncesi evreni bütünlüğüyle kavrayabilir mi ve yaşamın tüm sorularına yanıt verebilir mi?

242. Nedenleri bilmek bizlere güven mi verir?

243. Doğaya uymak, onu izlemek mi, yoksa doğayı aşmak mı bizi mutlu kılar?

244. Kuram mı önce gelir, deney mi?

245. Değişmeyen tek şey değişme ise, değişme değişmez mi?

246. Değişmeyen tek şey değişmedir ilkesi kendi içinde çelişkili midir?

247. Her şeyi bilmek mümkün müdür?

248. Mutlak güç bir yüceltme (süblimasyon) midir?

249. Felsefe, benin dışına yöneltilmiş bir bakış ve görüş derinliği midir?

250. Yanılmazlık iddiası taşıyan bir dünya görüşü bir dogma içermiş olur mu?

251. Gerçekliğin doğru bilgisine sahip olduğumuzdan nasıl emin olabiliriz?

252. Gerçekten tek değişmeyen şey, değişmenin kendisi, yani süreç midir?

253. Gerçek varlık insandan bağımsız, düsünsel (ideal) varlık ise insana bağlı bir varlık türü müdür?

254. Akıl, bütün sorun ve konuları kavrayabilir mi?

255. Akla dayanmalarına karşın niçin felsefe sistemleri birbirleriyle çelişirler?

256. Felsefe her şeyden önce sorgulayan bir tutuma mı sahiptir?

257. Filozofun kişilik yapısı ile felsefesi arasında bir koşutluk ve bağ var mıdır?

258. Filozofun felsefesi kişiliğini ele verir mi?

259. Metafizikte en son, en üstün gibi sınırlandırmalar yapmak doğru mudur?

260. Felsefe her zaman aynı problemlerle mi, yoksa farklı dönemlerde, farklı problemlerle mi ilgilenir?

261. Felsefî düşüncede ilerleme var mıdır?

262. Filozof doğruluk tutkusu yüzünden çoğu kez toplumla çelişkiye düşer mi?

263. İnsan aklı her türlü problemi çözebilir mi?

264. İçeriği zengin, fakat kendi içinde çelişik bir felsefî yaklaşımı mı, yoksa içeriği zayıf, fakat kendi içinde çelişik olmayan bir felsefî yaklaşımı mı seçersiniz?

265. Ağırlığım kadar bir beyin olsaydım ya da kafamın arkasında da çok daha iyi gören gözlerim bulunsaydı bir şey fark eder miydi?

266. Felsefe okumak, öğrenmek ve yapmak için okuluna gitmeye gerek var mıdır?

267. Zaman, bir nesne mi, yoksa bir algı mıdır?

268. Felsefe niçin dine ve bilime uşaklık etmez?

269. Evrenin bir kıyısı var mıdır?

270. Şans, hazırlıklı olan zihni mi tercih eder?

271. Yapay zekâ (artificial intelligence), kendisini yaratan insan zihnini geçebilir mi?

272. Duygu mu, yoksa düşünce mi önceliğe sahiptir?

273. Varoluşçuluk (Existentialisme) ile yaşam felsefesi (Philosophie de la vie) hangi noktalarda buluşurlar?

274. Fenomenoloji'nin amaç ve yöntemleri nelerdir?

275. Mustafa Kemal, Hitler, Lenin ve Mao günümüzde yaşasalardı ne düşünür ve yaparlardı?

276. Hakikati nesnel biçimde nasıl ölçebiliriz?

277. Ruh, bedeni nasıl devindirebilir?

278. Herakleitos, Spinoza, Hegel günümüzde yaşasalardı ne söylerlerdi?

279. Filozoflar niçin farklı düşünürler?

280. Felsefe yapmak nasıl öğrenilir?

281. İlk felsefî soru ne olabilir?

282. Ölümün bir anlamı ve değeri var mıdır?

283. Sizin de benim gibi aynı kırmızıyı gördüğünüzü nereden biliyorum?

284. Felsefenin bütün alanları ortak olarak neye sahiptir?

285. Kant, Marx ve Sartre eğer günümüzde yaşasalardı yine aynı görüşlerini savunurlar mıydı?

286. Pozitif düşünme aşaması, insanlığın içinde bulunduğu en son aşama mıdır?

287. Varolma (Existieren; Existence; Becoming) ile yaşama (Vivre; Leben; To Live) aynı şey midir?

288. Varlık (Sein; Etre; Being) ile varoluş (Existierung; Existence; Existence) metafizik bir şey midir?

289. Platon, Aristoteles ve Epikuros zamanımızda yaşasalardı ne düşünürlerdi?

290. Niçin sonsuzca yaşayamıyoruz?

291. Mutlak, saltık hakikatleri yadsımak kendimizi imkâr sayılır mı?

292. Çevremizdeki her şey bir yanılsama (illüzyon) olabilir mi?

293. Hiçbir şey yerine niçin bir şey vardır?

294. Saltık doğrular gerçekten var mıdır?

295. Bu evrende yalnız mıyız; yoksa bize dönüp bakmaya, bizimle ilgilenmeye gerek görmeyecek kadar gelişmiş entelektüel varlıklar mı var?

296. Zaman, yorumlamaya göre değişen bir kavram mıdır?

297. Zaman, size göre başka, bana göre başka soyut bir yanıltmaca (safsata; sophisma) mıdır?

298. Felsefe, en genel kuramsal bakış mıdır?

299. Felsefenin gelişimi de felsefî bir problem midir?

300. Felsefî düşünme ve düşünce evrimleşir mi?

301. Düşünmenin bir hızı var mıdır?

302. İnsan niçin bilmek ister?

303. Gelişme ve ilerleme her zaman yararlı mıdır?

304. Hiçlik duygu ve düşüncesi insanı dibe mi çeker?

305. Yaşlanmak, zamanın uzaması mıdır, yoksa kısalması mı?

306. Uygulama, kuramdan önce mi gelir?

307. Gerçeklik, zihinde tasarlanan ya da düşünülen bir şey değil, somut olan ve zihinden bağımsız olarak varolan bir şey midir?

308. Doğruluk, zihnin ve onun yargılarının bir özelliği olmakla birlikte geçerliliğini zihinden bağımsız gerçekliğe uygun olmaya mı borçludur?

309. Sevişme, ölümün bir rövanşı ve ölümsüzlüğe ulaşma çabası mıdır?

310. Yaşamın bizlere göstereceği hedef ne olabilir?

311. Yakınlarımızın ölümü, yaşamımızla ölüm arasındaki mesafeyi kısaltır mı?

312. Felsefe her şeyin yorumu ya da kuramı mıdır?

313. Ölüm, trajik mi, yoksa komik midir?

314. İnsanın kendini aşması ne demektir?

315. Ölümden sonraki yaşamda da insanın görev ve sorumlulukları var mıdır?

316. Metafizik yapmaktan yoksun bir insan nelerden mahrum kalmış sayılır?

OKUMA ÖNERİLERİ

H. Diels
Fragmente der Vorsokratiker

W. Krantz
Antik Felsefe Metinleri

W. Capelle
Sokrates'ten Önceki Felsefe

M. Gökberk
Felsefe Tarihi

T. Mengüşoğlu
Felsefeye Giriş

M. M. Şerif (Ed.)
İslâm Düşünce Tarihi

Platon
Politeia
Phaidros
Phaidon
Theaitetos
Timaios
Parmenides
Symposion

Aristoteles
Metaphysika
Ethica Nichomakheia
Peri Psyche
Organon

Lucretius
De Rerum Naturae

Plotinus
Ennéades

Augustinus
Confessiones
Civitas Dei

Johannes Eriugena
De Divisione Naturae

Petrus Abelardus
Historia Calamitatum
Sic et Non

Ochamlı William
Opera Philosophica et Theologıca

Aquinolu Thomas
De Ente et Essentia

Fârâbî
Medinet-ül-Fazıla
İhsâ-ul-Ulûm

İbn Sina
Kitab-üş-Şifa
El-Kanun fî't-Tıb

El Beyrunî
Kanunü'l-Mesûdî
Asarü'l Bakiye

Gazâlî
Makâsid-ül-felâsife
Tehafüt-ül-felâsife

İbn Rüşd
Tehâfüt-üt-Tehâfüt

İbn Haldun
Mukaddime

Nicolaus Cusanus
De Docta Ignorantia

Niccolo Machiavelli
Il Principe

T. Hobbes
Leviathan

R. Descartes
Méditations
Discours de la Méthode
Traité des Passions

G. Galilei
Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo Ptolemico e Copernicano

B. Pascal
Pensées

John Locke
An Essay Concerning Human Understanding

George Berkeley
A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge
Three Dialogues Between Hylas and Philonaus

David Hume
An Enquiry Concerning Human Understanding

G. Vico
Scienza Nova

B. Spinoza
Ethica

G. Leibniz
Théodicée
Monadologie

I. Newton
Mathematical Principles of Natural Philosophy

I. Kant
Prolegomena
Kritik der reinen Vernunft
Kritik der praktischen Vernunft
Kritik der Urteilskraft

Fichte
Rede an die Deutsche Nation

Schelling
Philosophie der Mythologie

Ludwig Feuerbach
Das Wesen des Christentums

Hegel
Phaenomenologie des Geistes
Vernunft in der Geschichte
Vorlesungen über die Aesthetik

K. Marx
Das Kapital
Die Deutsche Ideologie (Engels ile)
Thesen über Feuerbach
Manuskripte aus dem Jahre 1844

F. Engels
Anti Dühring
Dialektik der Natur
Ludwig Feuerbach und der Ausgang der Klassischen deutschen Philosophie
Manifest der Kommunistischen Partei (Marx ile)

C. Darwin
Origin of Species
The Descent of Man

A. Schopenhauer
Die Welt als Wille und Vorstellung
Grundlegung der Moral

Kirkegaard
Either/Or
Fear and Trembling

F. Nietzsche
Unzeitgemaesse Betrachtungen
Also Sprach Zarathustra
Der Wille zur Match

E. Husserl
Ideen

M. Heidegger
Sein und Zeit
Was is das die Philosophie?
Was ist Metapysik?

H. Bergson
Evolution Créatrice
Les Deux Sources de la Moral et de la Religion

Wittgenstein
Tractatus Logico-Philosophicus
Untersuchungen

R. Carnap
Der Logische Aufbau der Welt

Bertrand Russell
An Inquiry into Meaning and Truth
The Anaysis of Mind
Principia Mathematica; Language, Truth and Logic

M. Scheler
Die Stellung des Menschen im Kosmos

K. Jaspers
Philosophie

V. I. Lenin
Matérialisme et Empriocriticisme

Sigmund Freud
Introduction à la Psychanalyse

Gadamer
Wahrheit und Methode

Gilbert Ryle
The Concept of Mind

G. E. Moore
Philosophical Studies
Principia Ethica

J. P. Sartre
L'être et le Néant
La Nausée
L'Existentialisme est und Humanisme

Maurice Merleau-Ponty
Phenoménologie de le Perception

A. Camus
L'homme Révolté
Mythe de Sisiphos

T. S. Kuhn
The Structure of Scientific Revolutions

A. Einstein
Relativitaetstheorie

H. Reichenbach
Raum-Zeitlehre

Emmanuel Levinas
Totalité et Infini

T. Adorno
Esthetische Teorie
Dialektik der Aufklaerung (Horkheimer ile)

Max Horkheimer
Eclipse of Reason

Jacques Derrida
La Dissemination

Michel Foucault
Les Mots et les Choses

Richard Rorty
Objectivity, Relativism and Truth